

ЛЮБОМИР БЕЛЕЙ

«РУСИНСЬКИЙ»
СЕПАРАТИЗМ:

націєтворення in vitro

TEMP
PORA

ЗМІСТ

Передмова	8
ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ	17
Русинство як реакція на українське національне відродження	17
«Русинська трійця» – Євменій Сабов, Гіадор Стрипський, Августин Волошин – та інші	29
СУЧАСНЕ НЕОРУСИНСТВО: СЕПАРАТИЗМ, МІНОРИТАРНА ПОЛІТИКА ТА БІЗНЕС	77
Неорусинський сепаратизм в сучасній Україні	77
Неорусинство як міноритарна політика центральноєвропейських країн	101
<i>Словаччина</i>	102
<i>Угорщина</i>	125
<i>Румунія</i>	128
<i>Польща</i>	130
<i>Сербія</i>	135

Русини у плавильному казані Північної Америки	155
Неорусинство як бізнес	162
ТЕХНОЛОГІЇ НЕОРУСИНСЬКОГО НАЦІЄТВОРЕННЯ	
IN VITRO	175
Винайдення народу та його історії	175
<i>Друге викрадення етноніма «русин»</i>	175
<i>Історія нізвідки</i>	191
Створення «русинської» мови	221
<i>Псевдолінгвістичні маніпуляції як інструмент творення нової мови</i>	221
<i>«Русинський» правопис: «хоч по-хінськи, лем не по-українськи»</i>	222
<i>Сам собі граматист: неорусинські граматики</i>	239
<i>«Русинські» словники – кількість без якості</i>	261
Церква як знаряддя сепаратизму	277
Висновки	305
ДОДАТОК	
Карта говорів української мови за Ф. Жилком, «Нариси з діалектології української мови». Київ, 1955	311
Мапа «русинських» теренів за П.-Р. Магочієм, «Енциклопедія історії та культури карпатських русинів», 2010	312

Тюремна картка С. Бандери, Історико-меморіальний музей Степана Бандери в Старому Угринові	314
Фрагмент з праці: Сабовъ Е. «Очеркъ литературной дѣятельности и образования Угро-русскихъ». Унгваръ, 1893	316
Звернення до читачів газети «Неділя», 1898 (Къ читателямъ!)	318
Фрагмент з праці: Біленький (Г. Стрипський). «Старша руська письменность на Угорщинѣ». Унгваръ. 1907	320
Передмова до першого номеру газети «Nase otecsesztvo», 1916 (Sz nami Boh...)	323
Фрагмент статті з газети «Nase otecsesztvo», 1916 (Pro-csto mö pecsatajeme nasu novinku magyarszkimi bukvami?)	324
Заява сільської народної Ради і жителів с. Синевирська Поляна про возз'єднання з Україною, 1919	326
Протокол із всенародних зборів у Хусті. Хуст, 1919	328
Фрагмент з праці: Евм. Ив. Сабовъ. «Грамматика русскаго языка для среднихъ учебныхъ заведеній Подкарпатской Руси». Ужгород, 1924	336
Фрагмент з праці: Костельник Г. «Проза на бачванско-сримским руским літературним язикю». Новий Сад, 1975.	339

Звернення Августина Волошина до народу з нагоди перемоги Українського національного об'єднання на виборах до Союму Карпатської України 12 лютого 1939 р.	341
Характеристика стану безпеки в ПНР 1–25 березня 1947. Пропозиція виселення українців. Операційний відділ III, Генштаб Польського війська. Варшава, 1947.	344
Проект «Остаточного вирішення українського питання». Державна комісія безпеки ПНР, Варшава, 1947 р.	346
Витяг з Протоколу наради в Інституті етнографії та фольклору Чехословацької академії наук, Прага, 1956.	348
«Пропозиція статуту світового конгресу Русинів», опублікована в газеті «Народні новинки», 1998	349
«Декларація підкарпаторусинських організацій про повернення Закарпаттю статусу автономної республіки в складі України», опублікована в газеті «Руснацький світ», 2001	350
«Звернення Сойма підкарпатських русинів до Ради Європи». «Руснацький світ», 2001	359
Доповідь «Про стан русинського руху в Закарпатській області» (Верховна Рада України, Комітет з питань прав людини, національних меншин і міжнаціональних відносин)	364

«Підсумкові рішення Першого світового конгресі підкарпатських русинів», Пардубіце, 2009	370
Фрагмент з «Тетраєвангелія», виданого в Пряшеві, 2009.	374
Відкритий лист – звернення до керівників Закарпатської області, районів, усіх населених пунктів краю з приводу наступного перепису населення у 2013 році.	375
Проект впровадження русинської освіти у систему загальнодержавної шкільної освіти в Закарпатській області.	378
Література	383

ПЕРЕДМОВА

Що уявляє пересічний українець, коли чує слово «русин»? Багато наших співвітчизників скажуть, що так іменуються мешканці Закарпатської області України, які є не зовсім українцями (або не є українцями), бо говорять малозрозумілою «русинською» мовою, і тільки окремі гуманітарії (далеко не всі) почнуть доводити, покликаючись на численні наукові джерела, що йдеться про архаїчний етнонім українців не тільки Закарпаття, але й України загалом, який спочатку викрала Росія (звідки й походить її назва), а потім т. зв. русинські сепаратисти.

Попри таке кардинально різне розуміння сутності русинства, переважна більшість українців таки погоджується на думці, що «русинська» проблема є маргінальною на тлі сучасних викликів незалежної України, причому деякі історики, мовознавці та культурологи переконані, що поява русинів – це природний процес національної самоідентифікації гро-

мадян нашої держави. Справді, русинська проблема – маргінальна, але її маргіальність суто просторова, бо стосується вона нібито лише окраїнних українських етнічних теренів. Однак варто поглянути на цілу Україну – і русинська проблема зливається з іншими, як уважалося ще зовсім недавно, також маргінальними проблемами – кримською та донецькою, де так само, як і на Закарпатті, не втомлювалися твердити про унікальну місцеву самобутність та ледь не самим Богом призначену окремішність регіонів. Та що там говорити про проблеми окраїнних регіонів, коли, наприклад, у самому П'ємонті української державності дедалі чіткішими стають зловісні тіні галицького сепаратизму. Тут одні доморощені діячі, зациклившись на власному розумінні українськості, марять про якусь «справжню», неазійську Україну (до складу якої, на їхню думку, можуть увійти лише європейські, тобто колишні підавстрійські українські землі Галичини й Буковини), а інші – заявляють про існування окремої галицької, чи галицької русинської мови. Усі вони, до речі, з розумінням ставляться до «русинства» на Закарпатті та високо цінують його ідеолога – Пола-Роберта Маґочі. Однак русинський, кримський, донецький чи галицький сепаратизм – це лише різні личини основної загрози українській державності та цілісності українського етнокультурного простору, тому поблажливо-ліберальне ставлення до русинської проблеми в Україні можна розглядати як

результат детальної, продуманої технології штучного націєтворення, що ставить собі за мету дезінтегрувати найзахідніші українські етнічні терени. Ось коротка передісторія.

Земля, яку українці споконвіку заселяють за Карпатами, попри своє вкрай центральноєвропейське розташування, аж до XIX ст. лишалася сірою зоною і в українських, і в центральноєвропейських координатах. Революція 1848 р. пробудила інтерес до цієї Богом забутої землі: найжвавіше зацікавлення «руським» народом за Карпатами, як зрештою і на Галичині та Буковині, виявила Росія, добре усвідомлюючи стратегічне значення русифікації цього регіону. Завдяки серйозній підтримці, зокрема фінансовій, на теренах історичного Закарпаття у другій половині XIX ст. запанувало москвофільство, апологети якого прагнули створити «Русский мир от Попрада до Камчатки». Наприкінці XIX ст., коли хвилі українського національного відродження почали досягати й історичного Закарпаття, місцева угорська адміністрація і тутешні москвофіли, навчені гірким досвідом своїх однопумців з Галичини та Буковини, у пошуках методів протидії ідеям українства зупиняються на концепції окремішності тамтешньої східнослов'янської людності та місцевої культури.

Ідея про окремішність автохтонного населення історичного Закарпаття завдяки своїй антиукраїнській сутності виявилася напрочуд універсальною та аж до

закінчення Другої світової війни цілком влаштовувала імперські й реваншистські сили Росії, Угорщини, Чехословаччини та Незалежної Словацької Держави (1939–1944 рр.), проте не задовольняла власне закарпатців, які в 1939 р. зробили вибір на користь Карпатської України.

Приєднання сучасної Закарпатської області до СРСР і створення т. зв. соціалістичного табору, до якого відійшла частина території історичного Закарпаття, здавалося, втілило сокровенні мрії москвофілів XIX ст. про Росію від Попрада до Камчатки, а тому й концепція окремішнього «русинського» етносу втратила свою геополітичну доцільність, і ніхто її не педалював.

Коли наприкінці 1980-х років стало очевидним, що дні СРСР та його соціалістичних сателітів у Європі пораховано, стрижневим питанням політичного порядку денного виявилось визначення кордону, куди мала бути перенесена Берлінська стіна. Як геополітичне явище вона й надалі, хай і з людянішим обличчям, мала розмежовувати сферу інтересів Росії (нині цей простір частіше називають Русским миром) та Європу. Справу ускладнював той факт, що з розпадом СРСР на політичній карті Європи з'являвся кволий, безпомічний, проте потенційно потужний гравець – незалежна Україна, тому усі зацікавлені сторони, як на схід, так і на захід від України, намагалися використати зручний момент, щоб не дати своєму новому сусідові

зіп'ястися на рівні ноги, зокрема на стратегічно важливих закарпатських теренах. Для реалізації цього завдання нічого кращого не придумали, як обтрусити нафталін з доктрини про окремішність «русинського» етносу, яка завдяки своїй антиукраїнській сутності цілком влаштовувала всіх противників молодій держави, оскільки її реалізація щонайменше суттєво ослаблювала вплив України на закарпатський регіон¹. Саме таке трактування цієї ідеї дуже наочно і не менш цинічно не втомлюється пропагувати на своїх мапах Пол-Роберт Маґочі (див. «Додаток»).

Імперські та реваншистські сили СРСР-Росії, Угорщини, Чехословаччини доклали максимум зусиль, щоб на теренах історичного Закарпаття якнайшвидше сформувати неорусинський рух, ідеологом якого став канадський історик Пол-Роберт Маґочі. Про причину такого несподіваного вибору ідеолога сучасного неорусинства можна лише здогадуватися. Можливо, певну роль тут відіграв факт, що П.-Р. Маґочі засвітився у колах американських советологів, коли ще 1978 р. опублікував монографію «Формування національної свідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948)», яка концептуально була спрямована на дезінтеграцію

¹ Показово, що саме в цей час на українсько-білоруському пограниччі реалізується також спроба витворити «*жітвєжу володу*» та «*жітвєжу (поліську, заходьшно-поліську) лытырацьку мову*». Однак через відсутність вагомих геополітичних мотивів цей антиукраїнський проект дуже швидко скрашував.

СРСР. Не виключено, що небезпідставними є також і часті звинувачення П.-Р. Маґочі у співпраці зі спецслужбами СРСР та ЧССР¹. У кожному разі, упродовж 1990 р. П.-Р. Маґочі напрочуд оперативно вдалося заснувати неорусинські організації в Закарпатській області УРСР, а також на теренах Східної Словаччини, Угорщини, Югославії (Сербії).

Українські гуманітарії, зокрема карпатознавці, швидко оцінили небезпеку неорусинського руху для єдності українського етномовного простору. Олекса Мишанич, Юрій Балега, Юрій Бача, Іван Ванат, Зузана Ганудель, Йосип Дзендзелівський, Микола Дуйчак, Василь Німчук, Микола Мушинка, о. Атанасій Пекар, Мирослав Сополига, Юліан Тамаш, Павло Чучка, Микола Штець та ін. відреагували на появу неорусинського руху десятками ґрунтовних наукових публікацій, де

¹ Нехтування елементарними нормами наукової етики стало для П.-Р. Маґочі правилом. Так, він протягом року може видати дві книжки («Народ нізвідки» (2006) та «Історія України» (2007), в яких протилежно оцінює та характеризує принципово важливі історичні факти. Про етику П.-Р. Маґочі взагалі говорити важко, якщо згадати, що він «відкупив» у Миколи Мушинки, коли той перебував у політичній опалі, укладений ним альбом Флоріана Заплетала та видав його у Відні під своїм іменем («Die Fotografien Florian Zapletals ausgewählt und eingeleitet von Paul R. Magocsi» (Wien, 1983)). Досі П.-Р. Маґочі не відмовився від авторства цієї праці, тоді як М. Мушинка публічно стверджує, що цей альбом підготував він, і нема підстав не довіряти словам пряшівського українця.

переконливо доводили, що автохтонне населення історичного Закарпаття у мовному, етнографічному та культурно-історичному аспектах є органічною частиною українського етнокультурного простору¹.

Названі автори вмотивовували хибність неорусинської доктрини, як і належить, науковими аргументами і тим самим переносили дискусію у наукову площину. Однак вони не змогли належно оцінити технологічно-маніпуляційний характер неорусинської доктрини, тому їхня аргументація виявилася безсилою. З боку неорусинів ніхто не квапився спростувати наукові висновки українських учених, натомість

¹ Мишанич О. Від карпатських русинів до закарпатських українців. Історико-культурний нарис. – Ужгород, 1991. – 64 с.; Мишанич О. Політичне русинство: історія і сучасність. Ідейні джерела закарпатського сепаратизму. – К., 1999. – 48 с.; Балега Ю. Політичне русинство і будівництво української держави. – Ужгород, 2003. – 196 с.; Балега Ю. Політичне русинство, або Фенцико-бродіївські привиди на Закарпатті. – Ужгород, 2010. – 248 с.; Бача Ю., Ванат І., Маркусь В. та ін. «Карпаторусинство»: історія і сучасність. – К., 1994. – 63 с.; Бача Ю., Ковач А., Швець М. Чому, коли і як? Запитання і відповіді з історії та культури русинів-українців Чехословаччини. – Ужгород, 2008. – 84 с.; Чучка П. Національна свідомість закарпатських українців у ХХ ст.: етнолінгвістичний та культурно-історичний аспекти. – Ужгород, 2005. – 63 с.; Штець М. Українська мова в Словаччині (соціолінгвістичне та інтерлінгвістичне дослідження). – Пряшів, 1996. – 252 с.; Українці-русини: етнолінгвістичні та етнокультурні процеси в історичному розвитку. – К., 2013. – 747 с. та ін.

противників неорусинства звинуватили в комуністичному, тоталітарному чи навіть націоналістичному світогляді, який, мовляв, перешкоджає їм визнати факт існування окремішнього «русинського» етносу.

Українська держава відреагувала на проблему неорусинства «Планом заходів щодо вирішення проблеми українців-русинів» № 13884/2 від 7 жовтня 1996 р., який, утім, через сумнозвісний рівень виконавчої дисципліни українських державних службовців та, зрештою, і через спрощене розуміння проблеми неорусинства своїєї мети не досяг.

Нині можна лише шкодувати, що ні українські гуманітарії, ні українська держава не змогли перешкодити другому викраденню питомо українського етноніма *руський/руснак/русин* та глотоніма *руська мова*, які всупереч численним культурно-історичним фактам стали підвалиною антиукраїнської доктрини неорусинства. Тому, на нашу думку, першочерговим завданням української наукової спільноти та, зрештою, й української держави є перегляд лояльного ставлення до свавільного використання відверто антиукраїнськими політичними силами українських історичних назв *руський/руснак/русин* та *руська мова, русинська мова*. Оскільки ці назви та позначувані ними поняття є явищами української культури, то використання цих назв стосовно реалій антиукраїнського руху (який ми називаємо *неорусинським*, а його прибічників – *неорусинами*), – неприпустиме.

Неорусинський рух, попри декларований суто культурний характер, був, є і надалі лишатиметься геополітичною доктриною, значний деструктивний потенціал якої є важливим компонентом сучасної гібридної війни, веденої імперськими та реваншистськими силами проти України. Цей рух має свої особливості у різних країнах, проте використовує загалом аналогічні технологічні фрейми.

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ

РУСИНСТВО ЯК РЕАКЦІЯ НА УКРАЇНСЬКЕ НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ

Слов'янське національне відродження XIX ст. стало український етнос дезінтегрованим, розрізненим і поділеним державними кордонами. Особливо скрутне становище склалося на історичному Закарпатті (нині Закарпатська область України, а також північно-східні райони Східної Словаччини, схід Угорщини та румунська частина Мараморощини), оскільки місцева українська людність перебувала тут у щільному чужинському оточенні – угорці, словаки, румуни, німці, – і це при тому, що контакти зі своїми одноплемінниками за Карпатським хребтом серйозно ускладнювали і без того непрості географічні умови та неприступні адміністративні кордони. 1826 р. видатний діяч слов'янського націо-

нального відродження Павел-Йозеф Шафарик дуже влучно охарактеризував стан національно-культурної та економічної руїни на теренах історичного Закарпаття, назвавши ці терени в центрі Європи terra incognita. Михайло Грушевський, описуючи найзахіднішу частину історичного Закарпаття – Спиш, взагалі іменує ці землі «руськими могилами», над якими «йде завзята суперечка – чи ми маємо тут пословачених Русинів, чи споконвічних Словаків»¹. Велетенський масштаб денаціоналізації мешканців історичного Закарпаття віддзеркалює статистика: «У 1910 р. із 663 церковних шкіл тільки в 66 вивчали руську мову. З-поміж 831 учителя початкових шкіл своє “руське” походження визнали тільки 97, а з 508 греко-католицьких священиків – руськими за походженням себе визнали тільки 72»².

Попри такі вкрай несприятливі умови майже тисячолітнього бездержавного існування, на теренах історичного Закарпаття ніколи не згасала ідея спільного походження різних частин т. зв. «русько-го» (тобто українського) етносу. Почуття спорідненості закарпатських українців із їхніми одноплемінниками з інших українських земель забезпечували не державні або культурно-просвітницькі інституції,

¹ Грушевський М. Історія України-Руси. – Т. I. – К.: Наук. думка, 1994. – С. 220.

² Гапак П. Внески до історії українців Угорщини у другій половині XIX і початком XX століть // Дукля. – № 3. – 1957. – С. 59.

а побутування етнонімів-самоназв *руський-русин*, пов'язаної з ними назви мови – *руська*, а також завдяки *руській вірі* (християнству східного обряду) та кириличній писемності. Ці на теперішні мірки далеко не найефективніші об'єднувальні чинники в умовах катастрофічної дезінтегрованості українського етносу показали свою подиву гідну живучість і дієвість. Так, видатний закарпатський лінгвіст, історик та церковний діяч Михайло Лучкай уже назвою своєї граматики – «Грамматика мови слов'яно-руської або старослов'янської й говірки малоруської, ще й тепер живої в Карпатах», виданої у Будині в 1830 р., односторонньо засвідчує, що місцеві закарпатські говірки є українські, або малоруські. У передмові до цієї праці М. Лучкай кілька разів не лише наголошує на належності описуваних говірок Карпатської Русі до ареалу української мови, а й повсякчас демонструє добру обізнаність із цим ареалом загалом: «...єдина мова – руська, або карпато-руська (*Ruthenica*), яка вживається, крім Малоросії, Польщі, ще в Галичині та на Буковині, і звідти через південний бік карпатських гір, або верхню Угорщину, по Спиш. Жителів, які розмовляють цією мовою в єпархіях Мукачівській та Пряшівській і частково у Варадинській, нараховується до півмільйона»¹.

¹ Лучкай М. Грамматика слов'яно-руська / Упор., передмова, примітки та словник діалектних слів П. М. Лизанця. – К.: Наук. думка, 1989. – С. 48–49.

Олександр Духнович, якого часто намагаються представити основоположником сучасного неорусинства, також ніколи не говорив про окремішній статус ні русинської мови, ні русинської літератури, ні самого русинського етносу. Навпаки, він неодноразово наголошував на єдинокровності галицьких, буковинських і закарпатських русинів. Галицькі Львів та Перемишль стали містами, де О. Духнович не лише часто публікував свої твори, а й знаходив своїх однодумців і шанувальників. Галичан він називає ««близци-браття єдної мысли, єдныя бесѣды», крилатими стали його слова «бо свои то за горами – не чужі / Русь єдина, мысль одна у всѣх у души... Вот, як нинѣ, увѣрѣннѣ шлем до вас / что Карпаты не разлучат вѣчно нас!»¹

Разом з тим О. Духнович, який під тиском обставин відмовився від колишньої практики широкого залучення народної лексики у власні тексти та віддав перевагу церковнослов'янській мовній стихії, бодає намагався зберегти єдність «русського» культурного простору Закарпаття та Галичини, його лякали, навіть обурювали нові мовні віяння, що йшли з Великої України на Галичину: «Не понимаю, какимъ способомъ такъ наразъ измынитися могла чиста руская мова на Оукраинскую, та чей Галичина не на Оукраинѣ, тай для чего должна Галичина стремѣти

¹ Духнович О. В. Твори. – Т. 1. – Пряшів, 1968. – С. 337.

до Оукраины?» Недавній світоч духовної культури закарпатських українців не може чи не хоче збагнути цінність народнорозмовного мовлення: «почему враждуете вы на безпорочную, правильного нрава сродницу [церковнослов'янську мову – Л. Б.] /.../ почему поставляете на ея мѣсто безнравною, простую служанку, безазбучную: валяющуюся по корчмамъ и по вольнымъ домамъ».

Неприємне ставлення О. Духновича та його однодумців до «Оукраины» та «оукраинскои мови», що нині неорусини намагаються кваліфікувати як свідчення прихильності цього діяча до ідеї окремішності «русинів» та унікальності їхньої мови, зумовлювалося не лише чужим для нього характером українського національного відродження та живонародною основою нової української літературної мови. Тут, як свідчать документи, зіграли свою роль і російські інтереси. Взагалі, Російська імперія завжди жваво цікавилася ситуацією на Закарпатті. Зважаючи на стратегічне геополітичне становище цієї місцевості, Росія намагалася всіляко перешкоджати будь-якому поширенню за Карпатами ідеї єдності українського етносу. Щоб посилити свій контроль над тутешньою інтелігенцією та спрямувати розвиток місцевої культури у потрібному їй напрямі, Росія використовує добре апробований прийом – підкуп. Збереглося чимало задокументованих свідчень підкупування чільних представників закарпатської інтелігенції, які

допомагають виявити справжні мотиви зміни їхніх переконань. Так, наприклад, у кореспонденції обер-прокурора Святійшого синоду К. П. Побєдоносцева, опублікованій у «Трудах Государственного Румянцевского Музея» за 1923 рік, уміщено документ, що засвідчує одержання досить значної суми одним із закарпатських будителів, а згодом ревним русофілом Адольфом Добрянським:

«Росписка. Ниже подписавшийся получил от отца протоиерея Михаила Ф. Раевского пятнадцать тысяч гульденов.

Вена, 7 (19) апреля 1883 года.

Адольф Иванович Добрянский».

Аналізуючи епістолярій О. Духновича, австрійський дослідник М. Мозер приходить до висновку, що «русинами для Духновича цілком очевидно (і сподівано!) були не лише русини у теперішньому розумінні, але так само й галичани Яків та Іван Головацькі»¹. З огляду на беззастережне визнання О. Духновичем закарпатців та галичан і буковинців одним народом, логічними є спроби закарпатського будителя витворити єдину літературну мову, про що він писав у газеті «Вѣстник»: «Прото не взирайме на провинціалисмы и помѣстнии разности выраженій, но пишѣмъ едною всѣмъ разумѣтельною, писменною бесѣдою, и то на

¹ Мозер М. Чи намагався Олександр Духнович створити русинську літературну мову // Причинки до історії української мови. – Ві-
ниця: Нова книга, 2011. – С. 633.

которую вы братья Галичане склоннѣйшии будете: мы – меньшаа часть на все лучшее пристанемъ, и на васъ оуважати будемъ; но просимъ и оумолаемъ васъ, оуважайте и вы на насъ и на Буковинцовъ братьовъ своихъ»¹.

Окреслюючи специфіку соборницького світогляду О. Духновича, як і численних його соратників-москвофілів – А. Добрянського, І. Раковського, К. Сабова, О. Митрака, І. Сільвая, І. Дулішковича, Є. Фенцика та ін., – не треба забувати, що усі вони бачили історичне Закарпаття невід’ємною частиною великого «русского моря», а тому ніхто з них ніколи не припускав навіть і потаємної думки про окремішність закарпатців чи то від «малороссовъ», чи «великороссовъ». Усі вони так само, як і зять А. Добрянського – професор Юр’євського (Тартуського) університету А. Будилович, свято вірили у неподільність ареалу «русского языка отъ Тисы до Амура»².

Не тільки москвофіли, але й нечисленне середовище закарпатських інтелектуалів народницького напрямку XIX ст. не ставило під сумнів належність місцевої автохтонної людності, але вже не до «общерусского народа», а до малоруського, руського, тобто українського етносу. Показовою у цьому плані є позиція визнаних місцевих фахівців – етнографа Юрія

¹ Вѣстникъ. Поврѣменное писмо... – 1850. – 26. цвѣтна.

² Будиловичъ А. Къ вопросу о литературномъ языкѣ Юго-Западной Руси. – Юрьев, 1900. – С. 4.

Жатковича та лінгвіста Ласла Чопея. Так, Ю. Жаткович, автор монографії «Нариси з життя угро-руських», у листах до В. Гнатюка чітко ототожнює власну етнічну належність: «Вы гощете знати, якого я становища со взором мало-руського вопроса? Я по убіжденію держу себе сыном мало-руського народа, того народа, который совсім так отдільный е от велико-русского, як, нпр., от польського или болгарского» (лист до В. Гнатюка від 16 грудня 1896 р.); «Мы туй под словом “русине” тіх обывателей розуміеме Угорщины, котри принадлежат ко мало-русскому народу, живущему во Галиціи, Буковині и Южной Росіи» (лист до В. Гнатюка від 16 вересня 1899 р.)¹.

Ласло Чопей, укладач «Русько-мадярського словаря» (1883), також не лише беззастережно визнає належність корінного населення історичного Закарпаття до українського етносу, а й пропонує класифікацію говорів української мови, в якій «гòрський або карпацький» діалект разом із галицьким та подільсько-волинським творять єдине «червено-руськое нарѣчие» «руського языка»². Показовим є твердження Л. Чопея, що руською мовою писали «Иванъ Котляревский, Г. Квитка, Марко Вовчокъ, П. Кулишъ, Т. Шевченко, Ом. Огоновский, М. Осадця, О. Партыцкий, Устыановичъ – М. Лучкай, А. Духновичъ

¹ Мазурок О. Юрій Жаткович як історик та етнограф. – Ужгород, 2001. – С. 29, 53.

² Чопей Л. Русько-мадярский словарь. – Будапешт, 1883. – С. XXIII.

и т. д.»¹. На противагу своїм землякам-москвофілам, Ласло Чопей чітко заявляє про окремішність української (руської) мови, присвячуючи цій проблемі один з розділів передмови до словника – «Руський языкъ е самостоятельный и не може ся держати нарѣчиємъ російского», а також засуджує переслідування «руського языка» в Росії, окремо аналізує Емський акт 1876 р. Окрім ґрунтовної лінгвістичної підготовки, Л. Чопей демонструє глибоку обізнаність з українськими культурно-історичними реаліями, зокрема доводить, що ще з князівських часів руські та росіяни (маскалі) – це різні народи, причому згодом «у южно-русского народа какъ будто было похищено его прозвище»².

Словник Ласла Чопея, що здобув офіційне визнання та був відзначений премією Угорської академії наук, став вельми тривожним сигналом для закарпатських москвофілів, яких автор прямо звинувачує в тому, що досі на Закарпатті ніхто не пише «поруськи». На підтвердження своєї заяви він подає цитату з «Studien auf dem Gebiete ruthenischen Sprachen» О. Огоновського «за книжный языкъ, уживаемый у насъ, вожды Мадярскихъ русинѡвъ хоснують во писаню мудерно зложеный языкъ, котрый тотожнымъ тримають зъ російскимъ»³. Важливо також, що по-

¹ Там само.

² Там само. – С. XVIII.

³ Там само. – С. XLIV.

ява словника Л. Чопея природно вписувалася у контекст вагомих здобутків народовців Галичини та Буковини у розбудові русько-української культури як культури окремого слов'янського народу (консолідація культурницьких сил Наддніпрянщини та Галичини і Буковини, організація ефективних українських культурно-громадських інституцій, сподвижництво таких видатних українських діячів, як О. Огоновський, брати Барвінські, Є. Желехівський, М. Драгоманов, М. Павлик і, звичайно, І. Франко, згодом М. Грушевський та ін.).

На кінець 1880 – поч. 1890-х років припадає ціла низка знакових подій, які, без сумніву, остаточно здраматизували на Закарпатті дотеперішню консервативно-старосвітську політичну та культурну ситуацію. Так, 1890 р. у Львові було засновано «Русько-українську радикальну партію», яка, окрім революційних економічних та політичних планів, додала у свою програму далекосяжні національні вимоги. Чого лише вартувало таке положення: «Зваживши, що розвій мас народних можливий тільки на ґрунті національнім, руско-українська радикальна партія в справах національних змагати буде до піднесення почуття національної самосвідомости і солідарности в масах усього руско-українського народу, через літературу, збори, зйізди, товариства, демонстрації, відчити, печать і т. д.»¹. У 1891 р. І. Франко на

¹ <http://www.ditext.com/pavlyk/radical.html>

Першому з'їзді прогресивного слов'янського студентства, як свідчить Ф. Главачек, у своїй доповіді «висунув вимогу об'єднання галицьких та угорських українців, яка на той час була справді революційною»¹. Ще більший резонанс викликав план Папи Лева XIII приєднати Мукачівську та Пряшівську єпархії до Галицької митрополії, з яким він виступив у 1888 р. Це викликало хвилю обурення офіційного Будапешта, а примас Угорщини, кардинал Я. Сімор, назвав його «великою образою національних почувань мадярів»². Усі названі факти свідчать, що на початку 90-х років XIX ст. українське національне відродження вже стояло на карпатських перевалах, і було лише справою часу, коли воно за прикладом сусідніх Галичини та Буковини запанує на теренах історичного Закарпаття. Перебуваючи у полоні шовіністичних великодержавних міфів – російських та угорських закарпатська інтелігенція, переважно москвофільська за переконаннями, не розуміла ідей українського національного відродження, а тому панічно боялася приходу здемонізованого українства, в якому добачала поль-

¹ Hlavaček F. Moje styky a spolupráca s Volodymrem Hnatjukem // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. – Т. 3. – 1967. – С. 38. Див. також: Ke sjazdu slovanského pokrokového studentstva v Praze // Časopis českého studentstva. – 5 června 1891. – С. 178–183.

² Пекар А. Нариси історії церкви Закарпаття. – Т. I. – Рим–Львів, 1997. – С. 90–91.

сько-австрійські інтриги або соціалістичні посягання, а головне – загрозу для свого розміреного, у свій спосіб ситого, старосвітського трибу життя. Володимир Охримович так оцінює особливості національної свідомості мешканців історичного Закарпаття: «Наші родичі за Besкидами зжилися з поглядом, що греко-католицькі обряди повністю вичерпують зміст руської національності, на їх думку, той є добрим русином, хто міцно тримається руської віри».

Щоб лиш захистити себе від небезпечного українства, перед офіційними угорськими колами та місцевою закарпатською інтелігенцією постає завдання провести радикальні зміни у дотеперішній внутрішній політиці. В основу нової політики, як показує аналіз наступних подій, було покладено курс на перегляд статусу автохтонного населення історичного Закарпаття як частини русько-рутенського, або малоросійського етносу на окремий слов'янський етнос – угро-руський. Визнання самостійного статусу автохтонної людності історичного Закарпаття, а також окремішності її мови та культури, зокрема церковно-конфесійної традиції, мало надати потрібний імунітет від поширення ідей українського національного відродження.

«РУСИНЬСКА ТРІЙЦЯ» – ЄВМЕНІЙ САБОВ, ПАДОР СТРИПСЬКИЙ, АВГУСТИН ВОЛОШИН – ТА ІНШІ

Перші реальні кроки з реалізації плану осамостійнення закарпатських русинів-українців, очевидно, треба пов'язувати з діяльністю Юлія Фірцака, каноніка, ректора семінарії, депутата угорського парламенту (з 1887 р.), а від 1891 по 1912 рр. – Мукачівського єпископа. Йому вдалося згуртувати навколо себе обдарованих священиків, які й стали першими промоутерами ідеї окремішності русинів Угорщини, а також ініціювати або й реалізувати цілу низку помітних соціально-культурних, церковних акцій та проєктів: очевидно, не без впливу львівської «Просвіти» та буковинської «Руської бесіди» Ю. Фірцак відроджує Общество Василя Великого, засновує газету «Наука», ініціює «Русинську, або верховинську акцію» тощо. Щоправда, кожен із діячів середовища Фірцака по-різному розуміє осамостійність закарпатців, їхньої мови та літератури, однак спільним для них було несприйняття культурного процесу на Галичині та Буковині, зокрема радикальні обмеження щодо використання в літературній мові церковнослов'янських елементів та

цілковита орієнтація на живомовну стихію, відмова від історичного принципу правопису та перехід на фонетичний. Коли нові національні символи – *Україна, українець, козаччина, Гетьманщина* – завойовували популярність на Галичині та Буковині, на Закарпатті не бачили підстав відмовлятися від споконвічних назв *руський, руснак, русин, руська віра, руська бесіда* тощо.

Насторожене сприйняття революційних ідей українського національного відродження в кін. XIX – на поч. XX ст. можна пояснити майже тисячолітньою бездержавною історією українців. Автохтонні мешканці історичного Закарпаття протягом такого тривалого часу витворили досить консервативну спільноту, яка з великою недовірою ставилася до всього, що приходило ззовні (зовнішнє середовище було, як правило, чужим та ворожим), і саме завдяки цій замкнутості вони змогли зберегти свою ідентичність, перемагаючи жорсткий асиміляційний прес. Ситуацію ускладнювало й те, що в останній чверті XIX ст. через цілу низку причин (зокрема монопольне засилля москвофільства, денаціоналізаційна політика Будапешта, а також географічна відірваність та штучні перепони у міжукраїнському культурному діалозі) закарпатська інтелігенція цілком випала з контексту українського національного відродження і тому на переломі століть не могла знайти себе або ж не бачила себе в реаліях, які *de facto* склалися

в українському культурному просторі без її найменшої участі. Саме так культурну ситуацію на Закарпатті бачить і відомий місцевий діяч Гіадор Стрипський, який так пояснює відрубність закарпатських українців: «Намъ теперь у XX віць зовсѣмъ чужы, бо незвісні, усъ революціѣ козаковъ противъ Польщи, бо въ малярськихъ школахъ о сихъ ничего не чуеме, а наша минувшина оторвалась зовсѣмъ отъ минувшины прочихъ Русиновъ. Мы не брали участи въ обновленю українського письменного слога, тому и тота чуднота нашихъ людей до українщини»¹. Згодом, як покажуть майбутні події, одні діячі намагалися використати ідею самостійності «угро-руських» та їхньої мови і культури як маневр, щоб перечекати український натиск і потім, за сприятливіших обставин, знову повернутися в «общерусское море». Інші трактуватимуть таку самостійність як своєрідну культурну автономію, яка не вимагає відмови від визнання етнічної та культурної спорідненості з Галичиною та Наддніпрянщиною, але застерігає право на збереження місцевої культурної самобутності, хоча межі такої самобутності чітко ніхто не усвідомлював.

У такому культурно-історичному контексті з'являється перша спроба представити та вмотивувати цілком новаторську ідею про окремішній статус місце-

¹ Біленькій. Старша руська письменность на Угорщинѣ. – Унгарь, 1907. – С. 14.

вої культурної традиції. Ця спроба належить Євменію Сабову, який виданням у 1890 р. «Русская граматика и читанка» засвідчує свою належність до традиційного для Закарпаття кінця XIX ст. московфільського письменства, але уже через три роки в «Христоматии церковно-славянскихъ и угро-русскихъ литературныхъ памятниковъ съ прибавленіемъ угро-русскихъ сказокъ на подлинныхъ нарѣчіяхъ» (1893) несподівано робить спробу переосмислити історію та сучасний йому статус письменства на теренах історичного Закарпаття. У цій праці Євменій Сабов змінює свої погляди і вже нічого не говорить ні про «общерусское единство», ні про «святую Русь», натомість заявляє, що цією книжкою він прагне ознайомити «съ языкомъ, который употребляла и употребляетъ наша святая мати Церковъ въ своихъ богослуженияхъ; и въ вторыхъ познакомити съ литературными призведеніями Угро-русскихъ, и вообще дати пересмотръ образования литературнаго русскаго языка въ Угорщинѣ». В історії закарпатського письменства сформульована мета «Христоматіи...» стала революційною, оскільки автор запропонував розглядати церковнослов'янську мову та місцеві церковнослов'янські друковані пам'ятки не як спільний «общерусский» чи, що менш ймовірно, загальноукраїнський набуток, а лише як мову, яку на історичному Закарпатті церква використовувала у богослужіннях, і вже тільки під цим кутом зору дати огляд

історії літературної мови на теренах історичного Закарпаття. Дотримуючись заявлених методологічних принципів, Є. Сабов не подає уривки з «Остромирового Євангелія» та глаголичної частини «Реймського Євангелія» в основній частині «Христоматії...», а, щоб не породжувати ніяких натяків на спільні періоди історії письменства з «руськими» народами, включив їх до вступної частини видання. Такі методологічні прийоми «Христоматії...» мали, очевидно, на меті вихолостити найменші натяки на безпосередню причетність закарпатців як українців до києворуської спадщини.

Особливий інтерес у контексті появи концепції окремішності закарпатського письменства викликає розділ «Христоматії...» «Очеркъ литературной дѣятельности и образования Угро-русскихъ», який має, поза сумнівом, програмний характер. Тут Є. Сабов намагається детально вмотивувати виняткову роль конфесійної літератури у духовній культурі закарпатців, що, на його переконання, зобов'язує і в сучасних умовах зберігати вірність старосвітським традиціям церковнослов'янського письменства, а не йти за сучасними віяннями та не орієнтуватися на живомовну стихію, не відмовлятися від священного церковного (тобто історичного) правопису на користь простацько-буденного фонетичного: «Чтеніе и переписываніе церковно-славянскихъ книгъ, и самъ церковно-славянскій языкъ сдѣлали сильное

влияние на говоръ Угро-русскихъ. Сіе вліяніе оставило свій отпечатокъ на всѣхъ уцѣлѣвшихъ памятникахъ, и подъ [очевидно, отъ. – Л. Б.] сего вліянія и въ новѣйшее время тяжело было освободитися; сіе обстоятельство да разнообразіе Угро-русскихъ наречій [очевидно, наречий. – Л. Б.] помѣшало созданію мѣстнаго литературнаго языка на основаніи одного изъ Угро-русскихъ нарѣчій. Языкъ церковно-славянскій держалъ, да и теперь держитъ каждый Угро-русскій простой человекъ: святымъ, возвышенымъ, у предковъ письменнымъ еще; на него смотрѣли съ благоговѣніемъ, книги держали святынею...»¹. Далі Є. Сабов продовжує: «Оттуду то конзервативность Угро-русскаго народа, который по нынѣ прилѣпляется къ церковнымъ письменамъ. Нежели къ гражданкѣ, оттуду и его отчужденіе отъ всего, что имеетъ въ печати видъ повседневный, надъ содержаніемъ котораго ему и размышляти, догадыватися не потребно; оттуду отвращеніе его къ книгамъ не писаннымъ по правописанію церковнаго языка»².

У дусі власного бачення історії закарпатського письменства Є. Сабов оцінює як місцеві писемні пам'ятки конфесійного характеру, так і доробок закарпатських авторів. Показовою у цьому плані

¹ Сабовъ Е. Христоматіи церковно-славянскихъ и угро-русскихъ литературныхъ памятниковъ съ прибавленіемъ угро-русскихъ сказокъ на подлинныхъ нарѣчіяхъ. – Унгарь, 1893. – С. 186.

² Там само.

є його досить стримана оцінка творчості видатного філолога та історика свого часу Михайла Лучкая, який сповідував зовсім інші принципи розвитку закарпатського письменства та не раз наголошував, що закарпатські діалекти – це діалекти малоруської мови. Так, характеризуючи «Церковные бесѣды на всѣ недѣли рока на поученіе народное» (1831), Є. Сабов критикує Михайла Лучкая за «недостатокъ чистоты слога», дорікає йому за відмову вживати **-ѣ** в абсолютному кінці слів, що закінчувались на приголосний, тощо. Щоправда, всупереч власним декларативним заявам про закоханість простого закарпатського люду в священну церковнослов'янську писемність, Євменій Сабов все-таки мусить визнати, що Лучкаєві проповіді, рясно пересипані живомовною лексикою, «имѣли большое влияние и сдѣлались любимымъ чтеніемъ простаго народа... Простый народъ привыкъ къ сему пестрому слогу и сталъ его понимать»¹.

Не маючи змоги обійти мовчанкою таку видатну подію в історії «угро-рускихъ литературныхъ памятниковъ», як публікація граматики Михайла Лучкая, Є. Сабов, однак, щоб не підривати вибудованої концепції окремішнього «Угро-руссаго» письменства, вирішив приховати погляди автора граматики на статус закарпатських діалектів, тому скоротив

¹ Там само. – С. 194.

назву цієї праці – «Grammatica Slavo-Ruthenica etc.». За латинським etc. криється вельми промовисте продовження назви – «seu vetero-slavicae, et actu in montibus carpathicis parvo-russicae, seu dialecti vigentis linguae» («або старослов'янської й говірки малоруської, ще й тепер живої в карпатських горах»), яке суперечило концепції критика. Приховавши концептуально важливу частину назви граматики М. Лучкая, Є. Сабов започаткував сумну традицію маніпулятивної подачі та інтерпретації фактів, що згодом стала основним технологічним прийомом сучасної неорусиністики.

Так само маніпулюючи, Є. Сабов у своїй «Христоматії...», поряд із пам'ятками «угро-русскаго» письменства, подає також і зразки народної творчості «угро-русскихъ сказокъ на подлинныхъ нарѣчіяхъ», однак – записані етимологічним правописом. Обов'язкове для укладача використання етимологічного правопису, порівняно з панівним тоді на решті українських земель фонетичним, покликане було, з одного боку, продемонструвати придатність «правописанія церковнаго языка» для запису живомовних текстів, а з іншого боку, наочно показати чи, точніше, створити оптичний обман щодо відмінності «угро-русскаго языка» та української мови.

«Христоматія...» Є. Сабова стала тим виданням, де вперше було зартиковано ідею окремішності мови та письменства автохтонної людності сучасно-

го Закарпаття, тому І. Франко мав цілковиту рацію, коли казав, що ця книжка «відповідно до тенденції угорського уряду не дає ніякого поняття про цілісність южноруської мови і літератури і [...] заставляє думати що угорська Русь, то щось осібне від Галичини і України»¹. Разом з тим, мововжиток Є. Сабова свідчить, що за гаслами окремішності угро-руссаго язика, у власній мовній практиці він поєднує церковнослов'янську мовну стихію не із закарпатським живонародним мовленням, а з російським.

Деякі автори, зокрема глибокий знавець закарпатських культурних реалій Франтішек Тіхий, схильні, окрім Є. Сабова, зараховувати до числа прибічників окремішності автохтонного населення Закарпаття та його мови також Августина Волошина та Василя Гаджегу².

Августин Волошин, за фахом теолог-священнослужитель та викладач фізики й математики, належав до кола сподвижників і однодумців єпископа Ю. Фірцака. Саме останній, без огляду на фах та молодий вік А. Волошина, запропонував йому написати малу граматику та читанку, про що той зізнається у статті «Початки національного пробудження на

¹ Франко І. Евменій Сабовъ, Христоматія церковно-славянскихъ и угро-русскихъ литературныхъ памятниковъ... / Жите і слово. – Т. І. – Львів, 1894. – С. 304.

² Тіхий Ф. Розвиток сучасної літературної мови на Підкарпатській Русі. – Ужгород, 1996. – С. 129.

Підкарпатській Русі». Зрозуміло, що двадцятип'ятирічний А. Волошин перебував під впливом поглядів свого гімназійного вчителя Є. Сабова, який активно пропагував принцип творення літературної мови на основі поєднання церковнослов'янської традиції та народнорозмовного мовлення. На нашу думку, цей вплив на мову видань «Методическая грамматика карпато-русского языка для народных школъ» (1899) та «Методическая грамматика угро-русского литературного языка для народных школъ» (1901), де А. Волошин, на відміну від свого вчителя, таки робить спробу поєднати церковнослов'янську та місцеву живомовну стихію. Зрозуміло, що мова раннього А. Волошина суттєво різнилася від мови подібних праць, що були поширені серед русинів-українців Галичини та Буковини. Однак при їх пильнішому аналізі стає очевидним, що ні А. Волошинові, ні В. Гаджезі нема підстав приписувати наміри витворення окремішньої угро-руської мови, навпаки, їхня творча біографія показує складний поступальний шлях національного самоусвідомлення. У своїх перших граматиках А. Волошин обирає дуже специфічну модель реалізації «сближення к народному языку»: виклад граматичних правил він подає традиційним москвофільським язичієм, тоді як до ілюстративного матеріалу широко залучає народнорозмовний елемент. Напр.: *«Дъдо сидить*

на печи. Слуга рубаетъ дрова. Жена помывааетъ¹; Я хожу санкатися. Ты что чинишь? Давно ты мнѣ не писалъ, уже я боюся, что съ тобою дачто ся стало. Прото прошу тя: пиши мнѣ чѣмъ скорше! Поздравлять тя твой другъ Петръ Ивановъ»². Пізніше, в 1921 р., в статті «О языковых спорах загално» А. Волошин, характеризуючи мовну ситуацію в часи написання перших редакцій «Методической грамматики...», розкриває тогочасні пріоритети своєї мовознавчої діяльності: «Передъ войною, або ще и непосредно передъ революціею у нас не было языковых споров; писательъ постепенно сближались к народному языку, желаючи сохранять руську букву, руське слово и ширити науку». Важливо, що, на відміну від Є. Сабова, у перших виданнях своїх граматики А. Волошин не робить ніяких окремих теоретичних узагальнень щодо самостійності «угро-русского», або «карпато-русского языка», проте тут годі дошукуватися будь-яких намагань використати «русько-український» – галицький або буковинський – досвід «сближення к народному языку».

Своє кредо у питанні шляхів розвитку літературної мови на теренах Закарпаття А. Волошин чітко

¹ Волошинъ А. Методическая грамматика угро-русского языка для народныхъ школь. – Унгваръ, 1901. – С. 26.

² Волошинъ А. Методическая грамматика карпато-русского языка для народныхъ школь. Часть I. Для II-го класса народной школы. – Ужгород, 1919. – С. 25.

висловив у праці «О письменном языке подкарпатских русинов»: «Всѣ мы единомыслно держалися принципа, что язык наш малорусский и что мы хотя еще не приняли фонетичну правопись закарпатских русинов [галичан – Л. Б.], и пишем етимологично, еднako не можеме народ просвѣщати чужим ему великорусским языком»¹. І справді, коли придивитися до Волошинових засад творення літературно-мовного стандарту, то стає очевидним, що у перших виданнях як граматик, так і різних читанок він намагався поєднати церковнослов'янську та живонародну стихію, словом, те, що декларував, але не втілював у власній мовній практиці Є. Сабов. У виданнях 1901–1908 рр. А. Волошин вживає традиційну церковнослов'янську лексику, коли йдеться про справи церковні або наукові терміни, але в текстах граматичних вправ або ж читанок на світські теми явно домінує живорозмовна лексика. Так, наприклад, у Граматиці 1901 р. А. Волошин не лише широко використовує живорозмовну лексику (пор.: *Лѣнивий дваразь ходить. Дуеть студений вѣтеръ. Зеленое яблоко не свободно ѣсти*²), а й звертає увагу, як слід читати певні етимологічні орфограми: в таких речення, як *Воли пасуть. Волъ стоить. Коня*

¹ Волошин А. Ив. О письменном языке подкарпатских русинов. – Ужгород, 1921. – С. 3–4.

² Волошинъ А. Ив. Методическая грамматика угро-русского лит. языка для народных школ. – Унгваръ, 1901. – С. 19.

запрягли къ возу. Конь годенъ везти возъ. Звукъ **о** даколи произноситься, якъ у, ъ [тобто і – Л. Б.] или у»¹. У читанках, призначених для широких народних верств, А. Волошин цілком занурюється у народно-розмовну стихію: «старикъ подаровавъ внуку Ивану три корони. Иванъ пошовъ купити сливокъ. Иде и видить: у дверей sklepa стоить мала сиротка. Иванъ думае: у мене суть три корони, отдамъ сей едну корону и мало сливокъ»². Дуже оригінальний спосіб поєднати церковнослов'янську та живомовну стихію демонструють видання товариства «Унію», зокрема «Мѣсяцослови», в яких живорозмовні тексти записувалися церковнослов'янським уставом: 50-лѣтіе лурда пѣтьдесѣть лѣтъ назадъ маленькій городъ лурдъ стивса знаменитимъ въ исторіи; пошли до лѣса сухого голузыа насбирати. На берегу рѣки; через зимну воду³ тощо.

А. Волошин був лінгвістом-самоуком, тому при підготовці перших двох видань Граматики він прислухався до поглядів своїх попередників, зокрема гімназійного вчителя Є. Сабова, однак, на відміну від нього, він таки активно вводить у тогочасний літературний стандарт живорозмовну лексику. Від радикальніших змін А. Волошина, очевидно, стри-

¹ Там само. – С. 10.

² Волошинъ А. Ив. Азбука угро-руського и церковно-славянського чтенія. – Унгварь, 1908. – С. 24.

³ Мѣсяцословъ на 1909. – Унгварь, 1907. – С. 118.

мувало те, що граматики було призначено для використання у навчальному процесі, а тому їх зміст та форма мусили вписуватися в усталену традицію шкільних граматик. Основні принципи мовної практики А. Волошина можна вважати закарпатським варіантом теорії «мови для домашнього вжитку», популярної серед наддніпрянців – від Костомарова до Драгоманова.

Близьким однодумцем А. Волошина був Василь Гаджега. У часи, коли з'явилися перші видання граматики А. Волошина, В. Гаджега підготував кілька вельми важливих, з огляду на самодостатність Мукачівської та Пряшівської греко-католицьких єпархій, теологічних праць, які, щоправда через чинні правові норми, мусив опублікувати угорською мовою. Займаючи офіційну посаду секретаря єпископа Ю. Фірцака, В. Гаджега також брав активну участь у роботі Общества Василія Великого та товариства «Унію», а згодом навіть редагував газету «Наука». А. Волошин так описав мовні принципи В. Гаджеги: «Засадою його було: народові по-народному писати, і хоч “Наука” і перед тим писала по-народному, але приспособлялася до історичного правопису Лучкая-Сабова, Василь Гаджега не взявся тими застарілими формами і видавав статті так, як вони в народних говорах звучали. Часи його редакторства були сміливими кроками по дорозі зближення до природного

фонетичного правопису»¹. Судячи з аналізу мововжитку В. Гаджеги, можна твердити, що він намагався якнайширше спиратися на живонародне мовлення, зокрема на рідні йому марамороські говірки та, як зазначає Ф. Тіхий, на етимологічний правопис, який панував серед галицьких українців з часу правописної реформи О. Огоновського в 1885 р.². Усе це говорить про те, що В. Гаджега, навіть порівняно з раннім А. Волошиним, зразу зробив рішучий крок у бік від традиційного для Закарпаття язичія, проте, зважаючи на тогочасні культурно-політичні та церковно-конфесійні реалії, своїми правилами літературно-мовного вжитку він застерігав автономний статус закарпатського літературного варіанта у тогочасному русько-українському контексті. Це й дало підстави Ф. Тіхому та іншим авторам вважати В. Гаджегу «представником традиції підкарпатурської літературної мови, що обороняє чесні позиції, якого зрадили усі його друзі»³. Тут, на нашу думку, Ф. Тіхий помиляється. Насправді А. Волошин, В. Гаджега та інші закарпатські діячі-народовці ніколи не прагнули до культурно-мовного відособлення своїх земляків

¹ Волошин А. Прелат-протоієрей Василь Гаджега. Короткі спомини з нагоди 50-літньої діяльності // Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді. – Т. XIII–XIV. – Ужгород, 1938. – С. 7.

² Тіхий Ф. Розвиток сучасної літературної мови на Підкарпатській Русі / Перекл. з чес. Л. Белея та М. Сюська. – Ужгород, 1996. – С. 137.

³ Там само. – С. 139.

від українців по той бік Карпат. Однак їхній шлях до України було продиктовано культурною та громадсько-політичною місцевою специфікою. Причому, що вкрай важливо, під місцевою специфікою треба розуміти не лише тисячолітнє бездержавне існування на периферії українського етномовного простору та в чужомовному й чужокультурному оточенні. Місцева закарпатська специфіка – це також питома українська культура, що її в таких непростих умовах закарпатці зуміли зберегти та примножити, чимало елементів якої було вже втрачено або забуто їхніми співвітчизниками на інших українських землях. Як справжні народовці, А. Волошин та В. Гаджега з особливою пошаною ставилися до місцевої культурної специфіки та прагнули знайти їй достойне місце в загальноукраїнській культурі.

Тутешняцька ідея Є. Сабова щодо окремішності «угро-руссаго» народу, його мови та церковних традицій мала передусім культурницький характер, оскільки була покликана оберегти місцеву закарпатську людність від шкідливих, на його думку, радикальних впливів у сфері духовної культури, що їх несло українське національне відродження. Однак наприкінці ХІХ ст. з'являється ще одна течія у закарпатському самостійницькому русі – політична, великоадярска за своєю сутністю, справжньою метою якої було не збереження або консервація місцевих традицій – церковно-конфесійної, мовної та літе-

ратурної, – а цілковита мадяризація автохтонних мешканців історичного Закарпаття через штучну культурну ізоляцію закарпатців від їхніх однопле-мінників з Галичини, Буковини та Наддніпрянщини. Щоправда, попри різні мотиви, на практиці наслідки діяльності представників культурницької та політичної течій збігаються – це антиукраїнство.

Витоки великомадярської течії у самостійницькому русі на теренах історичного Закарпаття також безпосередньо пов'язані з діяльністю відновленого Общества Василія Великого та єпископа Юлія Фірцака. Справжнім каталізатором, який заактивізував ідеї суверенізації «угро-русскаго народа» з боку офіційного Будапешта, стало відзначення тисячолітнього ювілею переселення угорців. І відбулося це не тому, що угорська держава хотіла в особливий спосіб на честь такої події відзначити закарпатських українців, а тому, що грандіозні офіційні приготування до ювілею викликали підвищений інтерес з боку русько-української громадськості до катастрофічного соціально-економічного та національно-культурного становища численної меншини угорської корони – закарпатських русинів. Галицькі інтелектуали, зокрема І. Франко та В. Гнатюк, з нагоди цієї події підготували «Протест галицьких русинів проти мадярського тисячоліття», в якому гостро засуджують угорську владу за згубну соціально-економічну та національну політику. «Таким-то способом обезси-

лено, зубожено, отемнено, обдерто з усіх найкращих здобутків цивілізації великий і живий відлом українсько-руського народу, відібрано йому можливість промовити самому в своїй обороні, заткано уста, щоб криком розпуки, стогоном потоптаної і зневаженої гідності людської не псував гармонії пишних торжеств тисячоліття мадярської єдності і мадярської слави»¹. Окрім того, з середини 1890-х років помітно активізувався галицько-закарпатський культурний діалог: львівські студенти організовують культурно-просвітницькі акції у найбільших містах Закарпаття, В. Гнатюк, І. Верхратський проводять ряд успішних наукових експедицій по Закарпаттю, С. Томашівський видає «Етнографічну карту Угорської Руси», а Д. Дорошенко – брошуру «Угорська Україна». Закарпатська проблематика міцно закріплюється у загальноукраїнському культурному просторі², закарпатці, хай і лиш окремі, публікують свої дослідження в українських виданнях та обираються членами Наукового товариства імені Т. Шевченка. Такий стан речей, звичайно, зовсім не влаштовував угорські урядові кола.

¹ Протест галицьких русинів проти мадярського тисячоліття // Житє і слово. – Т. V. – Кн. 1. – Львів, 1896. – С. 8.

² У цей час з'являється «Карпаторуське письменство» І. Франка; «Руські в Бачці», «Русини в Угорщині», «Русини Пряшівської єпархії і їх говори» В. Гнатюка; «Знадоби до пізнання угро-руських говорів» І. Верхратського.

На помітне зацікавлення Закарпаттям з боку галицьких українців єпископ Ю. Фірцак реагує посиленням своєї соціальної діяльності та намагається домогтися покращання соціального становища закарпатців. З цією метою, як свідчить Марія Маєр, він протягом 1896 р. проводить активні консультації з главою угорського уряду Д. Банфі, а 12 січня 1897 р. у листі до нього пише: «В березьких і ужанських гірських областях, але також і в угочансько-боржавській долині русини живуть в дуже страшній, аж трагічній нужді. Тут тільки далекосяглі державні заходи можуть допомогти»¹. Які державні заходи малися на увазі, стане зрозуміло, коли розпочалася т. зв. Верховинська акція (спершу Ю. Фірцак йменував її Русинська акція).

У жовтні 1907 р. Верховинську акцію за наказом міністра І. Дарані очолив Едмунд Еган. У науковій літературі здебільшого звертають увагу на соціально-економічний аспект діяльності комісії Е. Егана, де вона знаходить одностайну високу оцінку. Однак, як показує аналіз матеріалів Державного угорського архіву, проведений М. Маєр, у своїй діяльності комісія Е. Егана мала вагомі (якщо навіть не визначальні) політичні та національні мотиви, які, очевидно, і мав на увазі Ю. Фірцак, коли писав про «далекосяглі державні заходи». Судячи зі змісту секретного

¹ Маєр М. Закарпатські українці на переломі століть // Жовтень і українська культура. – Пряшів, 1968. – С. 57.

звіту Е. Егана від 25 січня 1898 р., де він називає дві «найважливіші майбутні проблеми тисячолітнього існування Угорщини» – національне та соціальне питання, все ж пріоритет було віддано національній проблематиці, у чому переконує аргументація Е. Егана:

«1. Нас, угорців, кількісно менше, ніж чужих національностей.

2. Вважаю небезпечним той факт, що поодинокі національності географічно в закритих національних областях живуть від угорців віддалено.

3. Дуже неправильним можна вважати, що чужі національності спираються безпосередньо на племінно споріднені народи поза нашими кордонами й так разом з подвоєною силою проводять боротьбу за автономію свого спільного майбутнього.

4. Замість того, щоб угорська панівна мова перемагала, можна констатувати, що вона поступається перед мовами чужих національностей»¹.

Як прагматичний великодержавний політик, перед початком Верховинської акції Е. Еган глибоко та всебічно вивчав національні проблеми автохтонних мешканців історичного Закарпаття. Він запитує: «Чи для себе виховаємо цей народ, коли дійсно вдасться нам визволити їх із сучасного жалюгідного становища. Маю на увазі руське походження цього наро-

¹ Там само. – С. 59.

ду»¹. У пошуку правильної відповіді на це запитання Е. Еган інкогніто вирушає на Галичину, де упродовж двох тижнів зустрічається з «кількома вождями тамтешніх русинів». На цих зустрічах Е. Еган, як зазначено у його звітах, з'ясував, що «2,5 мільйона русинів, які живуть у Галичині, з'єднані з 0,75 мільйона, які живуть у Буковині, та 16 мільйонами, які живуть у Бесарабії, на Поділлію і на Україні і дійсно прагнуть автономії. Що більше, декотрі так перебільшували, що й про окрему свою руську державу мріяли». На підставі побаченого та почутого в Галичині Е. Еган із задоволенням відзначає, що на Закарпатті ще нема українського політичного руху, а з метою його недопущення треба використати сприятливу для нас ситуацію, щоб цю національність зовсім і назавжди придбати й повністю змадяризувати»².

Верховинська акція змусила угорські офіційні кола чітко зрозуміти небезпеку національного самоусвідомлення автохтонних мешканців Закарпаття, тому найнагальнішим своїм завданням вони вважали не допустити об'єднання – навіть у сфері суто культурній – українців по різні боки Карпат, а ідея окремішності «угро-русскаго» народу була дуже зручним інструментом для реалізації цього непростого завдання. У руслі реалізації нової «русинської» політики в Будапешті заснують газету

¹ Там само. – С. 59.

² Там само. – С. 60.

«Недѣля». Вибір угорським урядом саме такої стратегії боротьби з ідеями українського національного відродження підтверджують також слова Євгенія Сабова, активіста угорських проурядових греко-католицьких організацій, які наводить А. Волошин у своїх «Споминах»: «Если би русини наші жили не під Карпатами, не коло Галичини, но дагде коло Сегедина, тогди би я знав виробити із них одну образцеву народність (*minta nemzetiség*), но під Карпатами, близь до Львівського митрополита, опасна є руська культура».

Засновником нової течії закарпатського самостійницького руху, великомадярського за своєю сутністю, стає Гіадор Стрипський. Його праці містять культурно-історичне обґрунтування осамостійнення русинів-українців історичного Закарпаття, що дає підстави розглядати їх як один зі сценаріїв реалізації національної політики у світлі Верховинської акції угорської адміністрації. Так, у 1907 р. Г. Стрипський під псевдонімом Біленький публікує працю «Старша руська письменность на Угорщинѣ», в якій засуджує москвофільську орієнтацію закарпатських діячів культури та загалом об'єктивно окреслює єдність руснацької, або малоруської, мови, а також етнічну спорідненість «українських, галицьких, або закарпатських та угорських Русинів». Однак мовно-етнічну єдність русинів по різні боки Карпат Г. Стрипський бачить лише до XIX ст. У XIX ст., на його

думку, відбулося кардинальне відчуження угорських русинів від решти русько-українського культурного простору, і як результат: «українство у насъ теперъ цѣлкомъ неможливо, бо якразъ такъ чужое, якъ московщина»¹. За таких обставин Г. Стрипський не бачить іншого виходу, окрім як домагатися окремішнього статусу мови та літератури угорських русинів: «Тому такъ склалася обставина, што коли Москалямъ дивно было признавати право двохъ руськихъ літературъ (велико- и малоруського), чога вконеци таки мусѣли признати, то намъ приходить ся высказати право и на третю руську письменность, котра держиться середноѣ дороги меже тыми двома: именно Угроруську літературу. Старі літературні змаганя наші подають намъ на сего не только право, але й правила»².

Г. Стрипський не обмежується лише теоретичними положеннями і пропонує конкретні правила, «якихъ повинна держатися наша оновлена письменность». Хоча він пропонує не відмовлятися від низки характерних фонетичних та морфологічних рис живорозмовного мовлення закарпатців, які мають загальноукраїнську географію (добра книжка, старі письма, ученого чоловіка, народноѣ творчости, появлење, повно, говоривѣ, пишуть, пивниця, сло-

¹ Біленькій. Старша руська письменность на Угорщинѣ. – Унгварь, 1907. – С. 14.

² Там само. – С. 15.

варець, руській, Русинъ), проте наполягає на вимозі «задержати угроруські свойства», з-поміж яких називає окремі місцеві діалектні явища (збереження середньоязикового **[ы]** та ініціального **[u-]**, повних форм прикметників середнього роду та особових форм 1-ої особи множини теперішнього часу на **-ме**). Однак за традицією, започаткованою Є. Сабовим, Г. Стрипський основний акцент при визначенні засад творення «угро-руссаго языка» робить на правопис, зокрема пропонує зберегти етимологічний принцип правопису звука **[o]** у новозакритих складах, зберегти історичне написання **ѡ** у абсолютному кінці слів, а також частково – літери **ѡ** Нібито через «недостатокъ черенокъ у друкарнѡ» відмовляється від використання літери **ѡ**, замість якої пропонує вживати **ѡ**. Лексичні норми Г. Стрипський формулює дуже загально, що, зрештою, з огляду на обсяг праці, є цілком зрозуміло, проте все ж в око впадає його тяжіння до засад «кухонної мови», тобто обмеження використання народних елементів рамками побутової лексики, проте «мадяризми, котрыхъ не можь уходити, треба задержати»¹.

Ще ясніше свої погляди на статус автохтонного населення історичного Закарпаття та його мови Г. Стрипський формулює у праці «Москвофілізм, українізм та вітчизняні руснаки» (1913). Тут він до ци-

¹ Там само. – С. 15.

нізму відверто проаналізував культурно-політичну ситуацію на тогочасному Закарпатті, що дало йому змогу зробити узагальнення та запропонувати конкретну політичну програму дій, спрямовану на творення окремого угроруського народу: «За руснацьку інтелігенцію не треба боятися. Вона на сьогоднішній день настільки угорська, що з неї не буде вже ніколи, якщо б вона того і хотіла – ні руснацька, ні москальська. Отже, мова може йти лише за простий народ [...] до його серця можна звертатися лише на його селянській мові». «Інтелігенція, – логічно продовжує далі Г. Стрипський, – й надалі послуговуватиметься угорською мовою, але у духовному вихованні простого народу вона повинна поставити під друкарський станок його селянську мову»¹.

У боротьбі за «простий народ» Г. Стрипський формулює теоретичні постулати неорусинського дискурсу, для створення якого автор не лише підвів достатню культурно-історичну базу, а й надав йому необхідного політичного прагматизму. Проте саме Г. Стрипський мимоволі заклав у власну конструкцію теорії окремішнього русинського етносу суттєвий прорахунок: йому не вдалося відшукати локальних

¹ Sztripszky Híador, *Moskophilismus, ukrainismus és a hazai rusznákok*. – *Budapesti Szemle*, 153 köt., 1913, 278–296 / Перекл. з угор. Й. Кобаля / режим доступу (<http://zakarpattya.net.ua/Blogs/90173-Iosyp-Kobal-Hiiador-Strypskyi-moskvofilizm-ukrainizm-i-vitchyzniani-rusnaky>).

власне закарпатських інтегральних ознак, а тому в основу своєї теорії він поклав банальні, часто надумані антагонізми між українцями по два боки Карпат. Так, Г. Стрипський однозначно визнає, що по обидва боки Карпат живе один малоруський народ, проте, на його думку, є ряд чинників, що перешкоджають інтеграції українців Австро-Угорщини, і саме на основі цих суперечностей він пропонує творити нову угроруську етнічну спільність. Перше – це специфічна мова. Г. Стрипський заявляє, що «нам нічого не потрібно робити, як на основі законів, вибраних із цієї народної мови, створити особливу угорську руснацьку селянську мову». Другий чинник – це різна історична пам'ять закарпатців та галичан, зокрема історія Запоріжжя ніяк не промовляє до мешканців із-за Карпат. Третій чинник – відмінності релігійні, зокрема він наголошує, що «в Галичині в тамтешню руснацьку греко-католицьку церкву привнесли такі латинізуючі зміни, яких немає в грецькій церкві ніде в світі; отже, вони невідомі й угорським руснакам також». І, нарешті, географічна віддаленість – четвертий чинник. І як висновок: «між австрійськими й угорськими руснаками такі протиріччя, що не дуже можна і думати про можливість їх духовного об'єднання. А це з угорської національної точки зору дуже підбадьорливе явище»¹. Г. Стрипський прагнув

¹ Там само.

надати своїм аргументам зовнішньої наукової переконливості, щоб приховати справжню – політичну – мотивацію теорії про новий «руський народ». Як досить кваліфікованому філологу, Г. Стрипському було добре відомо, що не існує ніякої «гунгаро-рутенської форми селянської мови», бо, наприклад, ще Є. Сабов нарікав на сильну здиференційованість місцевих закарпатських говорів та вважав цю їх рису серйозною перешкодою на шляху консолідації «угро-руського язика». Якщо греко-католиків Закарпаття та Галичини й різнила латинізація обряду, то лише через спроби проведу Мукачівської та Пряшівської єпархій латинізувати кириличні конфесійні книги, запровадити григоріанський календар тощо. Явно демагогічний характер мав аргумент про географічну відособленість українців по обидва боки Карпат, який не підтверджують ні лінгвістичні, ні етнографічні дані. Разом з тим, Г. Стрипський, очевидно, свідомо замовчує штучні перешкоди, які витворювала угорська адміністрація при вибудовуванні культурного діалогу між русинами-українцями Австро-Угорщини.

Логічним продовженням угорської політики насадження антиукраїнського сепаратизму стало, як не дивно може здатися на перший погляд, заснування у 1916 р. журналу «Ukránia» («Україна»), який мав на меті ознайомлювати угорську громадськість з майбутнім сусідом – українською державою. Однак,

як зазначає Іван Ванат, щоб не дійшло до непорозуміння, часопис уже в програмній статті застеріг читачів, що під Україною слід розуміти територію, яка простягається на другому боці північно-східних Карпат – в Галичині, Буковині та південній частині російської низовини, а в Угорщині, на переконання редакції журналу, «українці ніколи не були, ані тепер їх нема. Той народ, що проживає в північно-східних жупах, який ми називаємо рутенами, протягом століть злився з мадярами, а його інтелігенція вже цілком мадярська не лише мовно, а й національним почуттям¹».

У роки Першої світової війни, а також зразу після її закінчення ідею окремішності «угро-русскаго» народу обстоював також фаховий філолог Шандор Бонкало. У німецькомовній праці «Угорські рутени...» він заявляє, що закарпатці «з часом розвинулися в окремий народ, який від інших русинів (українців) суттєво відрізняється мовою»². Діяльність Ш. Бонкала цієї доби, а особливо в період угорської окупації Закарпаття в часі Другої світової війни, дає підстави стверджувати, що його позиція відносно окремішності угорських русинів та їхньої мови була політично вмотивованою.

¹ Ванат І. Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини (1918–1938). – Т. I. – Братислава–Пряшів, 1990. – С. 36–37.

² Bonkáló A. Die Ungarländischen Ruthenen. Sonderabdruck aus Ungarische. – Berlin, 1921. – S. 217.

Уряд Советської Угорщини також виявив жвавий інтерес до проблеми визнання окремішності угорських русинів: Конституція Руської Країни «заузнала самостійність народу Руського»¹, однак через своє нетривале існування ця подія має радше історичне значення.

Усупереч величезним зусиллям офіційного Будапешта з витворення окремішнього «угро-русскаго», чи угро-руського народу, українці історичного Закарпаття в дивовижний спосіб не втрачали почуття етнічної спорідненості з українцями по той бік Карпат. Це засвідчила низка яскравих політичних акцій, що відбулися від Старої Любовні, що під Татрами на теренах сучасної Словаччини, аж до Хуста та Ясіня. Так, 8 листопада 1918 р. за ініціативою священика Омеляна Невицького та викладача Пряшівської вчительської семінарії Йосипа Хром'яка в Старій Любовні відбулися збори представників українських (руських) громад Списької та Шариської жуп, в ухваленій відозві яких проголошувалося: «Ми знаємо, що на другому боці Карпат такі самі русини, як ми. Їх мова, звичаї та віра такі ж, як і в нас, а тому вони наші брати. З ними ми етнографічно становимо один великий багатомільйонний народ»². Перший пункт ух-

¹ Шляхом Жовтня. Боротьба трудящих Закарпаття за соціальне та національне визволення та возз'єднання з Радянською Україною. Збірник документів. – Т. 1. – Ужгород, 1957. – С. 166.

² Ванат І. Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини

вали «Всенародних зборів угро-руського народу» в Хусті, в яких взяло участь 420 послів (делегатів) із усього історичного Закарпаття, гласив: «Всенародні збори угорських русинів-українців з дня 21 януара 1919 висказують з'єднання всіх русинів-українців з комітатів: Мараморош, Угоча, Унг, Земплін, Шириш, Спиш і Абауй-Торня і прилучення русинами-українцями заселених земель до соборної України, просячи, щоби нова Держава при виконуванні сей злуки узгляднила особливе (окремішне) положення угорських русинів-українців»¹.

* * *

У міжвоєнний період на теренах історичного Закарпаття, як відомо, докорінно змінюється культурно-політична ситуація, адже воно увійшло до складу відносно демократичної першої Чехословацької Республіки. За Чехословаччини суттєво змінилася і національна структура населення краю, зокрема місцевої інтелігенції, яка поповнилася численними представниками політичної еміграції з колишньої Російської імперії, учасниками визвольних змагань України та білої еміграції, в результаті чого сфор-

(1918–1938). – Т. I. – С. 50–51.

¹ Протокол із всенародних зборів у Хусті // *Zakarpatská Ukrajina v rāmci Československa (1919–1939)*. – Prešov, 2000. – S. 98–102.

мувалися два непримиренні табори – українофілів та москвофілів. За даними пряшівської дослідниці Любиці Гарбульової, у міжвоєнний період на Закарпатській Україні жило від 300 до 1000 російських емігрантів, а також близько 1200 вихідців з території сучасної України, в т. ч. понад 900 галичан¹. Урядові кола Чехословаччини вирішили вибудовувати свою внутрішню політику щодо Підкарпатської Русі та Східної Словаччини на розпалюванні ворожнечі між представниками цих двох таборів, тому ідеї осамостійнення закарпатців втратили актуальність, а точніше, не мали попиту в офіційних чехословацьких колах. Тому-то в міжвоєнний період чільні представники неорусинства опинилися або в москвофільському таборі (Є. Сабов), або за межами Закарпаття – в Угорщині (Г. Стрипський, Ш. Бонкало).

Дуже показовою у цьому плані є діяльність Є. Сабова. На словах він і далі не стомлюється говорити про окремішність, але вже не «угро-руських», а «русиновъ»², або «карпатомалорусських», проте на практиці твердо стає на москвофільські позиції та вважає, що закарпатці мають використовувати ро-

¹ Harbul'ová L. Ruská porevolučná emigracia a Zakarpatská Ukrajina // Zakarpatská Ukrajina v rámci Československa (1919–1939). – S. 160–161.

² Sabov E. Literární jazyk na Podkarpatské Rusi // Podkarpatská Rus. Obraz poměrů přírodních, hospodářských, politických, církevních, jazykových a osvětových. – Praha, 1923. – S. 125–129.

сійську літературну мову. Таку зміну поглядів показує «Грамматика русскаго языка для среднихъ учебныхъ заведений Подкарпатской Руси», яка побачила світ у 1924 р. Тут Є. Сабов навіть не згадує про окремішність «угро-русскаго народа» та «угро-русскаго языка», які так категорично відстоював у «Христоматії...», натомість уже в першому реченні передмови заявляє: «Настоящая грамматика является грамматикой русскаго литературнаго языка въ его письменномъ, а не устномъ употреблении»¹. Далі автор остаточно розвіює будь-які сумніви щодо його розуміння статусу місцевих закарпатських говірок: «Настоящая грамматика не имѣетъ въ виду заниматься оттънками произношения въ разныхъ частяхъ русской земли и будетъ пользоваться нѣкоторыми изъ нихъ (имѣнно нѣкоторыми оттънками карпатомалорусскихъ говоровъ) только для облегченія усвоенія нѣкоторыхъ правилъ общаго русскаго литературнаго языка»². Згодом, уже наприкінці свого життя, у 1928 р. на з'їзді Общества ім. А. Духновича Є. Сабов відверто формулює своє культурно-політичне кредо, яке зрештою розкриває справжню сутність його концепції «угро-русской» окремішності: «В нашем краю какъ не было, такъ и не будетъ Подкарпатской Украины, а была Угорская Русь и останется Карпат-

¹ Сабовъ Е. Грамматика русскаго языка для среднихъ учебныхъ заведений Подкарпатской Руси. – Ужгород, 1924. – С. 1.

² Там само. – С. 2.

ская Русь». Євменій Сабов із москвофільства вийшов і в москвофільство пішов, а його загравання з ідеєю окремішності угро-руських та їхньої мови і літератури – це, очевидно, лише тактичний маневр, скерований на недопущення інтеграції історичного Закарпаття у русько-український культурний простір.

Чехословацький період глибоко відбився й у переконаннях А. Волошина. Виховання у патріархальній священничій сім'ї, традиційна освіта в місцевих навчальних закладах, а потім душпастирська праця дали цілком очікуваний результат: двадцятип'ятирічний А. Волошин розпочинає свою культурно-освітницьку діяльність як палкий оборонець традиційних для тогочасного Закарпаття культурно-освітніх та церковно-конфесійних цінностей. Проте завдяки непідробному закоріненню у місцеву, а отже, українську культуру та живомовну стихію А. Волошин упевнено еволюціонує до загальноукраїнського національного самоусвідомлення, що приводить його не лише у кабінет президента Карпатської України, а й в каземати Бутирки та, згодом, до передчасної смерті «за нез'ясованих обставин». Часто стверджується, що А. Волошин переходить на позиції українства лише наприкінці 1920-х років¹. Аналіз публіцистичних виступів за 1923 р., зокрема

¹ Тіхий Ф. Розвиток сучасної літературної мови на Підкарпатській Русі. – Ужгород, 1996. – С. 128.

інтерв'ю американській газеті «День» та празькій «Tribuna», згодом передруковані Ф. Тіхим у додатку до «чтоденноѣ газеты “Русинъ”». свідчать, що вже на той час А. Волошин був переконаним українцем. Більше того, з тексту інтерв'ю стає відомо, що «нашимъ народнымъ идеаломъ указовалася въ федеративной монархіи краина Русиновъ закарпатскихъ и подкарпатскихъ. Чтобысьме получили близши информации, вже въ первыхъ числахъ октябрия за-слалисьме Авг. Штефана до Вѣдня ко руськимъ (украинскимъ) политикамъ»¹. Дискутуючи з першим прем'єр-міністром Чехословаччини Карелом Крамаржем, відомим русофілом, А. Волошин критикує його за підтримку ухвали Найвищої ради амбасадорів про приєднання Східної Галичини до Польщі, а також обстоює окремішність не лише русинів Підкарпатської Русі, а всього українського народу: «Також е анахронізмом думати еще сегодня, что культурнѣ и національнѣ стремлѣня Малоруського народа суть выкликанѣ интересами Берлина, Вѣдня и Львова. Не нѣмць, а тысячолѣтня історія одділила Малоруській народ од Великоруського народа, и что не могла до сегодня природа соединити, что не мог розбити 250-рочный абсолютизм царскоѣ Россіѣ, то не удасть ся и новымъ “демократичнымъ” политикамъ»².

¹ Волошин А. Двѣ политичнѣ розмовы. Книжки «Русина». – Ч. 3. – Ужгород, 1923. – С. 6.

² Там само. – С. 26.

Етапи розвитку національних поглядів А. Волошина легко відчитуються у промовистих назвах різних видань його граматики: «Методическая грамматика карпаторусского языка для народных школ» (1899), «Методическая грамматика угро-русского литературного языка для народных школ» (1901), «Gyakorlati Kisorosz (Rusin) nyelvan» («Практична граматика малоруської (русинської) мови») (1907), «Методическая грамматика карпаторусского языка для народных школ» (1919), «Методична граматика карпато-руського языка для низших клас народних школ» (1923), «Практична граматика руського языка» (1926)... А увінчує цю еволюційну спіраль національного самоусвідомлення четвертий параграф Конституційного закону № 1 Сойму Карпатської України: «Державна мова Карпатської України є українська мова»¹.

Василя Гаджегу так само, як і А. Волошина, на шлях русько-українського національного самоусвідомлення вивело осягнення цінності місцевої народної (тобто української) культури та тверда настанова розвивати на її основі духовність своїх земляків. А. Волошин так характеризує В. Гаджегу: «Охотно взял участие как в культурной, так господарській і політичній організації нашого народу. Від початку був членом головного віділу "Просвіти",

¹ Росоха С. Сойм Карпатської України. – Львів, 1991. – С. 80.

яку не лиш морально, але й матеріально піддержував. Др. Вас. Гаджеґа був першим предсідником першого Коопер. Союза, який зорганізував наші кредитні, споживчі й промислові дружба, що по перевороті зісталися без осередка. Др. Вас. Гаджеґа належав і до основателів першого нашого банку: «Підк. Банку», де був першим предсідником контр. комісії. Всюди, де наші інституції потребували його співпраці, він все був охочий допомогти. Наш театр, наш музей, наш Науковий Збірник, наша видавнича спілка «Культура», і т. д. всі-всі можуть хвалитися тим, що др. Василь Гаджеґа був чинним членом їх управи»¹. На прикладі творчого доробку В. Гаджеґи стає очевидно істина, що плекання місцевої культурної традиції лише збагачує загальноукраїнську. В. Гаджеґа помер 15 березня 1938 р., тож йому не судилося зазнати ні триумфу, ні трагедії Карпатської України.

* * *

Окупація Карпатської України гортистською Угорщиною у березні 1939 р. реанімує по суті забуті за роки Чехословаччини спроби витворення окре-

¹ Волошин А. Прелат-протоіерей Василь Гаджеґа. Короткі спомини з нагоди 50-літньої діяльності // Науковий збірник товариства «Просвіта» в Ужгороді. – Т. XIII–XIV. – Ужгород, 1938. – С. 9.

мого угро-руського народу. Адже поява Карпатської України не на жарт перелякала офіційні кола Угорщини, які тішили себе думками, що закарпатці, мовляв, упродовж минулих двадцяти років тільки й мріяли про святостефанську корону, тоді як події кінця 1938 – поч. 1939 р. показали, що абсолютна більшість закарпатців хоче жити у власній незалежній українській державі. На виборах до Сойму Карпатської України Українське національне об'єднання, яке й було виразником ідеї української держави, отримало понад 93% голосів виборців. Збройний опір угорським окупантам у березні 1939 р. продемонстрував, що «Карпатською Україною закінчилось оформлення українського народу в націю на всій суцільній етнографічній українській території»¹. Захопивши територію Карпатської України, угорські власті спішно вдалися до реалізації програми деукраїнізації Закарпаття та витворення окремішнього угро-руського етносу: було заборонено русько-українську пресу, русько-українські шкільні підручники, діяльність українських культурно-просвітницьких організацій та навіть використання назви «українська мова». Розстріли січовиків, репресії (тюрми, концентраційні табори) проти активістів та симпатиків Карпатської України нейтралізували громадсько-політичний актив краю, проте не

¹ Кушніренко М. Утвердження української ідентичності // Проблем. – 1942. – № 4. – С. 224.

стерли з пам'яті закарпатців сам факт існування не чужої, а власної держави. Тому з перших днів окупації угорська влада приділяє особливу увагу пропагандистській антиукраїнській кампанії, стрижневим елементом якої обирають тезу про окремішній статус угрорусів (угорською – magyarosozok) т. зв. Підкарпаття (угорською – Kárpátalja), що мала стати альтернативою українській ідентичності закарпатців. Міклош Козма, майбутній регентський комісар т. зв. Підкарпаття, тобто Закарпаття, ще напередодні збройного нападу на Карпатську Україну чітко і недвозначно окреслив власне розуміння «русинського питання», яке перегукується зі змістом секретних рапортів Е. Егана з кінця XIX ст.: «Русько-угорські зв'язки є опорною баштою і захистом проти православного та панславістичного політичного тиску, роблять життєздатними Русинію і сильнішою Угорщину. [...] Принцип *dive de et impera*, який застосовується проти панславістичної ідеї, прямо бажає, щоб неукраїнський руський народ не приєднувався до України, оскільки приєднання цього шестисоттисячного народу на території, що простяглася по південний бік Карпат, перетворило б Україну на потужного європейського гравця, що впливав би на політику в долині Дунаю»¹. Пізніше, вже після окупації За-

¹ Цит. за: Черничко С., Фединець Ч. Наш місцевий Вавилон: історія мовної політики на території сучасного Закарпаття у першій половині XX століття. – Ужгород, 2014. – С. 163.

карпаття, М. Козма ще чіткіше формулює інтереси Угорщини на Закарпатті: «Карпатський русинський народ, який завдяки історичним, географічним та релігійним обставинам сформувався як самостійний народ, ми не хочемо розвивати ні у великоруському, ні в українському напрямі, оскільки політично вони ведуть за кордон»¹.

В агітаційних матеріалах, розрахованих на якнайширше коло читачів, зокрема селян, дрібних підприємців, факт існування окремого угро-руського народу подавався як аксіоматична істина. Так, уже через кілька місяців після окупації календар кооператорів на 1940 рік «Гандья», що вийшов масовим тиражем у 50 тис. примірників, публікує статтю А. Ільницького «Новорочна программа русинов», в якій стверджується: «Исключительное и наименеечастнѣйшее положеня было того, которое Волошин у ним на сыпком пѣску збудованой т. назв. “федеративной Карпатской Украинѣ...” на даскольно мѣсяцов сотворив, бо Карпатска територія не має нич общого с Україною; тут все русины жили и живутъ, котрых з великороссами и украинцями, як и с чехами и с остальными славянскими племенами только славянское происходженя вяже, но котрых отдѣляе от тых в темпераментѣ, в религійных и народных обычаях, в традиціях, а особливо в вопросѣ спольной судь-

¹ Brenzovics L. Kosma Miklós: A visszacstolt Kárpátalja. – Ungvár, 2009. – S. 248.

бы сильна стѣна, непоколебима стѣна тысячолѣтней мадярско-руської братской исторіѣ»¹.

Остаточний успіх пропагандистської кампанії окупаційної угорської влади залежав не від кількості агітаційних матеріалів, а від впровадження ідеї окремішності угрорусів у їхнє шкільництво, пресу, церковне життя, словом, від спрямування культурного життя краю, як писав М. Козма, «ні у великоруському, ні в українському напрямі», а як самодостатнє явище окремого слов'янського народу. Отут-то тогочасні ідеологи неорусинства, забувши про поразки Е. Егана, Г. Стрипського, Ш. Бонкала, знову намагаються піймати чорну кішку у темній кімнаті. Так, уже в 1939 р. було видано п'ять угроруських читанок «Цвѣтъ дѣтской мудрости» для народних шкіл, а також «Граматику угрорусского языка для среднихъ учебныхъ заведений» (1940). Однак граматика 1940 р., попри задекларований у назві «угрорусский язык», як зазначає М. Мозер, «від русинської мови, у сьогоднішньому розумінні, була дуже далекою»², до того ж на граматиці відчувається сильний вплив москвофільської традиції, а місцеву живомовну

¹ Ильницький А. Новорочна программа русинов // Календар «Гандья» на 1940-ый переступный рок. – Будапешт, б. р. в. – С. 24.

² Мозер М. Прощання з українством: декілька зауважень про мовну історію русинів за влади Міклоша Гортія // Українці-русини: етнолінгвістичні та етнокультурні процеси в історичному розвитку. – К., 2013. – С. 629.

стихію представлено дуже слабо. Тому регентський комісар М. Козма, а також створене на базі забороненої «Просвіти» «Подкарпатское Общество Наук» докладає максимум зусиль для підготовки «справжньої граматики руського народу». Цю місію було покладено на фахового філолога Івана Гарайду, особу з досить складною і до кінця не вивченою біографією. Він народився на території Закарпаття у вчительській сім'ї, його батьки не захотіли залишитися на Закарпатті після приєднання до Чехословаччини і виїхали в Угорщину; здобувши юридичну освіту в Будапешті, зацікавлюється філологією та одержує диплом Ягеллонського університету, отримує польське громадянство та займається викладацькою діяльністю. Під час фашистської окупації Польщі був ув'язнений в концентраційному таборі, звідки його звільнили після втручання угорської влади¹, потім повертається на Закарпаття. На початку 1941 р. з'являється «Грамматика руського языка» І. Гарайди, яку «одобрилъ и позволилъ Регентский Комиссаръ Подкарпатской Территоріѣ», що стала офіційним шкільним підручником для угроросів Карпатської території. Прихильники неорусинства одностайно вважають цю граматику визначним досягненням неорусиністики та неспростовним свідченням окремішності «русинської» мови. Однак аналіз граматики

¹ Дзензелівський Й. І. А. Гарайда як філолог і громадський діяч // Українська мова у минулому і сьогодні. – Ужгород, 1993. – С. 143.

І. Гарайди показує, що її автор жодного разу не дозволяє собі повторити пропагандистські гасла офіційної влади щодо окремішності «русинської» мови або ж вдатися до шельмування діяльності українських мовознавців. І. Гарайда заявляє (і цих заяв намагається дотриматися), що його «стараньемъ было подати грамматику того живого языка, на котромъ у насъ въ практицѣ каждый говорить»¹. Звичайно, з огляду на жорстку антиукраїнську позицію окупаційних властей, І. Гарайда в дуже загальних рисах окреслює статус цього «живого языка», намагаючись не вживати термін «українська мова», проте і в передмові, і в тексті самої граматики він не раз своїми натяками показує, що місцевий «живий языкъ» – це також українська мова. Так, І. Гарайда прямо заявляє, що «Русская Грамматика и Читанка» Є. Сабова написані «подъ впливомъ русского лит. языка», тоді як граматику А. Волошина 1907 р., у назві якої фігурує глтонім «малоруська», а також українські граматики А. Волошина та І. Панькевича міжвоєнної доби, «написанъ на основѣ грамматики Огоновського», вважає такими, «котрѣ менше-больше придержувалися живого народного говора»². Інакше кажучи, І. Гарайда навіть у передмові наважився, хай і між рядками, все ж висловити власну фахову позицію щодо статусу мови, описаної в його гра-

¹ Гарайда І. Грамматика руського языка. – Унгварь, 1941. – С. 7.

² Там само. – С. 6.

матиці. Проф. Йосип Дзензелівський ще у 1993 р. помітив, що І. Гарайда «руську народну мову», або ж закарпатські говірки, вважав українськими, що засвідчує текст граматики, де автор прямо ототожнює «руський языкъ» з «малоруськими язиками», тобто говорами: «явище въ руськомъ языцѣ (якъ и вообще в малоруськихъ языкахъ)»², або «у въ нашому языцѣ (якъ и вообще в малоруськомъ языцѣ) перезвучаеся въ ѣ (і) при слѣдующихъ условіяхъ»³. Оскільки І. Гарайда, як і численні його попередники та наступники, не виявив ніяких системних власне русинських мовних явищ у структурі «руського языка», тому основним виразником «самобутності» мови мешканців Карпатської території звично стала орфографія. І. Гарайда у своїй граматиці з чужої чи власної волі використав етимологічний правопис, проте для угорської окупаційної влади цього було замало. Від сучасників автора граматики – Кирила Галаса та Миколи Лелекача – Й. Дзензелівському вдалося довідатись, що регент Карпатської території Міклош Козма, з'ясувавши, що ні в російській, ні в українській мовах єр (ъ) в кінці слів, що закінчуються на приголосний, уже не пишуть, наполіг, щоб у «Грамматиці руського языка» ця «самобутня» риса була. Аби задовольнити забаганку високопоставле-

¹ Дзензелівський Й. Цит. пр. – С. 152.

² Гарайда І. Грамматика... – С. 18.

³ Там само. – С. 19.

ного рецензента, друкарям довелося розсипати та робити новий набір граматики¹.

І. Гарайда як директор Подкарпатського Общества Наук редагував три періодичні видання – «Лїтературна недѣля», «Зоря – Najnal», «Руська молодежь», в яких, попри офіційні заборони, досить широко було представлено літературні та наукові україномовні тексти, що визнає А. Дуліченко в хрестоматії «Письменность и литературные языки Карпатской Руси»². Навіть диктаторські можливості угорської окупаційної влади не змогли вберегти від банкрутства угроруський етнокультурний проект – Подкарпатське Общество Наук, яке, як заявляв на його відкритті 26 січня 1941 р. Міклош Козма, має служити витворенню «самостойной народной свідомости русинов, их национальной самоцільности», тобто всебічно розвивати місцеву літературну традицію та на основі живого мовлення творити окремішню літературну мову. Ця культурницька інституція закономірно перейшла на українські позиції, адже місцева живорозмовна мова та літературна традиція – українські за своєю природою. Звичайно, мова тогочасних закарпатських письменників та вчених – Й. Архія, А. Ворона, Л. Дем'яна, А. Маркуша, Ф. Потушняка, Ю. Станинця, О. Сливки та ін., які вважали

¹ Дзензелівський Й. Цит. пр. – С. 151–152.

² Дуліченко А. Письменность и литературные языки Карпатской Руси. – Ужгород, 2008. – С. 507–509.

себе та своїх земляків частиною українського народу, суттєво відрізняється, особливо правописом, від сучасної української літературної мови. Однак не слід забувати, що навіть під час Другої світової війни українська літературна мова не мала єдиних норм – орфографічних, лексичних тощо. У різних регіонах України та осередках українства в Галичині, Слобожанщині, а також в Уфі, Празі, Берліні чи Нью-Йорку, як, зрештою, і на Закарпатті, панували місцеві мовні варіанти та підваріанти, що було прикметною рисою тогочасного періоду історії української літературної мови, а не свідченням існування окремих літературних мов, зокрема русинської чи угроруської.

Незважаючи на фактичний крах концепції самостійного етносу та мови угроросів за часів угорської окупації, шалена пропаганда неорусинської доктрини посіяла її спори у свідомості та родовій пам'яті частини закарпатської інтелігенції, зокрема греко-католицького духовенства.

* * *

Яскраві особистості – Євменій Сабов, Гіадор Стрипський та Августин Волошин – репрезентують три магістральні напрями розвитку свідомості закарпатців: русофільсько-тутешняцький, тутешняцько-мадярофільський та проукраїнський. Їх трьох можна

назвати своєрідною «Русинською трійцею», за аналогією з галицькою «Руською трійцею», яка також після спільного проекту «Русалки Дністрової» кардинально розійшлася у поглядах. Іван Вагилевич став полонофілом, Яків Головацький – русофілом, а Маркіян Шашкевич – українофілом.

Ця аналогія яскраво ілюструє непростий процес формування свідомості українського населення на західних теренах. На Галичині і Закарпатті відбувалися ідентичні процеси самоусвідомлення. Виникали спокуси конформізму щодо панівних етносів (поляків та угорців). Нонконформісти мали на вибір русофільство (за яким стояла ідея величної далекої та маловідомої імперії, здатної протистояти угорцям і полякам) та ефемерне українофільство, що на той час не мало за собою ні грошей, ні армії, але було найближчим до місцевого народу. Єдина різниця – це час. Процеси самоусвідомлення на Галичині відбулися на 50–70 років раніше, а на Закарпатті їх перервала Друга світова війна.

Недосформована українська ідентичність Закарпаття, знищена угорськими гонведами та советизацією, стала тим ґрунтом, на якому вирішили випробувати дезінтеграційні технології, які, однак, беруть свої початки ще у 90-х рр. XIX ст.

За походженням неорусинство є реакцією імперських (російських, угорських) сил на українське національне відродження; чітко простежується безпо-

середня залежність між активністю неорусинського руху та успіхами національного самоствердження українців. Сплески активності неорусинства збігаються в часі з періодами активізації процесів українського національного відродження та державотворення.

Зважаючи на катастрофічну дезінтегрованість українського етнокультурного простору кін. XIX – пер. пол. XX ст., коли ні Київ, ні Львів, ні Чернівці, ні Ужгород, а також ні М. Максимович, ні П. Куліш, ні брати Барвінські, ні І. Франко, ні О. Огоновський, ні Є. Желехівський... – словом, ніщо і ніхто не міг претендувати на статус загальнонаціонального культурного центру або ж безсумнівного авторитету у сфері української культури, плекання місцевої закарпатської народної традиції не можна кваліфікувати як вияв дезінтеграції українського простору. Навпаки, розвиток місцевої живомовної традиції – це шлях, часто складний та суперечливий, до утвердження соборної української культури у всій її регіональній самобутності. Саме тому діяльність А. Волошина, В. Гаджеги, І. Гарайди та численних їхніх послідовників – це не вияви місцевого закарпатського культурного сепаратизму, а єдино можливий у ті часи спосіб утвердження модерної української національної ідентичності.

СУЧАСНЕ НЕОРУСИНСТВО: СЕПАРАТИЗМ, МІНОРИТАРНА ПОЛІТИКА ТА БІЗНЕС

НЕОРУСИНСЬКИЙ СЕПАРАТИЗМ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Аж до кінця 80-х років ХХ ст. про начебто самостійний (неукраїнський) етнос русинів, що споконвіків заселяє тепер уже Закарпатську область УРСР та суміжні регіони Чехословаччини, Польщі, Угорщини й Румунії, ніхто не згадував. Адже традиційні промоутери проекту «русинів-неукраїнців» як дезінтеграційного інструменту в боротьбі проти українства були свято переконані, що вони міцно, а головне, назавжди опанували український етнічний простір, а тому не потребували ніяких (до того ж і недешевих) політичних ігрищ у сфері «етноінженерії». Однак ситуація почала кардинально змінюватися,

коли наприкінці 80-х років стало очевидним, що дні СРСР, а з ним і соціалістичної системи загалом, пораховано. Великодержавні сили Москви, Праги й Будапешта усвідомили реальну небезпеку відродження українства не просто як культурного явища, а вже як Української держави «від Сяну до Дону» з більш ніж п'ятдесятимільйонним населенням. Щоб не допустити такого явно небажаного для них сценарію, ворожі українству сили, з-поміж іншого інструментарію, одразу ж згадали про апробований у минулому «неорусинський проект».

Реанімація «неорусинського проекту» відбулася під впливом зовнішніх чинників, бо на Закарпатті проблема існування та прав «самобутнього русинського народу» до вересня 1989 р. ніким і ніде публічно не порушувалася, зокрема й на численних мітингах 80-х років. На той час у громадсько-політичному та культурному житті Закарпаття актуальними були проблеми, пов'язані з діяльністю Товариства української мови імені Т. Шевченка, Народного руху, угорської культурно-національної автономії, зрештою екологічні питання, як, приміром, боротьба з будівництвом РЛС під Мукачевим, а от проблема русинства не входила до тогочасного порядку денного. Тому перш ніж запустити реалізацію «неорусинського проекту», його організатори найперше мушили створити «русинську проблему»: не лише поширити інформацію (особливо серед молоді та осіб серед-

нього віку), хто такі русини і звідки вони взялися на Закарпатті, а й спробувати переконати закарпатців, що саме вони є ті русини, а не українці, і рідна їхня мова – русинська, а не «вікраїнська».

Зважаючи на надзвичайну популярність та авторитет преси в часи перебудови, завдання презентувати нову етнокультурну спільноту Закарпаття було покладено на обласні засоби масової інформації, що перебували тоді під цілковитим контролем компартійних органів. У закарпатській пресі окремі невеличкі за обсягом газетні матеріали про русинів, які щасливо та безтурботно жили на Підкарпатській Русі за Чехословаччини, почали з'являтися ще з літа 1989 р.¹ Наприклад, І. Качмар у «Молоді Закарпаття» опублікував статтю, в якій убачає причину тогочасних економічних та політичних негараздів у злочинній діяльності оунівців та насильницькій українізації закарпатців. Прикметно, що І. Качмар підписався як «пенсіонер, в минулому викладач УжНУ (Ужгородського державного університету)», проте, за свідченнями ветерана цього навчального закладу, доцента Юрія Балєги, який добре знав усіх викладачів-істориків, особа з таким прізвищем в університеті не працювала². Такі публікації не викликали серйозної

¹ Качмар І. Ваш сон, русини, триває... // Молодь Закарпаття. – № 33. – 1989.

² Балєга Ю. Політичне русинство, або Фенциківсько-бродіївські привиди на Закарпатті. – Ужгород, 2010. – С. 207.

суспільної реакції, але вони стали формальним приводом – свідченням про появу нової «проблеми», проблеми русинства. Справжньою зав'язкою в композиційних хитросплетіннях презентації неорусинства стало розлоге кваліфіковане дослідження авторитетного мовознавця та активного громадського діяча – голови Закарпатської обласної організації Товариства української мови – професора Павла Чучки «Як русини стали українцями», замовлене редакцією «Закарпатської правди»¹. Поява статті П. Чучки, очевидно, навмисно кимось спланована, відкрила необмежені можливості для дискусії, причому чим нижчий був фаховий рівень диспутантів-опонентів П. Чучки, тим більшого громадського резонансу набувала ще зовсім недавно нікому невідома проблема русинів Закарпаття².

Спланована дискусія у закарпатських ЗМІ покликана була обґрунтувати закономірність та легітимність події, що відбулася 17 лютого 1990 р., коли в Ужгороді було проведено установчу конференцію Товариства карпатських русинів. Статут Товариства напрочуд оперативно, як засвідчують його реєстраційні доку-

¹ Чучка П. Як русини стали українцями // Закарпатська правда. – 12, 13, 14, 15, 16 вересня 1989 р.

² Прикметно, що проф. П. Чучка, згадуючи цю свою працю, датує її не 1989, а 1990 або 1991 рр. Очевидно, авторитетному вченому прикро визнавати, що він був мимовільно втягнутий у процес «презентації» неорусинства на Закарпатті.

менти, лише за три дні після проведення установчої конференції, 20 лютого, було зареєстровано. У статуті декларувалося, що Товариство є «культурно-громадською організацією», отже не могло бути й мови про якісь політичні цілі його членів: «Мета Товариства:

- консолідація всіх русинів, що проживають у карпатському регіоні та за його межами;

- перетворення Закарпаття у екологічно чисту, без'ядерну зону;

- відродження історії, культури і звичаїв русинів, а також прав на рідну мову для всього населення Закарпаття; сприяння вивченню історії та краєзнавства Карпатського регіону в школах області;

- відродження традиційних ремесел, промислів чи занять, які є золотим фондом народного надбання русинів, національностей, що проживають на Закарпатті;

- сприяння створенню при Ужгородському державному університеті науково-методичного центру, бібліотек [саме так. – Л. Б.], літературного та історико-етнографічного фонду русиністики»¹.

Про неполітичну сферу діяльності Товариства свідчить також і перелік його секцій: «історична, літературна, культурно-освітня, медична, етнографічна, археологічна, мовознавча, музична, образотворча та прикладна, містобудівна, архітектурна та інші»².

¹ Статут Товариства карпатських русинів // Молодь Закарпаття. – № 16. – 1990.

² Там само.

Однак від часу появи Товариство підкарпатських русинів мало суттєву підтримку місцевих державних та компартійних органів. Так, заступник редактора обласної комуністичної газети «Закарпатська правда» І. Попович тривалий час за сумісництвом редагував русинську газету «Отчий храм». У закарпатській пресі, що на той час перебувала під цілковитим контролем комуністичної партії, не приймали до друку жодних критичних матеріалів щодо неорусинського руху на Закарпатті. Першу статтю, яка розкривала хибність неорусинських ідей, було надруковано лише наприкінці квітня 1990 р., причому, як нам повідомив один із її співавторів, лише завдяки наполягання авторитетного письменника Володимира Ладижця, причому редакція самовільно змінила назву статті та додала власний коментар, у якому намагалася заперечити висновки авторів статті: «...будь-який вияв живої думки сприймається частиною людей як щось підозріле, а цілком природна діяльність на захист самобутності певного народу витлумачується як діяльність, спрямована проти когось, передусім проти представників інших національностей»¹. Натомість представники Товариства карпатських русинів, зокрема його голова – Михайло Томчаній, архітектор за фахом та син талановитого закарпатського прозаїка Михайла Івановича Томчанія, одержали необмежені можливості для популяризації

¹ Ільницький В., Ребрик І. Коли скресла крига байдужості // Закарпатська правда. – 21 квітня 1990.

власних поглядів на місцевому радіо й телебаченні, вони стали незмінними учасниками різних круглих та дискусійних столів і часто виступали перед трудовими колективами підприємств Ужгорода та Мукачева.

Незважаючи на задекларований у Статуті суто культурологічний статус, актив Товариства карпатських русинів зосередився винятково на політичній діяльності. Так, на одному з круглих столів М. Томчаний заявив, що «підкарпатські русини, як і їх віковічні брати-словаки, мають право називатися народом, нацією, право на національно-територіальне самовизначення в складі федеративної України»¹. Інший активіст Товариства карпатських русинів, член Спілки письменників УРСР, Володимир Фединишинець, окреслюючи власне бачення перспективних завдань неорусинського руху, в друкованому органі Закарпатського обкому комуністичної партії писав, що Закарпаття має називатися Підкарпатською Руссю, русини мають побудувати власну державу, де русинська мова мусить мати статус державної. Окрім того, на думку В. Фединишинця, необхідно перевести русинське письмо на латинку, оскільки це, мовляв, відповідало б європейським традиціям². 29 вересня 1990 р. виконавчий комітет Товариства карпатських русинів ухвалює суто політичну «Декларацію повернення

¹ Молодь Закарпаття. – № 14. – 1990.

² Фединишинець В. Я – русин, мій син – русин // Закарпатська правда. – 15 вересня 1990.

Закарпатській області статусу автономної республіки», яку було надіслано президенту СРСР М. С. Горбачову, Верховній Раді УРСР та в ООН¹. Уже на початку 1991 р. Товариство карпатських русинів підписало проект «Декларації національних товариств Закарпаття», де, серед іншого, висувалася вимога анулювати Акт про возз'єднання Закарпаття з УРСР². Ще категоричніше політичні вимоги сформульовано в «Заявлении делегатов III конференции Общества карпатских русинов от 15 февраля 1992 года»: «Акт присоединения Закарпатской Украины к Украинской ССР, совершенный по договору между СССР и Чехословакией от 29 июня 1945 года “О Закарпатской Украине”, является неправомочным»; «коренные закарпатцы продолжают оставаться гражданами Чехословакии»³.

Добре усвідомлюючи унікальність політичної ситуації на Закарпатті, спричиненої безпорадністю зародків української державності, неорусинський актив улився в місцевий Інтерфронт: від перших днів існування неорусинський рух серйозно підтримували громадські організації, що представляли угорську та російську меншини, а їхні друковані органи, зокрема газети «Єдинство-плюс» та «Kárpáti igaz szó», активно пропагували неорусинство. За підтримки Респу-

¹ Отчий храм. – Септембер–октобер 1990. – С. 1–2.

² Проект «Декларації національних товариств Закарпаття» // Новини Мукачева. – № 4. –1991.

³ Подкарпатска Русь. – № 2. – 1992.

бліканської партії Чехословаччини, зокрема її голови Мірослава Сладка, на Закарпатті було засновано Республіканську партію, активісти якої бачили мету своєї діяльності то у створенні незалежного Закарпаття, то в приєднанні Закарпаття до Чехословаччини. Товариство карпатських русинів спільно з активістами проугорських, проросійських, прочехословацьких, прословацьких та прорумунських організацій почали наполегливо добиватися автономного статусу Закарпатській області. У цьому бажанні їх активно підтримувало керівництво Закарпатського обкому комуністичної партії та Закарпатської обласної ради, і процес рухався до того, щоб на Всеукраїнському референдумі 1 грудня 1991 р. закарпатці визначалися не лише щодо незалежності України, а й стосовно автономного статусу Закарпатської області. Однак проблему з референдумом щодо автономії філігранно розв'язав Леонід Кравчук, який у притаманному йому стилі референдум про статус області підтримав, але наполіг замінити правничий термін «автономний статус» на пустотілий евфемізм-канцеляризм «статус спеціальної самоврядної адміністративної території», завдяки чому бюлетень набув такого змісту: «Чи бажаєте Ви, щоб Закарпаття отримало з закріпленням в Конституції України статус спеціальної самоврядної адміністративної території як правового суб'єкта в складі незалежної України і не входило в будь-які інші адміністративно-територіальні утворення?»

На місцевому референдумі 1 грудня 1991 р. 78% закарпатців проголосували не за автономію Закарпатської області, про що не втомлюються повторювати ідеологи неорусинства, а за «спеціальну самоврядну адміністративну територію», правовий статус якої не регламентовано ніякими правовими актами.

Зрозумівши, що затія з референдумом як інструментом для дезінтеграції щойно народженої держави Україна провалилася, активісти неорусинів дійшли до справжньої істерії, про що свідчить брутальний виступ Івана Туряниці, майбутнього т. зв. «прим'єра Подкарпатской Руси», на засіданні комісії з самоврядування Закарпатської обласної ради 13 лютого 1992 р., коли той публічно закликав «розлучитися из трупом Украины, най буде Закарпаття автономнов республиков, яка ни од кого ни залежна»¹.

На початку 1991 р. на авансцену неорусинського руху впевнено виходить П.-Р. Маґочі, причому, що дуже важливо, виходить не як громадсько-політичний діяч чи меценат неорусинського руху, а як «кар'єрний» вчений, для якого істина понад усе. Імідж безстороннього серйозного західного вченого, що його так ретельно та невтомно вибудовував собі П.-Р. Маґочі, був здебільшого єдиним аргументом у численних дискусіях з проблематики неорусинства. Свою появу *urbi et orbi* П.-Р. Маґочі запланував у дусі агітаційних зу-

¹ Карпатська Україна. – 20 лютого. – 1992.

стрічей з виборцями кандидатів на пост президента США. Він вирішив організувати та, що дуже примітно, профінансувати проведення міжнародного наукового семінару на цілком академічну тему «Традиції регіональних культур. Українці-русини в Карпатах і діаспорі», який відбувся у березні 1991 р. та de facto був присвячений русинській проблемі. До роботи в семінарі було запрошено й провідних українських дослідників культури району Карпат – професорів О. Мишанича, П. Чучку, В. Мельника, М. Тиводара та ін., а також їхніх колег з Пряшева та Нового Саду. В Ужгороді обласна влада виявила подиву гідне сприяння семінару та вперше і, здається, востаннє надала для проведення наукового заходу залу офіційних засідань Закарпатської обласної ради депутатів. Окрім Ужгорода, засідання семінару відбулися в основних культурних центрах української меншини тогочасних Югославії, Чехословаччини, Польщі. На превеликий жаль, українські вчені, погодившись на участь у роботі цього семінару, не зрозуміли, що основне його призначення – маніпуляція громадською думкою, створення ілюзії безкомпромісної дискусії між представниками старої совєтської тоталітарної школи, які не визнають русинів, та прогресивним західним ученим, який доводить існування окремішнього русинського етносу. Зрозуміло, що ніякі наукові аргументи не могли переконати ні П.-Р. Маґочі, ні його нечисленних прихильників, натомість своєю присутністю українські вчені мимово-

лі надали наукового характеру цьому пропагандистському заходу та й самій проблемі неорусинства, яка насправді є суто політичною. Пропагандистський зиск від цієї акції цілком виправдав Магочієві фінансові витрати. Ефектною і чудово продуманою піар-акцією, що виглядала ніби природним продовженням роботи семінару, стало проведення наприкінці березня 1991 р. I Світового конгресу русинів у містечку Меджілаборці, що на сході сучасної Словаччини. Адже ретельно проаналізована проблема окремішнього статусу русинів на семінарі «Традиції регіональних культур. Українці-русини в Карпатах і діаспорі» нібито давала всі підстави проповідувати ідею в широкі «русинські» маси, причім у світовому масштабі.

Від своєї появи неорусинський рух на теренах історичного Закарпаття мав винятково політичний характер (це, зрештою, й дало підстави Миколі Мушинці назвати його політичним русинством), тому проголошення в Мукачеві 15 травня 1993 р. «Временного правительства Подкарпатской Руси» стало подією, яку було неважко передбачити. Т. зв. «правительство» очолив професор-мікробіолог Ужгородського державного університету Іван Туряниця, а до його складу увійшли не лише закарпатці, а й громадяни Словаччини та Угорщини. Одразу після проголошення «временное правительство» зосередилося головним чином на продукуванні політичних «заявлений», «обращений», адресованих мешканцям Закарпаття, парламен-

ту й президенту України, а також президентам і парламентам західних країн, Генеральній асамблеї ООН, з категоричними вимогами примусити Україну надати Закарпаттю автономний статус, за який, мовляв, воно майже одностайно проголосувало на референдумі 1 грудня 1991 р. Показово, що діяльність «временного правительства» підтримали культурно-громадські організації «Русский дом», Товариство словацької культури, Асоціація демократів Закарпаття та ін.; трибуна для виступів членів «правительства» охоче надають державні засоби масової інформації Словаччини та Угорщини: у Братиславі відбулася прес-конференція в Будинку журналістів, угорське телебачення присвятило русинській проблематиці зовнішньополітичну програму «Панорама»¹. Метушня навколо «временного правительства» чітко вказує на таких різних господарів та вболівальників неорусинського руху на Закарпатті, яких консолідувало прагнення дезінтеграції молоді української держави та найзахідніших регіонів українського етномовного простору.

Політична діяльність неорусинського активу в Закарпатській області не приносила його спонсорам нічого, окрім серйозних фінансових витрат на організаційні потреби, утримання газет, закордонні відрядження тощо. Чого лише вартувало фінансування «русинських» друківаних періодичних видань

¹ Балега Ю. Політичне русинство, або Фенцико-бродіївські привиди на Закарпатті. – Ужгород, 2010. – С. 201.

«Отчий храм», «Русинська бесіда», «Республіка», «Русинська газета», «Подкарпатська Русь», «Християнська Родина», «Руснацький світ», задекларований тираж одного номера яких складав понад 30 тис. примірників. Натомість закарпатські неорусинські активісти боролися за право розпоряджатися фінансами, що породжувало взаємні образи, звинувачення та врешті численні розколи в неорусинському русі. Щоб зрозуміти глибину розколу та силу взаємної ненависті між недавніми соратниками у боротьбі з Україною, досить погортати «русинську» пресу, де русинський активіст Іван Петровці називає свого недавнього побратима В. Фединишинця промовистим прізвиськом *Гнидишинець*, а сам В. Фединишинець не скупиться на не менш яскраві та образливі прізвиська для очільника «временного правительства» Івана Туряниці (*Тур'я Ниций, Блюваниця, Кур'яниця, Цуряниця*) або для його міністра Юрія Думнича (*Дюрії Думніц, Хрумнич*)¹. Об'єктом брутальної критики «соратників» стала чи не перша для неорусинів спроба граматики «русинської» мови – «Материнський язык: писемниця русинського языка» (1999)². І. Петровці у статті «Русинський граматичний ананізм» так оцінює доробок свого недавнього однодумця: «Керчова “письменниця”

¹ Див.: Русинська бесіда. – 1998.

² Михайло Алмашій, Ігорь Керча, Василь Молнар, Степан Попович. Материнський язык: писемниця русинського языка – Мукачово: Общество им. Александра Духновича, 1999. – 98 с.

служить припрятуваню красы русинської бисіды. Бо вшытко, што ся пише сив “граматиков” – мертвотное, закостянілоє, нечитабельноє»¹. Цілком закономірно, що загальний підсумок десятирічної діяльності неорусинського руху був вельми непривабливим, про що писали й самі його учасники: «За сесі диясьть годїв мы ни издали ани єдної книжечки наших Будителїв, ни вчинилисьме цілком нич!»² Незважаючи на задіяний потужний адмінресурс та суттєві фінансові вливання, на Всеукраїнському переписі населення 2001 р. лише 10,1 тис. закарпатців записалась русинами.

Неорусинський рух на Закарпатті стагнував, аж поки на нього не звернув увагу мукачівський політик-початківець Віктор Балоба. Судячи з активної підтримки русинами кандидатури В. Балоби на виборах мера Мукачевого 1998 та 2003 рр., а також на уважене ставлення Мукачівського міського голови до потреб русинських організацій: чого лише варта орєнда майже 400 м² колишнього мукачівського Будинку вчителя, що був перетворений на «Русинський дом», за яку Общество карпатських русинов сплачувало символічну 1 гривню на рік. Однак серйозну системну підтримку неорусинському руху В. Балоба почав надавати лише тоді, коли очолив Секретаріат Президента

¹ Петровцій И. Русинський граматичний ананізм // Русинська бисіда. – Априль 2001.

² Петровці И. Мертвый сезон русинства // Русинська бисіда. – Новембер 1999.

України Віктора Ющенка. Саме у цей час завдяки Вікторові Балозі за списком «Нашої України» до Закарпатської обласної ради потрапляє радикальний активіст русинського руху лікар Євген Жупан, а згодом, 7 березня 2007 р., за ініціативи депутатів фракції «Нашої України» та її цілковитої підтримки Закарпатська обласна рада «визнає на території Закарпатської області національність “русин” і звертається з клопотанням до Верховної Ради України про визнання національності “русин” на законодавчому рівні». Попри очевидну правову безглуздість ухвали Закарпатської обласної ради, вона все ж таки дала формальні підстави керівництву області (тоді першим заступником голови Закарпатської облдержадміністрації був рідний брат Віктора Балози – Іван) створити на місцевому телебаченні творчу групу для русинського мовлення, яка готує щотижневі передачі «русинською» мовою, а обласний бюджет почав дотувати видання русинської преси та інші «культурно-просвітницькі» проекти. Дедалі наполегливіше ставиться питання про відкриття кафедри й відділення русинської філології в Ужгородському національному університеті. Багато діячів неорусинського руху було нагороджено орденами та почесними званнями, щоб за «особливі заслуги перед Україною» (читай – сепаратистські) вони користувалися різними пільгами, привілеями та мали відповідні доплати. Словом, завдяки В. Балозі значну частину витрат на сепаратистську діяльність

неорусинських організацій було перекладено на Українську державу, а державні структури почали використовувати для пропаганди сепаратистських ідей.

В. Балоба не просто взяв під свій патронат неорусинський рух на Закарпатті, а й доклав чимало зусиль для його консолідації. У кожному разі, 19 березня 2007 р., тобто через 12 днів після «визнання» русинів Закарпатською обласною радою, відбувається об'єднання 12 русинських «культурно-громадських організацій», які до того завзято поборювали одна одну, в Координаційну раду русинських організацій, до складу якої увійшли: Народна Рада Русинів Закарпаття, Сойм підкарпатських русинів, Общество св. Кирила і Мефодія, Закарпатське обласне «Общество підкарпатських русинів», Общество імені А. Духновича, Союз русинських списовтелів, Русинське науково-освітнє товариство, Товариство молодих русинів, Общество женщин-русинок, Ужгородське Общество ім. А. Духновича, Крайове общество підкарпатських русинів, Свалявське общество Подкарпатських русинів¹. Варто зауважити, що поза увагою В. Балоби не залишилися і ті активісти неорусинського руху, яких таки не вдалося залучити до складу Координаційної ради. Так, наприклад, Іван Петровці, що був розсварений чи не з усіма русинськими активістами, «тільки завдяки доброму й щедрому серцю Віктора

¹ Заява русинських організацій про утворення координаційної ради // Подкарпатський русин. – № 1. – Май 2007.

Івановича Балогі»¹ почав видавати Народну Бібліотеку «Русинія».

Хоча новостворена Рада, так само як і в 1990 р. Общество карпатських русинів, взяла на себе зобов'язання «координувати зусилля» по русинському відродженню, налагодженню тіснішої співпраці в розвитку русинської культури, мови, звичаїв, традицій, віри та взаємодії з органами місцевого і регіонального самоврядування «організацій», проте домінантою в її діяльності стала політика, причому у найрадикальніших виявах. Очевидно, радикалізація неорусинського руху на Закарпатті відбувалася не без впливу В. Балогі, який від 2008 р. намагався стати самостійним гравцем на загальноукраїнській шахівниці: у лютому 2008 р. він заявляє про вихід з пропрезидентської політичної партії Народний Союз «Наша Україна», політраду якої він очолював; у червні 2008 р. вступає в партію «Єдиний Центр», а місяць по тому стає членом президії цієї партії; у травні 2009 р. В. Балогі звільнили з посади Глави Секретаріату Президента України. Неорусинський рух на Закарпатті, як і дітище В. Балогі – партія «Єдиний Центр», – це інструментарій, за допомогою якого він намагався якщо не завоювати печерські пагорби, то бодай взяти Закарпатську область в довічне ленне володіння. Таким чином маріонетковий русинський рух

¹ Петровці І. Книга настільки цінна – настільки рідкісна // Передмова до Е. Сабовъ. Христоматія церковно-славянських и угро-русскихъ литературныхъ памятниковъ... – Ужгород, 2009.

став розмінною монетою, якою В. Балоба може шантажувати Київ. Тут напрошуються аналогії з місцевою політикою олігархів Донбасу і сумними наслідками, до яких подібна політика привела.

Однак з культурно-просвітницькою діяльністю у неорусинів Закарпаття і цього разу якось не склалося. Так, в інтерв'ю журналові «Фокус» за 25. 03. 2008 р. Дмитрій Сидор визнає, що «15 декабря 2007 года мы [тобто очолюваний ним Сойм підкарпатських русинів. – Л. Б.], приняли уже третью декларацию о самоопределении! Мы просим признать нас самоуправляемой территорией под контролем России и ЕС, являющихся правопреемниками СССР и Чехословакии!»¹ До Сидорового Сойму на початку 2008 долучається Народна рада подкарпатських русинів на чолі з депутатом Закарпатської обласної ради від «Нашої України» Є. Жупаном: вони спільно проводять I Європейський конгрес подкарпатских русинів. Намагаючись посилити тиск на Київ, 25 жовтня 2008 р. в Мукачеві було скликано II Європейський конгрес підкарпатських русинів, на якому проголосили створення республіки в статусі від 22 листопада 1938 р., обрали державний виконавчий уряд та склали «Акт проголошення русинської державності». У разі, якщо до 1 грудня Закарпатська облрада не оголосить республіку автономією, русини готові самостійно

¹ <https://focus.ua/society/18338/>

проголошувати свою державність. Прикметно, що саме на цей час припадає суттєве посилення фінансової та медійної підтримки неорусинів з боку Росії.

Незважаючи на гучні декларації про консолідацію неорусинського руху на Закарпатті, у 2009 р. інституційно виокремлюються дві його течії – поміркована, або культурно-просвітницька, на чолі з П.-Р. Магочі, та радикально-політична, під керівництвом Д. Сидора, що засвідчило майже одночасне проведення 1-го Світового конгресу підкарпатських русинів, який відбувся у квітні 2009 р. в чеському Пардубіце, та 10-го Світового конгресу русинів, руснаків..., що відбувся у червні 2009 р. в сербському Руському Керестурі. Прикметно, що діяльність радикального крила неорусинського руху докладно медіалізують російські центральні ЗМІ, зокрема в квітні 2009 р. репортаж про I Світовий конгрес русинів у чеському місті Пардубіце «Первый канал» подав як другу новину в підсумковому випуску новин...

Програмні цілі радикального крила неорусинського руху подано в російськомовній Декларації I Світового конгресу підкарпатських русинів, яка розпочиналася із заклику «ко всей мировой общественности, главам государств, парламентов, правительств поддержать восстановленную 1 декабря 2008 года государственность Республики Подкарпатская Русь – материнского государства всех русинов мира». Окрім неодмінних державних атрибутів (грошова одиниця – тис, прапор – триколон, державні мови – русинська та росій-

ська), у Декларації приділено значну увагу політичним та економічним питанням. Так, визнається державність російських сателітів – Абхазії, Осетії, Придністров'я; задекларовано намір «вступити в Євразійское экономическое сообщество и рублевую зону, а также в состав коллективных сил оперативного реагирования ОДКБ»; вся територія Підкарпатської Русі оголошується зоною вільної торгівлі; «18-річне нелегітимне володіння Підкарпатською Руссю» було оцінено у 23 мільярди євро; усе рухоме та нерухоме майно України незаконно приватизоване, а також уся державна українська власність (нафто-, газогони, лінії електропередач, залізниця, автотрапляхи і т. д.) переходить у володіння Підкарпатської Русі без будь-яких зобов'язань.

П.-Р. Маґочі та Світовий конгрес русинів, який він контролює, у «Відкритому листі-заяві про відмежування від екстремізму у карпаторусинському русі»¹ оперативно заявили про свою непричетність до політичних декларацій I Світового конгресу підкарпатських русинів. Зрозуміло, що такий екстремізм та явно проросійське спрямування неорусинського руху дисонувало з іміджем, що його так старанно вибудовував П.-Р. Маґочі, акцентуючи свою беззастережну вірність не лише суто академічним, але й західним, демократично-ліберальним цінностям. Щоправда, через два роки у статті «Традиція автономії на Карпатській Русі

¹ Див.: Критика. – № 7–8. – 2008.

(включаючи Закарпаття)», опублікованій у молдавському (так!) часописі «Русин», П.-Р. Маґочі, для годиться згадавши про свою незгоду із політичними ухвалами I Світового конгресу підкарпатських русинів, констатує: «Тим не менше, такі екстремістські, хоч і нереалістичні заяви досягли принаймні однієї цілі: вони привернули увагу міжнародних медій, уряду України та певних урядових, громадських та інтелектуальних кіл Росії до долі карпаторусинів в Україні»¹.

Активні політичні події 2008–2009 рр. стали своєрідною кульмінацією публічної двадцятирічної історії неорусинського руху в Закарпатській області України. Однак це зовсім не означає, що за цією кульмінацією буде скоро розв'язка. Навпаки, як показали наступні події, неорусинський рух на Закарпатті, реалізуючи як власні стратегічні плани, так і враховуючи драматичну ситуацію в Україні, докорінно перегрупував свої сили та змінив тактику. Непримиренні русинські радикали або відмовилися від публічної екстремістської риторики, або, як, наприклад, Петро Гецько чи Василь Джуган, опинилися в Росії та Чехії, звідки постійно нагадують про своє існування численними екстремістськими заявами, приводом яких стають трагічні події періоду Євромайдану, анексії Криму та Антитерористичної операції на сході України. Навіть під час українсько-російського збройного протистояння на сході держави на тери-

¹ Маґочі П.-Р. Традиція автономії на Карпатській Русі (включаючи Закарпаття) // Русин. – 2011. – № 2. – С. 115.

торії Закарпатської області з'являються клони неорусинських організацій, які намагаються дестабілізувати ситуацію в області. Окрім суто популістських акцій за зниження тарифів на газ та електрику, одна з таких організацій, місцева філія партії «Спільна дія», організувала перекриття руху транспорту на міжнародних автомагістралях з вимогою не мобілізувати закарпатців у зону АТО. А в агітаційній листівці перед місцевими виборами до Закарпатської обласної ради у жовтні 2015 р. ця партія пропонувала «з метою повернення історичної справедливості визнати, що поруч з українцями, росіянами, угорцями, румунами, словаками, білорусами, грузинами... мирно проживають на Закарпатті й русини. Тому з метою більш ефективної боротьби з СИСТЕМОЮ, яка перешкоджає визнанню національності “русин”, просимо Вас обрати в депутати...»¹. Зрозуміло, що як старі, так і нові неорусинські організації знаходять широку фінансову та медійну підтримку реваншистських сил Росії, Угорщини, Чехії (фонд «Русский мир», Інститут країн СНД К. Затуліна, чеська партія «Світанок прямої демократії» та її голова і засновник Т. Окамура, угорська партія «Йоббік» та ін.), завдяки чому т. зв. русинська проблема не зникає з українського та європейського медіа-простору. Так, приміром, в Центральному домі літераторів у Москві 27 вересня 2013 р. відбувся літературний вечір, темою якого стала «Росія і русини».

¹ Спільна дія – команда Івана Данацко на Закарпатті. – Ужгород, 2015.

Як засвідчив 10-ий Світовий конгрес русинів, руснаків..., що відбувся у червні 2009 р. в Руському Керестурі, П.-Р. Маґочі та його прибічники на словах засуджують діяльність своїх колег-радикалів та вкотре намагаються створити ілюзію, що сенс своєї діяльності вони вбачають лише в культурно-просвітницькій праці. Чудово усвідомлюючи безперспективність вимог неорусинських екстремістів щодо проголошення незалежності Підкарпатської Русі, маґочіанці вміло позиціонуються на їхньому тлі як прибічники поміркованих, демократичних поглядів та закликають до розбудови т. зв. русинської культури, яка на практиці ґрунтується на відвертих фальсифікаціях та маніпуляціях фактами, безпідставному запереченні української природи питомих явищ культури закарпатців, за чим чітко прозирає політичний інтерес – дезінтеграція українського етномовного простору, а може, й української держави.

Неорусинство в Україні, окрім політичного крила, має ще й культурне. Його представники воліють не торкатися політичних проблем – адміністративно-політичний статус Закарпаття, політичний курс України тощо, – а зосереджуються на доведенні факту самотності русинської культури, зокрема у сфері малярства, літератури тощо. Звичайно, межа між політичним та культурним неорусинством дуже аморфна: культурне неорусинство непомітно може перетікати в політичне, а політичне не раз ховалося за культурним.

НЕОРУСИНСТВО ЯК МІНОРИТАРНА ПОЛІТИКА ЦЕНТРАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН

Незважаючи на докорінні відмінності у становищі українців у Закарпатській області та української меншини в більшості суміжних країн, «відродження» русинства в Словаччині, Чехії, Югославії (Сербії), Угорщині відбулося практично синхронно, немовби цей процес був скерований з одного центра, однак в Польщі, Румунії та Хорватії поява неорусинського руху мала специфічний перебіг. Так, услід за закарпатським «Товариством карпатських русинів» з'являється низка організацій, які сповідують ідеї неорусинства: у березні 1990 р. – «Русинська оброда» (Меджілаборці, Чехословаччина); у жовтні 1990 р. – «Společnost přátel Podkarpatské Rusi» (Об'єднання приятелів Підкарпатської Русі) (Прага, Чехословаччина), у грудні 1990 «Руска матка» (с. Руський Керестур, Югославія (Сербія)), у березні 1991 – «Magyarország Ruszinok Szervezete» (Русинська організація Угорщини) (Будапешт, Угорщина).

Словаччина

Стратегічну роль у планах поширення неорусинського руху, окрім Закарпатської області України, було відведено також українській меншині Словаччини, що, як відомо, заселяє найзахідніші українські етнічні терени. Українці Пряшівщини ділили долю з українцями Закарпаття спершу в складі угорської корони, потім Габсбурзької монархії, далі Австро-Угорщини та Чехословаччини, хоча саме за часів Чехословаччини між тогочасними Пряшівщиною та Підкарпатською Руссю проліг адміністративний кордон. Власті Східної Словаччини намагалися всіма засобами ізолювати «власних» русинів від русинів, що жили на Підкарпатській Русі. Тому за сприяння місцевої влади на Пряшівщині цілковито запанувало москвофільство, яке представляла ціла низка партій та культурно-громадських організацій: «Русская народная партія на Словакіи», Общество А. Духновича, «Союзъ русскихъ учителей на Словакіи», «Союзъ русскихъ женщинъ», «Объединение русской молодежи», «Русский музей», «Русский домъ»¹. У руських школах Пряшівщині міжвоєнної доби, на відміну від тогочасної Підкарпатської Русі, використовують

¹ Штець М. Українська мова в Словаччині (соціолінгвістичне та інтерлінгвістичне дослідження). – Пряшів, 1996. – С. 60–61.

лише російську мову: від 1927 р. мова граматики Євменія Сабова стає мовою викладання в місцевих руських школах. У 1930 р. пряшівські філії ужгородських культурно-просвітницьких інституцій – москвофільського Общества А. Духновича та «українофільської» «Просвіти» – стали самостійними, що вкрай негативно позначилося на їх роботі. Особливо важкими були наслідки цього штучного розколу для «Просвіти», яка на території Пряшівщини мала лише 5 читалень, тоді як Общество А. Духновича – 26 читалень, 13 драмгуртків, 3 оркестри та 6 співочих колективів¹. Окрім того, що дуже важливо, москвофільство на Пряшівщині підтримували цілий ряд чехословацьких політичних партій, чеські русофіли та польські й угорські дипломатичні представництва в Чехословаччині². Общество А. Духновича зосередилося на поширенні російської мови та російської культури, воно «придерживается русского литературного языка, как важнейшего средства единства русской культуры, а при том оно хочет развить наше малорусское наречие в направлении приближения его к общему русскому языку». Очевидним результатом його діяльності стало те, що, як писала в 1932 р. газета «Слово народа», на Пряшівщині міжвоєнної

¹ Ванат І. Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини. – С. 304–305.

² Ванат І. До питання про так звану українізацію русинів Пряшівщини... – С. 104.

доби «назви “українець”, “українська мова” були найбільш “ненавиджені” серед інтелігенції, яка здобула освіту в “карпаторусских” навчальних закладах, а елементи української культури прищеплювалися дуже повільно. Адже ця інтелігенція не знає ні історії Русі-України, ні народної словесності усної, ні писаної літератури, нічого рідного не знає. А чого не знає, того й любити не може»¹.

У 1939 р. відбувається черговий розподіл історичного Закарпаття, внаслідок якого вперше в історії дійшло до цілковитого поділу цієї частини українських етнічних теренів між двома союзниками нацистської Німеччини – профашистськими Словаччиною та Угорщиною. Незважаючи на досить-таки ворожі відносини тогочасних Угорщини та Словаччини, обидва ці режими вибудували напрочуд схожу політику щодо місцевих українців, оголосивши їх окремішнім та споконвічно лояльним народом до словаків та, відповідно, угорців. За свідченнями відомого історика Івана Ваната, прашівський жупан А. Дудаш писав: «Життєвим інтересом словацької самостійності і державності є залучити русинську людність до словацького тіла так, щоб вона була сумісна і з її русинським (у ніякому разі не російським, малоруським чи українським) характером і словацькою самостійністю і державністю. Не йдеться про залучення в розумінні якоїсь окремої

¹ Ванат І. Нариси новітньої історії... – С. 308.

групи. Наша русинська людність є з нами поєднаною, зрослою частиною тіла»¹.

Після закінчення Другої світової війни та навіть після приходу до влади чехословацьких комуністів у лютому 1948 р. москвофіли Пряшівщини своїх позицій не здавали. Заснована на початку березня 1945 р., Українська народна рада Пряшівщини, «враховуючи культурні традиції населення та культурно-національну орієнтацію» (русофільську та народовецьку), санкціонувала мовний дуалізм (рівноправність російської та української мов) у школах та культурно-освітніх установах Пряшівщини. Показовим щодо реальної «рівноправності» на Пряшівщині української та російської мов стало відзначення другої річниці Української народної ради Пряшівщини. Як зазначав один з авторів часопису «Орлик», «1 березня 1947 р. відбулося засідання пленуму УНРП, а також часопис “Пряшівщина” вийшов ювілейним виданням на 12 сторінках: в російській, чеській і словацькій мовах. Ані рядочка в українській мові! Так відбувається “український національний” рух на Пряшівщині»². У навчальних закладах Пряшівщини, де повинні були

¹ Цит. за: Ванат І. Політичний русинізм: коріння і паростки // Українські Карпати. Матеріали міжнародної наукової конференції «Українські Карпати: етнос, історія, культура». – Ужгород, 1993. – С. 111–112.

² С-кий Д. Русифікація і большевизація Пряшівщини. – Орлик. – № 7. – Берхтесгаден, 1947. – С. 16.

в однакових обсягах вивчати як українську, так і російську мови, на практиці російська мова й надалі домінувала, досить сказати, що визначні україністи Пряшівщини – Юрій Бача, Іван Мацинський, Микола Мушинка та ін. – навчалися у російських школах. Як зазначає І. Ванат, «мовний дуалізм був шляхом меншого опору: з одного боку, він сприяв об'єднанню української інтелігенції русофільського та українофільського напрямків проти зовнішнього тиску словакізації, а з другого – посилював русофільські, а водночас і радянофільські тенденції і надалі ретардував національноусвідомлюючий процес широких мас населення»¹. Однак дуалізм в освітній сфері породив і дивовижну етнічну ідентифікацію пряшівчан – «русско-украинское население». Усвідомлюючи безглуздість такої національної ідентифікації та безуспішність ідеї витворити на Пряшівщині «русский» острів, у листопаді 1948 р. уряд тогочасної вже комуністичної Чехословаччини видає директиву покінчити з дуалізмом та запровадити в освіті та в публічних сферах українську мову. Показово, що один з учасників наради у заступника глави чехословацького уряду В. Широкого – директор російської гімназії з Гуменного Степан Бунганич після повернення з Праги визнає, що надалі недоцільно називати місцеву людність «русскими», бо так йменуються великороси, натомість

¹ Ванат І. До питання про так звану українізацію... – С. 109–110.

є всі підстави називати її «карпаторосами», бо, на його думку, населення Пряшівщини «може означатися українським і приєднатися до української культури, науки і літературної мови або може створити на основі історичного та господарського минулого окрему гілку східнослов'янських народів із означенням карпаторуського народу. Утворений в такий спосіб карпаторуський народ може, коли захоче, користатись російською літературною мовою (як нею певний час користався білоруський народ) або може на основі історичного досвіду, ментальності й говіркових відмінностей створити окрему літературну мову»¹. Однак у комуністичні часи національне питання розв'язали по-комуністичному: було заборонено всякі дискусії з національного питання, а з 1950/1951 навчального року українська мова викладання запроваджувалася у перших класах народних шкіл, а з 1953/54 навчального року на українську мову переходили усі російські школи Пряшівщини. Однак, що вкрай важливо і що стало об'єктом безсоромних маніпуляцій, таку ухвалу комуністичної влади Чехословаччини можна вважати не актом українізації, але советизації Пряшівщини. Адже розв'язане у такий спосіб національне питання на Східній Словаччині – це один із яскравих виявів комуністичного тоталітаризму, що не мав нічого спільного з українізацією. Показовий тому

¹ Цит. за: Ванат І. До питання про так звану українізацію... – С. 112.

приклад – жорстокі репресії тодішньої чехословацької влади проти українських патріотів: досить згадати переслідування вченого Івана Панькевича, єпископів Павла Гойдича, Василя Гопка, поета і священника Степана-Севастьяна Сабола (Зореслава), священника Мар'яна Поташа та ін.

* * *

Після закінчення Другої світової війни Закарпаття, як відомо, було приєднано до УРСР, а на його західних кордонах утвердилися дружні режими країн т. зв. соціалістичного табору. Здавалося б, по здобутті Закарпаття Москва мала втратити до нього свій геополітичний інтерес, який ще з середини XIX ст. виявлявся у щедрій підтримці місцевого москвофільства. Однак і в повоєнний період керівництво СРСР не розпрощалося остаточно з ідеєю дезінтеграції українців на їхніх найзахідніших етнічних теренах. «Розв'язавши» у звичний для себе спосіб українське питання на Лемківщині за допомогою операції «Вісла», советське керівництво шукало ефективних способів розправи над українством на теренах Східної Словаччини. Це засвідчують документи з архівів Академії наук колишньої Чехословаччини. Виходить, що керівництво провідної академічної етнологічної установи СРСР – Інституту етнографії імені М. Миклухи-Маклая – дуже серйозно розглядало

можливість та перспективи активації неорусинського проекту на території Чехословаччини, зокрема серед українського населення Східної Словаччини. З цією метою представницьку делегацію учених на чолі із заступником директора Інституту етнографії імені М. Миклухи-Маклая АН СРСР, проф. Леонідом Потаповим було відряджено в академічні установи ЧССР, де, як свідчать витяги з протоколів засідань, советські етнографи намагалися нав'язати своїм чехословацьким колегам думку, що східні райони їхньої країни заселяють не українці, а русини. Так, в одному з протоколів наради (із несподіваною поміткою «конфіденційно»), яка відбулася в Інституті етнографії і фольклору Чехословацької академії наук у Празі 9 вересня 1956 р., йдеться, що гості багато говорили про русинів Східної Словаччини. Вони висловили міркування, які було рекомендовано пропагувати в наукових колах чеським та словацьким ученим: «Мешканці східної частини Словаччини – це особлива окрема група, яка має свою історію і свій особливий культурний розвиток, та запропонували стосовно неї використовувати назву русини, а не українці. Якщо предки русинів були б українцями, то вони були б інакшими». Професор Потапов звернув увагу на те, що поява українського народу – це пізніше явище. «Великороси й українці, – занотовано у витягу з протоколу наради, – мали також колись спільний період історії, але згодом ці народи розділилися; так витворилася і група русинів за Карпатами».

Такі твердження провідних радянських етнографів про неукраїнське походження українців Східної Словаччини спантеличили чехословацьких учених. І. Грозієнчік, директор Чехословацько-радянського інституту Словацької академії наук, який одержав наказ довести існування русинів у Східній Словаччині, в листі до Леоніда Потапова від 7 лютого 1957 р. розгублено зізнається, що це (зберігаємо мову та правопис оригіналу) «задание довольно трудное», «украинцев, живущих в восточной Словакии, мы считаем за самую западную ветвь закарпатских украинцев, с которыми они жили вместе, в тех условиях, вплоть до 1938 г. Поэтому нельзя не брать во внимание то обстоятельство, что все это до известной степени касается и украинцев Закарпатья. А в таких соотношениях вопрос приобретает весьма важное и политическое значение». Словацький учений просить радянських колег повідомити, на підставі яких фактів у СРСР прийшли до висновку про неукраїнське походження українців Східної Словаччини: «Мы просим Вас, будьте любезны, дать нам более обширные информации об этом», бо відомі йому аргументи московських науковців не є переконливими: «Вопрос, живут ли на востоке Словакии украинцы, или русины считаем очень серьезным и без основания менять их название кажется нам прямо невозможным».

Звичайно, професор Потапов та інші російські вчені, зокрема кандидат історичних наук Н. Н. Граці-

анська, яка також брала участь у нараді, добре знали про українську належність місцевого автохтонного населення Східної Словаччини, тому, зважаючи на сумнозвісний рівень академічної свободи в СРСР, є всі підстави припустити, що активні розмови советських учених за кордоном про неукраїнське походження русинів могли провадитися лише за вказівкою «компетентних» органів. Очевидно, комусь вельми впливовому (особі або партійній чи державній установі) у тогочасному СРСР було небажаним, а може, й небезпечним не лише повоєнне об'єднання в одній державі більшості українських земель та багатомільйонної української людності, а й поширення ареалу розселення українських етнографічних груп на територіях суміжних соціалістичних держав, зокрема Чехословаччини. Оскільки захід української етнічної території був найменше русифікованим, а до того, тісніше, ніж інші українські землі, інтегрований у європейський культурний та економічний простір, то з геополітичних міркувань Москва серйозно розглядала різні способи послаблення українства на західних його теренах, а тому для реалізації цієї мети, як бачимо, зверталася до деструктивного потенціалу неорусинства. Однак з невідомих нам причин у ті часи реалізацію плану з витворення неорусинів було припинено, але про нього не забули, просто відклали до часів, коли реальних форм набуло відродження української держави.

* * *

У період Празької весни, коли комуністичний тоталітаризм почав втрачати своє монопольне становище, на Пряшівщині з вуст колишніх москвофілів знову почали лунати заклики про окремішність русинів Пряшівщини. Так, за свідченнями І. Ваната, у червні 1968 р. колишній москвофіл С. Бунганич знову повернувся до своїх повоєнних планів і в газеті «Нове життя» виступив з пропозицією замість Української народної ради Пряшівщини заснувати «Союз чехо-словацьких русинів», щоб «підтвердити дві речі: власні історичні традиції та чехословацькість відродженецьких прагнень»¹. Проте в період т. зв. нормалізації спроби актуалізувати ідеї неорусинства на теренах Східної Словаччини не були підтримані, причому зовсім не з українофільських переконань тогочасної комуністичної влади Чехословаччини, а через її намагання втілити в життя тоталітарну модель комуністичної політики у сфері національних відносин, в рамках якої ніхто не прагнув до справедливого розв'язання українського питання, а лише використовував проукраїнську риторіку як засіб советизації української меншини. Про антиукраїнську сутність «українізації» доби

¹ Там само. – С. 112.

нормалізації також свідчить той факт, що у той час ніхто з пропагандистів неорусинства не постраждав, тоді як українські інтелектуали – Юрій Бача, Єва Бісс, Іван Мацинський, Микола Мушинка, Йосип Шелепець, Михайло Шмайда та ін. – зазнали жорстоких репресій. Секретар з питань ідеології Східнославацького крайового комітету Комуністичної партії Чехословаччини Рудольф Благо прямо твердив, що «серед українських інтелектуалів є чимало таких, хто пішов назустріч західній антирадянській українській еміграції та завзято боровся з соціалізмом. Їх ідейну позицію найкраще характеризує орієнтація на Мюнхен та ненависть проти Москви»¹. Підозру в органів чехословацької держбезпеки викликав кожен, хто чітко ідентифікував себе українцем або діяльно працював у сфері української культури. За словами багаторічного директора Музею української культури у Свиднику Мирослава Сополиги, в період т. зв. нормалізації органи держбезпеки Чехословаччини стежили майже за кожним фаховим працівником цієї установи².

¹ Звернення Наукового товариства Союзу русинів-українців ЧСФР до голови уряду СР Яна Чарногурського від 10.2.1992 р. // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. – Т. 26. – Свидник, 2011. – С. 399.

² Сополига М. Роль музею в процесі утвердження української ідентичності населення Східної Словаччини // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. – Т. 26. – Свидник, 2011. – С. 355–356.

Незважаючи на постійні переслідування та репресії, станом на кінець 80-х років XX ст. українська меншина Чехословаччини, зокрема на Східній Словаччині, була найчисленніша серед країн Центральної Європи, з добре організованою системою українськомовних закладів освіти та української культури: у 1985/1986 навчальному році на території Словаччини у 19 школах українською мовою навчалося 1343 учні; виходили україномовні тижневик «Нове життя», щомісячний журнал «Дружно вперед», квартальник «Дукля», дитячий двотижневик «Піонерська газета», працювала Українська редакція Чехословацького радіо. У 1953 р. при філософському факультеті Кошицького університету імені П.-Й. Шафарика (нині Пряшівський університет) було створено кафедру української мови і літератури, а в 1965 р. ще й українське відділення для підготовки вчителів початкових класів при педагогічному факультеті Кошицького університету¹.

З крахом комуністичного тоталітарного режиму Чехословаччини у результаті оксамитової революції листопада 1989 р., у середовищі колишніх москвофілів, мадяронів та їхніх симпатиків починають лунати заклики до деукраїнізації Східної Словаччини, оскільки, мовляв, її автохтонними мешканцями є не українці, а русини. Реанімація ідей неорусинства

¹ Чижмарова М. Українці та українська мова на Словаччині // Правдиве українське серце. Олександр Рибалко. – К., 2010. – С. 562.

на Східній Словаччині (і в Чехословаччині загалом) збіглася в часі з аналогічними процесами у сусідній Закарпатській області УРСР. З огляду на такі важливі місце і статус української меншини Східної Словаччини, загальний успіх неорусинського проекту значною мірою залежав від поширення неорусинства на території Словаччини, тому-то реанімація цього антиукраїнського руху відбувалася тут напрочуд швидкими темпами, що дає підстави запідозрити в цьому процесі зацікавленість впливових сил як у Чехословаччині, так і за її межами. Саме тому вже 20 січня 1990 р. на позачерговому з'їзді Культурного союзу українських трудящих ряд його делегатів висунули вимоги зупинити українізацію та створити нову русинську організацію¹. Зразу після цього з'їзду з'являється «Культурний рух Русинів», який по суті й готував установчий з'їзд «Русинської оброди», заснованої в Меджілаборцях 25 березня 1990 р. Статут «Русинської оброди», як і статус Товариства карпатських русинів, так окреслив основну мету організації: «Пропагувати культуру, звички, традиції, історію у своїм властнім яязуку, формов культурно-освітньої роботи, новинок, розгласу, телевізії і под.»². На клопотання «Русинської оброди» при переписі населення Чехословаччини у 1991 р. в перелік національностей як окремі було включено

¹ Плішкова А. Пряшівська Русь // Русинський язук. – Ополе, 2004. – С. 332.

² Становы Русинської оброды // Русин. – № 1. – 1991.

русинську та українську. Тоді ж, завдяки потужній пропагандистській кампанії на підтримку окремого русинського етносу, українізацію було маніпуляційно ототожнено з советизацією, а антиукраїнські сили, зокрема й урядові, майстерно спрямували на неї загальночехословацький рух боротьби з тоталітаризмом. Тогочасний міністр культури Словаччини Ладіслав Снопко огульно звинувачував українську інтелігенцію Східної Словаччини у «завзятій співпраці з колишнім [тобто комуністичним. – Л. Б.] режимом»¹. Важливим антиукраїнським елементом неорусинської пропаганди стала фальсифікація економічного та культурного підґрунтя оптації української людності Східної Словаччини на територію України: «Нас, оптантів, домашні люде на Україні называли Гуцулами або Гуралями. Сміяли ся з нашої русиньской бісіды і давали нам наяво. Же сьме про них чуджінці»². Не дивно, що за таких обставин у 1991 р. русинами записалося 17 197, а українцями – 13 281 громадян Чехословаччини. Такі результати перепису населення дали формальні підстави неорусинським активістам вимагати, а урядовим колам – сприяти широкій під-

¹ Звернення Наукового товариства Союзу русинів-українців ЧСФР до голови уряду СР Яна Чарногурського від 10.2.1992 р. // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. – Т. 26. – Свидник, 2011. – С. 399.

² Шкурла Н. Як мій брат славив на Україні ВОСР // InfoРусин. – № 10. – 2008. – С. 9.

тримці «нової» меншини – русинів. З метою не лише політичної, а й культурно-історичної легітимізації неорусинські активісти зосередились на якнайшвидшому витворенні «русинської» мови, а також на розбудові неорусинської культурної інфраструктури (газети, радіо- й телередакції, аматорські колективи народної творчості, русинське шкільництво тощо).

З метою якнайшвидшого розв'язання проблем «русинської» мови у листопаді 1992 р. за ініціативи П.-Р. Маґочі в Бардіївських Купелях було проведено Міжнародний науковий семінар з русинської мови, у роботі якого брали участь неорусинські активісти не лише Чехословаччини, а й України, Польщі, Югославії (Сербії), Угорщини, США. П.-Р. Маґочі, намагаючись подати цей політичний захід як науковий, ретельно про-рекламував його на сторінках такого авторитетного часопису, як празький «Slovanský přehled»¹, а також у низці інших славістичних видань («Slavica Slovaca», «Scottish Slavonic Review», «Zeitschrift für Slawistik», «Canadian Review of Studies in Nationalism» та ін.). На цьому заході було обрано т. зв. «романський модел» творення чотирьох літературних «русинських» норм, які, на думку організаторів, виникнувши та успішно розвинувшись у середовищі русинів чотирьох країн – України (Закарпатська область), Словаччини, Польщі, Югославії, у майбутньому мають злитися та витворити

¹ Magocsi P. R. Vědecký seminář o kodifikaci rusinkého jazyka // Slovanský přehled. – № 2. – 1993. – S. 232–233.

єдину русинську мову. Попри гучну риторику щодо вірності доробку О. Духновича та інших москвофілів, на семінарі фактично було відкинута їхня літературно-традиційна та обрано курс на творення літературної мови на живомовній основі¹. Ухвали цього зібрання ясно виказують їх політичну сутність, адже за відсутності власної держави започатковувати процес кодифікації аж чотирьох нових літературних стандартів на основі діалектного мовлення нечисленної «русинської» меншини, яка живе в розсіянні під тиском глобалізації та денаціоналізації мажоритарним етносом, – це дуже ефективна зброя проти української ідентифікації цієї меншини та найкоротший шлях до її цілковитої асиміляції. У руслі обраного курсу неорусинського руху починаючи вже з 1992 р. на Словаччині з'являються аж три «русинські» правописи, які, за словами професора Миколи Штеця, переслідують «основну мету – за всяку ціну якнайбільше віддалити “русинський правопис” від українського і водночас наблизити його до словацького правопису»². Незважаючи на гострі суперечності, у січні 1995 р. зацікавленим сторонам – державним і громадським інституціям Словаччини – вдалося провести урочистий акт кодифікації «русинського язика на Словеньску і од

¹ Русинський язык. – Ополе, 2004. – С. 109–110.

² Штець М. До питання кодифікації «русинського язика» // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. – Т. 26. – Свидник, 2011. – С. 76.

того дня ся тот варіант русиньского языка став літературним языком тых Русинів, котры жыють на території Словенської републікы»¹.

Дуже показово, що, на відміну від своїх колег із Закарпаття, словацькі неорусини не висували ніяких політичних вимог, щоправда, як не вважати такими постійні намагання деукраїнізувати та прибрати до власних рук знакові заклади української культури Пряшівщини. Професійні Український народний театр у Пряшеві та Піддуклянський український народний ансамбль, Музей української культури у Свиднику, кафедра україністики та український відділ філософського факультету Кошицького університету ім. П.-Й. Шафарика, українські школи та гімназії, засоби масової інформації стали об'єктами агресивних зазіхань з боку неорусинських організацій. За підтримки словацької офіційної влади більшість із цих важливих для українців Словаччини та всієї Центральної Європи інституцій були або русинізовані, або ж ліквідовані. Так, Український народний театр у Пряшеві став Театром імені А. Духновича, Піддуклянський український народний ансамбль було перейменовано у Піддуклянський умілецкый людовый субор. Справжні бюрократичні баталії розгорнулися за Музей української культури у Свиднику: неорусинські активісти за сприяння керівництва Міністерства культури

¹ Русиньскый язык... – С. 148.

Словацької Республіки взяли за деукраїнізацію цієї визначної культурної установи, яка володіє 70 тис. експонатів, 50 тис. бібліографічних одиниць рукописних та друкованих матеріалів, а також 50 типовими пам'ятками архітектури – житловими будівлями, господарськими, технічно-промисловими та культовими спорудами. Уже в 1991 р. у результаті культурного рейдерства за наказом міністра культури Словаччини Музей української культури було перейменовано в Краєзнавчий музей у Свиднику, наступного року – в Краєзнавчий музей імені А. І. Павловича з постійною експозицією русинської й української культури. Однак завдяки принциповій та наполегливій позиції директора музею Мирослава Сополіги, якого звинувачували «у порушенні прав русинів на самовизначення та самоідентифікацію русинської культури та історії» та навіть по кілька разів на рік оголошували конкурс на його посаду, в 1993 р. Музей частково повертає собі первісну назву – Державний музей українсько-русинської культури у Свиднику, у 1996 р. він стає Піддуклянським музеєм українсько-русинської культури у Свиднику; в 2002 р. – Музеєм українсько-руської культури у Свиднику, і лише у 2007 р. ця визначна установа української культури за межами України остаточно повернула собі первісну назву – Музей української культури у Свиднику. Сама тільки опублікована офіційна документація (листування, відозви, протести тощо), що звідображає боротьбу за

Музей української культури у Свиднику, складає том у майже 150 сторінок¹ і, попри все, свідчить, що навіть у вкрай несприятливих умовах завдяки принциповій непохитності директора М. Сополіги вдалося відстояти цю визначну музейну установу, яка стверджує етнічну належність культури автохтонних мешканців Пряшівщини.

Неорусинські активісти полюють не лише за відомими українськими культурними інституціями Словаччини та їх майном, а й навіть за відомими культурними акціями, що стали своєрідними брендами української культури. Так, було зроблено спробу рейдерського захоплення відомого знакового щорічного Свята культури русинів-українців Словаччини в Свиднику, яке має понад 60-річну традицію: у 2013 р. під патронатом президента Словаччини у тому ж Свиднику і приблизно у той же час, що й Свято культури русинів-українців Словаччини (на два тижні раніше), було проведено Русинський фестиваль.

Попри тектонічні зсуви у галузі публічної політики щодо визнання окремішності русинів у Словаччині, реальний рівень підтримки ідей неорусинства та їх життєздатність визначається станом справ у галузі освіти, на який мають безпосередній

¹ Деякі документи до історії Музею української культури у Свиднику в контексті деукраїнізації (1990–2006 рр.) // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. – Т. 26. – Свидник, 2011. – С. 362–505.

вплив переконання широких верств населення. Незважаючи на цілковиту підтримку словацької держави, неорусинство у галузі освіти загалом не може похвалитися серйозними здобутками. Адже ще у 1996 р. Міністерство шкільництва Словаччини ухвалило Концепцію виховання та освіти русинської національної меншини, а з наступного, 1997/1998, навчального року русинська мова здобула право стати навчальним предметом у школах Словаччини, тоді ж з'явилися перші підручники з цієї дисципліни. У 1998 р. у рамках Інституту національних студій та чужих мов Пряшівського університету працював відділ русинської мови та культури, який у 2008 р. трансформувався в окремий Інститут русинської мови і культури. Попри сприятливі умови для розвитку русинської освіти від дошкільної до вищої, станом на кінець 2014 р. у Словаччині працюють лише дві основні (дев'ятирічні) школи, мовами навчання в яких є словацька та русинська; тут навчаються лише 58 учнів, і це на 33 482 громадян Словаччини, які в 2011 р. записалися русинами. Вельми показово, що чітко окреслився напрямок до зменшення кількості учнів, які вивчають русинську мову, адже у 2001 р. таких було 167 осіб, тобто за тринадцять років кількість учнів-русинів зменшилась утричі. У 2015/2016 н. р. в русинські школи Словаччини не записали жодного першокласника. Не випадково окремі громадські русинські інституції, приміром,

Об'єднання інтелігенції русинів Словаччини, вважає такий стан з русинською освітою катастрофічним.

Ще драматичніше становище зі станом русинської мови спостерігається у греко-католиків Пряшівщини, оскільки тут процес «русинізації» відбувся дуже стрімко і його логічним продовженням стала тотальна словакізація. Становище з русинів у греко-католицькій церкві Словаччини настільки складне, що у 2007 р. з'явилася «Харта русинських грекокатолицьких віруючих», адресована Святій Столиці, в якій міститься прохання висвятити окремого русинського єпископа. Гучно звучать і вимоги надати греко-католикам Пряшівщини статус *sui iuris*, тобто прямої підпорядкованості Ватикану.

Стагнація та глибока криза неорусинства на Словаччині, незважаючи на цілковиту підтримку цього руху з боку офіційної Братислави, показує його політичний, антиукраїнський характер. Адже, здобувши статус національної меншини, русини Словаччини мають право домагатися забезпечення своїх культурних прав (встановлення русинськомовних написів, запровадження перекладу ухвал органів місцевої влади, судів русинською мовою, створення русинських шкіл тощо) у судовому порядку, проте цим правом вони, за словами директора Інституту русинської мови і культури А. Плішкової, скористалися лише один-єдиний раз, коли подали офіційний протест проти того, що на дорожніх знаках назви сіл, де

мешкає понад 20 % русинів, були виконані «подля правил українського правопису»¹.

Словацькі неорусини будують власну ідентичність на основі категоричного заперечення будь-яких зв'язків з місцевою українською меншиною та українською культурою, завдяки чому вони здобули дуже широкі суверенні права у культурній сфері, які, однак, не спричинилися до розквіту неорусинської культури. Навпаки, процес словакізації «неорусинів» суттєво прискорився, що стає очевидним за станом основних осередків культурного життя меншини – шкільництва та церкви. Показово, що такий катастрофічний стан з русинським шкільництвом склався на тлі дуже суттєвого збільшення чисельності русинської меншини Словаччини – з 17 197 осіб у 2001 р. до 33 482 осіб у 2011 р. Ідеологи неорусинства нав'язали східнослов'янській громаді Словаччини моду на русинську ідентичність за допомогою антиукраїнської риторики: мовляв, русини – це європейський народ, жертва українізації, вони не мають нічого спільного як з недавнім комуністичним тоталітаризмом українців, так і з теперішніми економічними негараздами України. Зосередившись на деструкції культурного простору української меншини Словаччини, неорусини не змогли виробити та зреалізувати програму з розбудови нової, неукраїнської культури. Адже якщо

¹ Русинський язык... – С. 336.

в своїй антиукраїнській діяльності вони знаходили підтримку або бодай мовчазну згоду словацької держави, то у сфері розбудови неорусинської культури вони були позбавлені такої підтримки, а тому перші драматичні наслідки їх діяльності не забарилися.

Угорщина

На відміну від Словаччини, поява неорусинства в Угорщині має радше церемоніальну роль, адже навіть його ідеологи, за дуже оптимістичними оцінками, визначають кількість русинів «коло п'ять-шесть тищиц», проте самі ж вони визнають, що по суті «русинська» мова поширена лише у двох селах Угорщини – Комловшка та Мучонь, які мають близько 1900 мешканців, та й тут далеко не всі, а точніше лише особи похилого віку, «добрі бешідуют по-руски»¹. Молодь та особи середнього віку «по-руски» не розмовляють; у 2001 р. в селі Комловшка відкрито недільну школу, де «коло 40 чкоюрох под веджінём кваліфікуваней учітелки ша учат “руски язык”»². У селі Мучонь в 1997 р. було засновано «Русинський музей». Через відсутність студентів русинську філологію на базі Вищої педагогічної школи Нїредьгази закрили у 2012 р. Незважаючи на такі очевидні антирекорди,

¹ Русинський язык... – С. 365.

² Там само. – С. 371.

ідеологи неорусинства призначають засимільованим угорським русинам важливу роль – вони покликані демонструвати європейськість та неукраїнськість русинської культури. Іштван Удварі, угорський русист, а згодом русиніст, писав: «Народна освіта, духовна та матеріальна культура, **манера мислення** [виділення мої. – Л. Б.] русинів Дунайської низовини суттєво відрізняються від культури східних слов'ян»¹.

Незважаючи на нечисленність русинської громади, в Угорщині діє ціла низка громадських організацій – Вседержавное общество русинської інтелігенції имени А. Годинки, Общество за культуру Карпатського Регіона, Общество Русинської культури, Общество Русинув/Рутенув Мадярщини, а також з 2002 р. видається двомовний часопис «Русинський світ. Ruszin világ», щоправда, абсолютна більшість його «русинськомовних» матеріалів перекладено з угорської мови. За чинним угорським законодавством, що врегульовує життя національних меншин, від лютого 1999 р. в країні діє Республіканський орган самоврядування русинів Угорщини. Русини мають 75 автономних меншинських самоуправ, у т. ч. 16 у Будапешті, кожна з яких отримує державне фінансування². Однак ці факти не розкривають реального становища руської

¹ Udvari I. Ruszinok a XVIII. Században: történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok. – Nyíregyháza, 1992. – S. 17.

² Марочі П.-Р. Кожен карпаторусин є русином.. але не кожен русин є карпаторусином. – Ужгород, 2015. – С. 97.

меншини в Угорщині, що стає очевидним, коли порівняти результати перепису населення Угорщини за 2001 рік, коли русинами тут записалося 2079 осіб¹, із 300 тисячами громадян Угорщини, що належать до греко-католицької конфесії. Усі 300 тисяч теперішніх угорських греко-католиків – це нащадки змадяризованих українців, адже угорці за конфесією – католики або протестанти і серед них ніколи не було поширеним християнство східного обряду. Тому належність до греко-католицької конфесії – це єдиний достовірний маркер, який засвідчує велетенський масштаб мадяризації автохтонної української людності на північно-східних теренах Угорщини. Імітуючи активне громадсько-культурне життя засимільованої русько-української меншини під брендом русинув/рутенув Угорщини, офіційний Будапешт у спілці з ідеологами неорусинства з інших країн використовують цей чинник для тиску на Україну заради досягнення власних політичних цілей, зокрема витворення на території Закарпатської області т. зв. русинсько-мадярської автономії чи Притисянського автономного округу.

¹ Леньо П. Становище та перспективи русинського руху в Угорщині // Українці-русини: етнолінгвістичні та етнокультурні процеси в історичному розвитку. – К., 2013. – С. 662.

Румунія

Показово, що за рамками «єдиного неорусинського потоку» в Словаччині, Угорщині та Югославії (Сербії), породженого заснуванням Товариства карпатських русинів, опинилася поява неорусинських організацій Польщі, Румунії та Хорватії. Попри специфічні історію та сучасний стан української меншини у цих країнах, кожна з яких стала об'єктом реваншистських зазіхань з боку СРСР, Угорщини або Югославії (Сербії), уряди Польщі, Румунії та Хорватії дуже уважно ставилися до найрізноманітніших впливів проімперських сил на свою внутрішню політику, що, на нашу думку, й перешкодило реалізації стереотипного сценарію поширення неорусинства.

На румунську Мараморощину, яка також належить до історичного Закарпаття, неорусинство приходить аж через десять років після появи неорусинського руху на Закарпатті: Культурний союз русинів Румунії створено у 2000 р. Однак, що цікаво, за переписом населення Румунії, який відбувся через два роки після заснування Культурного союзу русинів Румунії – у березні 2002 р., русинами записались лише 262 громадян Румунії, причому у підсумкових звітах перепису їх було включено до загальної рубрики «укра-

їнці-русини»¹. Інакше кажучи, заснування власного культурного товариства представниками 262-членної меншини – це справді або торжество демократизму національної політики Румунії, або ж чиєсь наполегливе прагнення нав'язати ідеї неорусинства громаді українців Румунії з метою дезінтеграції українського етномовного простору. Щоб заактивізувати неорусинський рух, на теренах Румунії було проведено аж два Світові конгреси русинів – у Сігеті (2007 р.) та Деві (2015 р.). Судячи з того, що П.-Р. Маґочі в україномовному виданні книжки «Народ нізвідки. Ілюстрована історія карпаторусинів» подає карти, де до території, заселеної русинами, зараховує й повіт Марамуреш та оцінює кількість русинського населення у 20 тисяч (тоді як у румунськомовному виданні – в 34 тис. осіб²), очевидно, має рацію румунська україністка Люба Горват, яка прогнозує, що «в результаті діяльності Культурного союзу русинів Румунії наступний перепис населення зафіксує більшу кількість людей, які визначаться русинами, а не українцями»³.

¹ Зан М. Русинський рух у сучасній Румунії: ідентифікація, структура, рефлексії // Народна творчість та етнографія. – № 2. – 2011. – С. 76.

² Маґочі П.-Р. Народ нізвідки. Ілюстрована історія карпаторусинів. – Ужгород, 2007. – С. 11; Magocî P. R. Populi de niciunde: istorie in imagini a rutenior carpaçi. – Ujgorod, 2007. – P. 11.

³ Горват Л. Українці північно-західної Румунії: інтеграція чи асиміляція // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. – Т. 26. – Свидник, 2011. – С. 115.

Польща

У ХХ ст. лемки, які складають переважну більшість української меншини Польщі, пройшли горнило трагічних випробувань: від масової еміграції та міжконфесійних конфліктів аж до цілковитої примусової депортації та геноциду. Окрім трагічних подій, помітний вплив на теренах Лемківщини мала також діяльність москвофілів, зокрема Общества імені М. Качковського¹. Зрозуміло, що за таких обставин процес національного самоусвідомлення нерідко зазнає не лише сповільнення, а й глибоких деформацій. У випадку з лемками, які від кінця 1940-х років не лише опинилися цілком відірваними від українського етномовного простору й перебували під сильним пресом українофобства, ідеологічним та побутовим, поява в їхньому середовищі сепаратистських ідей – явище вкрай негативне, однак очікуване. Тому нема нічого дивного, що ідея створення громадської організації, яка об'єднувала б представників лемків Польщі, зароджується майже за рік до появи Товариства карпатських русинів у надрах Громадянського комітету польської «Солідарності». 5 березня 1989 р. у Легниці було засновано «Стоваришыня Лемків», основною метою якого була *«integracja ludności łemkowskiej bez*

¹ Пор.: Кривочуприн Е. Л. Надсанская Русь – возрожденная и утерянная. – Харьков, 2012. – 144 с.

względem na poglądy i przekonania religijne, pielęgnowanie, rozwój i upowszechnianie kultury duchowej i materialnej Łemków, nauczanie języka łemkowskiego, popularyzacja historii Łemkowiny, a także wiedzy o życiu i działalności Łemków poza granicami kraju»¹. Культурно-історичний контекст появи цієї організації, яка намагається пропагувати думку про самостійність лемківського етносу та його культури², відрізнявся від передумов зародження неорусинського руху на Закарпатті, Східній Словаччині або Угорщині. Зрозуміло, «Стоваришыня Лемків» уже самою своєю появою дезінтегрувало українську меншину Польщі, однак антиукраїнство прибічників цієї організації, на відміну від їхніх колег із Закарпаття, Угорщини, Румунії або Сербії, мало ще й суто прагматичний аспект – відмежуватися від українського етносу, щоб відвести від себе та своїх одноплемінників постійні звинувачення у «злочинах українців» та полегшити собі в такий спосіб життя на нових, примусово «odzyskanych» теренах західної та північно-західної Польщі. Адже сумнозвісна акція «Вісла» мала на меті придушити український національно-визвольний рух на Холмщині, Підляшші, Надсянні, Лемківщині («Закерзоння»), а тому була спрямована саме проти української

¹ Dudra S. Łemkowie w III Rzeczypospolitej. – Режим доступу: <http://www.beskid-niski.pl/index.php?pos=/lemkowie/historia/3rp>

² Dudra S. Stowarzyszenie Łemków jako element tożsamości narodowej // Łemkowie, Bojkowie, Rusini. Historia, współczesność, kultura materialna i duchowa. – Т. IV. – Слупськ-Зіелона Гóra, 2012. – С. 83–95.

меншини Польщі, яку офіційна польська влада беззастережно вважала українською (а не окремою лемківською) та звинувачувала у тісній співпраці з українськими (а не лемківськими) націоналістами – ОУН та УПА. Не визнаючи себе українцями, польські лемки тим самим доводять безпідставність репресій проти лемків у рамках операції «Вісла». Однак таке національне ренегатство не дало відчутних результатів.

«Стоваришыня Лемків» не раз демонструвало свій особливий статус у дезінтеграційних рухах на українському етномовному просторі. Свідченням цього може слугувати вперте небажання відмовитися від етнічної ідентифікації «лемки» та перейти на загально-русинську «русин» чи «руснак», а також використання «власного» прапора, в основі якого не традиційний для неорусинських організацій російський триколон, а радше варіант українського – синьо-жовто(золотисто)-зелений. Проте для П.-Р. Маґочі як головного ідеолога неорусинства, очевидно, є принциповим завданням приховати сепаратистські віяння та показати монолітність неорусинського руху, тому він, описуючи тріумфальну ходу неорусинської ідеї по Центральній Європі, нічого не згадує про заснування «Стоваришыня Лемків» у квітні 1989 р¹. Насправді ж частина активістів лемківського руху в Польщі потрапляє під вплив П.-Р. Маґочі лише перед Першим

¹ Маґочий П. Р. Русинське питання // Політична думка. – № 2–3. – 1995. – С. 106.

світовим конгресом, а точніше курс на інтеграцію з неорусинським рухом було схвалено на I Конгресі «Стоваришыня Лемків», що відбувся 8 грудня 1990 р.¹

Неукраїнські громадсько-культурні організації лемків Польщі так само, як і в інших центральноєвропейських країнах, зосередилися винятково на культурній діяльності. «Стоваришыня Лемків» видає двомісячник «Бесіда» та «Лемківський Календар», що згодом змінив назву на «Лемківський річник». В освітній сфері т. зв. лемківська мова стає навчальним предметом ще в 1991 р., а станом на 2007 р., за словами О. Дуць-Файфер, «на днес той форми вчыня лемківського языка корыстают ученикы вшыткых рівнів едукації – основних шкіл, гімназій і середніх шкіл. Неє то велика кілкіст учеників, приблизно деси ок. 300 осіб в двацетъох школах на вшыткых рівнях»². Однак вже навесні 2016 р. переможні реляції О. Дуць-Файфер щодо триумфу лемківського «языка» якщо не змінюються на сигнал SOS, то набувають явно вельми драматичного звучання. У статті «Ци маме охорону лемківського языка, ци лем це-лебрацию форм?» краківська поборниця неорусинства знову повторює канонічні числа десятирічної давності щодо поширення лемківського шкільництва – «Всяди, де лем треба подати статистики, подає ся, же лемківського вчыт ся в понад 30 школах на вшыткых рівнях вчыня і з того урядового добра корыстат близко 300

¹ Див.: I Конгрес Стоваришыня Лемкыв // Бесіда. – № 5–6. – 1990.

² Русинський язык... – С. 359.

лемківських діти», однак додає, що станом на початок 2016 р. «мож речы, же єст то вчыня статистичыне, а не мериторичне, бо як можна вчыти, коли не задбано про системове забезпечыня специялістычной кадры, котра творила бы сталы едукацыйны основы, што вяже ся з выпрацуваньом методыкы вчыня, [...] як можна вчыти, коли неє підричників і інчых помочи до вчыня, а тоты, котры остали приготовлены, сут забльокуваны в выдавництвах і учителі не маюч до них доступу; як можна вчыти, коли неє ниякой системы провіряня і оцінюваня якості того вчыня, ниякой системы дорадництва, ниякой системы повышаня кваліфікацый учителя». А до того, урядові субвенції, призначені на підтримку вивчення лемківської мови, за словами О. Дуць-Файфер, як правило, використовують не за призначенням, тобто не на лемківське шкільництво¹.

За минулу чверть століття видано кілька «лемківських» граматик та словників, зокрема Мирослава Хомяк опублікувала підручники «лемківської» мови для учнів 1–3 класів, а також у співавторстві з Генриком Фонтанським «Граматыку лемківського языка». Від 2001/2002 навчального року в Краківській педагогічній академії відкрито спеціальність «російська філологія з русинсько-лемківською мовою»². Однак, порівняно зі

¹ Дуць-Файфер О. Ци маме охорону лемківского языка, ци лем целебрацию форм? // <http://www.lem.fm/tsi-mame-ohoronu-lemkivskogo-yazyika-tsi-lem-tselebratsiyu-form/>

² Русинський язык... – С. 361.

Словаччиною, результати діяльності лемків Польщі так драматично не позначились на демографічному стані української меншини. За даними останнього перепису населення Польщі, який було проведено у 2011 р., українцями записалось близько 51 000 громадян Польщі, а лемками – близько 10 500 осіб. Порівняно з минулим переписом населення 2001 р. кількість громадян Польщі, що записались українцями та лемками, приблизно подвоїлася. Це показує, що, попри дуже сприятливі умови для свого поширення, ідеологія лемківства як альтернатива українській ідентичності так і не запанувала у середовищі української меншини Польщі.

Сербія

У Маґочієвій доктрині неорусинства вельми важлива роль припадає руснакам колишньої Югославії, які, на думку канадського автора, вже своїм існуванням на практиці верифікують його теорію про окремішність русинів та ще й демонструють життєздатність «нововідкритого» етносу. Не випадково ще на початках своєї «націєтворчої» діяльності П.-Р. Маґочі наголошував, що «Воєводянським русинам вдалося затримати те, що русини по двох сторонах Карпат – часто з нещасливими наслідками – затратили. Вони задержали своє ім'я. [...] Замінити його другим може мати негативний вплив на почуття відрубності національної групи, про яку йде

мова»¹. Русини колишньої Югославії живуть у діаспорі, вони покинули терени історичного Закарпаття в середині XVIII ст., а тому, як вважає П.-Р. Маґочі, не зазнали згубної українізації часів комуністичного тоталітаризму, завдяки чому й зберегли свою самобутню неукраїнську культуру та русинську етнічну самосвідомість.

На перший погляд і справді русини колишньої Югославії чи, як вони себе називають, бачвансько-сримські «руснаци» (це наймення походить від назв регіонів, де вони мешкають, – Бачка й Срим)², мають дуже вагомі культурні здобутки: власний різновид літературної мови, започаткований ще 1904 р.

¹ Маґочі П. Мої враження з подорожі по Югославії // Нова думка. – № 8. – 1974. – С. 116.

² Організоване переселення українців на Бачку розпочалося 1751 р., коли туди перебралися перші 200 родин греко-католиків з-під Мукачева. Переселенці з району українських Карпат спочатку осідали у двох населених пунктах – Керестурі, заснованому ними ж на болотянистому терені, та Коцурі, де вже жили кільканадцять сербських родин. Переселення відбувалося досить активно: за даними перепису 1787 р., в Керестурі в 303 хатах жила 431 родина та 2191 мешканець, а в Коцурі – 318 родин та 1615 осіб. Варто наголосити, що головною вимогою з боку Австрійської імперії до переселенців була належність їх до греко-католицької конфесії (*Rutheni vere uniti*), і саме цей чинник, на нашу думку, в майбутньому відіграв вирішальну роль у збереженні переселенцями власної національної чи конфесійно-національної самосвідомості в чисельно більшому оточенні представників православної, римо-католицької та протестантської конфесій.

Гавриїлом Костельником, цілу низку граматик (першу створив той-таки Г. Костельник у 1923 р.), комплексну систему освіти на «руском язичу» – дошкільні заклади, основна школа, у 1970-му почала працювати руська гімназія, а з 1981 р. – й окрема кафедра та відділ у Новосадському університеті. Від 1965 р. в Новому Саді й Белграді рідною мовою бачвансько-сримських русинів опубліковано понад 200 шкільних підручників. У Новому Саді успішно функціонує видавництво «Руске слово»; ще з міжвоєнної доби виходить тижневик «Руске слово», від 1952 р. – культурно-мистецький кварталник «Шветлосц» і ще два журнали для молоді та юнацтва. У 1949 р. на «Радіо Новий Сад» засновано руську редакцію, а з 1975-го – руську телестудію. Мовою, якою послуговуються бачвансько-сримські руснаки, здійснено переклад Євангелія та Псалтиря, її активно використовують у богослужбовій практиці в храмах Крижевацької єпархії (Хорватія, Боснія та Герцеговина, Словенія) та Апостольського екзархату для греко-католиків Сербії. Руснаки колишньої Югославії мають добре розгалужену та ефективну систему культурних закладів – так звані «культурні дружства», які функціонують у великих та менших осередках русинів. Однак чи не найвагомим аргументом на користь самобутності та окремішності мови й культури бачвансько-сримських руснаків є їхнє живе мовлення. Говірка бачванських руснаків, або, як вони самі її називають, «руска бешеда», суттєво відрізняється від

сучасної української літературної мови, однак це й не дивно, бо, як відомо, остання сформувалася на базі середньонаддніпрянських говорів південно-східного наріччя, тоді як, на думку низки авторитетних лінгвістів, більшість діалектних рис говірок бачванців беруть свій початок у південно-західних говорах української мови, передусім у лемківському діалекті, де з'явилися під впливом суміжних говорів польської та словацької мов¹. Так, говірки бачвансько-сримських руснаків не знають характерного для української мови переходу етимологічних [o], [e] в [i] (*вол* 'віл', *пост* 'піст', *стол* 'стіл', *соль* 'сіль'); на тлі звичних для української фонетики т. зв. повноголосних форм типу *черево*, *ворог*, *норов* явно переважають неповноголосні *блато*'болото', *бразда* 'борозда', *брана* 'борона', *браніц*'боронити', *борба* 'боротьба', *врана* 'ворона', *злато*'золото' та ін.; на місці праслов'янських сполук *dj, *tj, *kj вживаються як поширені в інших південно-західних говорах української мови [дж/ж], [ч] або типові для західнослов'янських мов [дз], [ц] (*меджа* 'межа', *мачуха*, *унучка* та *єдзене* 'їжа', *помоц* 'поміч'); праслов'янський *l може переходити або в звичні для української мови звукосполуки [ов/ол] або [лу/ло] (*вовк*, *жовти*

¹ Дзендзелівський Й. Мова бачванців як засіб датування явищ лемківського діалекту // Руснаци. Русини 1745–1995. Збірник робіток зок медзинародней науковей конференції «Приселенє и живот Руснацох у Бачкей, Сриму и Славонії 1745–1995». – Нови Сад, 1996. – С. 7–20.

'жовтий', колбаса та слунко 'сонце', длобац 'довбати') тощо¹. Окрім того, мовленню руснаків Бачки та Сриму, як і польській мові, притаманний фіксований наголос, який завжди падає на другий склад від кінця слова. Ці та інші специфічні риси живонародного мовлення бачванців давали підстави окремим мовознавцям не лише заперечувати його українське походження, а й говорити про належність цієї говірки до польської або словацької мов. У 1981 р. тартуський мовознавець Александр Дуліченко зарахував «руски язык» руснаків тогочасної Югославії до числа т. зв. слов'янських мікромов. Статус «мікромови» хоч і цілком не відкидав певної спорідненості «русского языка» та української мови, проте все ж констатував його окремішне становище в колі слов'янських мов. Зважаючи на ці обставини, здавалось би, нема нічого дивного в тому, що і в середовищі бачвансько-сримських руснаків поширюється неорусинська ідеологія та з'являється неорусинська культурно-освітня громадська організація «Руска матка», основним завданням якої стало утвердження окремішнього статусу мови та культури русинів тогочасної Югославії. Як і інші неорусинські інституції, «Руска матка» була заснована у грудні 1990-го і виступила одним із фундаторів Світового конгресу русинів.

Однак за зовнішнім фасадом тріумфу неорусинської ідеї серед бачвансько-сримських руснаків криється

¹ Див. дет.: Белей Л. Русинська мова в Сербії та Хорватії // Українська мова. Енциклопедія. – К., 2007. – С. 588–589.

міцний фундамент саме української культури, за яку точилася безкомпромісна боротьба між прибічниками народної (української) та «елітарної» – церковнослов'янської, москвофільської, мадярофільської, сербофільської та автохтонної – орієнтацій, і ця боротьба, немовби відтворюючи загальноукраїнську генетичну матрицю, копіювала протиборство між українською та антиукраїнською стихією на теренах історичного Закарпаття, причому, що характерно, часто бачванці знаходили порозуміння та підтримку не серед своїх колишніх земляків-закарпатців, а в галичан. Так, у 1884 р. на прохання руснаків бачванського села Коцур їхню сільську читальню приймають членом львівської «Просвіти», що дало змогу суттєво збагатити фонди цієї культурно-просвітньої установи. Жваві контакти коцурської читальні та львівської «Просвіти» не сподобалися будапештській владі: угорська преса висунула звинувачення, нібито «Просвіта» **за польські гроші** [виділення моє. – Л. Б.] сполячує русинів, тому у 1893 р. співпраця між цими інституціями фактично припиняється¹.

Услід за «Просвітою», контакти із бачванськими руснаками налагоджує український етнограф і фольклорист Володимир Гнатюк, який влітку 1897 р. провів на Бачці та Сримі майже тримісячну експедицію, за результатами якої опублікував низку ґрунтовних

¹ Цап М. Причинки до історії культурних взаємин руснаків Бачки зі своєю історичною Батьківщиною // Правдиве українське серце. Олександр Рибалко. – К., 2010. – С. 552–553.

наукових праць і великий масив оригінальних фольклорних текстів – «Руські оселі в Бачці (в полудневій Угорщині)» (1898), «Весіле в Керестурі» (1908), «Казки з Бачки» (1910), «Байки, легенди, історичні перекази, новели, анекдоти з Бачки» (1911) та ін., присвячених різним аспектам культури бачвансько-сримських руснаків. В «Угороруських духовних віршах» (1902) Володимир Гнатюк розглядає духовну поезію русинів Бачки разом з текстами цього ж жанру із інших регіонів історичного Закарпаття та доводить, що фольклор бачванських русинів – невід’ємна частина української духовної культури, в якому органічно поєднуються як самобутні, часто давні реліктові, так й інтегральні, загальноукраїнські або українськокарпатські елементи. Своїми публікаціями В. Гнатюк авторитетно продемонстрував не лише саму можливість олітературнення народнорозмовного слова бачванців, вказав напрям розвитку літературної мови на народнорозмовній основі, а й наголосив на цінності саме народного слова, *рускої бешеди*, чим увів процес творення руського язика, тобто літературної форми мови бачванців, у загальноукраїнський контекст¹.

Спираючись на авторитет В. Гнатюка та його успішну апробацію олітературнення бачвансько-руських фольклорних текстів, вісімнадцятирічний Гавриїл

¹ Белей Л. Гавриїл Костельник як творець бачвансько-сримського варіанта української літературної мови // Гавриїл Костельник на тлі доби: пошук істини. – Львів–Ужгород, 2007. – С. 121.

Костельник¹ робить усвідомлений вибір на користь саме народнорозмовної основи власних літературних текстів, відкидаючи панівну на теренах тогочасного історичного Закарпаття традицію широкого залучення до літературного мовлення церковнослов'янських елементів. У першому листі до В. Гнатюка він пише: «Нашо ше шицко губи, помали забува – у школах ше мало льебо нъч нье учи руски – то мње так болъ, так пече, же сом ше одрек швета... Кед би ше мойо шпиванки могли друковац и читац медзи народом, та аж теди обачи народ, же го ище ест, же ма и вон мено, же ма язык свой, же ма крев свою»². В іншому місці Г. Костель-

¹ Гавриїл (Габор) Костельник народився 15 червня 1886 р. у Руському Керестурі (тепер – Воєводина, Сербія). У 1906–1907 рр. навчався на теологічному факультеті Загребського університету, далі продовжив студії на теології Львівського університету, який закінчив 1911 р. У Фрібурзькому католицькому університеті (Швейцарія) здобуває ступінь доктора філософії (1913 р.). Був греко-католицьким священиком, викладав у львівських гімназіях, із 1920 р. – у Львівській духовній семінарії, з 1928 р. – професор Львівської богословської академії. В 1920–1929 р. редагував церковний журнал «Нива» у Львові. Костельник має низку капітальних філософських досліджень. Його нерідко оцінюють як одного з найкращих українських філософів ХХ ст. Брав участь у підготовці та проведенні неканонічного Львівського церковного собору 1946 р., що декларував скасування Брестської унії та приєднання греко-католиків УРСР до Російської православної церкви. Загинув від пострілу 20 вересня 1948 р. у Львові.

² Костельник Г. Писма // Гавриїл Костельник. Проза на бачванско-сримским руским літературним язикау. – Нови Сад, 1975. – С. 315.

ник пише: «А я пишем так на нашим нарѣчю бо мушим, шерцо гонѣ, бо знам же то буде хасновите нѣ льем за нас, алье и за литерарни язык наш т. е. шицких Русиных [українців. – Л. Б.]»¹. Завдяки таким поглядам на мову літератури бачванських русинів 1904 р. Г. Костельник опублікував у Жовкві рідною говіркою поетичну збірку «З мойого валала...» («З мого села»), а згодом, у 1923-му, – «Граматику бачвансько-рускей бешеди». Показово, що за рік до публікації своєї поетичної збірки у Жовкві Г. Костельник надіслав вірші, написані рідною руською говіркою, у «Недѣлю», будапештський друкований орган, який одним із перших намагався розвинути ідею окремішності русинів історичного Закарпаття, на що його редактор М. Врабель відповів: «Стих змагались мы приминити къ языку Недѣлі, но тое не пошло зарукою. На поданомъ нарѣчїи только народнѣ спѣванки сообщаеме, отъ сочиненныхъ стиховъ же пожадаеме, абы они писаны были нашимъ языкомъ. Если прилѣжно читати будете газету нашу то подѣ единымъ рокомъ присвоите собѣ языкъ нашъ и тога изъ пера вашого могутъ выйти хороши стихи»².

Листування Г. Костельника показує, що на час написання збірки «З мойого валала...» його національна самосвідомість була українська, або, як тоді казали, русько-українська: «Треба ми дакус упознац

¹ Там само. – С. 346.

² Тамаш Ю. Гавриїл Костельник медзи доктрину и природу. – Нови Сад, 1986. – С. 12.

и народ наш Галичански – язык его и шицко, шицко...»; «Я пречитал ... нашого Шевченка и руского Пушкина»¹. У пізнішій праці «Яка наша народна назва?» Г. Костельник ще однозначніше самоідентифікується як українець: «Наисце не може буц красша и одповеднейша назва за наш народ, як назва Українци, а за отцовщину нашого народа – Україна. З тоту назву вяже ше нове одредзенє нашого народу»². У контексті таких заяв, що чітко засвідчують національне самоусвідомлення Г. Костельника, природно звучать твердження щодо сутності його рідної говірки: «Барз добре видно, же корень нашей бешеди руско-українски; барз вельки вплив на ней ше зазначел польски, а словацки уж бул вельо меньше»³. Важливо, що ці та інші вислови Гавриїла Костельника щодо природи бачвансько-сримського діалекту – це не декларації, а глибокі переконання мовознавця, якими він намагався керуватися і в своїй кодифікаційній діяльності. «Граматикою бачванско-рускей бешеди» Г. Костельник намагається ввести «руски язык» у площину загальноукраїнського літературно-мовного процесу, оскільки визнає, щоб він «мерковал главно на то, же

¹ Там само. – С. 328.

² Костельник Г. Яка наша народна назва? // Гавриїл Костельник. Проза на бачванско-сримским руским литературним языку. – Нови Сад, 1975. – С. 123.

³ Костельник Г. Наша бешета // Гавриїл Костельник. Проза на бачванско-сримским руским литературним языку. – С. 186.

би зме ше, дзе не мушиме, не оддальовали од українського»¹. Цієї настанови Г. Костельник ретельно дотримується не лише як мовознавець, але і як письменник. У його літературних текстах, як показують матеріали «Словніка лексики Гавриїла Костельника», укладеного Юліаном Рамачем, переважає загальноукраїнська лексика, причому чужомовні слова запозичено за посередництвом української, а не сербської мови: бензинови (пор. серб.: бензински), бетонови (пор. серб.: бетонски), бухгалтерия (пор. серб.: књиговодство), бюрови (пор. серб.: канцеларијски) та ін.². Не залишався Г. Костельник байдужим до проблем розвитку літературної мови на теренах історичного Закарпаття. У 1919 р. у листі до свого приятеля Д. Биндаса він пише зі Львова: «Пиш до своїх познатих “Горнякох” [закарпатців. – Л. Б.], да ше тримаю живеї бешеди, бо до Унгвару пошли оталь кацапе, и заводза московски язык. Україна самостойна, чи не, але то уж сигурне, же будзе пановац лем живи українски язык»³.

Свою любов до малої батьківщини, прагнення прислужитися її духовній культурі Костельник зумів

¹ Костельник Г. Граматика бачванско-рускей бешеди // Гавриїл Костельник. Проза на бачванско-сримским руским литературним язичу. – С. 207.

² Рамач Ю. Словнік лексики Гавриїла Костельника. – Нови Сад, 1991. – С. 18–21.

³ Костельник Г. Писма // Гавриїл Костельник. Проза на бачванско-сримским руским литературним язичу. – С. 326.

органічно поєднати з українською національною самосвідомістю, про що свідчить його поема «Встань, Україно! Пісні неволі й визволення» (1918):

*Встань, Україно!
Збери діти свої,
дай їм імя і власть!
Я – жерело підземне, скрите –
Я – найменший в Твоім обійстю, наймолодший
Кличу до Тебе:
Встань, Україно!
Виведи діти свої на світло – [...]
Мечем опережися
І пануй над своїми дітьми!..
Встань, Україно!*

Г. Костельник був не єдиним, хто утверджував соборну єдність бачванських руснаків із їхніми братами на материковій Україні. В міжвоєнний період численні галицькі та закарпатські видання охоче публікували матеріали про бачванців, їхнє життя та культуру як українською літературною мовою, так і її бачвансько-сримською говіркою. Промовистою є й тісна співпраця закарпатців та бачванців у часи становлення Карпатської України в 1938–1939 рр. Тоді Крижевацького єпископа Діонісія Няраді було призначено Апостольським адміністратором Карпатської України: нащадок колишніх переселенців повернувся

на батьківщину своїх предків, щоб допомогти їм побудувати українську державу. На початку 1939 р. бачванські русини зібрали на той час чималу суму 15 тис. динарів для розбудови Карпатської України. Після трагедії Красного поля, коли в березні 1939-го війська фашистської Угорщини за згодою Адольфа Гітлера окупували територію Карпатської України та провели вкрай жорстокі репресії проти місцевих українців, багато діячів і просто симпатиків Карпатської України знайшли прихисток саме у своїх братів на Бачці.

У міжвоєнний період самоідентифікація бачвансько-сримських руснаків як частини українського, або русько-українського народу була настільки загальновизнаним явищем, що, наприклад, поява у календарі за 1933 рік вірша Андрія Мудрого «Україно, наша дідовщино» сприймалася як належне: «История нашей Украины / Розтрешена по цудзей цудзини / Твойо дзеци другим ше ховаю, / Под цудзим ше ярмом угинаю / Україно, ти надійо наша»¹. На державному рівні, при переписі населення у Королівстві сербів, хорватів, словенців у 1921 р., «Русини (Рутени, Малороси)» також розглядалися як представники одного етносу². Разом з тим, саме на цей період припадає початок фрагментації руснацької меншини Югославії, яку спричинило поширення москвофільства та

¹ Руски календар за Южнославянских Русиных. 1933. – С. 43–44.

² Румянцев О. Питання національної ідентифікації русинів і українців Югославії (1918–1991). – Мюнхен–Берлін, 2010. – С. 65.

пов'язаного з ним православ'я. Місцеві симпатики, а згодом і активісти-москвофіли критикували орієнтацію на народнорозмовну стихію та пропонували ввести «малорусській культурній язикъ», яким вони називали язичіє. Заклики москвофілів перейти на язичіє супроводжувалися агітацією православ'я, бо лише так можна відновити «руську» або «малоруську» ідентичність руснаків¹. У 1933 р. москвофіли Бачки та Сриму засновують власну культурно-просвітницьку організацію, а в наступному році і газету «Заря» (від 1936-го – «Русска заря»). Оформившись інституційно, бачванські москвофіли оголошують хресний хід проти української орієнтації культури бачвансько-сримських руснаків: «...нашу рускосц, котру зме пріяли од наших оцох, од наших руских дідох, браніме од поджемних, тайних нападах ткз. “Українізма” зоз шицкими нашими силами и могутими средствіями»². Бачванські москвофіли почали активно переформатовувати уже усталені серед своїх земляків ідеологеми, на яких базувалася їхня національна самосвідомість. Тому, на їхню думку, батьківщина бачвансько-сримських руснаків – це «русска земля од Попрада аж по Тихій Океан»; «рускосц лем єдна и иста у Америци, у Ужгороду, у Пряшеву, у Києву и на безграничних руских степох при Дону, при

¹ Там само. – С. 90.

² Оляров Н. Д. Рускосц чи «українство»? // Заря від 27 мая 1934.

Дніпру, при Волги, при Уралу або Сибірії»¹. Зважаючи на популярність назв Україна та українець, москвофіли пропонують вважати «Україну» як «єдну багату русску обласц (край) велькей и моцней России», а «Українец» – «житель тей русскей обласци».

У повоєнний період переважна більшість москвофільських активістів легко інкорпоровалася у державні органи соціалістичної Югославії і вже з цього становища намагалася впливати на життя бачвансько-сримських руснаків. Стрижневим пунктом їхньої діяльності й надалі залишалось антиукраїнство, а для його ефективного підживлення вони майстерно використовували будь-яку зручну нагоду: від конфлікту 1948 р. між І. В. Сталіним та Й. Тіто до звинувачень місцевих «українофілів» у зв'язках з українськими націоналістичними центрами у Німеччині, США, Канаді та Англії. Однак навіть в умовах соціалістичної Югославії колишнім москвофілам нелегко було подолати українофільство, що глибоко вкорінилося у свідомості бачвансько-сримських русинів упродовж першої половини ХХ ст. Відпрацьовуючи апробовані сценарії, колишні москвофіли відмовляються від ідеї «общерусского единства» і починають наполягати на тезі про цілковиту самодостатність та окремішність мови й культури бачвансько-сримських руснаків. Така діяльність врешті-решт дає

¹ Там само.

результат: при переписі населення Югославії 1971 р. колись єдину національну ідентифікацію «русини-українці» було поділено на дві окремі – «русини» та «українці». Цей поділ остаточно оформився напередодні розпаду Югославії, коли на теренах Сербії постали дві організації – Союз русинів і українців Югославії та «Руска матка», що об'єднували т. зв. «українофілів» та, відповідно, «автохтонів». Колишні бачвансько-сримські москвофіли та їхні симпатки у союзі з сербськими націонал-комуністами Слободана Мілошевича під личиною неорусинства витворили антиукраїнську платформу, що й засвідчило заснування «Рускої матки» та діяльність її активістів – Дюри Папуги, Любомира Медеші, Наталії Дудаш та ін. Щоб замаскувати справжнє призначення «Рускої матки» та зробити її ідеї привабливими для широких верств руснаків Сербії, її активісти не втомлювалися наголошувати на власному європоцентризмі, бо «нібито після Другої світової війни Європа визнала право русинів на власну державу»¹.

Діяльність неорусинської «Рускої матки», серед adeptів якої переважають представники технічної інтелігенції, дрібні чиновники та громадські діячі пенсійного віку, не підтримала абсолютна більшість представників гуманітарної еліти бачвансько-сримських руснаків: філолог та письменник, академік Юліан Та-

¹ Румянцев О. Цит. пр. – С. 479.

маш, письменники Михайло Ковач, Владимир Кочиш, Микола Шанта, історик професор Янко Рамач, журналісти Михайло Рамач, Велимир Паплацко, Микола Цап, священники Роман Мизь, Михайло Малацко та багато інших. Продовжуючи традиції Гавриїла Костельника, Діонізія Нярадї, а також видатних лінгвістів Гавриїла Надя й Миколи Кочиша, вони заснували Союз русинів-українців Югославії (згодом Сербії), вже сама назва якого розкриває світоглядні засади його членів.

Неорусинство у середовищі бачвансько-сримських руснаків наочно демонструє свою явну компрадорську природу: його діяльність відбувається винятково в рїчищі інтересів панівної нації, зокрема на засадах сербського югославізму. Сербські неорусини, як і їхні ідейні батьки – москвофіли, нічим не відрізняються від неорусинів/москвофілів Закарпаття, Словаччини, Польщі, Угорщини, які також стали завзятими поборниками угорських, чехословацьких, словацьких чи польських національних інтересів. Це чітко видно на прикладі Хорватії, де до розпаду Югославії русинська громада Сербії та Хорватії існувала як єдине ціле. Однак, на відміну від Сербії, в Хорватії неорусинство оформилося набагато пізніше, його репрезентує «Руснак – товариство русинів у Хорватській республіці». Провідною культурно-освітньою організацією русинів Хорватії, яка існує ще з 1968 р., був Союз русинів та українців Хорватії. Уже сама назва інституції показує, що вона не має нічого спільного з неорусинським

рухом. У лютому 2014 р. Союз русинів та українців Хорватії трансформувався у Союз русинів Хорватії. Зміна назви цієї інституції зумовлена тим, що українська меншина Хорватії, яку представляють головним чином нащадки переселенців з Галичини кінця XIX – початку XX ст., утворили власну організацію. Союз русинів Хорватії і надалі не поділяє антиукраїнських поглядів неорусинських організацій.

Кривавий розпад Югославії завдав тяжкого удару й руснацькій меншині Сербії. Її представники українофільського спрямування після десятилітнього періоду переслідувань, поневірянь та масової еміграції на Захід вийшли ослабленими й дезорієнтованими, натомість «неорусинське» крило, відчуваючи державну та закордонну (від П.-Р. Маґочі та афільованих з ним інституцій) підтримку, розширило сферу свого впливу. Тому коли після краху режиму С. Мілошевича Сербія почала вибудовувати нову внутрішню міжнаціональну політику (в рамках її, серед іншого, кожна національна меншина мала обрати власний керівний орган, діяльність якого фінансуватиметься державою), 2 листопада 2002 р. було ухвалено створення спільного керівного національного органу – Національної ради руської національної меншини Сербії, де представлено як неорусинів, так і українофілів. З появою Національної ради руської національної меншини публічні дискусії між представниками різних таборів руснаків Бачки та Сриму вщухли, хоч це аж ніяк не свідчить про подо-

лання суперечностей. Важливим документом, покликаним подолати розкол у середовищі руснаків Сербії, мала стати «Национална стратегія Руснацох у Сербії», серед авторів якої значаться імена таких непримиренних противників, як, наприклад, українофіл Юліан Тамаш та неорусин Михайло Фейса. Однак, попри назву, цей документ скерований більше в минуле, ніж у майбутнє, до того ж прихильники т. зв. української орієнтації, щоб, очевидно, задовольнити своїх партнерів-опонентів з «Рускої матки», не лише погодилися на цілковите замовчування факту саме українського, а не якогось там «верховинського» походження духовної культури руснаків Сербії, а й дозволили окреслити місце руснаків Сербії та їхньої культури поза сучасною загальноукраїнською системою координат, визнаючи доцільність зв'язків лише з русинами України, Словаччини, Польщі¹. Замкнувшись у межах гіпотетичного панрусинського етносу, існування якого на теренах історичного Закарпаття, як показують події кінця ХХ – поч. ХХІ ст., неможливе без прямої підтримки місцевих урядів, «Национална стратегія...» дарує руснакам Бачки і Сриму перепочинок від внутрішнього розбрату, та не пропонує їм як національній меншині ніякої стратегії розвитку. У такій ситуації може втішати хіба те, що цей документ так і залишиться декларацією про наміри, а подальший розвиток русинської меншини Сербії

¹ Национална стратегія Руснацох у Сербії // <http://files.zavod.rs/2013/06/strategija-ruski.pdf>

визначатиметься не політично-економічною доцільністю чи кон'юнктурою, а, як це вже не раз було в історії, внутрішньою вітальною силою та природною логікою розвитку культури руснаків Бачки і Сриму як невід'ємної частини української культури. Отже, беручи до уваги багату та непросту історію руснаків Бачки та Сриму, головне стратегічне завдання цієї національної меншини Сербії можна окреслити так: знайти своє достойне місце в загальноукраїнській культурі, що має стати надійною запорукою її успішного розвитку, бо, як образно висловився академік Юліан Тамаш ще у 1995 р.: «Хай у русинській краплині роси віддзеркалюється подоба українського моря, щоб не зникло воно, як роса, в російському імперському океані¹».

¹ Тамаш Ю. Улога Русинох у европскей цивилизации // Руснаци. Русини 1745–1995. Зборнік роботох зоз мудзинародней науковей конференци «Приселєне и живот руснацох у Бачкей, Сриму у Славонії 1745–1995». – Нови Сад, 1996. – С. 340.

РУСИНИ У ПЛАВИЛЬНОМУ КАЗАНІ ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ

Закарпатська діаспора Північної Америки сформувалася в 1870–1914 рр. на базі економічних мігрантів. Населення історичного Закарпаття разом із іншими етнічними групами депресивних районів Австро-Угорської імперії рушило за океан у пошуках заробітку, однак серед закарпатців масштаб еміграції сягнув катастрофічного рівня – виїхало близько половини чоловічого працездатного населення¹. Дехто, заробивши певну суму грошей, повертався додому, дехто залишався за океаном назавжди і вливався в дедалі численнішу діаспору.

Міграційні схеми, побут та контингент мігрантів з Австро-Угорщини докладно описав Мартін Поллак, детально проаналізувавши тогочасну пресу та архіви². Мігрували, як правило, малоосвічені або неосвічені

¹ Див.: Ванат І. Нариси новітньої історії українців Східної Словаччини. – Т. І. – Братислава–Пряшів, 1990; Magosci P. R. Our People: Carpatho-Rusyns and Their Descendants in Nord America. Toronto, 1994.

² Поллак М. Цісар Америки. Велика втеча з Галичини. – Чернівці, 2015. – 272 с.

селяни, що жили на межі бідності. Прикметно, що М. Поллак, аналізуючи тогочасну пресу, вслід за нею вживає термін «русин», який на той час був маркером усіх українців в Австро-Угорській імперії.

Незважаючи на відірваність від рідного краю, високий освітній рівень та низьку соціальну активність закарпатських емігрантів, вони відіграли дуже важливу роль у долі історичного Закарпаття міжвоєнної доби. У червні 1918 р. на базі емігрантських спілок «Соединеніє греко-кафтолических русских братств» та «Собрание греко-кафтолических русских церковних братств» було створено Американську народну раду угорських русинів. Очолив цю організацію піттсбурзький юрист Григорій-Ігнатій Жаткович, який у рамках роботи впливової Середньоєвропейської демократичної унії тісно контактував з її головою, майбутнім першим президентом Чехословаччини Т.-Г. Масариком та президентом США В. Вільсоном. Саме у надрах цих інституцій визріла ідея проведення серед закарпатських емігрантів США плебісциту щодо мабутньої долі Закарпаття. Цей плебісцит відбувся в листопаді 1918 р. і дав такі результати: із 1102 голосів 310 було подано за возз'єднання Угорської Русі з Україною; 732 голоси – за приєднання її до Чехословаччини; 27 – за повну незалежність Угорської Русі; 10 голосів – за приєднання до Росії; 9 голосів – за входження Угорської Русі до складу Угорщини та 1 голос – за приєднання до Галичини. 15 листопада 1918 р. Г. Жаткович повідомив президента

В. Вільсона, що Американська народна рада угорських русинів ухвалила рішення про включення Угорської Русі до Чехословаччини і що про це рішення вже поінформовано Т.-Г. Масарика¹. Результати плебісциту русинів у США відіграли важливу, якщо не визначальну роль при ухваленні рішення приєднати колишню Угорську Русь до Чехословаччини, що було реалізовано 10 вересня в Сен-Жермені.

Емігранти з історичного Закарпаття привезли з собою в Північну Америку тогочасну недосформовану національну свідомість і влились у «плавильний казан» Америки. З початком Першої світової війни притік мігрантів з історичного Закарпаття зійшов нанівець. Відповідно, усі подальші метаморфози національної свідомості, які відбувалися на Закарпатті, оминули економічних мігрантів. Вони залишилися на рівні австрійського бюрократичного ярлика «русин» та/або абсолютно різноманітних самоназв.

Хаос у національній свідомості колишніх мігрантів яскраво ілюструє зауваження щодо назви русинів на сайті Товариства русинів Міннесоти. Автори сайту застерігають, що русинів називають ще й так, і це не вичерпний список: *Carpatho-Russians, Rusyns, Carpatho-Rusyns, Carpatho-Rusins, Rusin-Ukrainians, Carpatho-Ukrainians, Karpato Russi, Podkarpatski Rusini, Podkarpatski Russiani, Ruthenians, Ruthenes,*

¹ Ванат І. Нариси новітньої історії... – С. 47–48.

*Sub-Carpathian Ruthenians, Transcarpathian Ruthenians, Ugro-Rusins, Uhro-Rusins, Hungarian Rusins, Zakarpatski Rusini and American Russians*¹.

Бюро перепису населення США досліджує походження американських громадян. Відповідно, кожен громадянин може вказати одне або кілька походжень. Станом на 2013 рік 7200 громадян з різними походженнями вказали також «карпаторусинське»². У 2014 р. 4121 громадянин США «карпаторусинське» походження вказав як єдине³.

Кожен респондент має право називати походження абсолютно довільно, тому Бюро перепису реєструє часом зовсім екзотичні походження. Ось дані за 2014 р.: чехословаки (127 366), східноєвропейці (338 884), північноєвропейці (218 969), кельти (22 000), слов'яни (49 185), совети (1769) і югослави (327 000). Тому немає нічого дивного, що у цьому екзотичному, як на 2014 р. переліку знайшли собі місце також русини.

П.-Р. Маґочі, з притаманною йому здатністю астрономічно збільшувати реальні цифри, стверджує, що насправді у США проживає не 10 000 американців «русинського походження», а 620 000⁴.

¹ <http://carpatho-rusyn.org/rusin.htm>

² <http://factfinder.census.gov/faces/tableservices/jsf/pages/productview.xhtml>

³ Ibid.

⁴ <http://www.everyculture.com/multi/Bu-Dr/Carpatho-Rusyn-Americans.html>

У Північній Америці існує кілька центрів діаспори з історичного Закарпаття, зокрема Піттсбург (Пенсільванія, США), де народився всесвітньо відомий Енді Воргол (або Андрій Варгола), Міннеаполіс (Міннесота), Нью-Йорк, Торонто. У всіх згаданих містах зареєстровано організації діаспори з історичного Закарпаття, які входять у т. зв. Карпато-Русинський консорціум: Carpatho-Rusyn Research Center (New York, N. Y.), Carpatho-Rusyn Society (Pittsburgh, Pa.), Lemko Association (Higganum, Conn.), Rusin Association (Minneapolis, Minn.), World Academy of Carpatho-Rusyn Culture (Toronto, Ont.). За визнанням самого П.-Р. Маґочі, русини США ще в 1940–1950-х роках у всіх сферах своєї діяльності, а також у побуті перейшли на англійську мову. Навіть самому П.-Р. Маґочі на початку 1990-х років нелегко було спілкуватися «по-русинськи». Навіть у церкві, – а в середовищі «русинів» США діють дві церкви – «Візантійська (скорше Греко-кафтолическа) Руска Метрополія зо штырьома єпархіямы і Американска Карпато-русска Православна Єпархія», – з кінця 1970-х років запанувала англійська мова, якою друкують церковно-конфесійну літературу і проводять богослужіння, лише «декотры парохіі можут ішы вести літургію, або ей части, в церковно-славянськым, неє уж гнеска парохій – ани візантійських/грекокатолицьких, ани православных – котрых ужывало бы ся русинского в казанях або при інчій нагоді»¹.

¹ Русинський язык... – С. 390.

Усі організації створено на членські внески. Сайти організацій погано і рідко оновлюються. Найпотужніше з цих товариств – торонтське. Воно має щедрого покровителя Стівена Чепу (1939 р. н.) – впливового канадського бізнесмена, президента «Сheppa Corporation».

С. Чепу зацікавився «русинством» на початку 1990-х років, імовірно, під впливом свого співвітчизника П.-Р. Маґочі. У 2001 р. С. Чепу відвідав перший конгрес русинів у Празі і почав щедро фінансово підтримувати неорусинський рух. У 1997 р. він заснував щорічну премію Олександра Духновича за найкращий літературний твір «русинською мовою» (Приз – 1000 \$), а в 2001-му – Премію Стівена Чепи за внесок в русинську культуру. Як сам С. Чепу її називає – «Русинський Оскар»¹ (статуетка ведмедя). Паралельно з підтримкою неорусинського руху С. Чепу розвинув бізнесову активність на Словаччині, а також пробував робити бізнес на Закарпатті, що, однак, не увінчалось успіхом.

Діяльність С. Чепи спрямована не так на підтримку ідентичності емігрантів з історичного Закарпаття в Північній Америці, як на популяризацію неорусинства в Україні, Словаччині, Польщі та Сербії. Це можна легко простежити за лауреатами його премій: 1997 – Дюра Папаргаї (Югославія), 1998 – Іван Петровці (Україна), 1999 – Марія Мальцовська (Словаччина) і т. д. Жодного лауреата з Північної Америки.

¹ <http://www.rusynacademy.sk/english/en-academy2.html>

Окрім премії, Стівен Чепа та кілька інших меценатів з 2003 р. фінансують «Русинські недільні школи» по всьому Закарпатті. У 2013 р. відбулося святкування десятиріччя існування «русинських народних шкіл». Журналістам озвучили такі цифри: «Системою народної освіти за цей час було охоплено понад три тисячі учнів, з ними працювали понад півсотні вчителів. На сьогодні в області діють 23 школи, хоча в окремі роки їх кількість була значно вищою – 40 шкіл!»¹ Проте, зважаючи на звичку неорусинських активістів постійно завищувати показники, ці цифри навряд чи можна вважати релевантними. Офіційної статистики не існує, оскільки «русинські недільні школи» не контролює МОН чи які-небудь інші органи влади України.

¹ <http://zakarpattyachko.com.ua/2012-02-08-16-29-22/novyny/5320-rusinskim-narodnim-shkolam-zakarpattya-10-rokv>

НЕОРУСИНСТВО ЯК БІЗНЕС

Національно-культурний вимір неорусинської доктрини, тобто спроби довести факт існування окремого «русинського» етносу, – це лише ширма, покликана приховати та легітимізувати дуже широкий спектр інтересів: від геополітичних та гео економічних до суто приватних. Адже, під приводом створення належних умов для гармонійного розвитку окремішнього «русинського» етносу та його самобутньої культури, «русинська» меншина за межами України або «русинська» більшість в Закарпатській області має бути наділена особливими преференціями, культурними, економічними та політичними. За кордоном проблему забезпечення прав «русинської» меншини легко розв'язали за допомогою державної фінансової підтримки діяльності численних «русинських» культурно-громадських інституцій, а натомість сповна використовують асимілятивний потенціал неорусинства. На Закарпатті, де, на переконання ідеологів неорусинства, 60–75% населення – «русини», цей європейський метод, як і очікувані результати від його використання, вия-

вився зовсім непридатним. Тут розв'язання «русинського» питання було скероване не на асиміляцію «русинів», а навпаки – на дезінтеграцію державотворчої нації та, найголовніше, – на забезпечення якнайширших прав для місцевої бюрократично-бізнесової верхівки. І таке розв'язання було знайдено майже одночасно з появою або, що більш вірогідно, ще до появи неорусинського руху. Це – автономний статус Закарпатської області.

Автономія Закарпаття звільняла б місцеву верхівку від принизливих і, очевидно, недешевих поїздок у Київ по ярлики, які дозволяють контролювати на території Закарпатської області митницю, державний кордон України, місцеві правоохоронні органи, фінансові потоки державного бюджету, а також мати зиск від транзиту територією області в Європу газу, нафти, електроенергії тощо. Інакше кажучи, за романтично-сентиментальною історією старання про окремішній «русинський» народ та його самобутню культуру криється прагнення місцевої верхівки самостійно «русинський» чи байдуже який народ грабувати, бо ще з часів освоєння Дикого Заходу відомо: «Техас мають грабувати техасці!»

Так, ще у 1989 р., одночасно з першими виявами неорусинства, в Закарпатській області з'являється проект зони спільного підприємництва «Чоп-Ужгород» (1989–1991 рр.), який Закарпатська обласна рада ухвалила 7 грудня 1990 р. Автори цього документа,

наголошуючи на специфіці Закарпатської області (географічне розташування, національний склад населення, історичні традиції тощо), домагалися від центральних (тоді СРСР) та республіканських (тобто УРСР) органів влади делегувати цілу низку повноважень у сфері економічної діяльності, зокрема й у сфері зовнішньої торгівлі місцевим органам влади Закарпаття. Однак розпад СРСР, загострення політичної ситуації, спричиненої вимогами надання Закарпатській області автономного статусу, перешкодили офіційному схваленню цього документа.

Однак уже в 1992 р. ідея економічної автономії Закарпаття відроджується у формі нового проекту документа – «Техніко-економічне обґрунтування створення спеціальної самоврядної адміністративної території Закарпаття (1991–1992 рр.)», який, серед іншого, імплементував результати місцевого референдуму 1 грудня 1991 р., коли 78% мешканців Закарпатської області проголосували за надання Закарпаттю «спеціальної самоврядної адміністративної території». Закарпатська обласна рада 24 січня 1992 р. своїм рішенням затвердила і ухвалила звернення до Верховної Ради України «Про внесення змін і доповнень до Конституції України», зокрема ч. 1 ст. 77 Конституції України пропонувалося доповнити словами: «В Україні є спеціальна самоврядна адміністративна територія Закарпаття», а ст. 75-2 – реченням: «Спеціальна самоврядна адміністративна територія Закар-

паття є складовою частиною України і самостійно вирішує питання, віднесені до її відання».

Ужгородський дослідник Михайло Зан зауважив той факт, що Закарпатська обласна рада ухвалила звернення «Про клопотання перед Кабінетом Міністрів України про надання Закарпатській області статусу спеціальної (вільної) економічної зони» у той самий день, коли Верховна Рада України прийняла проект Конституції України, де в розділі «Територіальний устрій» передбачалася глава «Самоврядна адміністративна територія Закарпаття»¹.

У 1993 р. ідея домагання спеціальної (вільної) економічної зони в поєднанні з автономістськими амбіціями отримала нове втілення. Обласне керівництво у листі до Кабінету Міністрів України від 4 лютого 1993 р. зазначало, що зацікавленість у створенні економічної зони проявляють ЧСФР (до 1 січня 1993 р.), Угорщина, Румунія, Польща, ФРН, Австрія, США, Канада та інші держави. Цей документ, як зазначають дослідники, в Кабінеті Міністрів України не викликав особливих заперечень, однак у Верховній Раді України, зокрема завдяки фаховій його оцінці Віктора Пинзеника та принциповій позиції В'ячеслава Чорновола, документ не було ухвалено. Щоб «натиснути» на Київ, 5 жовтня 1993 р. голова Закарпатської облради Д. Дорчинець опублікував розпорядження про

¹ Зан М. Етнічні процеси на Закарпатті. 1989–2001 роки / Автореф. дис. канд. історичних наук. – Ужгород, 2003. – С. 12.

скликання 29 жовтня 1993 р. сесії обласної ради для проголошення самоврядності, однак через спротив демократичних організацій та негативні результати обговорення цього проекту у Верховній Раді України сесія не відбулася.

Нова спроба зі здобуття економічної автономії Закарпаття пов'язана з проектом спеціальної (вільної) економічної зони «Європа-центр» (1993–1994 рр.), який розглядала, але також відхилила Верховна Рада України.

Зазначимо, що подиву гідну для української бюрократії системність та наполегливість у роботі керівництва Закарпаття зі здобуття економічної автономії області завжди активно підтримували неорусинські організації, які у своїх численних зверненнях, заявах, деклараціях, листах палко підтримували ідею економічної автономії Закарпаття, яку вони кваліфікували як одну з умов для забезпечення законних прав «корінного народу Закарпаття – русинів».

Закарпатська бюрократично-бізнесова верхівка не лише намагалася здобути економічну автономію в Києві, а й робила спроби досягти своєї мети за допомогою створення спільних економічних зон з суміжними регіонами сусідніх країн. Так, у 1993 р. Угорщина зініціювала створення зони прикордонного співробітництва Закарпаття та своїх суміжних регіонів, у якому справедливо вбачала дієвий інструмент досягнення власних геополітичних та геоекономіч-

них інтересів. Цей проект у формі Статуту Асоціації прикордонного співробітництва «Карпатський Єврорегіон» Закарпатська облрада схвалила 14 травня 1993 р. Однак Київ наполіг, щоб до складу «Карпатського Єврорегіону» було включено ще й Львівську та Івано-Франківську області, що суттєво обмежило геоекономічний потенціал цього проекту. Однак навіть у такій далеко не оптимальній для Угорщини конфігурації учасників «Карпатського Єврорегіону», в його проектах на зразок «Європейська колиска» (ППС ЄІСП Україна – Угорщина – Словаччина – Румунія 2007–2013 рр. (15. 07. 2010 – 14. 07. 2012 рр.), 554 тис. євро; «Кордони для людей» (29. 09. 2010 – 29. 09. 2012 рр.), 392 тис. євро; «Місцями слави Ракоці» – транскордонний туристичний шлях» (03. 04. 2012 – 02. 04. 2014 рр.), 250 тис. євро; «Люди – людям – ефективне співробітництво на основі любові до фольклору» (20. 04. 2012 – 19. 04. 2014 рр.), 135 тис. євро¹ тощо відчитуються її геополітичні інтереси.

Нині радикальні сили угорського політикуму, в т. ч. й офіційні, активно просувають ідею створення Притисянського автономного округу, де мали б реалізувати свої права угорці та «русини» Закарпаття. У жовтні 2013 р. депутат Європарламенту від угорської партії «Йоббік» Бейла Ковач, якого

¹ Біла С. О., Романова В. П. Карпатський Єврорегіон як чинник європейської інтеграції України // Стратегічні пріоритети. – № 3. – 2013. – С. 82.

згодом офіційно звинуватили у співпраці з російськими спецслужбами, на форумі в Берегові заявив, що створення Притисянського округу на Закарпатті з включенням до нього населених пунктів із більшістю угорськомовного населення є умовою для приєднання України до ЄС.

Усвідомивши, що Київ не погодиться на економічну автономізацію всієї Закарпатської області, місцеве керівництво обмежило свої апетити і робить спробу добитися створення вільної економічної зони на невеликій території (близько 527 гектарів) в Ужгородському районі. У грудні 1998 р. Указом Президента України СЕЗ «Закарпаття» було створено, а 1999 р. цей проект підтримала Верховна Рада України і прийняла відповідний Закон України¹ – «Про спеціальну економічну зону “Закарпаття”». Однак Президент України Л. Кучма підписав його тільки 22 березня 2001 р.

За десятиліття бюрократичної тяганини навколо ідеї економічної автономізації Закарпаття українська держава зуміла зберегти свою економічну унітарність та відсіяти сепаратистські домагання суміжних країн. Цього вдалося досягти завдяки принциповій позиції державницьких сил, а головне – небажанню центральної влади віддавати такий ласий шматок «державного пирога» в руки місцевої бю-

¹ Досвід формування та реалізації стратегії розвитку Закарпатської області до 2015 року із залученням громади // http://derzhava.in.ua/Lists/2/Attachments/1859/Dozvid_Zakarpattya.pdf

рократично-бізнесової верхівки. Це зрозуміла місцева верхівка, що у впливовій на той час в Україні СДПУ(о) знайшла собі столичного компаньйона, який за політичну лояльність брався гарантувати своїм прибічникам дуже широку економічну автономію. Щоправда, йшлося не про законодавчо закріплені повноваження, а про надання незаконних податкових і митних преференцій місцевій бюрократично-бізнесовій верхівці, яка інтегрувалася в СДПУ(о). Такі преференції, а точніше, право на безкарність за порушення податкового законодавства або митних правил, гарантувало призначення довірених осіб на ключові посади в правоохоронних та митних органах Закарпатської області. Після помаранчевої революції 2004 р. влада на Закарпатті переходить до Віктора Балоги, а згодом до його партії «Єдиний Центр». Показово, що з переміщенням центру автономістських прагнень від офіційних державних та виконавчих до партійних структур, а фактично до їх партійної верхівки, неорусинський рух також переходить під опіку справжніх господарів Закарпаття.

Протекціоністська економічна автономія Закарпаття спричинилася до перетворення області на транзитний коридор для нелегальної еміграції у країни Західної Європи та контрабанди підакцизних товарів. Підземні ходи під словацько-українським державним кордоном, які використовували з метою нелегальної еміграції та контрабанди товарів на Захід, та збройна

сутичка між представниками різних злочинних угруповань у Мукачеві 11 липня 2015 р. стали сумним апогеєм еволюції економічної автономії Закарпаття.

Половинчасті заходи центральної влади щодо приборкання протиправної діяльності місцевої бюрократично-бізнесової верхівки не досягли своєї мети, і, як наслідок, 5 квітня 2016 р. Закарпатська обласна рада, покликаючись на результати місцевого референдуму від 1 грудня 1991 р., ухвалює звернення до Президента України, Прем'єр-Міністра України та Голови Верховної Ради України, в якому, прикриваючись сучасною ультрапатріотичною риторикою, вимагає надання області статусу особливої самоврядної території: «Сьогодні, на жаль, українське суспільство переживає “дежавю”: промисловість буквально “лежить”, народ катастрофічно зубожів, економіка уже на межі дефолту, ідеали Майдану цинічно знехтувані! Остання можливість врятувати ситуацію в Україні – негайно надати реальну, а не декларативну, повну фінансову та адміністративну незалежність органам місцевого самоврядування. Саме ця вимога була однією з базових умов надання Президенту України та Уряду кредиту довіри українського народу під час Революції Гідності!» Щоправда, через кілька днів у зв'язку з різкою реакцією громадськості на цей вияв сепаратизму Закарпатська обласна рада «відредагувала» своє звернення, усунувши з його тексту сепаратистські пасажі.

Якщо на території Закарпаття т. зв. «русинське питання» виявилось своєрідним *casus belli* у боротьбі за т. зв. економічну автономію Закарпаття, то в сусідніх Словаччині, Польщі, Угорщині, Сербії воно стало джерелом постійних доходів неорусинських активістів. Активісти неорусинського руху, позиціонуючи себе представниками самобутнього «русинського» етносу, активно домагалися державної фінансової підтримки для функціонування своїх інституцій та реалізації потрібних культурно-освітніх чи культурно-розважальних проєктів. Зрозуміло, що тут не йдеться про мільйонні суми, але для більшості активістів діяльність у неорусинських товариствах та участь в культурних проєктах «русинської» меншини є джерелом постійного доходу. Так, наприклад, за даними «Справоздання діяльності Товаришыня Лемків», у 2007 р. ця організація від Міністерства внутрішніх справ та Адміністрації Польщі одержала фінансування у розмірі 158 тис. злотих, а крім того, від окремих органів місцевого самоврядування ще 255 287 злотих, що в сумі у перерахунку на долари США склало понад 130 000 \$. У наступні роки фінансування збереглося приблизно на тому ж рівні: у 2008 р. – 248 696 злотих; у 2009 р. – 215 718 злотих; у 2010 р. – 299 208 злотих. І це при тому, що станом на 31. 12. 2011 «Товаришыня Лемків» нараховувало «близько 150 членів»¹. Окрім фінансової підтримки

¹ Справоздання діяльності... // Бєсїда. – № 3. – 2012. – С. 18, 25.

від органів державної влади та місцевого самоврядування, на рахунки цієї організації надходили кошти приватних меценатів, але ці дані у звіті не зазначено.

У Словаччині «про русинську народностну меншину було того року [в 2016 р. – Л. Б.] в рамках програму Уряду влади Словацької республіки під назвов Култура народностных меншын приділеных 294 032 €»¹. Окрім основної дотації, уряд Словаччини фінансово підтримує конкретні культурні проекти у формі грантів. Так, наприклад, у 2010 р. словацький уряд надав неорусинським організаціям таку грантову підтримку: «Русинська оброда» Словаччини – на видавничу діяльність «InfoRusyn» одержала 8270 €; на проведення Фестивалю русинської культури в с. Нижня Полянка – 2 тис. €; на видання «Studium Carpato-Ruthenorum» – 12 тис. €; Об'єднання інтелігенції русинів Словаччини на підтримку електронного журналу «Forum» одержало 7 тис. €; на проведення фестивалю у с. Курів «Лунай, пісне русинська» – 2 тис. €; на підтримку ансамблю «Молоді Русини» – 2 тис. € та на постановку нового спектаклю Театр ім. А Духновича в Пряшеві – 8750 €².

Національний союз русинської меншини Сербії на 2016 рік має державне фінансування в обсязі близько 13 млн. динарів – 130 000\$³.

¹ <http://www.lem.fm/rusinska-komisiya-rekomendovala-pidporiti-122-proyektiv/>

² Там само.

³ Финансийни план за 2016 пок. <http://www.ruskeslovo.com>

За офіційними даними, обсяги фінансування Республіканського органу самоврядування русинів Угорщини доходять до 200 тис. дол. США (русинами в Угорщині записалося не більше 2 тисяч осіб). Як правило, ці кошти розкрадає верхівка русинів.

Мукачівська греко-католицька єпархія у 2016 р. «за цілеспрямовану та ефективну діяльність щодо збереження духовної спадщини угорців краю» одержала від уряду Угорщини близько 55 000\$¹.

Що стосується неорусинського руху в Україні, то з державного бюджету він нібито й не фінансується. Щоправда, Закарпатська телерадіокомпанія «Тиса-1» фінансує телепрограму «Русинська родина», яка з квітня 2008 р. виходить двічі на тиждень. З місцевих бюджетів фінансується ціла низка «русинських» розважальних акцій та видавничих проектів.

Разом з тим, масштаб діяльності неорусинів у Закарпатті дає підстави твердити, що неорусинський рух має значну фінансову підтримку, зокрема зарубіжну. Однак меценати, за окремими винятками, не поспішають себе афішувати. Одним із небагатьох свідчень про фінансування неорусинського руху, яке потрапило в пресу, є копія листа на ім'я Димитрія Сидора від 19 жовтня 2008 р., підписаного головою правління фонду «Русский мир» В. А. Ніконовим, у якому

¹ <http://zakarpattya.net.ua/News/152820-Uhorshchyna-vdvichizbilshyt-finansovu-pidtrymku-trom-uhorskym-konfesiiam-Zakarpattia>

повідомляється: *«Уважаемый господин Сидор Димитрий Димитриевич! Имею честь сообщить Вам, что Ваша заявка № 667892008 от имени общественной организации Ассоциация Сойм Подкарпатских Русинов на “Поддержку и развитие русинских и русских воскресных школ Закарпатья, Украина” удовлетворена. Согласно Вашей заявке, которую Вы переслали экспресс почтой, Правлением Фонда “Русский Мир” выделено 970 тысяч рублей»*¹. Фонд стратегічної культури Росії фінансово підтримав проведення у грудні 2008 р. в Ростові-на-Дону міжнародної науково-практичної конференції «Геноцид і культурний етноцид русинів Карпатської Русі (кінець XIX – початок XXI ст.)». У 2005 р. громадська асоціація «Русь» з Кишинєва заснувала історичний журнал «Русин», який публікує «исследования по истории, культуре и языку русинов (руснаков) – коренного населения Карпато-Днестровских земель». З 2015 р. співзасновником цього видання став Томський університет.

¹ <http://zakarpattya.net.ua/News/30324-Zakarpatskyi-separatyst-Sydoor-poskarzhivsya-shcho-za-30-tysiach-dolariv-perevorot-zrobyty-ne-zmozhe>

ТЕХНОЛОГІЇ НЕОРУСИНСЬКОГО НАЦІЄТВОРЕННЯ IN VITRO

ВИНАЙДЕННЯ НАРОДУ ТА ЙОГО ІСТОРІЇ

Друге викрадення етноніма «русин»

Без перебільшення можна сказати, що стрижневим елементом сучасної неорусинської доктрини виступає факт масової самоідентифікації мешканців історичного Закарпаття як *руських*, або *русинів*, що спостерігався аж до середини ХХ ст. Разом з тим, ідеологи неорусинства воліють не деталізувати історію появи цієї назви на західних схилах Карпат, зручно апелюючи до панівної в советські часи теорії про давньоруський народ як етномовну спільність усіх східнослов'янських народів. За цією теорією, закарпатці так само, як і, наприклад, пращури сучасних

росіян, назвались русинами ще за князівської доби. Однак ця поширена СРСР заполітизована теорія розходиться із правдою, бо, як нині переконливо доводять лінгвісти, ніякого єдиного давньоруського народу, ні єдиної розмовної мови східних слов'ян ніколи не існувало. А це означає, що етнонім русин просто так, лише завдяки східнослов'янському походженню, ніхто не одержував, і автохтонні мешканці історичного Закарпаття тут не виняток.

Нині немає найменших сумнівів, що власна назва *Русь*, як свідчать літописи, у X–XII ст. стосувалася лише земель та мешканців на території сучасної Київщини. Від первісного етноніма *русь*, що являв собою збірний іменник, за допомогою т. зв. сингулятивного суфікса, тобто суфікса однини, *-ин* було утворено похідний етнонім *русин*. Саме з Київщини власні назви *Русь* та *русин* поширилися на західні землі, які нині називаємо українськими. Варто зауважити, що етнонім *русин* не поширився серед усіх східних слов'ян, як ще нині наголошують ідеологи неорусинства. Російський лінгвіст професор Андрій Залізник, наприклад, доводить, що у XIII ст. новгородці вважали Руссю не свої землі, а тільки Київщину, Переяславщину та Чернігівщину. Так, у берестяній грамоті XII ст. один новгородець пише іншому: «Я ходил в Русь», тобто мандрував із Новгорода в Київ чи Переяслав. А запис у Новгородському літописі з кінця XIII ст. говорить, що новгородський єпископ ходив у Русь, а через рік по-

вернувся в Новгород¹. У Руській Правді новгородець – не *русинь*, а *словенинь*².

За таких обставин закарпатці могли називатись русинами лише не як частина уявного східнослов'янського, а тільки як частина руського, або давньоукраїнського етносу. Як зазначає В. Німчук, «східнослов'янське населення, що проживає споконвіку на території басейнів річок, які впадають у Тису, здавна, за писемними свідченнями, ідентифікувало себе як частина народу по той бік Карпат, звідки й узяло етнічну назву *русин*. Давній етнонім *русин* (відповідно *руска* стосовно особи жіночої статі) підтримувався в Підкарпатті традицією, інтелігенцією й освітою. Утвердженню його сприяв прихід сюди в кінці XIV ст. подільського князя Федора Корятовича (Коріатовича) зі своїми дружинниками. Ф. Корятович заснував Мукачівський монастир, що відіграв важливу роль в історії культури краю»³.

Московське царство, претендуючи на статус «третього Риму», щоб додати собі імперської родовитості, вкрало і привласнило назву середньовічної держави

¹ Див.: Зализняк А. А. и др. Новгородские грамоты на бересте. – Москва, 2000.

² Карский Е. Ф. Русская Правда по древнейшему списку: введение, текст, снимки, объяснения, указатель авторов и словарного состава. – Ленинград, 1930. – С. 27.

³ Німчук В. «Кодифікувати» нові літературні мови? Зберегти і захистити українські говори // Українська мова. – № 3. – 2013. – С. 3.

українців – Русь, причому в її канонічному, тобто грецькомовному варіанті – Ρωσία [Росія], та утворений від неї етнонім – *русский*. Відображаючи політичні реалії після укладення Переяславської угоди та вказуючи на московський протекторат над Гетьманщиною, цар Алексей Михайлович приймає титул царя Великої і Малої Росії. З кінця XVIII ст. офіційна російська назва «Мала Росія» поширюється і на новоприлучені до Росії правобережні українські землі, від цієї назви утворили етнонім *малорос*, чи *малорус*, які «чимраз виразніше ставали образливими для українців»¹.

Усвідомлюючи безперспективність повернення історичних назв *Русь/руський* стосовно території та автохтонного населення колишньої Русі, представники українського національного відродження Наддніпрянщини зважаються на відмову від питомої назви своєї землі та народу і дедалі частіше називають спершу свою землю Україною, а згодом і її корінних мешканців – українцями. Розпочався цей процес «перейменування» на Наддніпрянщині, а згодом, в останніх десятиліттях XIX ст., поширився на Галичині та Буковині.

Зрозуміло, що процес «перейменування» бездержавного багатомільйонного народу, до того ж розділеного між двома імперіями, не був простим.

¹ Шерех Ю. Назва «Русь» // Енциклопедія українознавства: у 2 т. – Мюнхен–Нью-Йорк, 1949. – С. 13.

Через антиукраїнські заборони Російського уряду 1863 та 1876 рр. епіцентром українського відродження, а відтак і місцем апробації нових національних назв стала підавстрійська частина українських земель. Ситуація ускладнювалася тим, що в Галичині та на Буковині, як зрештою і на теренах історичного Закарпаття, не існувало ніяких передумов для сплутування корінних руських та новоявлених «русских» Російської імперії, тобто, з огляду на місцеві реалії, ніяких підстав для перейменування місцевої руської людності в українців не існувало: традиційний етнічний етнонім *руський/ русин* або їх чужомовні еквіваленти *ruthen, rusin* не мали ніяких негативних конотацій та однозначно ідентифікували етнічну належність їх носіїв. Це дуже показово засвідчує частотність уживання етнонімів *русин, руський* та *українець* у текстах Івана Франка: у поетичних текстах, називаючи переважно галичан, він застосовує етнонім *русин* 87 разів, *русинка* – 1 раз, *руснак* – 2 рази, *руський* – 4 рази, *Рутенія* – 8 разів та *рутенський* – 20, тоді як *українець* – 1 раз, *Україна* – 37, *український* – 11¹. Цілковиту природність етнонімів *русин, руський* для народнорозмовного мовлення галичан кінця ХІХ ст. переконливо засвідчують і «Галицько-руські народні приповідки», які зібрав І. Франко. Тут подано 15 «приповідок» зі стрижневим словом «русин», 2 – із

¹ Лексика поетичних творів Івана Франка. – Львів, 1990. – С. 213, 242.

«руснак», 9 – «руський», тоді як з етнонімом *українець* І. Франко не зафіксував жодного галицького прислів'я, а з «Україна» – 6, причому в значенні, яке не завжди збігається із сучасним: «А бо ж то далека Україна?», «На Україну ходити», «Хоть би-сь глядів по всій Україні, добра не знайдеш», «Яка ми далека Україна»¹. Однак з огляду на ситуацію, що склалася на переважній більшості тогочасних русько-малоруських теренів Наддніпрянщини, реальне втілення ідеї єдності етнічного простору «від Сяну до Дону» вимагало запровадження назв *Україна/українець* і на території Галичини та Буковини. Щоб підтримати ініціативу українських інтелектуалів-наддніпрянців із запровадження власних назв *Україна/українець* та не дезорієнтувати руське населення в Галичині та на Буковині, тут наприкінці XIX – на початку XX ст. набуває популярності подвійна назва «Русь-Україна» та похідний від неї прикметник «русько-українська», які, серед іншого, освятили своїм авторитетом Михайло Грушевський – «Історія Руси-України» – та Іван Франко. Свою прихильність до назви Україна Іван Франко яскраво заманіфестував ще у 1880 р. у відомому вірші «Не пора, не пора...», проте назви його наукових праць з історії літератури говорять про дуже виважений підхід до вживання та популяризації нових назв: «План викладів історії літератури руської»

¹ Франко І. Галицько-руські народні приповідки. – Т. 3. – Вид. 2-ге. – Львів, 2007. – С. 72–74, 310.

(кінець 1894 – початок 1895 рр.); «Українсько-руська (малоруська) література» (1898 р.); «Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.» (1910 р.)¹ [підкреслення моє. – Л. Б.].

Переименування українців та їхніх земель на території Галичини і Буковини не проходило гладко, воно породжувало гострі дискусії, нерозуміння або навіть несприйняття цієї ініціативи, однак завдяки послідовній підтримці незаперечних авторитетів – учених, письменників, композиторів, а також товариства «Просвіта» й Наукового товариства імені Тараса Шевченка, нова назва успішно прищепилася та стала символом національного відродження.

Історичне Закарпаття, надійно ізольоване від активних процесів національного відродження на Наддніпрянщині та Галичині державними й адміністративними кордонами, зберігало давню історичну самоназву автохтонного населення – *руський-русин*, причому, на відміну від Наддніпрянщини, ця назва була не засобом асиміляції або ототожнення з державотворчим народом, а, навпаки, символом, запорукою збереження етнічної самобутності: досить згадати тут відому поезію О. Духновича «Я русинъ, есмь, былъ и буду». Угорські власті, як показує справжнє призначення місії Е. Егана, чудово усвідомлювали небезпеку загальноукраїнської інтеграції, тому не допускали

¹ Франко І. Зібрання творів у 50 томах. – Т. 41. – К., 1984.

поширення власних назв *Україна–українець* та всіляко їх шельмували то у зв'язку з поширенням фонетичного правопису, то безпідставно пов'язуючи використання цих назв з православізацією місцевого населення. Доморощені москвофіли модифікували традиційний етнонім *руський* на *руський*, або *угрорусський*, чи *карпаторусський*, і вже цим вносили свою лепту в дезінтеграцію українського етнічного простору.

У міжвоєнний період влада Чехословаччини хоча й визнала, що мова місцевого населення – малоруська (про це, зокрема, йдеться у спільній заяві спеціальної комісії Чеської академії наук та Міністерства шкільництва Чехословаччини від 4 грудня 1919 р., де сказано: «Оскільки місцевий русинський діалект Підкарпатської Русі є, безперечно, діалектом малоруським, то й літературною мовою місцевого населення слід визнати малоруську літературну мову, яку використовують найближчі сусіди та одноплеменники, тобто галицький варіант української літературної мови»)¹, проте вона дуже ретельно стежила за тим, щоб місцеве населення не називали українцями, а його рідну мову – українською.

За таких культурно-політичних обставин на теренах історичного Закарпаття аж до закінчення Другої світової війни етноніми *руський–руснак–русин* домінували не лише в офіційному, а й у народнорозмов-

¹ Тіхий Ф. Розвиток сучасної літературної мови на Підкарпатській Русі / Переклад з чеськ. Л. Белея та М. Сюська. – С. 130–131.

ному мовленні, тоді як загальнонавживаний на решті українських земель етнонім *українець* мав на Закарпатті обмежену сферу вживання та нерідко був «довантажений» політичним підтекстом або негативними оцінними конотаціями.

Складна доля етноніма *українець* на найзахідніших українських етнічних теренах, спричинена політично вмотивованою трансформацією його онімного значення, а відтак і пізнім завершенням процесу його одомашнення, підштовхнула П.-Р. Маґочі до думки, що така специфіка вживання етнонімів на теренах історичного Закарпаття дає широкі можливості для їх довольної інтерпретації. З цією метою він зважається на викрадення давньої, хоч і не найпопулярнішої, назви українця – *русин*, щоб на її основі вибудувати доктрину неорусинства. До речі, ідеологам неорусинства вдалося так переконати своїх прихильників у тому, що етнонім *русин* абсолютно нічого не має спільного з українською історією, що окремі активісти словацької Русинської оброди намагалися заборонити представникам української меншини на Словаччині називатися русинами-українцями. А в газеті «Стоваришья Лемків» – «Бесіда» у матеріалі про польських ятвягів дописувача «найбаржей шокувало», що в «ятвязькій» мові Україна – то *Русынь*, на його думку, «тото напротив логіці»¹.

¹ (М). Не лем мы // Бесіда. – № 2–3. – 1990.

Однак усе це сталося згодом. Спершу, зважаючи на стрижневу роль етноніма *русин* у концепції неорусинства, П.-Р. Маґочі неквапливо готує ґрунт для його цілковитого переосмислення. Уже в програмній неорусинській публікації – «Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948)», англомовний варіант якої побачив світ у 1978-му, а український переклад – у 1994 р., П.-Р. Маґочі присвячує окрему увагу, як він пише, «проблемі термінології» та пояснює, чому він «назву “русин” або “підкарпатський русин” вживає для найменування народу, історію якого описує, а Підкарпатська Русь – території, на якій цей народ проживає»¹. З пояснень канадського автора, як і з тексту самої книги, стає зрозуміло, що, по-перше, він намагається призвичаїти читачів до того, що автохтонних мешканців історичного Закарпаття треба називати лише «русинами», а по-друге, нав'язує думку, що закарпатські русини особливі, бо вони живуть на Підкарпатській Русі, тому це не звичайні русини, а підкарпатські русини, яких більш ніде в світі, а особливо в Україні, не було і нема.

Закцентувавши увагу на факті, що на Закарпатті від 1848 по 1948 р. місцеве населення не називалося українцями, П.-Р. Маґочі вдається до відвертої фальсифікації, коли категорично заявляє, що «назву “русин” вживали самі жителі і більшість громадських

¹ Маґочій П.-Р. Формування національної свідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948). – Ужгород, 1994. – С. 167.

та культурних діячів Закарпаття»¹. Насправді ж протягом періоду, що його намагається аналізувати П.-Р. Маґочі, місцеве населення Закарпаття називалося чи його називали *руськими, руснаками, русняками, угроросами, угрорусскими, руськими, карпаторусскими, карпаторосами* і тільки зрідка, переважно в міжвоєнний період, – *русинами*. Етнонім *русин*, як показують результати лінгвістичних досліджень, на Закарпатті новий, його вживання мало здебільшого книжний характер. Натомість у народі побутовали самоназви *руський* або *руснак*. Не випадково у закарпатській топонімії нема жодної назви, утвореної на базі етноніма *русин*, а лише з етнонімом *руський*: Руська Бистра, Руська Волова, Руська Воля, Руська Кайня, Руська Поруба, Руська Мокра, Руський Мочар, Руська Поляна, Руське, Руське Поле, Руські Комарівці, Руський Грабовець, Руський Кручів, Руський Потік. Ми вже не згадуємо про Руські вулиці, без яких не обходиться жодне місто як на Закарпатті, так і в Галичині та Буковині.

Професор Павло Чучка, який у 60-х роках ХХ ст. особисто обстежив усі села Закарпаття, з'ясував, що в середині ХХ ст. «русинами називали себе тільки корінні жителі Рахівського, меншою мірою – Тячівського районів, а також населення північних сіл Міжгірського, Воловецького і Великоберезнянського районів,

¹ Там само. – С. 167.

які, як відомо, протягом XVII–XVIII ст. переселилися на Закарпаття із сусідньої Галичини, звідки й принесли цей “оновлений” варіант самоназви. Закарпатські долиняни, починаючи від межиріччя Тересва – Тербля на сході області і кінчаючи басейном річки Уж на її заході, у повсякденному вжитку донедавна називали себе тільки живомовним етнонімом *руснаки*»¹. До речі, руснаками називають себе дотепер представники найдавнішої української діаспори, предки яких ще в середині XVIII ст. переселилися із західних районів історичного Закарпаття на Бачку і Срим, райони сучасної Сербії. Показово, що й угорці, зокрема в XIX ст., називали закарпатців *rusznyákok*, тобто *русняками*, причому, на думку видатного діяча словацького національного відродження Людовіта Штура, ця назва є образлива, тому він протестував проти її використання в угорській пресі².

На нашу думку, П.-Р. Маґочі зупинив свій вибір назви для нового слов'янського народу на етнонімі *русин* зовсім не тому, що він, мовляв, був популярний серед закарпатців, а через те, що ця назва широко відома серед словаків, угорців, поляків, а саме з боку

¹ Чучка П. П. Національна свідомість закарпатських українців у XX столітті: етнолінгвістичний та культурно-історичний аспекти. – Ужгород, 2005. – С. 23.

² Štúr L. Prehl'ad časopisov // Михайло Мольнар. Словаки і українці. Причинки до словацько-українських літературних взаємин з додатком документів. – Братислава, 1965. – С. 220.

Угорщини, Чехословаччини, Словаччини та Польщі, звідки міг розраховувати на підтримку свого неорусинського проекту. П.-Р. Маґочі навіть не зупинив той факт, що в другій половині XIX ст. етнонім *русин* був досить популярний і в Галичині. Щоб не сплутувати, на думку П.-Р. Маґочі, таких різних русинів по обидва боки Карпат, він наполягає на думці, що «закарпатців треба називати “підкарпатськими русинами”, бо “підкарпатський” є найточнішим означенням для русинів, [...] які живуть на південь від Карпат»¹. Неперевершена, на думку П.-Р. Маґочі, точність пропонованого означення «підкарпатський» зникає, коли на русинів подивитися не з погляду Будапешта чи Праги, а Києва або Львова, тоді «підкарпатськими» треба називати саме галицьких або буковинських русинів. Насправді додавання до етноніма *русин* означення *підкарпатський, карпатський, воєводянський, галицький* або *буковинський* суттєво не змінює його номінативних можливостей, бо такі означання мають суто локативне значення, тобто окреслюють територію – Підкарпаття, Карпати, Воєводину, Галичину, Буковину – на якій живуть «русини», тоді як стрижневим компонентом найменування етносу залишається традиційний етнонім *русин*. Ніяких обґрунтованих аргументів на користь того, що етноніми *русин* чи *підкарпатський русин* є суто закарпатськими, П.-Р. Маґочі не наводить,

¹ Маґочі П.-Р. Формування національної свідомості... – С. 167.

та він і не намагається цього робити, бо його цікавить не аналіз етнонімії мешканців району Українських Карпат, а реалізація технологічної операції з виокремлення автохтонних мешканців Закарпаття на загальноукраїнському тлі за допомогою поширення антинаукових тверджень щодо вживання ними нібито особливих, неукраїнських назв *русин* або *підкарпатський русин*, і з цим завданням він, як зміг, упорався.

П.-Р. Маґочі, судячи з публікацій, чудово усвідомлював відверто маніпулятивний характер власних тверджень про етнонім *русин* як нібито історично найправдивішу назву автохтонного населення історичного Закарпаття, тому аж до початку 1990-х років він вживає етноніми *русин*, *карпаторусин*, *карпатський русин* та *українець* як абсолютні синоніми. Так, у доповіді, виголошеній на Міжнародній науковій конференції у Пряшеві, що відбувалася 12–15 червня 1991 р., П.-Р. Маґочі в першому ж реченні свого виступу сказав, що в одному з наукових журналів він «ще у 1974 р. помістив обширний історіографічний огляд про карпаторусинів або українців [підкреслення моє. – Л. Б.] та їхню батьківщину»¹. У примітках до опублікованого

¹ Маґочі П.-Р. Відродження карпатознавства після 1975 року // Від Наукового товариства ім. Шевченка до Українського вільного університету. Матеріали Міжнародної наукової конференції (Пряшів–Свидник, 12–15 червня 1991 р.). – Київ–Львів–Пряшів–Мюнхен–Париж–Нью-Йорк–Торонто–Сідней, 1992. – С. 356.

тексту доповіді П.-Р. Маґочі знову наголошує, що «в цій праці ми будемо вживати модерну назву карпато-українець для населення та регіональні назви – Закарпаття, Лемківщина, Пряшівщина, Воєводина (Бачка) – для земель, де вони мешкають»¹.

Однак з активізацією неорусинського руху П.-Р. Маґочі відмовляється від подвійної ідентифікації – *русин*, або *українець* – мешканців Закарпаття і починає вперто нав'язувати думку, що на Закарпатті етнонім *русин* не має нічого спільного з етнонімом *українець*. Іншими словами, П.-Р. Маґочі та його сподвижники здійснюють складну технологічну операцію – вихолощують первинне значення етноніма *русин/руський* як первісної назви українців та пропонують розглядати його лише як назву мешканців Закарпаття, які, мовляв, мають спільного з українцями рівно стільки, скільки з росіянами чи білорусами. Саме так чинить П.-Р. Маґочі у «русинотворчій» ілюстрованій історії карпаторусинів «Народ нізвідки», де називає карпаторусинів одним із багатьох бездержавних народів чи національностей Європи². У цій публікації, яка незграбно копіює назву відомої праці М. Грушевського, П.-Р. Маґочі не втомлюється наголошувати на цілковитій самотності карпаторусинів, назва яких нібито, за словами П.-Р. Маґочі,

¹ Там само. – С. 367.

² Маґочій П.-Р. Народ нізвідки. Ілюстрована історія карпаторусинів. – Ужгород, 2006. – С. 17.

й походить від Київської Русі, однак уже через кілька речень він сам спростовує це твердження, коли заявляє: «Оскільки карпаторусини були навернені на християнство за століття до Київської Русі, ймовірно, вони вживали назву “русин”, та інші називали їх русинами (латинською Rutheni), ще до початку міграції русинів з півночі та сходу»¹. Інакше кажучи, Маґочі пропонує вважати, що серед східних слов'ян уперше етнонім *русин* з'явився на Закарпатті. Видно, саме із Закарпаття, за логікою Маґочі, цей етнонім прийшов до Києва... Дуже показовим є узагальнення «етнонімного» пасажу «Народу нізвідки», яке й розкриває призначення таких складних технологічних операцій: «Карпатська Русь не перебувала під гегемонією Київської Русі або іншого східнослов'янського політичного утворення за часів середньовіччя або в інший час аж до кінця Другої світової війни у 1945 р. Натомість Карпатська Русь історично належала до політичної та культурної сфери Центральної Європи»². Етнонім *русин* як власна назва неукраїнця – плід антиісторичних вигадливих та старанно прихованих маніпуляцій, що ліг в основу майбутньої конструкції неорусинства. Така антиісторична маніпуляція продиктована технологією неорусинського націєтворення: вигаданий етнос обов'язково мусить мати щось справжнє, у випадку з русинами – це назва.

¹ Там само. – С. 37.

² Там само.

Історія нізвідки

Незважаючи на той факт, що головний ідеолог неорусинства за фахом історик, історичний аспект «русинського» національного міфа залишається на маргінесі неорусинської літератури. Власне, до текстів, які претендують на статус досліджень історії «русинів», можна зарахувати лише дві публікації П.-Р. Маґочі: «Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948)» (1978, 1994) та «Народ нізвідки. Ілюстрована історія карпаторусинів» (2006). Хоча, судячи з усього, П.-Р. Маґочі не давали спокою лаври Михайла Грушевського, проте йому не вдалося запропонувати не те що схему історії самобутнього «русинського» народу, а навіть підготувати грубий фоліант із назвою «Історія (карпато)русинів». Такий скромний масштаб досліджень історії «русинів» має одне просте пояснення: окремої історії, окремого «русинського» народу не існує, оскільки нема самого об'єкта дослідження. Це чудово усвідомив і сам П.-Р. Маґочі, коли у висновках до монографії «Формування національної свідомості...» спромігся сформулювати лише дуже невиразні твердження, які за своєю суттю спростовують його намір довести існування окремішнього «русинського» народу. Адже він визнає, що навіть після Другої світової війни в більшості населення Підкарпаття не склалося

ясного усвідомлення своєї національної самобутності¹. Бо, мовляв, навіть урядові [Угорщини, Чехословаччини. – Л. Б.] зусилля сприяти розвитку руської самобутності зазнали невдачі². Щоб таки прямо не визнати належності автохтонних мешканців історичного Закарпаття до українського етносу, а такий висновок напрошувався з його аналізу, П.-Р. Маґочі все ж видавляє з себе зауваження, що «коли підкарпатці повсякчас чули російську та українську літературні мови [...], то інтуїтивно відчували, що Україна їм ближче»³.

Отже, чудово усвідомивши реальні перспективи з написання «русинської» історії, П.-Р. Маґочі всіляко намагався уникати свого прямого і почесного обов'язку як фахового історика, а волів зосереджуватися на лінгвістичній, літературознавчій та політологічній проблематиці. Розуміючи, що обов'язковим атрибутом кожної нації є її історія, то й П.-Р. Маґочі, попри неохоту, мусив таки засісти за історію «русинів». Не маючи змоги описати тяглу історію «русинів» від їх появи на історичній арені дотепер, П.-Р. Маґочі вирішив обрати кілька подій з історії мешканців історичного Закарпаття та за допомогою різних маніпуляційних прийомів дати їм нову, «русинську» інтерпретацію. Зокрема, йдеться про християнізацію мешканців історичного Закарпаття; етнічну ідентифі-

¹ Маґочій П.-Р. Формування національної самосвідомості... – С. 164.

² Там само. – С. 165.

³ Там само.

кацію автохтонного населення Закарпаття після приєднання його до складу УРСР–СРСР (1945 р.) або встановлення комуністичного режиму в Чехословаччині (1948 р.), а також про свавільне окреслення простору «русинської» культури та її діячів.

Проблема християнізації Закарпаття потрапила в поле зору істориків ще на початку XIX ст. Михайло Лучкай одним із перших спробував пов'язати християнізацію автохтонних мешканців Закарпаття з діяльністю св. Кирила і Мефодія, що, окрім іншого, давало йому вагомий аргумент у дискусії з угорськими істориками щодо давності заселення цих теренів слов'янами. Хоча достовірних даних про християнізацію Закарпаття святими Кирилом і Мефодієм виявлено не було, під впливом дуже активної популяризації культу солунських братів серед слов'ян, зокрема у болгар та чехів, що спостерігалася наприкінці XIX – на поч. XX ст. (у 1880 Папа Лев XIII канонізував Кирила і Мефодія; на вшанування заповітів слов'янських просвітителів від 1907 по 1939 рік проведено 7 Велеградських конгресів тощо¹), думку про кирило-мефодіївське хрещення Закарпаття підтримує й Августин Волошин та деякі інші українські культурні діячі. Попри брак достовірних даних про християнізацію Закарпаття святими Кирилом і Мефодієм, культурні діячі Закарпаття не відкинули ідею про християнізацію

¹ Див. дет.: Белей Л. Не минаючи ані титли... Лінгвобіографія старослов'янської мови. – К., 2015.

Закарпаття св. Кирилом та Мефодієм, очевидно, ще й тому, що розглядали її як засіб протидії системній мадяризації, яка активізувалася на початку ХХ ст.

Однак добрими намірами може бути вистелена й дорога до пекла: авторитетні закарпатські культурні діячі, які не встояли перед звабою використати з пропагандистською метою науково недостовірні дані про християнізацію Закарпаття, подарували сучасним неорусинам «самостійницьку» версію цього фрагмента для їхньої історії. Наприкінці 80-х – на поч. 90-х років ХХ ст. гіпотезу про християнізацію Закарпаття св. Кирилом та Мефодієм підхопили т. зв. неорусини, які змінили акценти, щоб переосмислити її пропагандистський ресурс, та почали наголошувати на тому, що місцеве автохтонне населення Закарпаття, на відміну від українців, було охрещено св. Кирилом і Мефодієм, а не Володимиром Великим. Доказова база цієї гіпотези тримається, як кажуть бойки, «на хлопському розумі»: моравська місія Константина і Мефодія відбувалася на суміжних із сучасним Закарпаттям землях – Моравії і Паннонії, а тому солунські брати не могли не прийти, щоб охрестити автохтонне населення Закарпаття. Тому, мовляв, хрещення Закарпаття відбулося на більш ніж 120 років раніше за хрещення України-Русі.

П.-Р. Магочі добре усвідомлював відсутність обґрунтувань для твердження, що Закарпаття охрестили святі Кирило та Мефодій. Про це він прямо говорить

у примітках книжки «Народу нізвідки...», апелюючи до авторитету глибокого знавця середньовічної історії слов'ян Ф. Дворніка: його «класичне дослідження цієї теми [...] доводить, що візантійські чинці ніколи не були в Карпатській Русі»¹. Однак в основному тексті книжки ідеолог неорусинства переповідає всілякі вельми сумнівні «бувальщини» – переважно для того, щоб на підставі таких розповідей читач утверджувався в думці, що християнізація сучасного Закарпаття не має нічого спільного із християнізацією решти України: «Й нині серед карпаторусинів побутує точка зору, що перед своєю місією до Великої Моравії Костянтин (Кирило) та Мефодій принесли християнство на Карпатську Русь. Існує також версія, що візантійські брати заснували єпископство в укріпленому центрі Мукачеві – або це зробили у 863 р. їхні учні. Незалежно від того, хто в дійсності здійснив хрещення Карпатської Русі, цілком вірогідно, що певна форма християнства існувала в Карпатах задовго до кінця IX ст. З цієї причини історики припускають, що карпаторусини стали християнами на століття раніше, ніж інші слов'яни (сучасні українці, білоруси, росіяни), які масово навернулися до християнства лише під час офіційного хрещення Русі у 988 р.»². Маніпулятивність цього пасажу гідна подиву. Не встоявши перед спокусою використати з пропагандистською метою

¹ Магочі П.-Р. Народ нізвідки... – С. 115.

² Там само. – С. 33.

факт нібито особливої, інакшої, ніж в інших українців, християнізації Закарпаття, П.-Р. Маґочі повторює безглузді гіпотези про те, що звичайні священики (sic!) Костянтин і Мефодій могли заснувати єпископство або, що ще неймовірніше, це зробили у 863 р. їхні учні, які навіть не були висвячені на священиків.

Якою сильною не була б спокуса неорусинів оголосити себе прямими спадкоємцями славних кирило-мефодіївських традицій, проте вона залишається нічим іншим, як цинічною маніпуляцією, безпорадною перед доказовістю фактів. Адже навіть якщо припустити, що закарпатців охрестили солунські брати, йдучи на Велику Моравію, то П.-Р. Маґочі не називає імені місцевого правителя, який дозволив християнізувати місцеву людність; також він не пояснює, які священики залишилися на Закарпатті після його охрещення та якою богослужбовою літературою вони послуговувалися, бо, як достеменно відомо, старослов'янські переклади були допущені до богослужінь лише під час візиту солунських братів до Риму у 868–869 рр. Переконливо спростовує міф про християнізацію Закарпаття солунськими братами той факт, що на теренах історичного Закарпаття, тобто сучасного Закарпаття та Східної Словаччини, не виявлено жодної глаголичної пам'ятки, а, як відомо, кирило-мефодіївська християнська традиція нерозривно пов'язана саме з глаголичною писемністю. Більше того, у 1951 р. у м. Михайлівці (Східна Словаччина) було виявлено надгробний ка-

мінь князя Пресіана, який датовано 1060 р.¹, напис на якому було виконано кирилицею, тобто письмом, нерозривно пов'язаним зі святоволодимирівською, а не кирило-мефодіївською християнською традицією. Як бачимо, усе свідчить на користь того, що автохтонне населення Закарпаття, як й інших українських земель, було охрещено та одержало кириличну писемність з Києва, а отже, належить до святоволодимирівської християнської традиції.

Другою основою, на якій тримається «русинська» історія, стали спекуляції навколо змін ідентифікації етнічної належності автохтонних мешканців історичного Закарпаття, які в Закарпатській області відбулися після її приєднання до УРСР-СРСР, а на Пряшівщині – в результаті приходу до влади комуністів у Чехословаччині. П.-Р. Маґочі та його прибічники не втомлюються повторювати, що після приєднання Закарпаття до СРСР в результаті насильницької українізації усі закарпатські русини «за одну ніч» стали українцями. Дуже показово, але вперше звинувачення в насильницькій українізації українців пролунали ще у 1917 р., коли головний редактор «Киевлянина» Василій Вітальєвіч Шульгін започаткував акцію протесту проти українізації «Южной Руси», до якої нібито приєдналося близько 15 тис. читачів газети

¹ Ткадлічек В. Кирилівський напис в Михайлівцях // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. – Т. 14. – Пряшів, 1986. – С. 395–410.

«Киевлянин». Нам невідомо, чи П.-Р. Маґочі знайомий зі змістом статті В. В. Шульґіна «Против насильственной украинизации Южной Руси», однак цілковита тотожність аргументації ідеолога неорусинства та російського шовініста вражає: «Люди, которые еще вчера считали себя русскими, которые всеми силами боролись за существование Руси, которые проливали кровь за русскую землю, решением Временного Правительства перечислены из русских в украинцы, причем Правительство не спросило этих людей об их желаниях и не дало возможности им выразить свое отношение к этому важнейшему для человека вопросу, вопросу принадлежности к той или иной национальности [...]. Временное Правительство, не спрашивая желаний населения, будет сортировать его на украинцев и русских, руководствуясь никому неизвестными соображениями»¹.

Отож, услід за В. В. Шульґіним, П.-Р. Маґочі у виступі на 7-му Світовому конгресі русинів у Празі наголошує: «двадцятье сторіча принесло іще бівшу трагедію – войну протів русинській душі. В тім бою протів духа русинського народа неприятель вскутку выграв дакылько биток, а то в тым смислі же в асімілачнім процесі, ці уж в подобі українізації, словакізації або полонізації, ефектно елімінував многих русинов». В ілюстрованій історії карпаторусинів П.-Р. Маґочі

¹ Шульгинъ В. В. Противъ насильственной украинизации Южной Руси // Киевлянинъ. – 18 июля. – 1917.

знову повторює, що «протягом перших кількох років після Другої світової війни [...] будь-яку особу русинської національної ідентичності насильно записували в офіційних документах як українця. Русинську мову було заборонено в школах і виданнях»¹. В. Падяк також малює не менш апокаліптичну картину переслідувань русинів: «Приєднання Підкарпатської Русі до українських територій СРСР на практиці означало автоматичну заборону русинської національності та, відповідно, призвело до закриття шкіл краю, заборони русинської мови, поширення культури, знань, історії та літератури карпаторусинського народу. Було ліквідовано всі русинські школи, та на осінь 1945 р. на їх основі функціонувало 636 шкіл з українською мовою навчання [...] Відповідно до заборони у 1944 р. русинської національності, згадувати про русинів, їх традиції, культуру, історію дозволялося лише в контексті загальноукраїнської історії та культури...»². Теза про насильницьку українізацію русинів Закарпаття стала настільки популярною, що її абсурдність не помічають навіть високопоставлені закарпатські чиновники, причому деякі з них за фахом історики. У довідці «По стан русинського руху в Закарпатській області» від 13. 03. 2001 р., яку підписали заступник Закарпатської обласної ради Е. Е. Нусер та заступник

¹ Магочі П.-Р. Народ нізвідки... – С. 94.

² Падяк В. Русинська школа: відродження народної освіти. – Ужгород, 2013. – С. 8–9.

голови Закарпатської державної адміністрації В. П. Приходько, зазначено: «У процесі входження Закарпаття до СРСР питання етнічної належності русинів було вирішено адміністративним шляхом, без прийняття будь-якого юридичного документа й врахування волі та бажання населення краю: усіх русинів механічно переписали українцями»¹.

Як підтвердження тези про насильницьку українізацію мешканців Закарпатської області УРСР ідеологи неорусинства наводять кілька фактів. По-перше, всіх мешканців Закарпаття, які за часів Чехословаччини та гортистської Угорщини вважалися русинами, за наказом керівництва УРСР було записано як українців. По-друге, на території Закарпатської області було заборонено місцеву літературномовну традицію, місце якої посіла українська літературна мова. По-третє, під заборону потрапили найважливіші набутки власної духовної культури закарпатців: греко-католицьку церкву було оголошено поза законом, творчість більшості місцевих письменників, істориків, мовознавців або заборонялася, або ж замовчувалася. Значну частину представників місцевого духовенства, вчительства, творчої інтелігенції репресували, масового характеру набула практика насильницької депортації закарпатської молоді на примусові роботи на шахтах Донбасу.

¹ Про стан русинського руху в Закарпатській області // Руснацький світ. Науково-популярний збірник. – Т. 2. – Ужгород, 2001. – С. 139.

Справді, всі перелічені факти мали місце, однак немає найменших підстав вважати, що дії советської влади мали на меті українізацію Закарпаття, бо це був стандартний, добре апробований набір адміністративно-репресивних заходів, спрямованих на швидку та цілковиту советизацію регіонів, що приєднувалися до СРСР. Політику советизації Західної України, як і Латвії, Литви, Естонії, розробляли, як добре відомо, не в Києві, а в Москві, втілювали її в життя під пильним оком центральних партійних органів. Щоб пересвідчитись у цьому, досить пригадати заходи, які супроводжували приєднання до СРСР інших українських земель. Так, шістьма-п'ятьма роками раніше від закарпатців автохтонні мешканці Галичини, а потім і Буковини також масово «змінити» свою національність із русинів на українців. На Галичині та Буковині так само замість місцевого галицько-буковинського варіанта літературної мови було запроваджено наддніпрянський варіант української мови, а місцеві діалекти оголошено пережитком минулого, який треба наполегливо викорінювати. Греко-католицьку церкву на Галичині заборонено двома роками раніше, ніж на Закарпатті, а нещадні репресії проти галицької та буковинської інтелігенції розпочалися з перших днів приєднання цих регіонів до СРСР. Дії органів НКВД та МГБ на Галичині й Буковині були набагато жорстокішими, ніж на Закарпатті. Усі ці факти чудово відомі ідеологам неорусинства, проте їм

ідеться не про пошук істини, а про реалізацію чітко спланованої технологічної операції: на підставі підміни понять «українізація» та «советизація» створити підґрунтя для наступних технологічних операцій щодо легітимізації культурного простору русинів як окремого слов'янського етносу.

Трагічну статистику результатів, за словами П.-Р. Маґочі, «українізації» Закарпаття містять матеріали книжки «Реабілітовані історією. Закарпатська область». За підрахунками упорядників, «органами НКВС-МДБ було притягнуто до кримінальної відповідальності 10 328 громадян Закарпаття, серед яких не лише закарпатці, а й жителі інших регіонів країни, що прибули на постійне проживання в Закарпатську область після її возз'єднання з Україною»¹. Показово, що т. зв. українізація Закарпаття розпочалася з жорстоких репресій проти керівництва та активних прихильників Карпатської України. За місяць по приході Червоної армії на Закарпаття було заарештовано колишнього міністра Карпатської України Юлія Бращайка, коменданта «Карпатської січі» Дмитра Климпуша і його братів Василя та Івана, міністра Карпатської України Едмунда Бачинського, голову Українського національного Об'єднання Федора Ревая та інших. Через десять днів після здобуття Праги Смерш арештує колишнього президента Карпатської України Августина Волошина,

¹ Реабілітовані історією. Закарпатська область. – Кн. 1. – Ужгород, 2003. – С. 39.

а також міністрів його уряду Степана Клочурака, Юрія Перевузника, Миколу Долиная. Не минули жорстокі репресії й інших українських політичних та культурних діячів – членів ОУН, студентів Празького університету Василя Бісуна, Георгія Бісуна, літературознавця Володимира Бірчака, вчителя з міста Требоні (Чехія) Григорія Бандусяка, учасника студентського молодіжного руху Івана Ковача, адвоката з міста Меджілаборці (Словаччина) Степана Юськіва та інших¹. У справі про т. зв. крайову організацію ОУН у жовтні 1945 р. було засуджено 12 осіб, з яких Михайла Габовду, Анну Качуровську, Михайла Заяця, Михайла Петричку, Івана Балажа – до розстрілу з конфіскацією особистого майна². У 1946 р. за звинуваченнями в антирадянській діяльності було засуджено сімох студентів Хустського педучилища. Показово, що їх звинувачували у тому, що вони зберігали, читали і поширювали націоналістичну літературу. До т. зв. націоналістичної літератури були зараховані повість українського класика Івана Нечуя-Левицького «Микола Джеря», «Кобзар» Тараса Шевченка, виданий

¹ Там само. – С. 62–63

² Там само. – С. 90. Див. ще: Гордійчук С. Судові процеси над «ворогами народу» на Закарпатті у 1944–1946 роках // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка: Серія «Історія». – 2013. – Вип. 2. – Ч. 1. – С. 85–90; Гордійчук С. Політичні репресії на Закарпатті у 1944–1991 рр. / Автореф. дис. канд. історичних наук. – Ужгород, 2015. – Український національно-визвольний рух на Закарпатті.

за кордоном, вибрані твори російського письменника Миколи Гоголя, повість чеського письменника Івана Ольбрахта «Микола Шугай – розбійник»¹.

Про цілеспрямований, саме антиукраїнський характер сталінських репресій на Закарпаття говорить довідка, підготована советськими слідчими органами, в якій, зокрема, сказано: «За даними Комітету держбезпеки при Раді Міністрів СРСР, у період угорського і чехословацького режимів на території Закарпаття існували різні буржуазно-націоналістичні організації, з яких провідне місце займали Українське національне об'єднання (УНО), націоналістичне товариство “Просвіта”, молодіжне націоналістичне товариство “Пласт” та збройні загони “Січі”. Вищезгадані націоналістичні організації видавали велику кількість літератури антирадянського, націоналістичного характеру, а також у широкому масштабі проводилася обробка українського населення в буржуазно-націоналістичному дусі»².

Ці та багато інших фактів антиукраїнських репресій, які на території Закарпатської області розпочалися вже у листопаді 1944 р., на польській Лемківщині в рамках операції «Вісла» – у березні 1947 р., а на Пряшівщині – з весни 1948 р., викривають фарисейську сутність звинувачень П.-Р. Маґочі в насильницькій українізації «русинів». На цьому тлі, що дуже по-

¹ Реабілітовані історією... – С. 122.

² Там само. – С. 63.

казово, ні П.-Р. Маґочі, ні будь-хто з його прибічників не наводить жодного факту переслідування за «русинський» націоналізм або за читання та поширення русинської літератури, хоча не втомлюються повторювати про заборону «русинської» мови.

Після закінчення Другої світової війни Закарпаття, як і інші західноукраїнські землі, зазнає тотальної советизації, яку обов'язково супроводжували жорстокі комуністичні репресії. Директиви записати місцевих мешканців Закарпаття не русинами, як вони називалися за попередніх режимів, а українцями, або запровадити у школах Закарпатської області українську літературну мову з нормами, схваленими у часи антиукраїнських репресій 1930-х років, було ухвалено не через українофільські настрої більшовиків, а тому, що вони не могли вчинити по-іншому. СРСР, прагнучи перенести свої кордони за Карпати, завжди, а особливо на переговорах з представниками Чехословаччини про повоєнну долю Закарпаття, спекулював на «віковічних прагненнях» закарпатців возз'єднатися з українським народом. Коли таке приєднання стало реальним, то, щоб засвідчити послідовність советського керівництва, місцеву руську/руснацьку/русинську людність вирішено було перейменувати лише на українців.

Це перейменування відбулося зовсім не через наміри більшовиків українізувати самотутніх «русинів» та посилити українство, а лише через те, що воно

відповідало тогочасним інтересам та політиці СРСР у Центральній Європі, чудово приховуючи їх справжню експансіоністську сутність. Разом із тим, намагаючись сповна скористатися статусом переможця над фашизмом, щоб поширити концепції В. І. Леніна та Й. В. Сталіна якнайдалі на Захід, більшовицькі стратеги не помітили або не надали належного значення тому, що советизація історичного Закарпаття під личиною його українізації витворює досить потужне західне геополітичне крило українства, яке завжди таїтиме небезпеку для совєтсько-московського режиму. Коли ж у повоєнні роки совєтське керівництво усвідомило цю потенційну небезпеку, воно без вагань погодилося на операцію «Вісла», а вже у 1950-х роках обережно зондувало ґрунт щодо можливостей реалізації неорусинського проекту на теренах Східної Словаччини.

Якщо абстрагуватися від геополітичного аспекту т. зв. українізації Закарпаття, то слід також наголосити на тому, що більшовицька влада вчинила по-більшовицькому: нікому нічого не пояснюючи, видала директиву записати руських/руснаків/русинів Закарпатської області українцями. Саме факт директивного характеру зміни національної належності автохтонних мешканців історичного Закарпаття, хоча й цілком відповідав етномовним реаліям, став стрижневим компонентом сучасної неорусинської доктрини. Неорусини постійно нагадують про насильницьку, недемократичну змі-

ну національної належності закарпатців, а на базі цього факту вправляються у неформальній логіці, вибудовуючи абсолютно хибні силогізми: примусова зміна національності – це акт денационалізації; директивне перейменування закарпатських русинів в українців – це акт українізації; якщо українізація була насильницькою, то місцеві мешканці Закарпаття й надалі залишилися русинами; усе, що створено русинами, є фактами русинської культури. Ілюзорна логічна стрункість цього силогізму приховує його маніпулятивну суть, бо й саму маніпуляцію, яку так майстерно реалізують неорусини, винесена за рамки силогізму – судження, що «русини та українці – це різні за часом та місцем функціонування власні назви представників одного народу».

Така маніпуляція у сфері неформальної логіки з фактом директивного перейменування автохтонних мешканців Закарпаття на українців відкриває перед неорусинами дуже широке поле для подальших маніпуляцій. Приміром, характеризуючи демографічну картину Закарпатської області, неорусини з легкістю зараховують до числа русинів переважну більшість тих, хто на переписах населення записався українцями. Тому, незважаючи на результати офіційного перепису населення України 2001 р., під час якого не було виявлено жодного факту насильницької українізації і русинами записано 10,1 тис. осіб, П.-Р. Магочі у «Народі нізвідки...» оцінює кількість

русинів у Закарпатській області на 740 тис. осіб¹, свавільно русинізуючи чи рерусинізуючи щонайменше 730 тис. закарпатців, які цілком добровільно записались українцями. Маніпулятивний характер демографічних оцінок русинів у Закарпатській області стає ще очевиднішим, коли порівняти різні дані та методики оцінки кількості русинів не лише різними авторами, а й у різних публікаціях одного автора. Так, В. Падяк спершу заявляє, що на підставі спеціально розробленої методики, попри офіційні результати перепису населення в Закарпатській області, «можна припустити, що у 2001 р. русинське населення області мало складати не менше 772 883 осіб. Інші підрахунки (при відсутності офіційної статистики щодо русинів) дозволяють припускати, що станом на 5 грудня 2001 р. національний склад населення краю є таким: русини (800–850 тис.), угорці (151,1 тис.), українці (160 тис.)...²». Щоправда, той же В. Падяк в іншій публікації оцінює кількість «русинів» на 817 700, або 65% мешканців Закарпатської області³. Абсурдність такої методики підрахунку русинів у Закарпатській області та й у світі загалом стає більш ніж очевидною з подальших узагальнень неорусинських демографів: «В настоящее

¹ Магочі П.-Р. Народ нізвідки... – С. 11.

² Падяк В. Русинська школа: відродження народної освіти. – Ужгород, 2013. – С. 10.

³ Рушак М., Падяк В. Система хозяйствования в Закарпатской области в 1991–2004 годах. – Ужгород, 2004. – С. 10.

время, кроме Украины, русины проживают в Словакии, Польше, Венгрии, Сербии и Черногории (бывшая Югославия), Румынии, Чешской Республике, Хорватии, США, Канаде, Австралии, где русины являются меньшинствами. По данным профессора Павла Роберта Магочия, в упомянутых странах проживает 897500 русин. Всего же в мире, в т. ч. в Закарпатье, насчитывается чуть менее 2 млн. русин»¹. Цікаво, в яких саме не названих вище країнах живе ще понад 1 мільйон 100 тисяч русинів? Можливо, ці неорусинські-демографи відкрили афрорусинів чи русинів-монголоїдів, яких ще не описали, проте в загальну «русинську» статистику включили.

Разом з тим, ніхто з неорусинських демографів не зазначає, як за їхніми методиками ідентифікували національну належність цілої низки корінних закарпатців, в т. ч й пряшівчан, – Олекси Мишанича, Василя Німчука, Юрія Балеги, Юрія Бачі, Івана Ваната, Йосипа та Надії Вархолів, Кирила Галаса, Василя Добоша, Омеляна Довганича, Василя Лавера, Михайла Мольнара, Мирослава Сополиги, Михайла Тиводара, Павла Чучки, Миколи Штеця та багатьох інших, які не лише записані українцями, а й присвятили своє життя вивченню української культури. За якою неорусинською методикою можна призначити національність закарпатцю активісту «Просвіти» майору Віталію

¹ Там само. – С. 47.

Постолакі, який пішов добровольцем у зону АТО, щоб захищати Україну, і загинув там смертю героя? Русинами чи українцями треба вважати десятки тисяч корінних закарпатців, які не просто як громадяни України, а як патріоти своєї нації воюють на сході держави або ж матеріально підтримують українську армію у боротьбі з російським агресором? Ці риторичні запитання показують цинізм та облудність маніпуляцій навколо чисельності русинів в Україні, які мають суто політичний характер, оскільки спрямовані на абсолютно безпідставне завищення кількості громадян України, які нібито є русинами за походженням.

Русинізувавши населення Закарпаття, неорусини вдаються до наступної маніпулятивної операції – русинізації набутків регіональної закарпатської культури та оголошення «русинськими» усіх закарпатських діячів науки, культури та мистецтва, не зважаючи на їхні погляди щодо власного національного походження та національнокультурної належності їхньої творчості. У велетенському масштабі цю маніпулятивну операцію було застосовано при підготовці статей до більш ніж вісімсотсторінкової «Енциклопедії історії та культури карпатських русинів»¹. Редактори цього видання, прагнучи видати солідний (за обя-

¹ Енциклопедія історії та культури карпатських русинів. – Ужгород, 2010. – 850 с.; попередні видання «русинської» енциклопедії ретельно проаналізував Е. Гейдел у статті «Рутенія über alles» (Україна модерна. – № 1. – 2007. – С. 191–214.

гом) том русинської енциклопедії, зіткнулися з гострою нестачею як персоналій «русинських» діячів, так і явищ «русинської» культури. Усунути цю проблему допомогла тотальна свавільна «русинізація» діячів української культури: укладачів енциклопедії зовсім не цікавив той факт, як конкретний діяч ідентифікував свою національну самосвідомість та як це позначалося на його творчості, – його особу на власний розсуд вводили або не вводили в реєстр енциклопедичних статей. При аналізі національної ідентифікації персоналій «Енциклопедії...» закрадаються підозри, що її редактори у стилі комуністів наперед визначили прийнятний відсоток «русинських» та нерусинських, передусім українських персоналій і вже за допомогою різних маніпуляцій та відвертих фальсифікацій дотримувалися «чистоти історії та культури карпатських русинів». Укладачі енциклопедії виявляють дива словесної еквілібристики, називаючи конкретних діячів то «русинськими», то «русинської орієнтації», то «української національної орієнтації», то «українськими», то «галицько-українськими», то про т. зв. орієнтацію взагалі не згадують. Так, на підставі характеристики «Енциклопедії...» визначного українця – президента Карпатської України та ректора Українського вільного університету Августина Волошина треба вважати космополітом: «педагог, освітній адміністратор, письменник, журналіст та провідний громадський, культурний і політичний

діяч на Підкарпатській Русі»¹. Автори «Енциклопедії...» також замовчують факт, що пряшівський єпископ Василь Гопко вважав себе українцем та часто у проповідях із гіркотою наголошував, що то не гріх бути українцем, проте його характеризують лише як «священника, педагога та церковного ієрарха на Пряшівщині». Щоправда, у тексті енциклопедичної статті є згадка про те, що співслужителі звинувачували його «не лише в проукраїнських настроях, а й у психічній нестійкості»². По-фарисейськи прирівнюючи проукраїнські настрої до психічної нестійкості, укладачі нічого не кажуть про правдивість таких звинувачень, як і про те, що церква причислила Василя Гопка до лику блаженних і тим самим відкинула брехливі звинувачення щодо «психічної нестійкості». Таким же «Іваном, не помнящим родства» автори «Енциклопедії...» представляють «іконописця 17 ст. на Галичині та Підкарпатській Русі», визначного українського маляра, родом з Галичини, який творив і на Закарпатті, – Іллю Бродлаковича. Разом з тим, у цій же статті зазначається, що І. Бродлакович «писав ікони у стилі українського бароко»³.

Затабувавши означення «український» стосовно сотень закарпатців, які за переконаннями були українцями та плідно працювали на користь української

¹ Там само. – С. 98.

² Там само. – С. 140–141.

³ Там само. – С. 72.

держави чи на полі української культури, укладачі «Енциклопедії...» не змогли вигадати мудрішого евфемізму, як трансформувати відомий публіцистичний штамп про сексуальну орієнтацію в означення «діяч української національної орієнтації». «Українську національну орієнтацію» укладачі «Енциклопедії...» виявили, наприклад, у таких визначних українських громадських діячів та письменників міжвоєнної та повоєнної доби, як Миколая Божук, Юлій та Михайло Брацайки, Юлій Боршош-Кум'ятський, Василь Ґренджа-Донський, Андрій Ворон, Микола Долинай, Василь Пагирия, Атанасій Пекар, Севастіян Сабол (Зореслав) та багато інших. Чи не єдиний закарпатець, якого «Енциклопедія...» визнала українцем, – Олекса Мишанич. Видно, укладачі вважали, що так послідовно і принципово боротися з неорусинством міг лише «український літературознавець та публіцист»¹, а не «діяч української національної орієнтації». Разом з тим, переконаним українцям та глибоким знавцям закарпатських діалектів Кирилові Галасу та Зузані Ганудель автори «Енциклопедії...» не лише відмовили в означенні «український», а й не визнали їх «української орієнтації»: Кирила Галаса охарактеризували просто як «поета, викладача університету, літературознавця та лінгвіста»², а Зузану Ганудель – як «педагога, мовознавця, діяча Комуністичної партії Чехословаччини

¹ Там само. – С. 484.

² Там само. – С. 111.

(член з 1948 р.)»¹. Ніяк не означено «орієнтацію» видатного українського лексикографа, невтомного збирача лексичного багатства закарпатських говорів Миколи Грицака, якого в «Енциклопедії...» названо «педагогом, лінгвістом, фольклористом та поетом на Підкарпатській Русі»².

Окрім подачі персоналій українських діячів як осіб без національної належності, з метою заниження відсотка діячів «українських» та «української національної орієнтації» укладачі «Енциклопедії...» також нерідко виявляють очевидний суб'єктивізм та залишають за рамками свого видання цілу низку визначних діячів Закарпаття. Так, якщо Олексі Мишаничу, членові-кореспонденту НАН України, завідувачу відділу Інституту літератури імені Т. Шевченка, в енциклопедії присвячено окрему статтю, про що згадувалася вище³, то його колезі та близькому приятелю – Василю Німчукові, також членові-кореспонденту НАН України та завідувачу відділу Інституту української мови, який не просто «родом з Підкарпатської Русі», а є неперевершеним знавцем закарпатських говірок та їх історії, що засвідчують десятки його публікацій, місця в енциклопедії не знайшлося. Так само, видно, щоб не дискредитувати чистоту «русинської» історії та культури, до енциклопедії не

¹ Там само. – С. 112.

² Там само. – С. 132.

³ Там само. – С. 484.

потрапив в'язень ГУЛАГу єпископ Іван Маргітич, не-втомний поборник єдності Мукачівської греко-католицької єпархії та Української греко-католицької церкви, хоча персоналію іншого єпископа, завзятого захисника «незалежності» закарпатських греко-католиків від Української греко-католицької церкви – Івана Семедія в «Енциклопедії...» подано.

Щоб унаочнити та гідно представити історію та культуру карпатських русинів, «Енциклопедію...» щедро проілюстровано картами. Усвідомивши потенціально доказову силу картографічного зображення, особливо при поверховому ознайомленні з окремими явищами, П.-Р. Маґочі намагається ілюструвати картами кожен значущий факт «русинської» культури. Однак в «Енциклопедії...» ця настанова зіграла з канадським автором злий жарт. Так, на карті, що зображає «Карпатську Русь 2010 року», її північно-східні кордони чітко повторюють адміністративні межі Закарпатської та Львівської й Івано-Франківської областей, тоді як західні межі «Карпатської Русі» розмиті, окремі її островці позначено далеко за межами Закарпатської області – на території Словаччини, Польщі, Угорщини та Румунії. Таке зображення території «Карпатської Русі» – принципова засада неорусинської доктрини, оскільки ілюструє не просто чіткі кордони, а справжній китайський мур відчуження між «русинським» та «українським» етносами, що його так уперто вибудовують неорусини, тому не випадково такі карти є обов'язковим

атрибутом кожної «серйозної» публікації про карпаторусинів. Проте в енциклопедичних статтях «Бойки» та «Гуцули» через недогляд редакторів або ж через їхнє сподівання, що ніхто не цікавитиметься етнографічними подробицями, зазначено, що «приблизно 70 сіл на південних схилах Карпат вважаються серед етнографів такими, що можуть бути віднесені до бойківських»¹. Інакше кажучи, усупереч загальновідомим мапам П.-Р. Маґочі, 70 сіл Міжгірського та Воловецького районів разом із суміжними районами Львівської та Івано-Франківської областей творять спільний бойківський ареал. Так само в «Енциклопедії...» зазначено, що гуцули – «етнографічна група, більшість представників якої мешкають в Україні»². А це означає, що мешканці Рахівського району на схід від ріки Шопурка і ближніх сіл району Марамуреш у Румунії та гуцули Косівського, Коломийського районів Івано-Франківської та Вижницького району Чернівецької області творять спільний гуцульський ареал. Так автура «Енциклопедії...» мимоволі викрила власні маніпуляції.

Антинаукову практику масової русинізації закарпатоукраїнських діячів культури, апробовану в «Енциклопедії історії та культури карпатських русинів», почали широко використовувати у т. зв. русиністичних публікаціях. Так, В. Падяк у «Нарисі історії карпаторусинської літератури XVI–XXI століть» подає довгий список кар-

¹ Енциклопедія... – С. 59.

² Там само. – С. 155–156.

паторусинських поетів міжвоєнного періоду: Августин Волошин, Василь Гренджа-Донський, Ірина Невицька, Олександр Маркуш, Андрій Карабелеш, Юлій Боршош-Кум'ятський, Михайло Попович, Дмитро Попович, Андрій Ворон, Діонізій Зубрицький, Олександр Полянський, Іванко Мигалко, Павло Федор, І. Дюлай, І. Лоцуга, Петро Карманський, Дмитро Рушак, Антоній Бобульський, Микола Рішко, Марко Бараболя, Юрій Станинець, Миколай Божук, Еміль Балецький, Зореслав, Василь Добош, Олексій Фаринич, Федор Лазорик, Федор Іванчов, Еміліан Калабішка, М. Лугош, Петро Міговк, Іван Мураній, Сіон Сільвай, Олександр Слика, Андрій Патрус-Карпатський, Петро Гаталяка, Йосип Жупан, Федір Потушняк¹. З-поміж названих В. Падяком письменників лише кілька – Андрій Карабелеш, Михайло Попович, Павло Федор, Дмитро Рушак, Василь Добош, Еміліан Калабішка, Сіон Сільвай, Андрій Патрус-Карпатський, Йосип Жупан – русофіли, а решта, окрім кількох мало відомих, зокрема й для самого В. Падяка, бо він навіть не подає їхніх повних імен, а лише ініціали, – І. Дюлай, І. Лоцуга, – українські письменники. Показово, що до числа карпаторуських поетів міжвоєнної доби зараховує, наприклад, Марка Бараболю, який вважав себе українцем та висміював спроби кваліфікувати місцеве населення як окремий слов'янський народ:

¹ Падяк В. Нариси історії карпаторусинської літератури XVI–XXI століть. – Ужгород, 2010. – С. 113.

*Русин наш – кедь так юж треба
Ни вкраинець, ни москаль,
Он упал собі із неба;
Правда се есть исторична.
Нам соборности не треба!
Наша шкіра еластична!*

В. Падык вважає карпаторуським поетом і Петра Міговка, якого, як свідчить Василь Ґренджа-Донський у щоденнику «Щастя і горе Карпатської України», угорські фашисти жорстоко катували не за карпаторусинські, а таки за українські переконання: «Коли Міговк був тяжко побитий – але духом не зломлений, завели його знову до катівні, зв'язали дві лавиці навхрест, одну через другу і назвали це “тріанонським хрестом”. На цей хрест пов'язали письменника і почали бити гумовими палицями по литках, по ліктях, взагалі в ті місця, де найбільше боліло і які дотепер не були збиті».

В. Падык не називає українським поетом і священника-василіянина, родом пряшівчанина, Севастіяна Сабола, відомого під псевдонімом Зореслав, який брав активну участь в організації церковного життя Карпатської України, бо вважав себе українцем, що засвідчив ще у 1936 р. такими поетичними рядками:

Не знаю й сам, чому я покохав
Тебе, о Україно розп'ята,
Тебе, в кайданах, у невольничих шатах,

Оганьблену тавром усіх неслав.
Я щастя, слави, величі бажав,
Коли ішов у світ, а Ти в Пилата
Конала в муці під рукою ката,
Та голос твій молитвою дрижав.
І вперш тоді я духом пробудився,
І вперш тоді любов'ю розгорівся
І серцем покохав Тебе безмірно.
А нині тисячі таких зо мною
На кожний поклик Твій підуть до бою,
Хоча б і в пашу Етни сміло і вірно.

Інакше кажучи, для В. Падяка не важливо, як ідентифікував свою національну належність конкретний закарпатський письменник, чи позначалася національна самосвідомість останнього на творчості, він, ігноруючи факти, відпрацьовує жорстку методологічну засаду неорусинської доктрини: серед закарпатців міжвоєнної доби українців не було.

В. Падяк поширює свою сумнівну методу свавільного зарахування до числа русинських письменників не лише на авторів міжвоєнної доби, а й на сучасників. Так, завзятого борця з неорусинством Павла Чучку-молодшого він вважає русинським поетом, лише на підставі, що той у своїх віршах активно використовує говірку. Найцікавіше, що В. Падяк намагається проілюструвати «русинські» переконання Павла Чучки-молодшого на прикладі вірша, що якраз

спростовує найменші підозри щодо «русинських» симпатій автора:

Я, Намісник Президента
Межи русинами,
Першим ділом загорожу
Область парканами.
Покладу нову капуру
У Нижних Воротах,
Демократам заткам писки,
Вушмарю з роботи і т. д.¹

Відпрацьовуючи технологічні операції з метою штучного протиставлення «русинських» літературних текстів українським, В. Падяк безпідставно заявляє, що п'єсу О. Духновича «Добродѣтель превышаетъ богатство» написано чомусь «в традиціях російської драматургії В. Капніста, О. Сумарокова та Д. Фонвізіна»², та не помічає очевидних паралелей до «Наталки Полтавки» Івана Котляревського. Це, звичайно, не говорить про впливи І. Котляревського на творчість О. Духновича, але показує схожість тенденцій розвитку української літератури на Наддніпрянщині та Закарпатті.

¹ Там само. – С. 148.

² Там само. – С. 69.

СТВОРЕННЯ «РУСИНСЬКОЇ» МОВИ

**Псевдолінгвістичні маніпуляції
як інструмент творення нової мови**

Разом з етнонімом народу та його історією провідну роль у системі творення неорусинського міфа відіграє мовна проблематика, адже, як відомо, саме мова традиційно розглядається як основний етноідентифікуючий елемент. Втім, ідеологи неорусинства, зважаючи на той факт, що південно-західне наріччя, зокрема й «русинський мовний ареал», досить ретельно досліджене, причому ніхто з визнаних учених – чи то українських (Михайло Лучкай, Володимир Гнатюк, Іван Панькевич, Степан Бевзенко, Йосип Дзендзелівський та ін.), чи неукраїнських (Олаф Брех, Франтішек Тіхий, Ласло Деже, Здзіслав Штібер та ін.) – ніколи не заперечував належність «русинського мовного ареалу» до україномовного простору, – могли відмовитися від сізіфової праці доводити окремішність т. зв. русинських діалектів та русинської мови загалом і визнати, що мова нового, четвертого східнослов'янського народу – українська. Австрійці,

наприклад, не визнають себе німцями, проте ніхто з них не заперечує, що їхня рідна мова – німецька; франкомовні бельгійці також ніколи не ідентифікують себе французами, а фламандці – голландцями і т. д. Прикладів таких як у Європі, так і за її межами чимало. Однак П.-Р. Маґочі та його прибічники (ймовірно, з геополітичних міркувань – щоб нічого українського не залишилось на західних схилах Карпат) скерували свої зусилля на доведення факту існування самобутньої мови – «русинської». Оскільки таке завдання не має нічого спільного з лінгвістикою та не лежить у науковій площині, для його розв'язання ідеологи неорусинства послідовно використовують технологічні прийоми, що лише імітують наукові методи. Із цією метою вони намагаються маніпулятивно довести відрубність граматики, фонетики та лексики найзахідніших українських говорів або ж місцевої літературно-мовної традиції тощо.

**«Русинський» правопис: «хоч по-хінськи,
лем не по-українськи»**

Творення «русинської» мови розпочалося з правопису, що дуже нетипово для початку мовотворчого процесу, адже, наприклад, Т. Шевченко, закладаючи підвалини нової української мови, перше видання «Кобзаря» (1840) надрукував ярижкою, тобто по суті

засобами російської графіки: для нього важливим було передати на письмі живе мовлення земляків, тому правопис не міг приховати той факт, що пише він іншою, неросійською мовою. Однак якщо розглядати процес творення мови як технологію, то тоді, звичайно, проблема правопису набуває виняткової важливості, адже саме завдяки правопису мова візуалізується, а оригінальний візуальний образ мови за бажання можна легко зінтерпретувати як свідчення її самобутності. Це чудово розумів під час угорської окупації Закарпаття навіть регентський комісар Міклош Козма, коли, схвалюючи до друку граматику Івана Гарайди, наполіг, щоб у «русинський» алфавіт було додано ъ, який треба було писати в кінці слів з нульовою флексією. Причиною такого адміністративного втручання стало бажання дужче відрізнити «русинську» мову від української, адже на той час українці **ъ** не вживали.

Тому нема нічого дивного, що на початках русинського мовотворення вся лінгвістична русинська проблематика зводилася саме до питань правопису. Щоб кардинально і назавжди розрізнити українську та «русинську» мови, неорусинський активіст, а перед тим закарпатський письменник, що писав українською літературною мовою, Володимир Фединишинець ще у 1990 р. запропонував запровадити в «русинській» мові латинську графіку, бо це, мовляв, відповідає європейським традиціям

русинів та свідчитиме про європейську належність русинської культури¹. Ініціативу закарпатського активіста-неорусина, а радше добре апробований ще в першій половині ХХ ст. угорською та словацькою владою засіб денационалізації українців², підтримав пряшівський греко-католицький священник Франтішек Крайняк, який 2009 р. опублікував латинографічний переклад «Tetrajevanelije», а засноване ним Общество св. Йоана Крестителя активно використовує латинику у «русинських» публікаціях «Русинського Грекокатолицького календаря» та часопису «Artos». Прикметно, що сам Ф. Крайняк, узагальнюючи власний досвід з використання латинської графіки у «русинській» мові, зазначає: «Не знам собі представити видання напр. Молитвенника лем в азбуці. Таке бы не зробила ани Православна церьков. Народ бы го не приняв, а пасторачный ефект бы був негативный і антирусинський»³. Тому, наприклад, василіанський монастир у східно-словацькому Требішові у вересні 1999 р. замовив для своїх парафіян 200 примірників «книжок для

¹ Фединашинець В. Я – русин, мій син – русин // Закарпатська правда. – 15 вересня 1990.

² На Галичині, як відомо, спроби завести латинику, які пов'язують із Йосіфом Їрачком, спостерігалися у кін. 50-х – на поч. 60-х рр. ХІХ ст.; їх категорично відкинула галицька інтелігенція.

³ Крайняк Ф. Статус русинського языка в церьковной сфері // Русин. – № 6. – 2015. – С. 9.

молитви, писаних латиницею»¹. Василь Петровай, який свою трилогію «Русини» спершу в 1987 р. опублікував у Москві російською мовою, у 1993–1994 видав її в Ужгороді українською, а в 1994 в Пряшеві – латинографічною «русинською», причому використання латиници схвалила «Русинська оброда», яка й була видавцем цієї книжки².

Досліди неорусинів з пошуком неукраїнської графіки не обмежилися тільки спробами латинізувати «русинську» абетку – Михайло Кемінь, закарпатський неорусинський активіст, у 90-х роках ХХ ст. писав та публікував свої як прозові, так і віршовані тексти церковнослов'янським уставом:

Руськый домъ, ци домъ
Русинськый/ не дарованный панами,/ /
Што живут десь там далеко/ в
Америць за морями/
/Не дарованный и тыми,
Кто прийшов до нас братами³.

Використання латинського алфавіту демонструє подвійні стандарти ідеологів неорусинства, адже ще

¹ Timkovič J., OSBM. Rusíni na Slovensku v cirkevných dokumentoch. – D. I. – Užhorod, 2006. – S. 26.

² Petrovaj V. Rusynj. – Pr'ášov, 1994.

³ Кеминь М. Руськый домъ им. А. Духновича // Календарь 1996. Общество им. А. Духновича. – Ужгород, 1996. – С. 82.

в листопаді 1992 р. на т. зв. Міжнародному науковому семінарі з русинської мови, організованому за ініціативи П.-Р. Маґочі, було ухвалено використовувати всіма «штандартами» русинської мови тільки кирилицю, проте, як бачимо, Світовий конгрес русинів, керований тим же П.-Р. Маґочі, у 2009 р. схвалює видання латинографічного Євангелія. Очевидно, денаціоналізаційний ефект від запровадження латинської графіки в «русинській» мові набагато цінніший, ніж збереження духовної спадщини, про що не втомлюються говорити ідеологи неорусинства.

Паралельне використання латинського та кириличного алфавітів, яке особливо поширене на Пряшівщині, не раз породжує курйозні випадки. Так, наприклад, один із дописувачів «двоалфавітного» журналу «Blahovistnik / Благовѣстник» – Василій Франко – публікує кириличною графікою вірш «Пресвященному Павлу», а лист до редакції – латинською графікою. Пор.: *«Златая митра сеяет на главе Твоей. / Уж двадцять лет з тех пор протекло, / Как достославно Ты начал рукой своей / Вести Христова стадо в райский свет»* та *«Nabližajetsja 120-ričnica z dňa narodženija Blaženoho svjaščennomučenika Pavla Gojdiča, ČSVV, jakoho ja osobisto znav i jakomu dejakyj čas z 1946. r. chodiv ministrovati v joho episkopsku kaplicju»*¹.

¹ Blahovistnik / Благовѣстник. – № 7. – 2008. – S. 22–23.

Правописні проблеми «русинської» мови стосуються не лише використання кириличного та латинографічного письма, бо навіть кириличні «русинські» тексти містять дуже широкий діапазон варіативних орфограм. І справа не лише в тому, що «русинська» мова має офіційно визнані аж чотири «штандарти», кожен з яких, зрозуміло, характеризується своїми специфічними рисами та послуговується власним правописом.

Основною причиною, що впливає на формування правописної системи «русинської» мови, є імперативна настанова ідеологів неорусинства використовувати правопис як засіб відчуження «русинської» мови від української. І українська, і «русинська» мова використовують буквено-звукове письмо, а різниця у звуковій системі української літературної мови та говорів історичного Закарпаття зводиться головним чином до голосного середнього ряду **[ы]**, якого нема в українській літературній мові. Коли правопис використовували б не з ідеологічною метою, а для найточнішого відтворення на письмі усного мовлення, то й різниця між українською та «русинською» системою правопису мала би зводитись лише до появи додаткової «русинської» літери на позначення звука **[ы]**, якої нема в українській абетці. Саме так вчинив кодифікатор «русского языка» Г. Костельник, який не переслідував мети відчужувати правопис літературної мови бачвансько-сримських руснаків від

української, а лише намагався якнайточніше відтворити особливості рідного говіркового мовлення на письмі. Він, зважаючи на нерозрізнення бачванцями звуків **[u]**, **[i]**, характерних для української літературної мови, лише відмовився від використання літери **i**, а поза цим з великим успіхом використав тогочасну українську правописну традицію, зокрема «Руску правопись», ухвалену Товариством імені Т. Шевченка у 1904 р., та створив життєздатну орфографію, що не втрачала генетичних зв'язків із писемними традиціями української метрополії.

Сучасні неорусини відкинули позитивний досвід Г. Костельника, а тому намагаються вже на рівні абетки засвідчити самотність «русинської» мови. Кількість літер у русинських абетках варіює від 34 до 38. По 34 літери нараховують алфавіти пряшівського та лемківського штандартів «русинської» мови, закарпатські автори граматики «Материнський язык: писемница русинського языка» (1999) Михайло Алмаші, Ігор Керча, Василь Молнар і Стефан Попович використовують 35 літер: порівняно з українським алфавітом, вони додали ще літери **ѣ** та **ы**; а Надія Печора, авторка підручника «Русинський язык», подає «Русинський алфавіт», який нараховує 36 літер та 2 «русинські графічні сігналні знаки»¹, тобто, порівняно з українським, до його складу включено літери **ы**, **ѣ**

¹ Печора Н. Русинський язык. 1.–3. цвыт. Про русинські школы пятърічної сістемы народной освіти. – Ужгород, 2013. – С. 12–13.

(йо), **ѣ** (твердый знак), а також **Ѡ, ѡ**. І. Петровці, Ю. Чорі, М. Алмашій також не залишилися осторонь процесу відчуження «русинської» орфографії та вживають літери **Ѣ, Ъ, ѣ**, якими передають на письмі рефлексии етимологічних [o], [e] у новозакритих складах. Не зумівши запровадити в русинській мові латинський алфавіт, В. Фединишинець узявся за створення «русинської» кириличної азбуки, чию самотність мала демонструвати відмова від т. зв. йотованих літер *ї, є, ю, я*, замість яких він уживає буквосполучення *йї, йе, йу, йа*, якщо вони позначають два звуки, та буквосполуки *ы, ъе, ѣу, ѡа*, коли йдеться про позначення м'якості попереднього приголосного. Щоб увиразнити самотність свого «русинського» правопису, за допомогою м'якого знака В. Фединишинець навіть позначає на письмі пом'якшену вимову приголосних під впливом наступного [i]: *майеме, льуди, офіціальной, йакбы, Словакія, слыдуйучім, часы, лыпше, читательі, сым, ділы, цылі* тощо.

Нехтуючи усталеними писемними традиціями Закарпаття, творці «русинської» орфографії міксують відомі у лінгвістиці принципи правопису, щоб витворити цілком неукраїнський «русинський» правопис. Оскільки різні автори мають неоднаковий рівень лінгвістичної підготовки та власні уявлення щодо правописних засобів увиразнення самотності «русинської» орфографії, то це породжує у сфері «русинського» правопису справжній хаос. Найчастіше

специфіку «русинського» правопису намагаються виразити з допомогою використання або фонетичного, або історичного принципів правопису, причому їх комбінація та конкретна реалізація має суто індивідуальний характер, що в кінцевому підсумку також працює на ідею самобутності «русинської» мови, бо витворює насправді небачену орфографію.

Чи не основним питанням русинського правопису є вибір засобів орфографії для передачі на письмі особливостей рефлексії етимологічних звуків [o], [e] у новозакритих складах, які, як відомо, у карпатській групі говорів української мови переходять у звуки [y], [j], [u] та [i]¹. Цю фонетичну рису закарпатські неорусини намагаються подати як свідчення неукраїнськості місцевих говірок, тому вони такі уважні при відтворенні її графічними засобами «русинської» мови. І. Петровці з цією метою використовує німецьку графему **ü**, Ю. Чорі та Д. Сидор – грецьку – **ÿ**, а М. Алмашій, як він сам називає, умлаут – **ÿ**, якими вони прагнуть буквально відтворити особливості вимови своїх рідних, т. зв. закарпатських «ўкаючих» говірок. Носії укаючих закарпатських говірок не підтримали своїх «ўкаючих» колег і пропонують писати в цій позиції літеру **y**. Ті неорусини, що віддають перевагу не фонетичному, а історичному принципу правопису, на місці етимологічних **[o], [e]** пишуть літеру **î, ô**². Резуль-

¹ Бевзенко С. П. Українська діалектологія. – К., 1980. – С. 224.

² Печора Н. Русинський язык. 1.–3. цвыт. – Ужгород, 2013. – С. 12–13.

тати рефлексії етимологічних звуків **[o]**, **[e]** в закарпатських говірках, які можна витлумачити лише в контексті фонетичних змін саме української мови і які зустрічаються і в інших українських говорах, зокрема поліських, спричинилися до того, що базова для неорусинської доктрини власна назва Підкарпатська Русь у неорусинських закарпатських виданнях побутує аж у сімох орфографічних варіантах: *Подкарпатська Русь*, *Пудкарпатська Русь*, *Пїдкарпатська Русь*, *Пїдкарпатська Русь*, *Пїдкарпатська Русь*, *Пїдкарпатська Русь*.

Іншою фонетичною рисою закарпатських говірок, причому також загальноукраїнської природи, яку широко фіксують найдавніші пам'ятки української мови з XI ст., стало сплутування ненаголошених [e], [и], зокрема, в Ізборнику 1076 р. зафіксовано форми на *наричеши*, *кристѣ*, *властилинѣ*¹ тощо. Однак ця давня українська риса зі зрозумілих причин не знайшла свого відображення у чинному українському правописі. Цим фактом і намагаються скористатися неорусини, старанно відтворюючи таку специфічно українську рису на письмі: таким чином на місці українських форм *великий*, *день*, *репутація*, *серце*, *танець* постали «русинські» орфограми *виликий*, *динь*, *рипутація*, *сирце*, *таниць* тощо. Прикро, але з подачі симпатиків неорусинства цей ультрафонетичний

¹ Історія української мови. Фонетика. – К., 1979. – С. 263.

принцип передачі на письмі ненаголошеного **[e]** було застосовано в офіційному написанні ойконімів Закарпаття угорського походження, через що з'явилися орфограми на зразок Велика *Бийгань* замість Велика *Бегань*, *Пийтерфолво* замість *Петерфолво*, *Тийглаш* замість *Теглаш*, *Тісобикинь* замість *Тісобекень* та ін¹.

Попри таку величезну увагу до передачі на письмі рефлексів етимологічних **[o]**, **[e]** в новозакритих словах та **[e]** в ненаголошеній позиції, що її виявляють кодифікатори «русинської» мови на Закарпатті, маніпуляційний характер цих суто «русинських» орфограм стає очевидним, коли зіставити їх із відповідниками у пряхівському «штандарті» русинської мови. Тут за чинними нині «Правилами русинського правопису» у новозакритих складах на місці етимологічних **[o]**, **[e]**, як і в українській літературній мові, треба писати літеру **i**, а звук **[e]** і в наголошеній, і в ненаголошеній позиціях передається літерою **e**. Пор.: *дім*, *грім*, *віл*, *сіл* та *зелений*, *купець*, *отець* тощо².

Щоб відрізнити український правопис від «русинського», неорусини запроваджують літеру **ě**, яка в аналогічній позиції разом із буквосполученням **йо** передає на письмі звукосполучення **[йо]**, через що з'явилися дублетні орфограми на зразок *Йосип*, *йой*,

¹ Романюк М. Соціально зумовлені інновації в ономастиконі Закарпаття кінця ХХ – початку ХХІ ст. – Ужгород, 2007. – С. 98.

² Панько Ю., Ябур В. Правила русинського правопису. – Пряшів, 1994.

район, Нью-Йорк та ёго, ёму, ётованый, моёго. Окрім того, щоб іще переконливіше явити самобутність «русинської» мови, **ё** може позначати ще й м'якість попереднього приголосного **+[o]**: конёви, путёви, сёго, малёваный та ін¹. Щоб додати історичного колориту, Д. Сидор до «русинської» азбуки включив і літеру Ъ.

Русинські автори, як правило, використовують літеру **ї**, однак у «русинському» правописі вона позначає не лише звукосполюку [й+і], її також пишуть на місці колишнього ятя або ж нею позначають голосний **[ij]** та м'якість попереднього приголосного. Пор.: доїти, поїти, Україна, їжак, твої, мої та вліті, бисїді, синїй, послїднїй тощо³.

Серед інших поширених орфограм, використання яких має на меті підкреслити інакшість «русинської» мови порівняно з українською, назвемо такі:

- написання *ся* з дієсловами не разом, як у сучасній українській мові, а окремо (*дає ся, набрати ся, постити ся*);
- форми інфінітива дієслів колишнього 3-го класу із суфіксом *-ова*, а не *-ува-*, як це нині усталено в українській мові (*друковати, публікувати* тощо);
- роздільна вимова на письмі позначається не за допомогою апострофа, а за російськомовною традицією

¹ Див.: Печора Н. Цит. пр. – С. 18.

² Сидор Д. Граматика русинського языка для русинів Украйины центральної Європы и Америки. –Ужгород, 2005. – С. 31.

³ Там само. – С. 14.

літерою *ъ* (*зъїв, зъявили*); окремі автори роздільну вимову взагалі не позначають (*зіїв, зявили*) або ж показують на письмі зміну звукосполюки «губний+й» на «губний+н/л» (*памнять, мнясо, сімня, здоровля*);

– правопис префіксів *роз-, без-, воз-, з-, із-* врегульовують правила російської орфографії (*безлико, безрадґсний, безрукый та беспорядок, бесшумный, бестактно*);

– позначення на письмі епентетичних та протетичних звуків не має чітких правил, а залежить від «простонародного характера бисіды, авать коли тото валушно подля благозвучности»¹, тому в русинській мові нормативними є *наука і навука, око та воко, ухо та вухо, увця та вівця*;

– пом'якшення приголосних внаслідок акомодациі до голосного [յ] позначається м'яким знаком *поньюс, повьюв* тощо.

Ці та інші, на думку неорусинів, суто «русинські» орфограми віддзеркалюють питомо українські фонетичні та морфологічні явища, які просто не є нормативними для української літературної мови, проте від того вони не перестали бути українськими. Так, приміром, українські інфінітиви з суфіксом *-ова-* на зразок *кроковати* хоч і не є нормативними з погляду сучасної української літературної мови, проте панували в українській мові ще в XIX ст.: наприклад,

¹ Русыньскый язык. – С. 139.

П. Білецький-Носенко у «Словнику української мови» вживає інфінітиви лише із суф. –ова- *бабовати, гетмановати, глузовати, дивоватися*¹; ці форми і донині використовуються не лише в закарпатських, а й в інших південно-західних діалектах української мови². Орфограми на зразок *змилосердити ся, мішати ся*, в яких *ся* пишуть окремо, не можуть бути свідченням самотності ні «русинського» правопису, ні «русинської» мови загалом, оскільки це суто формальна орфограма, до того ж добре відомо, що за правописними системами, чинними в Галичині та Буковині в другій пол. XIX та першій XX ст. (Є. Желехівський, С. Смаль-Стоцький, «Руска правопись...» (1904), а також правопис Записок Наукового товариства імені Т. Шевченка тощо), *ся* з дієслівними формами писалось окремо.

У своєму бажанні якнайширше використовувати правопис як засіб увиразнення окремішності та самотності «русинської» мови сучасні неорусини можуть заходити досить далеко: вони не обмежуються лише олітературненням говіркових форм, а ладні запроваджувати штучні орфограми, які не мають підґрунтя у говірковій стихії. Так, чимало норм словацького «штандарта русинської мови» породжено правилами словацького правопису. Зрештою,

¹ Білецький-Носенко П. Словник української мови. – К., 1966. – С. 48, 97, 99, 116.

² Бевзенко С. П. Цит. пр. – С. 212.

співробітниця Інституту русинського язика і культури Кветослава Копорова не приховує того, що вагомим аргументом для прийняття низки «русинських» орфограм була їх схожість або тотожність до словацьких¹. Показовим прикладом такого впливу є правопис прикметників із суфіксом *-ский* – *русинський, женьський, монополіський*. У місцевих говорах, як і в українській літературній мові, за словами професора Миколи Штеця, уживається суфікс *-ський*, який закономірно пом'якшує попередній твердий приголосний основи. Від іменника *русин* згідно з діалектною нормою є правильна тільки форма прикметника *русинський*, з можливим двояким написанням: *русинський* (за українським правописом) або *русинський* (на підставі буквального відтворення на письмі особливостей говіркової вимови)². Показово, що обидві орфограми можуть бути легко витлумачені засобами орфоєпії, загальноукраїнської чи місцевої, південнолемківської. Тому, щоб порвати будь-які зв'язки з українською мовою, автори «Правил русинського правопису» запроваджують штучну, проте зорієнтовану на норми словацької мови орфограму *русинський* – словацькою – *rusínsky*.

¹ Копорова К. Дакотры орфографычны і орфоєпичны праблемы в русинських масмедіях на Словакіі // Русин. – № 6. – 2015. – С. 12–17.

² Штець М. До питання кодифікації «русинського язика» // Українці-русини. Етнолінгвістичны та етнокультурны процеси в історичному розвитку. – К., 2013. – С. 562–563.

Бажання наблизити «русинський» правопис до норм словацької літературної мови можна вбачати й у правилах «Писаня гласной і», за якими постали дивні орфограми *бандуриста, інжінір, чітати, палиця, родіч, граматіка, принцип* та ін.¹ Таке написання базується на нерозрізненні звуків [u] та [i], яке не характерне ні для місцевих говірок, ні для української літературної мови, проте поширене у словацькій мові (пор. словацькі *inžinier, čítat', palica, rodič, gramatika, princíp*²).

Каменем спотикання для нормалізаторів «русинської» мови на Словаччині стала проблема передачі на письмі паузи, що її в українському правописі передає апостроф. Словацька орфографія аналогічного знака не має, бо тут таке орфоепічне явище відсутнє. Не маючи змоги запозичити словацькі норми та не бажаючи прийняти українські, автори «Правил русинського правопису» вдаються до творення самобутності «русинської» мови: пропонують на межі префікса та кореня позначати паузу м'яким знаком, який у цій позиції називають не звичайним м'яким знаком, а «розділовим м'яким знаком» (*зьявити ся, одьїсти, зьїзд*), а в позиції після губних у межах кореневої морфеми взагалі ніяк не позначати паузи (*пє, бю, пять, вязати, обєкт*)³.

¹ Панько Ю., Ябур В. Правила русинського правопису. – С. 16–17.

² Krátky slovník slovenského jazyka. – Bratislava, 1987.

³ Панько Ю., Ябур В. Правила русинського правопису. – С. 20.

Щоб ніхто не подумав, що «русинську» та українську мову об'єднає спільне використання специфічної кириличної літери **ґ**, К. Копорова, сплутуючи поняття літера і фонема, цілком безпідставно твердить, що «в останніх десятироках ай українськы лінгвісты ся вертають к фонемі **-ґ-** [...], но і так фонему **-ґ-** рядять лем на периферію фонем українського нормативного языка, на розділ од русинських лінгвістів (напр. Ябур, тыж Копорова), котры фонему **-ґ-** поважує за штандартну, рівноцінну іншым фонемам в русинській фонологічній системі»¹. Насправді у фонології нема ніякого периферійного чи «штандартного» статусу фонем, бо тут чинне відоме правило – «раз фонема – завжди фонема». Українські слова на зразок *ґніт* – *ґніт*, *ґрати* – *ґрати*, значення яких розрізняються лише завдяки опозиції **/з/** – **/ґ/**, чудово засвідчують повноправність цієї фонемі у фонологічній системі не лише української літературної мови, а й українських говорів Східної Словаччини, а використання спільної літери для позначення її на письмі – ще одне свідчення належності «русинського» ареалу до українського етнокультурного простору.

Підсумувати правописну діяльність неорусинів можна, процитувавши Марка Бараболю, закарпатського гумориста, який ще в середині ХХ ст. висміяв тутешняцькі мовні преференції:

¹ Копорова К. Дакотры орфографычны і орфоепічны проблемы в русинських масмедіях на Словакії // Русин. – № 6. – 2015. – С. 13.

Дайте нам язык у школы
Всякый – хоч и хінський,
Хоч мадярський, хоч кацапський,
Лем не український.

Сам собі граматист: неорусинські граматики

Незважаючи на першорядну важливість лінгвістичної аргументації при з'ясуванні статусу «русинської» мови, запеклі дискусії щодо цієї проблеми здебільшого велися на підставі аналізу екстралінгвальних чинників, коли явно бракувало аналізу власне мовних фактів. Поява цілої низки граматик «русинської» мови, а також колективної монографії «Русинський язык» (2004, 2007) та першого університетського підручника «Лексикологія і словотворіння русинського языка» (2015) А. Плішкової хоч і суттєво не наблизило нас до остаточного розв'язання основного питання русиністики, проте дало чудову нагоду оцінити характер лінгвістичної аргументації прихильників самостійності «русинської» мови.

Перше, що впадає в око при знайомстві з дослідженнями «русинської» мови – це нова термінологія. Так, І. Керча, описуючи закарпатський варіант «русинської» мови, використовує такі «русинські» лінгвістичні терміни: *назывник*, *замінник*, або *місто-замінник*, *якостник* (*ступневі*, чи *градуалні*, *удносні*,

чи *релятивні, присвуйні, глагол (вербум), приглагол (адвербіум), союз, частиця*¹ та інші. Ці терміни, звичайно, вжито з оглядом на усталену українську граматичну термінологію, і, на перший погляд, авторові вдалося засвідчити якщо не їх самотність, то бодай неукраїнськість. Д. Сидор, прагнучи засвідчити власну термінотворчу самотність не лише у контексті української граматичної традиції, а й на тлі різних неорусинських граматик, застосовує інші терміни: *назывник (іменник), прилагательник (прикметник), містоназывник (займенник), чисельник (числівник), глагол (дієслово), дающий (давальний), видящий (знахідний), творящий (орудний), містный (місцевий)* і т. д. Д. Сидор виявляє специфічне розуміння принципів поділу займенників на розряди, коли, давши волю власній лінгвістичній термінотворчості, називає їх так: *прості, або головні (особові), означені (означальні), вертальні (зворотний), указательні (вказівні), звідальні (питальні), присвойительні (присвійні), неозначені (неозначені) та звідально-односні (питально-відносні)*. Як бачимо, заперечним займенникам у граматиці Д. Сидора не вистачило ні терміна, ні місця у класифікації, натомість є *звідальні (питальні) та звідально-односні (питально-відносні)*².

Націленість «русинських» лінгвістів на самотню «русинську» лінгвістичну термінологію настіль-

¹ Русинський язык... – С. 129–146.

² Сидор Д. Граматика русинського языка... – С. 109.

ки сильна, що, боячись її порушити, вони не змогли навіть у спільній колективній монографії узгодити основні поняття. Для прикладу, в І. Керчі займенник – *замінник* має такі розряди: *личні, оборотний, узначені, указателні, звідалні-удносні, присвойні, неозначені, удмітуючі*, а у В. Ябура та А. Плішкової займенник – це вже *містоназивник*, що має розряди – *особны, рефлексівне, указуючі, присвойны, вызначены, вопросно-односны, негуючі, невызначены*. Прикметно, що «русинські» граматисти, обєрігаючи свою терміносистему від найменш впізнаваних українських впливів чи аналогій, активно творять «русинську» лінгвістичну термінологію на базі російської або словацької. Так, наприклад, автори граматики «Материнський язык (писемниця русинського языка)» (1999) творять «русинські» терміни «за образом і подобиєм» російських: *именительник, родительник, давательник, винительник, творительник, містник, звательник*¹ (пор.: російські терміни – *именительный, родительный, дательный, винительный, творительный, местный, звательный*). Словацькі неорусини, добираючи неукраїнські, тобто «русинські» назви відмінків, або *падів* (словацькою *rád* 'відмінок'), копіюють словацькі терміни: *номінатів* (словацькою *nomimatív*), *генімів* (словацькою *genetív*), *дамів* (словацькою

¹ Алмашій М., Керча І., Молнар В., Попович С. Материнський язык (писемниця русинського языка). – Мукачово, 1999. – С. 14.

datív), *akuзамів* (словацькою *akuzatív*), *інструментал* (словацькою *inštrumentál*), *локал* (словацькою *lokál*), *вокамів* (словацькою *vokatív*). Назви інших граматичних категорій словацькі русини також воліють запозичувати зі словацької мови: *єднотне число* (словацькою *jednotné číslo*), *множне число* (словацькою *mnôžné číslo*), *придачник* (словацькою *prídavné meno*), *компаратив* (словацькою *komparatív*), *суперлатив* (словацькою *superlatív*), *деклінація* (словацькою *deklinácia*) тощо. Надмірну увагу неорусинських лінгвістів до термінотворення зауважив і М. Штець, який називає чудернацькими граматичні терміни, представлені в «Орфографічному словнику русинського язика», які до того ж докорінно відрізняються від термінології В. Ябура та А. Плішкової: *називаючий пад* (називний відмінок), *рождаючий пад* (родовий відмінок), *даючий пад* (давальний відмінок), *видячий пад* (знахідний відмінок), *містный пад* (місцевий відмінок), *творячий пад* (орудний відмінок), *кличучий пад* (кличний відмінок)¹. Такий «русинський» термінологічний суржик і справді нічим не нагадує сучасну українську граматичну термінологію.

Чітка настанова кардинально порвати з українською граматичною традицією простежується і в аналізі граматичних явищ, зокрема при визначенні словозмінних типів, причому, як у випадку з термі-

¹ Штець М. Цит. пр. – С. 569.

нологією, під личиною самобутніх «русинських» класифікацій граматичних явищ пропонують словацькі чи російські. Так, в українській граматичній традиції, зокрема ХХ ст., як правило, виділяють три або чотири відміни іменників, з яких перша або перша і друга ще поділяються на групи. Поділ іменників на групи має конвенційний характер, він належить до числа т. зв. системонабутих категорій і мало що говорить про граматичну самобутність мови, проте має неабияке дидактичне значення та справедливо розглядається як свідчення давності граматичних традицій. Щоб переконливо продемонструвати незалежність «русинської» граматики, її творці запропонували кілька класифікацій словозмінних типів іменників не просто несхожих, а настільки несхожих на українські, що взагалі мало чим подібних до відомих аналогічних класифікацій будь-якої флективної мови. Так, ще в 1994 р. автори «Правил русинського правопису» у розділі «Формотворіння» категорично відкидають українську граматичну традицію та запозичують принцип словацької морфології, в якій іменники поділяються на 12 зразків відмінювання. Але «русинські» кодифікатори, творчо осмисливши набутки словацької граматичної думки, збільшили кількість зразків відмінювання «русинських називників» майже втричі (!) – до 31 типу відмінювання: 12 для чоловічого роду, по 8 для жіночого та середнього родів та 3 для іменників *pluralia tantum*. Цікаво, за скільки

уроків школярі зможуть опанувати таку детальну класифікацію? За прикладом словацьких «русинів» і на Закарпатті І. Керча також вирішив радикально переглянути класифікацію словозмінних типів та запропонував поділити «русинські» іменники на 16 типів: 3 типи для «називників мужського роду», 6 – «женського» та 7 – «сериднього»¹. Однак дипломованому інженеру І. Керчі забракло навіть 16 типів, щоб розподілити між ними всі «русинські» іменники, тому до «м'якої основи називників мужського роду» на зразок *путь, край* він зарахував, незважаючи на специфічну парадигматику, «мішану основу» – іменники *муж, нуж*. Надміру деталізований поділ іменників на типи також не допоміг усунути численні випадки використання двох або й навіть трьох паралельних відмінкових закінчень. Наприклад, іменники чоловічого роду «твердої основи» у місцевому відмінку однини можуть приймати флексії *-ї, -ови, -у*. Зрозуміло, що поява таких гіпердеталізованих емпіричних класифікацій аж ніяк не продиктована унікальною специфікою граматичної структури «русинської» мови, а вона має технологічне призначення. Намагання створити власні класифікації, як іронічно зазначає М. Штець, мають лише одну мету – «підтвердити думку «про обосноване виділення карпатських русинських діалектів до самостатної групи в рамках

¹ Русинський язык... – С. 129–132.

всходославянських діалектів»¹. Очевидна неспроможність авторів «русинських» граматик узагальнювати граматичні явища чітко прямує до того, що у бажанні створити оригінальну «русинську» граматику вони кваліфікуватимуть кожен іменник як окремий тип відмінювання.

Про політичні мотиви творення таких граматичних класифікацій «русинської» мови свідчить, на нашу думку, той факт, що через десять років після появи класифікації з 31 деклінацією іменників, коли у Словаччині «русинська» мова була офіційно визнана і вже не було гострої потреби демонструвати її самотність, від власне «русинської» непридатної для користування класифікації тихенько відмовляються та запроваджують поділ іменників на 4 деклінації, який буквально повторює добре відомі в українській граматичній традиції чотири відміни іменників. До речі, неорусини Польщі в своїй лемківській граматиці дотримуються також «українського» поділу іменників на чотири «одміны»².

При визначенні статусу мови термінологія та граматичні класифікації, як вже говорилося, мають навіть не другорядне, а третьорядне значення, проте завдяки своїй доступності для кожного пересічного читача ця

¹ Штець М. До питання кодифікації «русинського язика» // Українці-русини. Етнолінгвістичні та етнокультурні процеси в історичному розвитку. – К., 2013. – С. 562–563.

² Там само. – С. 168–171, 228.

проблематика має найбільший технологічний потенціал для пропаганди політичних узагальнень, і саме тому ідеологи неорусинства такі уважні до цих питань. Адже необізнаний у темі читач не завжди зможе безпомилково відрізнити іменник від прикметника, проте різниця між іменником та «називником» або між прикметником та «придавником» для нього буде очевидною і байдуже, що за цими такими різними термінами криються абсолютно гомогенні мовні факти.

Маніпулятивний характер граматик «русинської» мови виявляється не лише в термінології та в пропонуваній класифікації, автори русинських «граматик» за найменшої нагоди намагаються наголосити на нібито докорінних відмінностях між «русинською» та українською граматики. Так, наприклад, В. Ябур та А. Плішкова твердять, що флексія *-ове* у називному відмінку множини іменників чоловічого роду «заховала ся лем в русинськiм языкy»¹. Досить згадати загальновідому українську літературну форму *панове*, щоб пересвідчитися у хибності таких безапеляційних заяв. Окрім того, флексія *-ове-* поширена у галицько-буковинській та карпатській групі українських говорів². Також не відповідають реальним фактам твердження В. Ябура та А. Плішкової, що флексія *-и* в іменників середнього роду із парціальними суфіксами *-ат-*, *-ят-* «(на розділ од українського) ся не

¹ Там само. – С. 170.

² Бевзенко С. П. Українська діалектологія. – С. 219, 225.

хоснує»¹, адже у цій відмінковій формі вона поширена не лише в південно-західному, а й у північному наріччях української мови². Якщо ж абстрагуватися від новаторської термінології та численних новацій у сфері класифікації «русинських» граматичних явищ, то «русинські» граматики показують, що абсолютна більшість фактів «русинської» морфології має паралелі в українській мові, причому не лише в її південно-західному наріччі, а й у літературній формі, а також у північному та південно-східному наріччях.

Праці мовної тематики кінця ХХ – поч. ХХІ ст. витворюють зовнішній антураж окремішності «русинської» мови за допомогою використання незвичної термінології або специфічних класифікацій мовних явищ. Однак у найновіших публікаціях акценти змінилися: визнання окремішності «русинської» мови подається як доконаний факт, а тому сучасна «русинська» автура на власний розсуд, незважаючи на походження та ареал поширення конкретних мовних явищ, кваліфікує їх «русинськими». Таке свавільне поводження з мовними фактами відкриває необмежені можливості для розширення масштабу фальсифікацій при описі історії та сучасного стану т. зв. русинської мови, що, в свою чергу, вміло використовують різні зацікавлені політичні сили як аргумент для дезінтеграції українського етномовного простору.

¹ Русинський язык... – С. 172.

² Бевзенко С. П. Цит. пр. – С. 102.

Уперше такий підхід продемонстрував тартуський мовознавець Александр Дуліченко, який зізнається, що за результатами «поездки в 1997 г. в Торонто [...]» благодаря пригласившему меня проф. П. Р. Магочи я смог результативно поработать в собранной им при Кафедре украинских исследований Торонтского университета богатейшей библиотеке по карпаторусинистике¹. Належна лінгвістична підготовка дозволяє А. Дуліченкові ухилитися від контроверсійних тверджень щодо української мови та українців на теренах історичного Закарпаття, проте, очевидно, щоб виправдати сподівання фундатора відрядження в Торонто, який очікував «результативной работы», – з'явилася дев'ятисотсторінкова книга «Письменность и литературные языки Карпатской Руси». Ця книга являє собою збірку текстів, які прямо або опосередковано – через емігрантські кола – пов'язані з історичним Закарпаттям. У стислій передмові до цього видання А. Дуліченко, ігноруючи основні засади наукової об'єктивності, навіть і словом не обмовився про існування досліджень, у яких українські та зарубіжні автори доводять, що історія писемності та літературної мови на історичному Закарпатті – це органічна частина історії української літературної мови. Не згадує він і про величезний масив текстів із теренів історичного Закарпаття, зокрема зразки офі-

¹ Дуліченко А. Письменность и литературные языки Карпатской Руси. – Ужгород, 2008. – С. 11.

ційно-ділового стилю доби Карпатської України, без чого його дев'ятисотсторінкова книжка є не просто неповною, а тенденційною. Натомість він подає як аксіому твердження, що, мовляв, «население Карпатской Руси (саме так!), исстари исповедуют “русскую веру”, называло себя русскими (устар.), русинами, руснаками. Основная его часть (насправді за переписом населення 2001 р. це аж 0,8%. – Л. Б.) и сегодня продолжает себя так именовать»¹, тому-то й місцева писемна спадщина – це тексти «карпаторусинских вариантов литературного языка».

Такий же прийом цинічної «русинізації» демонструє Анна Плішкова, авторка першого університетського підручника «русинської» мови – «Лексикологія і словотворіння русинського языка», що побачив світ у 2015 р.² Масштаб застосування маніпуляційних прийомів стає очевидним, коли проаналізувати ілюстративний матеріал, яким А. Плішкова супроводжує опис лексичних явищ «русинської» мови. Не лише належність до русинської мови, а й винятково «русинське» походження аналізованих лексем А. Плішкова визначає на власний розсуд, за допомогою лише її відомих принципів та, що вкрай важливо, за цілковитого ігнорування лексикографічних даних, зокрема українських діалектних словників. Коли ми вслід

¹ Там само. – С. 13.

² Плішкова А. Лексикологія і словотворіння русинського языка. – Пряшів, 2015. – 193 с.

за А. Плішковою проаналізували «русинську» лексику, яку вона використовує для ілюстрації лексичних явищ «русинської» мови, то з'ясувалося, що близько 90% ілюстративного матеріалу в «русинській» лексикології складає українська лексика.

Українську лексику, представлену А. Плішковою як ілюстрації лексичних явищ «русинського языка», можна поділити на дві групи: загальноукраїнська та регіональна (діалектна). Так, А. Плішкова до русинського лексикону зарахувала такі загальноукраїнські лексеми: *стіл* (12)¹, *хлопець*, *труба* (14), *плескати* (15), *маса*, *звук*, *куля* (17), *бігати* (18), *цибуля*, *дерево* (19), *вода*, *земля*, *смерть*, *мама* (21), *кіл* (23), *Петро*, *Пряшів* (24), *мати*, *грати* (25), *буря* (28), *відро*, *кров* (30), *смуток*, *жаль* (34), *ніч* (37), *думати*, *гадати*, *рябіти*, *говорити* (39), *спів*, *марно*, *голос* (42), *дарунок*, *темрява*, *хворіти*, *співак*, *темінь*, *порада* (44), *твір*, *споконвіку*, *пава*, *неуспіх* (46), *сіть*, *гній*, *курява*, *жадоба*, *кість*, *квіт*, *цвіт*, *вівця* (66), *бавовна*, *полонина*, *карати*, *жарт* (71), *рот*, *інакше*, *палець* (79), *потік*, *сіть* (163) та багато ін.

Окрім загальноукраїнської лексики, питома вага якої в ілюстративному матеріалі підручника А. Плішкової перевищує 50%, приблизно 40% складають лексеми, вживання яких територіально обмежене. Як відомо, автори, які обстоюють думку про

¹ Тут і далі у дужках зазначаємо сторінку видання: Плішкова А. Лексикологія і словотворіння русинського языка.

самобутність «русинської» мови, використовують методологічно хибний прийом: вони завжди порівнюють діалектні явища – лемківські або закарпатські – з фактами української літературної мови: на тлі української літературної мови, яка, як відомо, має в своїй основі середньонаддніпрянські говори, інакшість «русинської» мови стає явною. Проте коли «русинські» фонетичні, граматичні, словотворчі чи лексичні явища зіставити не з літературними відповідниками, а з аналогічними фактами суміжних українських південно-західних діалектів навіть «нерусинського» ареалу, то картина постає зовсім інша. Не оминула – свідомо чи несвідомо – цієї пастки і Анна Плішкова. Так, серед слів, що ілюструють лексичні явища «русинського язика», широко представлено українську діалектну лексику, поширену не лише в лемківських та закарпатських говірках, а й у діалектах «нерусинського» ареалу – бойківському, гуцульському, наддністрянському, подільському та навіть на українському Поліссі. Наприклад: *кешеня* (с. 10), *вискати* (15), *радовати ся* (15), *кумове*, *нанашко*, *нанашка* (16), *ховзанка* (23), *хлоп* (23), *хворота* (24), *гырмить* (26), *червеньий* (27), *куртый* (27), *кылавый* (28), *вечур*, *вітор* (29), *перстїнь* (30), *олїнь* (31), *капура* (32), *желізо* (33), *хоць* (33), *хыжа* (35), *конар* (36), *поверсло* (37), *малёвати* (38), *воркотїти* (39), *розбабрати*, *отворити* (41), *заваджати*, *перебівшовати* (43), *мнягкый* (62), *памнять* (66), *чуджїй* (63), *кырзавый* (67)

та багато ін. Прикметно, що у структурі багатьох наведених вище слів системно представлено цілу низку власне українських рефлексів ь, етимологічних [o], [e] в [i] у новозакритих складах, зміни [e], [u] в ненаголошеній позиції, звукосполук *gv, *kv, *dj, *tj, давніх [rь], [lь], [rь], [lь], звукосполук «губний+й», зміни [л] в кінці складу, появи протетичних приголосних тощо.

Показовим прикладом технологічної сутності прийомів, покликаних творити ефект окремішності русинської мови, зокрема її лексичної системи, є спроби А. Плішкової описати «русинську лексику з погляду походження»: авторка, провівши незрозумілі та випадкові аналогії з результатами лексикологічних словацьких, чеських та українських мовознавців, несподівано безапеляційно заявляє: «Є веце як правдоподобне, же лексичне зложіня русинського тексту умелецької літературы буде коло половины слов з цілословяньскым коріньом, коло 30 процент буде єднакых з восточнословацькыма діалектамы, а остатні слова суть перевзяты із словацького языка, а то включно інтернаціоналізмів. В небелетрістичнім текстї кількість інтернаціоналізмів і чужіх слов іще наростать»¹. Дивно, але з такого твердження А. Плішкової виходить, що в русинській лексиці годі дошукуватися навіть мінімальних слідів впливів української мови, з якою, як не крути, «ру-

¹ Плішкова А. Цит. пр. – С. 71.

синська» мусила-таки безпосередньо контактувати упродовж цілих століть. У таких твердженнях ми вбачаємо свідчення не результатів наукового аналізу, а спробу технологічно регламентованої подачі бачення генези лексики русинської мови. Навіть не згадавши і словом про побутування у суміжному з «русинським» ареалом українських говірок та не припустивши ймовірність українсько-«русинських» впливів у сфері лексики, А. Плішкова тим самим чітко дотримується спланованої технології доведення самостійності «русинського язика».

На тлі табування навіть згадок про українську мову Плішкова подає перелік «чісто» русинських «слов» – *билник, билінь, волосні, колосновати, колішнята, нанашко, пліча, курчак, пішник, пырть, стрычний брат, тютчаный брат, ярмарь, діл, дыля, полонина, рінь/ріни, лазиво, талабішка, пивніця, порткы, повала, пуджало, валёк, чей/ачей, під і т. д.*» (с. 71). Подача власне «русинських» слів – це також технологічний прийом, покликаний працювати на легітимізацію тези про самостійність русинської мови, бо авторка спеціально наголошує, що такі «чісті» слова мають усі мови і вони додають тим мовам самобутнього характеру. Однак ближчий аналіз показує, що по суті усі «чісто русиньскы» 26 слів та складених найменувань широко вживаються як в українській літературній мові, так і в українських діалектах, причому не лише закарпатських.

Так, наприклад, іменник *нанашко* вживається в гуцульських¹, бойківських², наддністрянських³, буковинських⁴ говорах. Фіксує його і Б. Грінченко з покликанням на тексти подолянина А. Свидницького⁵, Іван Франко також 5 разів вживає це слово у поетичних творах⁶. Так само чималий ареал поширення в українській мові має іменник *під*⁷ (його двічі вжив у своїх літературних текстах В. Стефаник)⁸, про що маємо свідчення в «Атласі української мови»⁹. «Чисто русинський» іменник *діл* фіксують у гуцульських та бойківських говорах¹⁰; його аж 58 разів використав Іван Франко у поетичних творах як апеля-

¹ Піпаш Ю., Галас Б. Матеріали до словника гуцульських говірок. – Ужгород, 2005. – С. 111.

² Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок. – Ч. I. – К., 1984. – С. 471.

³ Шило Г. Наддністрянський регіональний словник. – Львів–Нью-Йорк, 2008. – С. 183.

⁴ Словник буковинських говірок. – Чернівці, 2005. – С. 316.

⁵ Грінченко Б. Словарь української мови. – Т. 2. – К., 1908. – С. 505.

⁶ Лексика поетичних творів Івана Франка. – Львів, 1990. – С. 134.

⁷ Див.: Піпаш Ю., Галас Б. Матеріали... – С. 39; Шило Г. Цит. пр. – С. 202; Онишкевич М. Й. Цит. пр. – Ч. 2, С. 65; Словник буковинських говірок. – С. 416.

⁸ Ковалик І., Ощипко І. Художнє слово Василя Стефаника. – Львів, 1972. – С. 61.

⁹ Атлас української мови. – Т. II. – К., 1988. – С. 279.

¹⁰ Див.: Піпаш Ю., Галас Б. Цит. пр. – С. 49; Онишкевич М. Й. Цит. пр. – Ч. I. – С. 220.

тив і двічі як топонім¹. Іменник *повала* відомий не лише в «русинській мові», а й в наддніпрянських говорах², зафіксовано два слововжитки цієї лексеми у поетичних текстах І. Франка. «Чісто русиньску» лексему *валёк* ще в середині XIX ст. на Наддніпрянщині зафіксував П. Білецький-Носенко як *валіокь*³, а також Б. Грінченко – *вальок*⁴. Далеко за межами русинського ареалу поширена лексема *пуджало*, яку фіксують у бойківських говірках (*пуджало*⁵), а в поетичних текстах І. Франка, а також у гуцульських та закарпатських говірках вживаються її фонетичні варіанти – *пуж'ило*⁶, *пужало*⁷. Б. Грінченко, а також «Словник бойківських говірок» фіксують форми *ачей*⁸, *чей*⁹; часто – аж 74 рази використовував у поетичних текстах форму *чей*¹⁰ І. Франко. Чимало паралелей в українських говорах – від Наддніпрянщини до Закарпаття – мають «чісто» русинські лексеми

¹ Лексика поетичних творів. – С. 172.

² Шило Г. Цит. пр. – С. 209; Онишкевич М. Й. Цит. пр. – Ч. 2. – С. 86.

³ Білецький-Носенко П. Словник української мови. – К., 1966. – С. 68.

⁴ Грінченко Б. Словарь... – Т. 1. – С. 124–125.

⁵ Онишкевич М. Й. Цит. пр. – Ч. 2. – С. 160.

⁶ Піпаш Ю., Галас Б. Цит. пр. – С. 159.

⁷ Сабадош І. Словник закарпатської говірки села Сокирниця Хустського району. – Ужгород, 2008. – С. 302.

⁸ Грінченко Б. Цит. пр. – Т. 1. – С. 11.

⁹ Онишевич М. Й. Цит. пр. – Ч. 2. – С. 364.

¹⁰ Лексика поетичних творів... – С. 254.

півниця та *порткы*: пор.: *півниц'у*, *півниця*¹, *півниця*²; *портка* –(у)³, *порткі*⁴, *порты*⁵та ін. Не лише в «русинській» мові, а й в гуцульських говірках відомі слова *пішник*⁶, *дыля*⁷.

«Чісто русиньскы» слова А. Плішкової вживаються не лише в українських говорах, а й в літературній мові. Так, наприклад, як провокацію або невігластво треба кваліфікувати зарахування до «чісто» русинської лексики номена *полонина*, який, як відомо, є нормативним в українській літературній мові, що засвідчує «Словник української мови» в 11 томах⁸. Цей словник фіксує також похідні утворення – *полонинка*, *полонинський*. Нормативною з погляду сучасної української літературної мови є також і лексема *рінь*⁹, про її українську питомість свідчать похідні нормативні утворення *рінистий*, *ріння*, *рінявий*. Авторка ніяк не пояснює, чому лише у «русинській» та українській мовах вживаються такі знакові лексеми та складені найменування на позначення релігійних

¹ Онишкевич М. Й. Цит. пр. – Ч. 2. – С. 65; Словник буковинських говірок. – С. 414.

² Білецький-Носенко П. Цит. пр. – С. 278.

³ Онишкевич М. Й. Цит. пр. – Ч. 2. – С. 118.

⁴ Шило Г. Цит. пр. – С. 214.

⁵ Білецький-Носенко П. Цит. пр. – С. 293.

⁶ Піпаш Ю., Галас Б. Цит. пр. – С. 141.

⁷ Грінченко Б. Цит. пр. – Т. I. – С. 383.

⁸ Словник української мови: В 11 т. – Т. 9. – С. 94.

⁹ Там само. – Т. 8. – С. 575.

свят (*Святой вечер, Великдень*) або ж, наприклад, одиниць міри та ваги – *гон, десятина, коблин/кобель, жменя, корець, палець, лікоть, міля, око, пасмо, фунт* (81).

Ціла низка «чісто русинських» слів у своїй структурі містить результати системних українських звукових змін, що переконливо засвідчує їх українськість. Так, наприклад, «русинському» *пырть* відповідає гуцульське *перть*¹, адже гуцульським говорам притаманна «ширша, дещо обнижена артикуляція [u] в напрямку до [e], внаслідок чого ця фонема навіть під наголосом звучить як [e]»², тому-то *пы/ирть* – *перть* є лише фонетичними варіантами однієї лексеми, що легко тлумачаться на підставі законів української мови. Ще показовішою є різниця між «русинським» *билінь* та українським *билень*³, адже саме «чісто русинське» *билінь* є більш українським, ніж зафіксоване «Словником української мови» *билень*, оскільки містить результат власне української звукової зміни – перехід етимологічного звука [e] в новозакритому складі в [i], тоді як у більшості інших говорів української мови етимологічний [e] зберігся під впливом аналогії до форм непрямих відмінків⁴.

¹ Піпаш Ю., Галас Б. Цит. пр. – С. 136.

² Бевзенко С. П. Українська діалектологія. – С. 222.

³ Словник української мови: В 11 т. – Т. 1. – С. 165.

⁴ Пор.: Атлас української мови. – II. – С. 146.

Усупереч намаганням увиразнити інакшість «русинської» лексики при аналізі певних лексичних явищ, спостерігається цілковита симетрія, наприклад, між усіма поданими А. Плішковою омонімами «русинської» мови та їх відповідниками з українських діалектів. Напр: *бабка* (демінутив од назывника *баба*) – *бабка* (предмет для клепаня косы) – *бабка* – (ростлина); *такт* (методична музична єдиніця) – *такт* (справованя ся жаданым способом); *блок* (на писаня) – *блок* (згрупуваня еднаких предметів); *тровити* (тровити ядом, стравов) – *тровити* (минути грошы) – *тровити* (біологічний процес); *лавка* (на сиджіня) – *лавка* (через воду); *топити* (нагрівати містность) – *топити* (дакого у воді) (47).

Справді специфічну групу «русинської» лексики складають запозичення. Їх питома вага сягає 10% – серед слів-ілюстрацій. Абсолютна більшість запозичень – словакізми: *сліпе чрево*, *киселина сірова*, *скок до выšky* (24), *надавка* (25), *златый* (30), *знамка*, *урода*, *жаровка* (31), *отрас*, *чінка* (34,) *вкročити* (36), *фуявіця* (39), *стовка* (41), *представа*, *унесіня*, *летець*, *водіч*, *летадло* (43), *владця* (45), *умелы гноїва* (73), *неістый*, *шунка* (78), *леднічка*, *мразнічка*, *высавач*, *прачка* (84) тощо, 0,6% – старослов'янізми: *условія* (32), *часть* (28), *возроджіня* (37), *множество*, *глас*, *чадо*, *воістину*, *глаголати*, *брань*, *уста* (78) та ін.

Авторку першого «высокошкольського учебника» «русинської» мови не турбує висока питома вага за-

позичень зі словацької мови, значна частина яких є дублетами традиційних народнорозмовних найменувань, навпаки, вона вважає асимілятивні впливи у сфері лексики русинської мови позитивним явищем: «Велике множество слов сучасного словацького літературного языка вошло до každоденной комунікації Русинів Словакії і сталося інтегральнов частёв русинських діалектів» (73). Не випадково, мабуть, і сама А. Плішкова не раз без найменшої потреби вживає словацькі дублети до традиційних народнорозмовних лексем, певно, щоб у такий спосіб дужче відчужити «русинську» мову від української. Пор.: «такый, што мать велику вагу або гмотность» (33), *головный – главный, фуявіця – сніговіця* (39), *чорт – дябол* (40), *спокійный – бесстраростный, тихый – неналегавый, великий – обровский* (42), *рїшіня – узнесїня* (43) та ін.

Таке напрочуд ліберальне ставлення А. Плішкової до активного вживання словакізмів як нормативних «русинських» лексем – це технологічний прийом, покликаний засвідчити інакшість «русинського языка» порівняно з українською мовою, про що авторка сама заявила: «Лексика є свідком тісного, природного і довгорічного споїня Русинів Словакії із словацьким політичним, соціалним, культурним і сполоченьським животом. Абсенція української лексіки в засобі слов Русинів свідчить о неекзістенції прямого і довгодобого контакту із сполоченьським животом на Україні» (74).

Показово, що ще у 2007 р. відома пряхівська українська Зузана Ганудель у статті «Кодифікований “русинський язык” на лінгвістичних картах атласів українських говорів Східної Словаччини Василя Латти та Зузани Ганудель» ретельно проаналізувала доказову базу існування окремішньої «русинської» мови та вказала на конкретні прорахунки А. Плішкової, зокрема неврахування даних лінгвогеографії при ідентифікації «русинської» лексики: ізоглоси власне «русинських» лексем пролягають далеко на схід від т. зв. «русинського» ареалу, що засвідчують численні лінгвістичні атласи – українські та зарубіжні¹. Однак А. Плішкова зігнорувала цілком слушні зауваження З. Ганудель і в підручнику «Лексикологія і словотворіння русинського языка» фактично дослівно повторює цілу низку положень зі своєї статті «Некоторые черты русинских говорів Восточной Словакии» (2005), які було піддано нищівній та цілком справедливій критиці. Такою поведінкою, що не має нічого спільного з науковою етикою, А. Плішкова ще раз демонструє технологічне призначення свого підручника «русинської» мови, покликаного всупереч мовним фактам поширювати пропаганду про відрубність «русинської» мови.

¹ Ганудель З. Кодифікований «русинський язык» на лінгвістичних картах атласів українських говорів Східної Словаччини Василя Латти та Зузани Ганудель // Науковий збірник Музею української культури у Свиднику. – Т. 24. – Свидник, 2007. – С. 443–453.

Щоб довести факт існування окремішньої «русинської» мови, А. Плішкова не лише вдається до використання технологічного прийому безпідставного звуження ареалу поширення окремих лексем, що стає підставою кваліфікувати їх як «чісто русиньскы», а й не гребує відвертими маніпуляціями. Приміром, у розділі «З історії русиньської лексикографії» вона несподівано «русинізує» глоси визначних пам'яток української мови – Ізборника Святослава 1073 р. та Пересопницького Євангелія, а також вершинні здобутки української лексикографії – словники Лаврентія Зизанія та Памва Беринди, хоча жоден з них ніяк не пов'язаний з т. зв. ареалом поширення «русинської» мови¹.

«Русинські» словники – кількість без якості

Лева частка т. зв. русиністичних праць – це словники. Протягом минулої чверті століття побачили світ близько тридцяти словників різних типів. Серед найпретензійніших видань назвемо такі: Панько Ю. «Орфографічний словник русиньского языка» (1994); Ябур В., Плішкова А., Копорова К. «Русиньська лексика: Правописний і ґраматічний словник» (2007), Керча И. «Словник русиньско-руськый» (2007); Керча И. «Словник русько-русиньскый» (2012),

¹ Плішкова А. Лексикологія... – С. 104.

Чорі Ю. «Словарь русинського языка» (2001-2014),
Чорі Ю. «Словарь русинського языка» (2013-2015),
Алмашій М. «Орфографично-орфоепичный словарь русинського языка» (2014), Алмашій М., Ухаль М. «Русинсько-російсько-українсько-латинський словарь лінгвістичної термінології» (2014), Чорі Ю. «Фразеологізми русинського языка» (2015) та ін. При навіть поверховому знайомстві з русинськими словниками впадає в око їх солідний реєстр, що нерідко сягає 40-70 тисяч слів, а в «Словарі русинського языка» Ю. Чорі – 250 тис. слів, і це при тому, що укладали їх не групи професійних лексикографів, а, як правило, аматори-самітники. За таких обставин цілком очікувано виникає думка, що укладачі «русинських» словників опанували якісь інноваційні методи лексикографічної праці, завдяки яким вони упродовж нетривалого часу не лише дібрали та «розписали» джерела, що репрезентують різні стилі «русинської» мови, а й зібрали масу живомовного матеріалу, щоб нагромадити такий значний лексичний матеріал. Проте аналіз «русинських» словників показує, що новаторство русинських лексикографів полягає у свавільному доборі джерельної бази словників, який дозволяє не лише інтенсифікувати процес укладання словника, а й, що найголовніше, – суттєво розширити його реєстр. Стало очевидним, що максимальне розширення реєстру словника – це технологічний прийом їх укладачів. Вони, очевид-

но, намагаються представити великий обсяг реєстру «русинських» словників, що не поступається аналогам з інших слов'янських мов, як неспростовне свідчення окремішності «русинської» мови. Зрозуміло, що досягти цієї мети можна лише завдяки розширенню джерельної бази та залученню лексем, ареал і сфера побутування яких не вкладаються у прокрустові ложа ефемерної Карпатської Русі.

Уперше цей суто «русинський» феномен лексикографії сповна виявив себе в «Орфографічному словнику русинського язика» Юрія Панька, що його було видано у Пряшеві в 1994 р. Цю лексикографічну працю ретельно проаналізував словацький україніст Юрій Бача і з'ясував, що словник Ю. Панька «має 40 472 слова. З того 36 622 слів українських, або таких іншомовних, які наводяться в словниках української мови, 2274 слів словацьких, або таких іншомовних, які наводяться в словниках словацької мови. У словнику є 1418 назв осіб, рік, гір, сіл, міст, держав, континентів, які так само не є “русинськими” [...]. “Русинських” слів, яких би не було в українській, словацькій та інших сусідніх мовах, у тому словнику менше одної тисячі! Причому це переважно топоніми Пряшівщини, тобто ойконіми, гідроніми та ороніми того регіону найзахіднішої етнічної української території»¹.

¹ Бача Ю. Що являє собою «Русинський словник»? // Дукля. – 1998. – № 3. – С. 84.

Щоб розширити «Словник русинсько-руський» до «верх 58 тис. слів»¹, І. Керча вдається до використання апробованої Ю. Паньком технології «русинізації» української лексики. Як одне з основних «жерел» свого словника І. Керча використав «Словарь української мови» Б. Грінченка, який, за підрахунками самого І. Керчі, став «жерелом» 15,1% «русинських» слів його словника², хоча, як відомо, у цій видатній лексикографічній праці закарпатські джерела представлені лише однією роботою І. Верхратського. Так само не має ніякого стосунку до «русинської канонічної території» низка джерел, що репрезентують гуцульські говірки – J. Janów. «Słownik huculski» (2001), Ю. Піпаш, Б. Галас. «Матеріали до словника гуцульських говірок» (2005), літературні тексти Марка Бараболі тощо. Праця С. Л. Николаєва та М. Н. Толстой «Словарь карпатоукраинского торуньского говора с грамматическим очерком і образцами текстов» (2001), за матеріалами якої укладено 5% словникових гнізд, також не можна вважати репрезентативним джерелом «русинського» мовлення, оскільки тут представлено лексику з перехідної, бойківської говірки. Щире здивування викликає залучення до «жерел» словника і текстів І. Франка, зокрема у переліку називається 16 том його 50-томного видання. Можна лише губитися у здогадках, який твір

¹ Керча І. Словник русинсько-руський. – Т. 1–2. – Ужгород, 2007.

² Там само. – Т. 1. – Ужгород, 2007. – С. 39.

І. Керча потрактував за джерело щиро русинської лексики: «Як Русин по тім світі товкся» чи «Ровта. Очерки жизни карпатских горцев»? Але жоден з них не має нічого спільного з «подкарпатськими русинами», а лише з русинами галицькими. Названі джерела, за підрахунками самого І. Керчі, забезпечили близько чверті реєстру його словника. Твердий намір за будь-яку ціну розширити реєстр власного словника спонукав І. Керчу залучити до нього 32,5% слів двотомного «Српско-русинског речника», який репрезентує мову бачванських русинів. Говірка бачванських руснаків, представлена в цьому словнику, містить чимало сербізмів, що є результатом асиміляції місцевих руснаків, вони побутують лише на Бачці та Сримі, а тому не можуть вважатися «русинськими» з огляду ні на їх походження, ні на їх поширення.

Однак І. Керча не обмежився «русинізацією» гуцульської або сербської лексики. Як показав аналіз, основу реєстру словника І. Керчі склала загальноукраїнська лексика. Звичайно, загальноукраїнська лексика – це таке ж надбання закарпатських українців, як і їхніх співвітчизників з інших регіонів України, але аж ніяк не представників окремого слов'янського народу – «русинів». За нашими приблизними підрахунками, її питома вага у словнику І. Керчі сягає понад 90%. До речі, 90% загальноукраїнської лексики – це своєрідний стандарт «русинської» лексикографії: Ю. Бача зафіксував таку питому вагу

загальноукраїнської лексики й в «Орфографічному словнику русинського язика» Ю. Панька¹.

10% неукраїнської лексики, що її фіксують словники русинської мови, – це не якесь містичне число, а середній відсоток чужомовних слів, які здебільшого містять лексичні системи чи то літературні, чи діалектні у переважній більшості мов. Однак «русинських» лексикографів зовсім не хвилює той факт, що вони продукують словники української мови, їхнім технологічним завданням є представити словники, що називаються «русинськими», причому з якомога більшим реєстром, адже основне призначення таких видань – доводити факт існування окремої «русинської» мови з багатотисячним лексиконом.

Ця риса «русинської» лексикографії найяскравіше виявила себе у «Словарі русинського язика» Ю. Чорі, який побачив світ спершу в електронній версії як шеститомник, а згодом завдяки спонсорській підтримці В. Балого та Є. Жупана – як паперовий п'ятитомник. Обсяг цього словника – близько 400 друкованих аркушів. Щоб досягти таких вражаючих результатів, Ю. Чорі, звичайно, не міг обмежитися лише закарпатською говірковою лексикою, яку безапеляційно вважає «русинською». У пошуках масштабного розширення джерельної бази свого «Словаря...» Ю. Чорі у дусі апробованих традицій «русинської» лексико-

¹ Бача Ю. Що являє собою «Русинський словник»? // Дукля. – С. 80–86.

графії найперше звертається до лексичного запасу української мови, який став головним донором «русинського» мега-словника. Щоб переконатися у цьому, досить розгорнути «Словарь» на будь-якій сторінці. Нижче подаємо два фрагменти словника – усі заголовні слова підряд на **КА-** та **РІЗ-**: **Кабак** – корчма. **Кабала** – кабала. **Кабальний** – кабальний. **Кабан** – кабан. **Кабанець** – кабанець. **Кабанча** – кабанча. **Кабанчик** – кабанчик. **Кабанятина** – кабанятина. **Кабанячий** – кабанячий. **Кабаре** – кабаре. **Кабат** – піджак, куртка, пальто. **Кабатик = кабатчик** – піджачок, курточка. **Кабатина** – піджак, куртка. **Кабатів** – піджаків, курточчин. **Кабацький (– а, – оє, – і)** – кабацький (корчмарський). **Кабачковий** – кабачковий. **Кабачок** – кабачок: 1) овоч. 2) Корчмочка. **Кабель** – кабель. **Кабельний** – кбельний. **Кабіна** – кабіна. **Кабінет** – кабінет. **Кабінетик** – кабінетик. **Кабінетний** – кабінетний. **Кабінетно** – кабінетно. **Кабінетність** – кабінетність. **Кабінетський** – кабінетський. **Кабінка** – кабінка. **Каблук** – каблук. **Каблуковий** – каблуковий. **Каблучечка** – каблучечка. **Каблучка** – каблучка. **Каблучний** – каблучний. **Каблучок** – каблучок. **Кабріолет** – кабриолет. **Кабріолетний** – кабриолетний (тут із 36 слів лише 5 діалектних закарпатських, які, за переконаннями Ю. Чорі, могли б претендувати на статус «русинських», а решта, тобто 85%, – українські слова, наявні в літературній мові, вигадані автором штучні слова *кабатів, кабінетський*, як і їх неіснуючі українські

відповідники *піджаків, курточчин, кабінетський*; помилково написані слова *кбінетно, кбельний, коблучка*; загалом майже на кожній сторінці словника наявні помилкові написання слів). **РІЗ-**: **Різак** – різак. **Різалка** – різалка. **Різальник** – різальник. **Різальниця** – різальниця. **Різальницький** – різальницький. **Різальний** – різальний. **Різанина** – різанина. **Різаний** – різаний. **Різанки** – різанки, зібране. **Різано** – різано. **Різання** – різання. **Різати** – різати. **Різачка** – різачка. **Різачок** – різачок. **Різець** – різець. **Різка** – різка. **Різкий** – різкий. **Різко** – різко. **Різкүсть** – різкість. **Різкіше** – різкіше. **Різкіший** – різкіший. **Різковатый** – різкуватий. **Різковато** – різковато. **Різник** – різник. **Різнити** – різнити. **Різниця** – різниця. **Різницький** – різницький. **Різничка** – різничка. **Різний** – різний. **Різно** – різно. **Різнути** – різнути. **Різнүсть** – різність. **Різня** – різня. **Різонути** – різонути. **Різь** – різь. **Різьба** – різьба. **Різьбарити** – різьбарити. **Різьбарь** – різбар. **Різьбарьство** – різьбарство. **Різьбарський** – різьбарський. **Різьбити** – різбити. **Різьблений** – різьблений. **Різьблення** – різьблення. **Різьбовый** – різьбовий. **Різькати** – різькати. **Різьчик** – різьчик. У цьому випадку із 46 слів усі, крім лексеми *різальницький* (вона, очевидно, вигадана як русинська), збігаються з українськими літературними, а український літературний відповідник *різальницький* до «русинського» прикметника *різальницький* Ю. Чорі просто вигдав; українське *різбити* написано помилково (правильно

різьбити), а слова *різьчик* в українській літературній мові немає. Отже, 98% слів цього фрагмента – українські слова. Загалом же українська лексика у «Словарі русинського языка» Ю. Чорі цілком вписується у норми «русинського» стандарту та трохи перевищує 90%.

Іншим вагомим джерелом збагачення реєстру «русинського «Словаря...» Ю. Чорі обирає російську лексику, хоча сам не раз наголошує, що його «Словарь...» «розчитаний на живу бесіду. Тому вміщені в ньому не лем чисто русинські слова, но й даякі інші, узяті з руського, малярського, словацького, чеського, украинського й других языків, што прижилися в нашому крайи». Однак у реєстрі словника є численні русизми, які, очевидно, нема підстав вважати органічною частиною «живої русинської бесіди»: *безвозвратный, безвозвратно, безнадежный, бросити, бросати, движеніє, єдиномишленник, закупочный, застройка, затасканный, защитити, защитный, защититель, захищати, избрати, избранный, настройка, обвинитель, облісполком, образование, отношеніє, паромізмительный, пища, пир, пиршество, поднебесный, поднос, поругати, поруганый, потрясающий, похитати, скопом, соревнованіє, соревновати* (саме так!), *тропа, флаг, шутка* та багато ін. Василь Німчук, глибокий знавець та щирій шанувальник закарпатського говіркового мовлення, аналізуючи передмову до «Словаря...» Ю. Чорі, зауважив: «Текст насичений словами й конструкціями, не притаманними мовленню

звичайних закарпатців: *отвіт* замість *удповідь* (*вудповідь*); *досі* замість *дотипирь*; *розчитаний*; *прижилися* зам. *прискіпилися*, *приялися*; *тривалый час* зам. *довгий час*; *крім* зам. *крѹм*, *окрем*; *є ищи ѥ иностранні слѹвця* зам. *Суть (сут) чужі слѹвця*; *не обходиться* зам. *не може, не годна ся обыйти*; *совітовали* зам. *радили, раяли*; *уживати* зам. *хосновати*; *не глупіші за иньших* зам. *Уд (вуд) других* та ін.¹

Якщо словник Ю. Чорі «розчитаний на живу бесіду», то невмотивованим є внесення до нього сотень книжних слів іншомовного походження, зокрема з банківської, політичної, медичної та ін. термінології на зразок *папаверін*, *парабіоз*, *парез*, *параболоїд*, *парафраза* та ін., функціонування яких обмежується вузькими професійними колами.

Вичерпавши доступні говіркові та літературномовні лексичні ресурси, українські та чужомовні, Ю. Чорі, щоб розширити реєстр свого словника, активно вдається до авторського словотворення. Значення штучно створених «русинських» слів на зразок *зустрілий*, *кабінетський*, *обандерольовати*, *походящий*, *попожалый*, *потряска*, *проривник*, *прорайовати*, *прорычальный*, *прорайованный*, *просверкнути*, *просватовати*, *різальницький* та інших годі збагнути навіть з поданих до них українських відповідників. Жодне з них не зафіксовано в закарпатських говорах.

¹ Німчук В. Кодифікувати нові літературні мови? Зберегти й захистити українські говори! // Українська мова. – № 3. – 2013. – С. 17.

У багатому арсеналі маніпуляційних прийомів розширення реєстру словника, що їх широко застосовує Ю. Чорі, ми виявили також численні випадки подачі в окремих словникових статтях різних родових та числових граматичних форм одного слова (**Поєден (– ого), ч.** – поодин: *Поєдним страшно кортіло быти першоудкрывателями. Поєдна (– ої), ж.* – поєнна – поодна: *Поєдна черешня на дереві была вже достиглов. Поєдні (–ых)* –поодні: *Коли побывали у вариши, поєдні хлопці посітили басейн. Поєдноє (–ого)* – поодне: *Серед посівного насія было поєдноє вже побутявілоє*), а також фонетичних чи орфографічних варіантів на зразок *олень, олинь, олінь*. Ю. Чорі розширює реєстр словника, штучно об'єднуючи в одному слові два: *абывто, обывто, авадыавадь, аватьюткі, баде, бако* та ін. Як окремі слова «Словарь...» подає довільно вибрані варіанти особових імен: *Єва* та *Євочка, Марта* та *Марточка, Марфа* та *Марфочка, Параска* та *Парасочка, Парамон* та *Парамончик* тощо.

Не вдаючись далі до аналізу лексикографічної безпорадності Ю. Чорі, слід таки зауважити, що сепаратистські сили в Закарпатській обласній раді ухвалили не лише профінансувати видання «Словаря...», а й розповсюдити тираж по школах області. З огляду на це треба вказати на один суттєвий недолік, який лише з міркувань суто педагогічних робить використання словника в школі більш ніж сумнівним і на що,

попри свої політичні уподобання, мусили зважити закарпатські депутати. Йдеться про широке представлення в словнику зневажливо-лайливої та обценної лексики. Звичайно, у середовищі підлітків-школярів освячення авторитетом друку не лише лайливих слів на зразок *срака, сраня, срати, усрати*, а й обценної лексики викличе жвавий, проте нездоровий інтерес, однак незрозуміло, як це буде кореспондувати з заходами педагогіки. Тим більше, що окремі обценні лексичні гнізда Ю. Чорі представив дуже детально: «Словарь...», наприклад, зафіксував такі діалектні назви жіночого статевого органу та похідні від них утворення: *пинька, пичка, пича, пинькати, пичкати, пичити, пичаний, пичочка*. Усі вони ще й докладно проілюструвані зразками «живої русинської бесіди»: *Имили йі, як пичилася з Петриком на оборозі. Щи лем десять років мала Анничка, а вже была в неї поросла пичка. Кіть дівочка маленька, то в неї щи лем пинька, а як пудросте – вже волосьом поросте*. Вельми сумнівний дидактичний потенціал у школярському середовищі може мати й ілюстрація до «споконвічно русинського» іменника *мастурбація* – *Дохторка прийшла в школу до стршокласників, обы розказати їм про мастурбацію*.

Незважаючи на справді велетенську, однак сізифову працю укладача, з лексикографічного погляду його «Словарь русинського языка» не русинський, а український, адже у реєстровій частині останньо-

го міститься понад 90% українських слів. Незаперечно українська природа закарпатських говірок спричинилася до того, що, незважаючи на наміри автора, його словник можна беззастережно кваліфікувати «українсько-українським словником». А це, безсумнівно, ще один аргумент на користь думки, що ніякої окремої русинської мови не існує, якщо в найбільшому словнику цієї уявної мови переважна більшість слів збігається з українськими літературними (окремі слова різняться тільки фонетично, морфологічно, але не лексично)¹. Однак наукова оцінка «Словаря русинського языка» Ю. Чорі, на жаль, ніяк не впливає на його важливу технологічну роль та величезну політичну вартість. Адже для пересічних українців (мовчимо про чужинців чи заангажованих політиків) саме існування п'яти грубесних томів, названих русинським словарем, – це дуже вагомий аргумент на користь не лише існування окремішньої «русинської» мови, а й нелюдського її переслідування у незалежній Україні. Видно, саме на цей технологічний ефект не від змісту, а від самої форми – від вигляду солідних фоліантів з правильною назвою розраховували сепаратистські сили

¹ Сабадос І., Чучка П., Белей Л. та ін. Експертна оцінка «Словаря русинського языка» Ю. Чорі / http://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/13476-slovar-rusinskogo-yazyka-yu-chori-naspravdi-yavlyaye-soboyu-slovník-ukrayinskoyi-movi-ekspertna-ocinka.html

в Закарпатській обласній раді, коли фінансово підтримували такий сумнівний проект.

Найновіший словник Ю. Чорі – «Фразеологізми русинського языка» у двох томах, який побачив світ у 2015 р., також відповідає головному призначенню «русинської» лексикографії – своєю назвою та великим обсягом засвідчувати про самотність та багатство «русинської» мови. Із цим завданням Ю. Чорі з успіхом упорався – майже тисяча сторінок формату А3 дрібного друку послужать новим аргументом у скаргах на невизнання русинів та «русинської» мови в Україні, якими закидують неорусинські активісти міжнародні інституції та органи влади в Україні. Щоб збагнути справжню вартість цих двох об'ємних томів, досить ознайомитися з передмовою та прочитати бодай кілька сторінок самого словника. Так, у «Перидньому слові» Ю. Чорі подає чи то власне, чи то «русинське» розуміння фразеології, яке вичерпно характеризує рівень лінгвістичної підготовки укладача, а відтак і його опусу: «Понятіє “фразеологія” походит от слова “фраза”, што обозначає вираженіє, а вираженіє – йсе мысль, думка, помысел, мнініє, сужденіє, взгляд. Самоє ж ото вираженіє може быти як єднослўвнов фразов [однослівна фраза – отак! – Л. Б.] (“розрычався” (розрычалася), так і бўльшеслўвнов (“розрычався (розрычалася), як бык (корова)”), служить при сьому як типіческым началом якогось словесного вираженія (“Слызы не шкодять”, „Легше

стало жыти”), так и его завершальным фразовым оборотом (“Слызы не шкодят, лем часто непрошено приходять”»¹. На підставі такого розуміння поняття «фразеологізм» Ю. Чорі у реєстр свого словника включає «русинські» фразеологізми на зразок: *бабах, Баба Яга, базарна лайка, бам-бам, банкївська система, без домашных, бесплатно, безпека, безостановочно, без просчота, без перервы, без потерь* та ін.². Словник Ю. Чорі «Фразеологізми русинського языка» сфокусував у собі найприкметніші риси лексикографії «русинської» мови. Це видання показує, що політично вмотивована маніпуляція фактами мови у парі з лінгвістичною некомпетентністю укладача не мають ніяких обмежень, вони породжують цілковиту деградацію уявлень про словник, оскільки служать засобом досягнення політичної мети – засвідчити окремішність «русинської» мови.

Технологічні прийоми, які застосовують неорусини для доведення окремішності «русинської» культури мови, дуже нагадують за своєю сутністю явище очуднення, описане російським формалістом Віктором Шкловським в есе «Мистецтво як прийом». За Шкловським, очуднення широко використовують в художній літературі, коли звичні буденні речі описують абсолютно по-новому: «Прийом очуднення робить

¹ Чорі Ю. Фразеологізми русинського языка. – Т. 1. – Ужгород, 2015. – С. 3.

² Там само. – С. 12–15.

сприйняття важчим і довшим, оскільки процес сприйняття в мистецтві – самоціль і повинно бути якомога довшим; мистецтво – це спосіб переживання творення, а створене в мистецтві не важливе»¹. Шкловський наводить приклади з творчості Льва Толстого: «Прийом очуднення у Л. Толстого полягає у тому, що він не називає річ її іменем, а описує її так, ніби вперше бачить... причому в описі цієї речі він використовує не зрозумілі назви її частин, а називає їх так, як називаються відповідні частини в інших речах». Технологія русинського очуднення зводиться до того, що питоמו український мовний, літературний, історичний або етнографічний матеріал інтерпретують як абсолютно окремий і самобутній «русинський».

¹ <http://www.opojaz.ru/manifests/kakpriem.html>

ЦЕРКВА ЯК ЗНАРЯДДЯ СЕПАРАТИЗМУ

З і зрозумілих причин ні панівна на Закарпатті Українська православна церква Московського патріархату, ні тим більше Українська православна церква Київського патріархату не є об'єктом жвавого зацікавлення неорусинів, і навіть бурхлива діяльність отця православної церкви Московського патріархату Дмитрія Сидора, засудженого за радикальний сепаратизм на умовний термін ув'язнення, не спростовує цього твердження. Інша річ Мукачівська греко-католицька єпархія, яка відіграє в неорусинському русі дуже важливу роль. Особливе становище Мукачівської греко-католицької єпархії зумовлене її специфічним офіційним статусом *sui iuris*, тобто «свого права», завдяки якому вона, попри цілковиту канонічно-обрядову єдність, функціонує самостійно від Української греко-католицької церкви, а тому адміністративно підпорядковується не Верховному архієпископу УГКЦ, а безпосередньо Святій Столиці. Такий статус Мукачівської греко-католицької єпархії є видимим наслідком тривалої та безкомпромісної боротьби за терени історичного Закарпаття, на які постійно претендувала

Угорщина, а нині ще й Словаччина, та в чому їх послідовно підтримують впливові сили в угорській та словацькій церковній ієрархії.

Від часу свого офіційного визнання на поч. XVIII ст. Мукачівська греко-католицька єпархія перебувала під безпосередньою юрисдикцією угорських єпископів та архієпископів, що оберталось для місцевого українського духовенства та звичайних вірних нещадним гнітом. Тому провідні церковні діячі Закарпаття завжди прагнули усамостійнити свою єпархія від негативних угорських впливів – як церковних, так і державних. Однак такий бажаний статус *sui iuris* Мукачівська греко-католицька єпархія здобула аж у 1937 р., коли її було остаточно виведено з-під залежності угорського Остригомського архієпископа та безпосередньо підпорядковано Ватикану, тобто вона здобула «своє право». Однак після окупації Карпатської України військами гортистської Угорщини Мукачівська греко-католицька єпархія втрачає статус *sui iuris* і її негайно було повернуто під контроль Остригомського архієпископа. Зрозуміло, що після насильницької ліквідації греко-католицької церкви на Закарпатті у 1948 р. проблема її безпосереднього підпорядкування втратила будь-який сенс. Однак із легалізацією української греко-католицької церкви в 1989 р. та здобуттям Україною незалежності з особливою гостротою постає проблема підпорядкування Мукачівської греко-католицької єпархії.

Статус *sui iuris*, який гарантував збереження обрядової та національно-культурної самобутності закарпатських греко-католиків в умовах чужої держави (Угорщини або Чехословаччини), став щонайменше безглуздим анахронізмом у власній державі. У свій час на неприродність фактичного адміністративного розколу між Українською греко-католицькою церквою та Крижевацькою єпархією, до якої належать українці й руснаки Сербії та Хорватії, звертав увагу академік Юліан Тамаш, що справедливо зазначав: «Якщо історичні зв'язки русинів і українців, тобто русинів як українців є абсолютно очевидними, то невже Бог хоче відривати русинів від українців, Крижевацьку єпархію від Української греко-католицької церкви, щоб пов'язувати її з тими греко-католицькими єпархіями, котрі відзначилися у ролі асиміляторів русинів до державотворчих націй, котрі нас віками і дуже ефективно асимілювали»¹.

Фактично від легалізації греко-католицької церкви в СРСР (1989 р.) керівництво Мукачівської греко-католицької єпархії активно добивалося незалежності від УГКЦ. Так, у листі до Папи Римського від 1 липня 1990 р. єпископи Іван Семедій та Йосип Головач зазначають: «Єпископи України, які належать до митрополії Львова, у спілкуванні з нами намагалися нас переконати,

¹ Тамаш Ю. Улога Русинох у європейской цивилизации // Руснаци. Русини 1745–1995. Зборнік роботох зоз мудзинародней науковой конференци «Приселєне и живот руснацох у Бачкей, Сриму и Славонії 1745–1995». – Нови Сад, 1996. – С. 343.

не раз використовуючи тиск. Вони хотіли, щоб ми погодилися підпорядкувати нашу Мукачівську єпархію їхній через ієрархію. Ми не могли прийняти таку пропозицію. Наша територія, сьогодні Закарпатська Україна, не належала до Великої України, лише у часи після війни була приєднана до України як територія з власною адміністрацією в Ужгороді. Наше населення не є українцями, вірники в основному є русинами, але є чисельні групи угорців, румунів, словаків. [...] Щоб уникнути оцих труднощів, покійно просимо Вашої підтримки. Ми просимо, щоб наша церква Закарпаття була і в майбутньому церква греко-католицька Русинів, і як така була визнана автономною й безпосередньо підпорядкована Папському Престолу. Ми готові співпрацювати з єпископами і священиками української ієрархії й хотіли би разом з ними проводити єпископські конференції, але у всякому разі хочемо зберегти нашу національну ідентичність і церковність».

Неорусини розглядають статус *sui iuris* Мукачівської греко-католицької єпархії як реальне втілення власних прагнень та кваліфікують його як офіційне визнання факту незалежності неорусинів у релігійній сфері. Ще більшої ваги статус *sui iuris* Мукачівської греко-католицької єпархії набуває тому, що в інших країнах, де поширений неорусинський рух (Словаччина, Угорщина, Хорватія, Румунія, Сербія, Польща) та де також греко-католицька конфесія має давні традиції і серйозний вплив на місцеву русько-українську

меншину, місцеві греко-католицькі єпархії чи навіть митрополії не мають ніякого особливого статусу, а є частиною католицької церкви Словаччини, Угорщини, Хорватії... і т. д. Щоправда, офіційний Ватикан, який у 1993 р. тимчасово надав Мукачівській греко-католицькій єпархії статус *sui iuris*, ніде не називає цю єпархію русинською. Тому, щоб виправити цей «дрібний недогляд» Ватикану, неорусини вдаються до свого улюбленого прийому маніпуляцій та заявляють, що Мукачівська греко-католицька єпархія має офіційний статус єпархії Русинської католицької церкви, яку вона творить разом з Апостольським екзархатом Чехій та чотирма греко-католицькими єпархіями у США (Арізона, Огайо, Нью-Джерсі, Пенсільванія)¹. Однак такі заяви та досить професійно розроблені джерела, що їх поширюють, є цинічною маніпуляцією: в офіційних документах Ватикану Мукачівська греко-католицька єпархія, попри свій статус *sui iuris*, не йменується русинською². Щоправда, в латиномовних матеріалах, наприклад, в енцикліках Пія 12, не раз вживається термін *Rutheni*, однак, що дуже показово, він стосується не лише закарпатців, а усіх українців: *metropolita Kioviensi aliisque Ruthenorum Episcopis* – «*Митрополита Київського та інших русинських єпископів*»³.

¹ Див.: <http://www.catholic-hierarchy.org/rite/rt.html>

² <http://w2.vatican.va/content/vatican/en.html>

³ [vatican.va/content/pius-xii/la/encyclicals/documents/hf_p-xii_enc_23121945_orientales-omnes-ecclesias.html](http://w2.vatican.va/content/pius-xii/la/encyclicals/documents/hf_p-xii_enc_23121945_orientales-omnes-ecclesias.html)

Неорусинські маніпуляції не обмежуються лише хибним тлумаченням офіційного статусу греко-католиків Закарпаття. Оскільки в 1993 р. Ватикан надав Мукачівській єпархії статус *suī iuris* лише тимчасово, щоб не втратити такий важливий здобуток, неорусини вдалися до системного препарування історії греко-католицької церкви на Закарпатті. Так, вони безапеляційно стверджують, що Мукачівська греко-католицька єпархія стала незалежною, тобто здобула статус *suī iuris* ще в 70-х роках XVIII ст., а тому, мовляв, збереження цього статусу історично обгрунтоване. На початку 90-х років, безкомпромісно обстоюючи окремішність своєї єпархії, єпископ Іван Семедій категорично заявляв, що «наша Мукачівська єпархія протягом століть була “Еклезія суї юріс”, статус якої хочемо зберегти і надалі»¹.

Ватикан, перебуваючи тоді під шаленим тиском частини закарпатського духовенства проугорського або тутешняцького спрямування, а також їхніх численних впливових зарубіжних покровителів, погоджується тимчасово зберегти статус *suī iuris* за Мукачівською греко-католицькою єпархією. Оскільки тогочасне керівництво не втомлювалося твердити, що, за винятком незначної кількості прийшлих галичан, вірними Мукачівської греко-католицької єпархії є русини, то на початку 1993 р. кардинал Акіле Сільвестріні, пре-

¹ Звернення єпископа І. Семедія до вірних // Новини Закарпаття. – 1991. – 12 лютого.

фект Конгрегації східних церков, рекомендує навіть «Високопреосвященного єпископа Йосифа Головача номінувати як Синкела для вірних русинського походження, а високопреосвященного єпископа Івана Маргітича – Синкела для вірних українського походження»¹. Щоправда, у тому ж листі Апостольський нунцій в Україні архієпископ Антоніо Франко, зважаючи на тогочасні політичні реалії, нікого з вірних Мукачівської греко-католицької єпархії не називає «русинами», а просто – «вірними, які не мають української ідентичності», а також висловлює сподівання, щоб «чимскоріше були створені “Збори Єпископів” цілої України, щоб усім було очевидно, що греко-католицька Церква в Галичині, греко-католицька Церква в Закарпатті, римо-католицька церква – всі разом створюють католицьку Церкву в Україні»².

Оскільки навіть тимчасове збереження незалежного статусу Мукачівської греко-католицької єпархії від Української греко-католицької церкви на території України суперечило усталеній позиції Ватикану визначати територіальні межі окремих церков чи єпархій зважаючи на чинні та визнані міжнародним співтовариством кордони тих держав, на території яких діє та чи інша помісна церква, Апостольська нунціатура в Україні докладала значних зусиль, щоб

¹ Лист Апостольського нунція в Україні архієпископа Антоніо Франко від 7 лютого 1993. – Ч. 210. – С. 2. (Архів автора)

² Там само. – С. 4.

виправити цей анахронізм. Тому на середину 1995 р., завдяки активності тогочасного Апостольського нунція в Україні – архієпископа Антоніо Франко, Конгрегація східних церков підготувала проект «Декрету про утворення Ужгородської (або Мукачівської) Митрополії у складі Верховної Архієпископської церкви». З ухваленням цього декрету Ватикан готовий був визнати юрисдикцію Глави Української греко-католицької церкви над всією територією України та покласти край спробам втягувати себе у різні політичні ігрища довкола існування в Україні двох помісних греко-католицьких церков¹. Однак через шалений спротив частини місцевого духовенства та, очевидно, його зарубіжних покровителів цей проект декрету не було ухвалено, тому Мукачівська греко-католицька єпархія досі має абсурдний статус незалежної від Української греко-католицької церкви. Такий *status quo ante bellum* (за двозначності заключної частини латинської сентенції) влаштовує певні впливові сили у Ватикані, зокрема ті, що пов'язані із сусідніми до Закарпаття теренами Угорщини та Словаччини.

Збереження Мукачівською греко-католицькою єпархією статусу *sui iuris* стало стратегічним здобутком у справі «вивільнення» історичного Закарпаття з українського етнокультурного простору. У такий спосіб було досягнуто не лише офіційне визнан-

¹ Лист Апостольського нунція в Україні архієпископа Антоніо Франко від 31 серпня 1995. – Н. 1755. – С. 2–3.

ня «незалежності» Мукачівської греко-католицької єпархії від УГКЦ, а й, зважаючи на високий авторитет церкви серед мешканців Закарпаття, – здобуто важливий публічний майданчик для поширення основних ідей неорусинства. Більше того: останнім часом дедалі активніше провадяться розмови про особливий «закарпатський» обряд¹.

Мукачівська греко-католицька єпархія зовсім не випадково стала чи не основним плацдармом для масованого наступу неорусинів проти єдності українського етнокультурного простору, адже вістря денаціоналізації українців історичного Закарпаття було спрямоване передусім на місцеве греко-католицьке духовенство. Так, від початку ХХ ст. процес мадяризації греко-католиків на теренах історичного Закарпаття патрунував «Краєвий комітет греко-католиків-мадярів». Основна діяльність Комітету спрямовувалася на системну денаціоналізацію закарпатських греко-католиків та недопущення контактів із їхніми братами по вірі по той бік Карпат. Із цією метою комітет домагався заборонити ввезення літургічної літератури з Галичини, наполягав на відміні свята Покрови, добивався усунення з церковного календаря св. Параскевії, св. Бориса й Гліба, св. Кирила та Мефодія, св. Володимира, св. Ольги, св. Теодосія й Антонія Печерських, бо вони, мовляв, не мають нічого спільного

¹ Див. дет.: Пекар А. «Спізнайте правду, і правда визволить вас» (Ів. 18:31) // Карпатська Україна. – 1995. – 4 квітня.

із Закарпаттям¹. Комітет також визнав юліанський календар та кирилицю «двома мостами до москалів», а тому наполегливо домагався їх заборони. Внаслідок такого тиску Пряшівська єпархія вже у 1915 р. запроваджує григоріанський календар, а в церковних школах вводить латинику. Урядова постанова від 28 липня 1916 р. аналогічні заходи поширювала і на Мукачівську єпархію². Прикметно, що ще у 1902 р. членом «Комітету...» став Олександр, він же Шандор Бонкало, один із ідейних батьків сучасного неорусинства. А взагалі рівень національної свідомості закарпатського духовенства на початку ХХ ст. яскраво ілюструє лист-подяка з 1915 р. угорському генералу від закарпатського священика Андрія Фенцика, який називає себе представником «греко-католицького духовенства і того народу, котрий по мові хоча і є “русин”, але душею і серцем щирий маляр».

У міжвоєнний період ідею окремішності русинів Підкарпатської Русі підтримував Олександр Стойка, єпископ (1932–1943), який, за словами о. Атанасія Пекара ЧСВВ, «був добрим проповідником і улюбленим батьком бідних, однак на національно-культурному полі виявив мадярофільські переконання, він намагався перекреслити національно-культурні змагання

¹ Волошин А. Оборона Кирилики // Науковий Збірник товариства «Просвіта». – Ужгород, 1936. – С. 98–99.

² Пекар А. Нариси історії церкви Закарпаття. – Т. 1. – Рим–Львів, 1997. – С. 102–103.

єп. П. Гебея та монс. А. Волошина. Ставши єпископом, Стойка започаткував третій мовний напрям, т. зв. «тутешняцький»¹. З благословення єпископа О. Стойки кілька закарпатських священників прилучилися до роботи в «Мадярській лізі для ревізії Тріанонського договору», яка мала на меті приєднання Закарпаття до Угорщини². Промовистим фактом, що ілюструє національні переконання закарпатського греко-католицького духовенства в середині ХХ ст., стала анексія південно-західної частини Мукачівської єпархії за результатами Віденського арбітражу 3 листопада 1938 р. Тоді єпископ О. Стойка зі своєю курією зостався в Ужгороді, тобто у тій частині єпархії, що відійшла до Угорщини, хоча тут було лише 35 парафій, покинувши напризволяще 280 парафій в межах Карпатської України³. Ватикан, довідавшись про те, що греко-католики Карпатської України залишились без єпископа, 15 листопада 1939 р. призначив Апостольським Візитатором єпископа Діонізія Нярадї, родом бачванського руснака, якого неорусини донині таврують за «український націоналізм».

У часі Другої світової війни глибокі мадярофільські традиції, що панували у середовищі закарпатського духовенства, ще дужче посилили розчарування з краху Карпатської України та страх бути запідозреним

¹ Там само. – С. 143.

² Там само. – С. 144.

³ Там само. – С. 145.

у проукраїнських симпатіях. Адже після трагедії Красного поля в березні 1939 р. війська профашистської Угорщини жорстоко розправилися не лише з полоненими оборонцями Карпатської України, – їхні репресії не оминули й проукраїнськи зорієнтовану частину греко-католицького кліру, зокрема ченців Чину святого Василія Великого. Як свідчать ченці-очевидці, «загін мадярських вояків при помочі танка наїхав на василіанський монастир в Імстичеві біля Білок. Танком завалили входову браму до монастиря, а відтак кулеметом і крісами обстрілювали з усіх боків монастиря, повибивали всі вікна і понижили стіни монастиря, мовляв, шукали за січовиками... Монахи скрилися у пивниці. Коли ж їх звідтіля витягли, то один з вояків так сильно вдарив крісом старенького ігумена, о. Петра, що той повалився на землю. Теж інших монахів били і копали, допитуючись, де вони скрили січовиків і їхню зброю. Розуміється, що в монастирі вони не знайшли ані січовиків, ані зброї. Зате вони позабирали з монастиря іншу “зброю”, тобто шинку, ковбасу, конфітюри, літургічне вино тощо». Так само жорстоко поводитися мадярські гонведи і в Мукачівському монастирі. 23 березня прийшла черга до Свято-Миколаївського монастиря на Чернечій горі біля Мукачева. Наочний свідок наїзду мадярської солдатні на Мукачівський монастир – о. Гліб Кінах, ЧСВВ – описав його такими словами: «Перед полуднем біля 11-ої години перед монастир приїхало вантажне військове авто,

а з нього висипалися мадярські жандарми і жовніри, які облягли цілий монастир і почали обстрілювати його з кулеметів і крісів. Відтак розбили клавзурову браму, вдерлися до монастиря і, стріляючи по коридорах, силоміць витягали монахів з їхніх келій і ставили їх під стіну. Всі монахи мусили тримати руки догори, заки вояки перевіряли їхні кишені. Шукали нібито зброю, а в дійсності забирали від монахів годинники, ножики, ручки тощо. Під час обшуку наставили на монахів наладований кулемет. Всі вже приготувалися на смерть і тому о. Кінах дав усім спільне розгрішення. За це його скували ланцюгом...»¹

Жорстокі репресії за симпатії до українства, мадяризація закарпатської інтелігенції, зокрема духовенства, масована пропаганда окремішності «русинського» народу та його мови, що стали основою угорської державної політики під час окупації Закарпаття в 1939–1944 рр., заклали соціальну базу неорусинства, що згодом активізувалося в умовах незалежної України.

Обороняючи статус *sui iuris*, впливові сили в Мукачівській греко-католицькій єпархії намагаються всіляко підкреслити самобутність греко-католицької конфесії на Закарпатті, що, на їхню думку, знаходить своє підтвердження в існуванні «власного літургічного обряду», використанні як культової

¹ Пекар А. Греко-католицька церква під час мадярської окупації Закарпаття // «Записки ЧСВВ». Т. XV. – 1996. – С. 500–520.

церковнослов'янської або навіть «церковно-народної мови», а також у запереченні будь-яких зв'язків між греко-католицькою традицією на Закарпатті і Галичині. Так, директор канцелярії Мукачівської греко-католицької єпархії о. Сабов намагався обґрунтувати закономірність статусу *suī iuris* Мукачівської греко-католицької єпархії її канонічною та обрядовою самостійністю. У дискусії, яка зав'язалася на сторінках закарпатської преси, теолог о. Атанасій Пекар переконливо довів безпідставність аргументації о. Сабова.

Чи не основне місце серед аргументів на користь правомірності незалежного статусу Мукачівської греко-католицької єпархії належить мовному питанню. Ще від початку 90-х років керівництво єпархії не втомлювалося повторювати, що старослов'янська мова є рідною для місцевих закарпатців, тоді як використання в богослужіннях української мови, на їхню думку, неспроможне забезпечити належної їх урочистості та суперечить місцевим традиціям. Дійшло до абсурду, але в кафедральному храмі Ужгорода понад 25 років діє громада, яку напівофіційно називають українською лише тому, що вірні цієї громади домоглися, аби в неділі та святкові дні відправлялася одна літургія українською мовою. Неприязне ставлення до української мови в Мукачівській греко-католицькій єпархії таке велике, що, як зізнаються окремі священники, їх скеровували на певні парафії лише у разі відмови від ведення богослужінь українською мовою.

Поширювані серед закарпатських греко-католиків твердження про «рідність» та цілковиту зрозумілість місцевими вірними церковнослов'янської мови є великим лукавством. Попри такі публічні запевнення у Мукачівській греко-католицькій єпархії масово транслітерують «гражданкою» конфесійні тексти, відмовляючись від специфічних літер ять, юс великий, юс малий та ін., використання яких утруднює читання та сприйняття не лише звичайним вірним, а й священнослужителям.

Незважаючи на декларовану вірність церковнослов'янській традиції, у Мукачівській греко-католицькій єпархії дедалі частіше з'являються масові видання «народною мовою жителів Закарпаття (русинським язиком)» або ж «церковно-народною мовою». Так, в 1993 р. з благословення єпископа-ордinarie Івана Семедія було надруковано «Молитвенничок для молоді»¹ (укладач Стефан Січ), в якому використання української мови обмежилось лише назвою видання, а текст молитовника подано дивовижним суржилом. Наприклад: *«Сім милосердних учинков надлежащих до души: 1. Согрішающого справляти, 2. Неученного научити, 3. Сомнівающому добру пораду дати, 4. Смутного потішити, 5. Кривди претерпіти, 6. Вини отпущати, 7. За ближних Бога молити»*².

¹ Молитвенничок для молоді / Підготував о. Стефан Січ. – Ужгород, 1993. – 60 с.

² Там само. – С. 11.

Через дев'ять років (тепер уже, судячи з ілюстрацій, – для дітей молодшого шкільного віку) побачила світ книжечка «Притча о милосердном самарянине», де той же упорядник, підписаний тепер вже як Стефан Суч, намагається популяризувати основи християнського віровчення серед молодших школярів своєрідним суржиком, який справді не має нічого спільного з українською літературною мовою, ні навіть з закарпатським діалектним мовленням: *«Однажды к Иусу прийшов чоловік і спросив его: Кто является моім ближнім? Тогда Иус розказав слідуче: Деякий чоловік отправился із Єрусалима до Ієрихону. Це було длительное і трудное путешествие. Вдруг появились разбойники і напали на путешественника. Поблизости не було нікого і ніхто не зміг почути его крик о помощи. Разбойники забрали у чоловіка все, что он мав, даже одежду. Он захищався, а так як разбойники були сильніші, они ізбили его і он остався лежати коло дороги полумертвим»¹.*

Максимальне обмеження використання української мови в богослужбовій практиці та заміщення її неоковирним суржиком на основі okazіональних церковнослов'янських, російських і закарпатських говіркових елементів лягло в основу справді самостійної мовної політики, яку реалізує керівництво

¹ Притча о милосердном самарянине. Склав цей буклетик на народній мові жителів Закарпаття (русинський язик) отець-декан Стефан Суч. – Хуст, 2002. – С. 2.

Мукачівської греко-католицької єпархії, намагаючись штучно розділити греко-католиків Закарпаття та інших регіонів України. На користь цього припущення свідчить той факт, що в Закарпатській області угорськомовні греко-католики послуговуються виключно угорською мовою та ще перейшли на григоріанський календар і ніхто їм не нагадує про столітні традиції церковнослов'янської мови.

Окрім своєрідної мовної політики, неорусинські греко-католики намагаються обґрунтувати окремішність Мукачівської греко-католицької єпархії, нав'язуючи думку про інакшість закарпатців та постійно наголошуючи на нібито жahlливій моральній здеградованості українців. Показовим прикладом того, як не завжди легко можна розмежувати неорусинство від неофашистських ідей, стали спомини репресованого священика Стефана Бендаса «П'ять років за колючим дротом», які підготував до друку його син – Даниїл Бендас, священик і викладач Ужгородської богословської академії, а фінансово підтримали це видання керівництво Мукачівської греко-католицької єпархії та Ужгородської греко-католицької богословської академії. Замість очікуваної повчальної розповіді про те, як щира віра в Христа допомогла священикові пережити п'ять років у сталінських таборах, читач знайде гнівні інвективи на адресу українців, що не мають нічого спільного із засадами християнського віровчення. *«Українців можна поділити*

на три групи: радянські (або великі) українці, українці-галичани і так звані волиняни, які належали до першої Росії. До цих пір я гадав, що найнестерпнішими є галичани, але волиняни перевершують їх у цьому. Найбільш терпимими ще є великі українці. За 33 роки вони позбавилися багатьох характеристик для них особливостей. Серед галичан ще можна знайти винятки, але волиняни просто нестерпні»¹. «В Радянському Союзі майже всі без винятку, враховуючи жінок та молодих дівчат, лаються брудними словами, особливо ображають матір нецензурними словами, але в цьому волинські та галицькі українці перевершують росіян. Вони пихаті, егоїстичні, невиховані, нікого і ніщо не поважають. Крадії так само вони. Якщо їх призначають на керівну посаду, вони нещадні до своїх товаришів. До вищестоящих вони смиренні, з підлеглими нещадні»². Складається враження, що ті спомини писалися не для прослави торжества християнської віри, навіть не для викриття злочинів сталінізму, а для осуду українців.

Знаковою для «русинської» версії історії Мукачівської греко-католицької єпархії стала написана «по-русинськи» книжка угорського священика Ласла Пушкаша «Житіє Блаженного Теодора Ромжі»³. Тут

¹ Бендас С. П'ять років за колючим дротом. – Ужгород, 2009. – С. 170.

² Там само. – С. 176–177.

³ о. Пушкаш Ласло. Житіє Блаженного Теодора Ромжі. – Ужгород, 2013. – 223 с.

автор не обмежився викладом життєпису блаженного Теодора, єпископа Мукачівського, а спробував осмислити величну постать новомученика на тлі всієї історії не лише Мукачівської єпархії, а й Закарпаття загалом. Звичайно, такий авторський задум не може викликати ніяких заперечень, однак масштаб маніпуляцій та фальсифікацій при його реалізації просто вражає. Так, книжка починається, як казали б римляни, *ab ovo* – з опису життя пращурів блаженного Теодора, які, на думку Л. Пушкаша, аж до XV–XVI ст. були кочівниками: «помежи высокими, складно переплетеными гранками гур и гурськими хребтами мандровали уедно из свойима чередами купки людей, даколи многочиселні фамілії, великоє плем'я ци народ, мандровали, переходячи из міста на місто...». Хотілось би вірити, що автор тут не пропагує заяложені шовіністичні «теорії», а лише випадково сплутав осілих автохтонних слов'ян-хліборобів Закарпаття зі своїми одноплемінниками, кочівними уграми, які прийшли на Придунайську низовину із азійських степів лише наприкінці IX ст. Адже не можна навіть уявити, що священник у перших реченнях книжки про Христового мученика може вдаватися до такої примітивної політично вмотивованої фальсифікації, тим більше, коли ця проблема не має ніякого стосунку до головного героя книжки – блаженного Теодора.

Проте відчуття історичної реальності раз у раз зраджує Л. Пушкаша, і він, наприклад, висловлює також

досить дивні докори на адресу єпископа Діонісія Няраді, руснака з Бачки, що той, мовляв, за часів Карпатської України «активно пропагував на території єпархії українство»¹. На жаль, це далеко не поодинокі приклади тенденційних, відверто шовіністичних поглядів на певні історичні події та окремих осіб. Чого вартує, наприклад, опис трьома реченнями кривавого українсько-угорського збройного протистояння у березні 1939 р. «Тым часом у марті 1939 р. сталася зміна влади. Через двадцять рѣкѹв вернулася мадярська влада. Спершу того мало што змінило у жизни Теодора...»². Як все просто і гладенько, мов і не було Красного поля, розстрілів, концентраційних таборів, репресій мирного населення, сирітських та вдовиних сліз, просто «вернулася мадярська влада».

Однією зі стрижневих ліній «Життя Блаженного Теодора Ромжі» стало наскрізне прагнення автора протиставити греко-католиків Закарпаття та сусідньої Галичини. Незважаючи на задекларований намір гідно представити життя блаженного Теодора Ромжі, а не регіональні психологічні типи українців, Л. Пушкаш повторює заявлені політиканські міфи про «величезну різницю у войовничому менталітеті галичан і благому менталітеті русинѹв». У книжці про блаженного Теодора Ромжу Л. Пушкаш намагається переконати читача, що навіть відступники від греко-като-

¹ Там само. – С. 43.

² Там само. – С. 45.

лицької церкви на Галичині огидніші та підступніші, ніж зрадники закарпатські: «Инак было на Закарпатю, де дякувучи предвіджіню єпископа Ромжі ни найшовся ани єден священник наподобіє о. Костельника у Галичині»¹. Пор. ще: «ганебно знамого галицького віроотступника Костельника»² Автор, мов чорт за грішну душу, міцно вхопився за львівську прописку Гавриїла Костельника (байдуже, що той з походження чистокровний руснак із Бачки), аби лише знайти привід принизити братів по вірі із-за Карпат.

Щоб ще дошкульніше викрити підступних галичан, Л. Пушкаш, а особливо автор післямови та фундатор видання Іван Біцко, вперто нав'язують думку, що єпископові Теодорові Ромжі смертельну ін'єкцію з отрутою зробила санітарка Одарка, і вона, мовляв, була, зрозуміло, галичанкою. Ми, звичайно, не знаємо, де народилася особа, що вчинила страшний злочин, але маємо більш ніж достатньо підстав сумніватися у правдивості версії, яку так вперто пропагують у книжці. Чого лише варта Одарчина легенда: «Я ся родила у Львові. Коли ми було пять рѣкѣв, большевики арештовали мойих дорогих родитѣльѣв. Добрі люди, лично митрополит Шептицький ня узяв за руку і повѣг до сестер василіанок...» Отже, за версією, яку так охоче повторюють Л. Пушкаш та І. Біцко, більшовики арештували Одарчиних батьків

¹ Там само. – С. 97.

² Там само. – С. 122.

не раніше ніж в 1939 р. (до 17 вересня 1939 р. більшовиків у Галичині, як відомо, не було), то, виходить, що Одарка народилася у 1934 р., тому на час злочину їй було аж... 13 років, причому до того вона «из групъ смілых хлѣпцѣвъ и дѣвѣнок пѣшла'м у ліс мститися за утрату родитѣльѣвъ»¹. Ми не знаємо, хто склав таку примітивну легенду, але в тому, що її авторство не належить професійним душогубам-енкаведистам, сумнівів нема, там арифметику знали добре. Дивує лише, навіщо такі примітивні здогадки про «галицьку пройдисвітку из якогось бандерівського схрону»² неодноразово повторювати у книжці про життя і мученицьку смерть блаженного Теодора Ромжі. Відповідь тут може бути лише одна: автори хотіли, щоб усі добре запам'ятали – Теодора Ромжу вбила галичанка-бандерівка, байдуже, що навіть за їхньою версією їй було на час злочину щонайбільше 13 років.

Угорський священник Ласло Пушкаш чи словацький фундатор і редактор «русинської» книжки «Житіє Блаженного Теодора Ромжі» Іван Біцко не єдині чужинці, які намагаються спрямувати Мукачівську греко-католицьку єпархію на незалежний від УГКЦ шлях розвитку. Цю ідею палко підтримують також окремі високопоставлені ватиканські ієрархи словацького або угорського походження. З огляду на традиційну і цілком зрозумілу непублічність найвищої церков-

¹ Там само. – С. 163.

² Там само. – С. 216.

ної ієрархії, марно сподіватися на оприлюднення її планів щодо бажаного розвитку греко-католицької церкви в Україні та на Закарпатті зокрема. Однак окремі публічні виступи ватиканських ієрархів дають підстави говорити про сильне лобі «самостійницького» статусу Мукачівської греко-католицької єпархії. Судячи з публічних виступів, одним із таких оборонців «незалежності» закарпатських греко-католиків зарекомендував себе архієпископ Василь Кирило, він же Васіл Ціріл, який від 2009 р. обіймає високу посаду секретаря Конгрегації Східних Церков. У вельми розлогій проповіді, виголошеній на святковій Літургії в Ужгороді в середині 2009 р. з нагоди вшанування пам'яті жертв репресій греко-католицької церкви на Закарпатті, архієпископ В. Ціріл детально проаналізував історію греко-католицької церкви на Закарпатті в другій половині ХХ ст. і жодного разу не вжив слова «українець» чи «український», не згадавши також і про зв'язки та взаємну підтримку греко-католиків Закарпаття та Галичини, що допомогли пережити часи заборони церкви. Ще ясніше свої бачення історії, а головне майбутнього Мукачівської греко-католицької єпархії архієпископ В. Ціріл висловив 12 січня 2013 р. у проповіді на Літургії в кафедральному Хресто-Воздвиженському храмі Ужгорода під час хіротонії єпископа Ніла Луцака. У своїй проповіді владика Васіл зосередив увагу саме на важливості теперішнього «незалежного» статусу і місця Мукачівської

греко-католицької єпархії. Так, секретар для Конгрегації Східних Церков, звертаючись до нововисвяченого єпископа Ніла, наголошує: «Будучи за ідентичністю сином цієї землі і цієї особливої церкви “свого права”, що є Греко-католицькою Церквою Мукачівської єпархії, ти своєю особою представлятимеш її церковну особливість і гідність». Неофіційний титул «син особливої церкви “свого права” звучить у ліпшому разі романтично, проте він не має нічого спільного з реальною історією Мукачівської греко-католицької єпархії. Адже відомо, що коли 23 травня 1973 р. народився Юрій Луцак – майбутній владика Ніл, то Мукачівська греко-католицька єпархія, що існувала на той час у підпіллі, не мала статусу «свого права», бо ще з липня 1939 р. була підпорядкована примасу Угорщини. Шкода, що у владика Васи́ла не було під рукою редагованої каноніком о. Александром Ільницьким газети «Нова недѣля» за 26 березня 1939 р., тобто номера, що побачив світ усього лиш через 10 (!) днів після збройної окупації Карпатської України, де з радістю повідомляється, що примасові Угорщини уже направлено прохання порушити клопотання перед Святою Столицею про скасування статусу *sui iuris* Мукачівської єпархії, оскільки вона знову потрапила в лоно Угорської держави. Більше того, на тлі трагедії Красного поля, коли у тисячі сімей закарпатських греко-католиків увірвалося горе – чоловіків, братів було вбито, замордовано або ж інтерновано у концтаборах,

газета безсоромно декларує, «як в большой радості обнялися с нашими мадярскими братами послі развала першої республіки Чехословацкой, бо, – виявляється, – славним мадярско-руским 15-ым мартом р. 1939, а сильним побѣдоносним и радостным походом мадярских гонведов до исторических польско-мадярских державних границь “вмерла Україна”»...

Неорусини використовують гасла самостійної русинської церкви лиш як одну із карт у своїй безкомпромісній антиукраїнській політиці. Проте досить зайти у будь-який храм «русинських» єпархій чи то в Піттсбурзі, чи то у Пряшеві, чи, може, в Мішкольці, чи у прославлений монастир в угорській Марія-Повчі, щоб пересвідчитися, що там безроздільно панує не «мова цієї землі», а тільки англійська, словацька чи угорська мови. Відірвані від рідної землі, без усвідомлення безпосереднього генетичного зв'язку з питомою українською християнською культурою, зокрема з багатими місцевими християнськими традиціями українців історичного Закарпаття, наші одноплемінники у Словаччині, Угорщині, США стали легкою здобиччю асиміляції: шовіністичні сили нав'язали їм – замість абстрактно-космополітичної ідентичності «син рідної землі», – американську, словацьку чи угорську національну ідентичність.

Хіротонія єпископа Ніла показала категоричну непоступливість теперішнього проводу Мукачівської греко-католицької єпархії та окремих впливових сил

за межами України у справі об'єднання греко-католицьких церков України. Більше того, розуміючи слабкість та вразливість власне «сепаратистського» підходу як у світлі засадничого принципу неподільності Церкви як Христового Тіла, так і на тлі усталеної позиції Святого Престолу визначати територіальні межі окремих церков чи єпархій, зважаючи на чинні визнані міжнародним співтовариством кордони держав, на території яких діє та чи інша помісна церква, теперішнє керівництво Мукачівської греко-католицької єпархії поспішно шукає аргументи, щоб легітимізувати факт окремого існування єпархії та УГКЦ, чим не лише тугіше зав'язує вузол проблеми, а й виставляє у непривабливому світлі Святу Столицю. Адже визнаючи на території України існування двох незалежних греко-католицьких помісних церков, Ватикан таким чином або не визнає Закарпаття частиною України, або ж місцевих греко-католиків не вважає українцями. *Tertium non datur*. А це завдає величезної шкоди як Католицькій церкві східного обряду в Україні, так і авторитету Святої Столиці в Україні.

Помітне послаблення неорусинського вектора в діяльності Мукачівської греко-католицької єпархії стало очевидним на переломі 2013–2014 рр. Можна лише здогадуватися, що спричинило зміни в політиці: жертви Небесної Сотні, анексія Криму та війна на сході України або нависла небезпека «Русского мира», де, як відомо, нема місця для греко-католиків. У кож-

ному разі, трагічні події в неблизьких Києві, Криму чи на Донбасі закарпатські греко-католики – від єпископа до пересічного священика чи вірного – сприйняли як власну трагедію. Керівництво Мукачівської греко-католицької єпархії разом зі священиками та вірними активно включилися у збирання коштів та відправку на схід гуманітарних вантажів, було куплено та обладнано кілька реанімобілів, які відправили на фронт. Священик Мукачівської греко-католицької церкви Іван Ісаєвич добровільно пішов на фронт капеланом, був двічі поранений, та знову повертався в зону АТО. За патріотизм о. Івана Ісаєвича удостоїли не лише державних нагород, а й ордена «Народний герой України». Такі приклади щирого українського патріотизму для священиків Мукачівської єпархії – не нове явище. У часи заборони греко-католицької церкви і після її легалізації єпископ Іван Маргітич, отці Павло Мадяр, Йосип Завадяк, Діонізій Дребітко, Микола Шепя, Полікарп Лозан, Мелетій Малинич, Іван Сідей, Богдан Тодавич, Антоній Станканинець, Антоній Мондик, Борис Краснобрідський, Леонтій Дебель, Теофан Скиба, Іван Сатмарій, Йосип Штиліха, Юрій Федака, Юрій Станинець та інші самозречено служили Церкві, не перестаючи бути українцями, та постійно прагнули церковної єдності з греко-католиками всієї України.

Сучасна діяльність закарпатського греко-католицького духовенства вселяє обережну надію, що

керівництво Мукачівської греко-католицької єпархії врешті зробить правильний вибір, про який ще в далекому 1935 р. говорив видатний закарпатець, уродженець Пряшівщини, греко-католицький отець-василіянин та український поет Севастіян Сабол (Зореслав): «Перед закарпатським духовенством стоїть дилема: або стати одверто при своєму українському народі, шануючи його мову й національну свідомість, або самим пропасти, лишаючи Богом повірений нам народ на поталу ворогам Церкви».

ВИСНОВКИ

Неорусинство – це не маргінальна закарпатська проблема, а місцевий різновид вкрай небезпечної антиукраїнської політики, спрямованої на дезінтеграцію українського етнокультурного простору та цілісності української держави. Основна мета неорусинської доктрини – заперечити українськість історичного Закарпаття і тим самим суттєво – на 200–300 кілометрів – обрізати найзахідніші українські етнічні терени. «Русинізація» українців та українських земель за Карпатами має важливе геополітичне значення, оскільки вибудовує по Карпатському хребту нову берлінську стіну, яка мусить обмежити можливості європейської інтеграції України та замкнути її в «євроазійському просторі».

Неорусинство зародилося на теренах історичного Закарпаття наприкінці XIX ст. у лоні місцевого москвофільства та мадярофільства, які, поступаючись ідеям українського національного відродження, намагалися витворити тут антиукраїнський анклав. Антиукраїнська спрямованість неорусинства відповідала і відповідає геополітичним інтересам Росії, Угорщини,

Словаччини, Польщі та Румунії, які не були і не є зацікавлені у сильній позиції України в Центральній Європі та прагнуть асимілювати місцеве українське населення.

Неорусинській доктрині притаманна технологічно-маніпуляційна природа, оскільки вона не має нічого спільного з науковим описом автентичної культури автохтонних мешканців історичного Закарпаття. Ця доктрина оформилась як штучно сконструйована система препарованих фактів з історії, мови, літератури, фольклору, етнографії корінної східнослов'янської людності Закарпаття, що має конкретне технологічне призначення – створити ілюзію існування окремішнього «русинського» народу. Реальних замовників такого «наукового» результату не варто шукати серед «широких верств русинського народу», бо ховаються вони у затишних офісах російських, центральноєвропейських та українських політиків і бізнесменів, які мають чіткі інтереси на теренах історичного Закарпаття.

Сутність неорусинської проблеми полягає не в тому, що частина автохтонних мешканців історичного Закарпаття не ідентифікуються як українці – на це громадяни демократичної країни мають безперечне право, а в тому, що, заперечуючи українську національну належність, ідеологи неорусинства за допомогою суцільних маніпуляцій та, що вкрай небезпечно, войовничої українофобії цілком

безпідставно не визнають українською духовну та матеріальну культуру закарпатців, на основі якої намагаються штучно витворити новий «неукраїнський» етнос – «русинський». Витворення та легітимізація нового «русинського» етносу спрямовані на дезінтеграцію українського етнокультурного простору.

Сучасне неорусинство у різних державах має свої особливості. В Україні – це сепаратизм та відокремлення найзахіднішої області, у Словаччині, Угорщині, Польщі, Сербії, Хорватії та Румунії – це міноритарна політика, спрямована на розщеплення місцевої української спільноти та обрубання її зв'язків з Україною – апробований принцип *divide et impera*, який призводить до стрімкої асиміляції. Неорусинство стало розмінною монетою в політичних іграх: закарпатські можновладці шантажують сепаратизмом Київ; а європейські держави звітують перед єврокомісарами про щедру і демократичну підтримку міноритарних спільнот. Інтегральна риса усіх неорусинських рухів – це можливість для активістів заробити гроші: чи то з дотацій європейських держав на підтримання нацменшин, чи то з грантів канадського бізнесмена С. Чепи.

Окрім центральноєвропейських країн та їх урядів, у неорусинську проблему недружні до України сили зуміли втягнути й Ватикан. Адже тимчасове надання Мукачівській греко-католицькій єпархії незалежності від УГКЦ суперечить усталеній позиції Ватикану

визначати територіальні межі окремих церков чи єпархій, зважаючи на чинні визнані міжнародним співтовариством кордони держав, на території яких діє та чи інша помісна церква, і тому справедливо розцінюється як вияв сепаратизму в церковній сфері. Статус *sui iuris* Мукачівської греко-католицької єпархії нині є офіційно визнаним здобутком неорусинського сепаратизму, а його подальше збереження несе реальну небезпеку погіршення взаємин між Україною та Святою Столицею.

Українська держава, проти якої, власне, і спрямоване вістря неорусинства, за 25 років незалежності так і не вибудувала стратегію розв'язання цієї проблеми. Навпаки, державні органи, як правило, не лише лояльно ставляться до неорусинського руху, а й надають йому підтримку та тісно співпрацюють з його активістами. У дискурсі українських медіа поняття «русин» і «русинство» дедалі частіше вживають саме у трактуванні неорусинів, бо ті ведуть послідовну і грамотну піар-кампанію.

Якби Україна справді провадила продуману гуманітарну політику, то органи влади мали б протидіяти використанню давньої самоназви українців – *русин/руський* для найменування нового слов'янського народу, оскільки така практика є маніпулятивною та антиісторичною. Як інструмент протидії можна використовувати не тільки піар-кампанії, а й судовий процес. Прецедентом тут може стати досвід Греції

у забороні використання сусідньою державою назви Македонія. Якщо неорусини бажають створити окремий від українського четвертий слов'янський народ, то його назва не повинна належати до набутків української культури.

Коли б Україна вела виважену гуманітарну політику, то вона вилучила б русинську мову з переліку закону «Про засади державної мовної політики», оскільки русинська мова в Україні – це абсолютна лінгвістична фікція, яка не має ні орфографічних, ні фонетичних, ні граматичних, ні лексичних норм, а є асистемним конгломератом конгломератів вузькоговіркових, діалектних, загальноукраїнських та чужомовних (угорських, словацьких, церковнослов'янських, російських) елементів, які об'єднуються хіба що назвою «русинська мова». Найяскравіше тому свідчення існування аж семи орфографічних варіантів власної назви «русинської прабатьківщини»: *Подкарпатська Русь, Пудкарпатська Русь, Пїдкарпатська Русь, Пўдкарпатська Русь, ПЇдкарпатська Русь, Підкарпатська Русь, Пїдкарпатська Русь*. Натомість українська держава має відмовитися від рецидивів тоталітаризму в мовній політиці та приділяти більше уваги вивченню української діалектної стихії, що в умовах Закарпаття означає популяризацію середньозакарпатського, гуцульського, бойківського та лемківського говорів як самобутніх явищ у рамках широкого і різноманітного ареалу української мови.

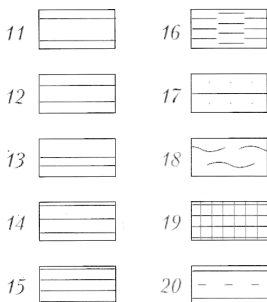
У середній школі на уроках української мови, а також на спеціальних факультативних заняттях можна запровадити вивчення рідної говірки як невід'ємного елемента української мови.

Якщо ж гуманітарна політика України залишатиметься на її теперішньому нульовому рівні, то «четвертий східнослов'янський народ», навіть створений за допомогою маніпуляцій *in vitro*, не тільки остаточно розчинить українське етнічне населення в Угорщині, Словаччині, Польщі, Румунії та Сербії, але й стане лінією розколу в Закарпатській області України.

ДОДАТОК

11. Подільські говірки.
12. Волинські (південно-волинські) говірки.
13. Наддністрянські говірки.
14. Надсянські говірки.
15. Лемківські говірки.
16. Бойківські говірки.
17. Середньозакарпатські говірки.
18. Гуцульські говірки.
19. Покутські говірки.
20. Буковинські говірки.

Карта говорів української мови за Ф. Жилком, «Нариси з діалектології української мови». Київ, 1955

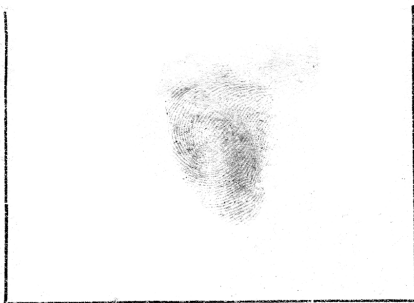

Мапа «русинських» теренів за П.-Р. Маґочієм, «Енциклопедія історії та культури карпатських русинів», 2010

Opis osoby więźnia.

(Odpowiednie cechy należy podkreślić).

1. Wiek 19 lat.
2. Wysokość (wzrost) 159 cm
3. Postać (wąta, wysmukła, przysadzista, krepka, silna, tęga)
4. Włosy (gęste, rzadkie, miękkie, twarde, wijące się, szczecinowate; czarne, ciemne, rude, ciemno-blond, jasno-blond, siwiejące, siwe; łyse, zaczęsane na jeża, z przedziałem, do góry, gładko)
5. Zarost (gęsty, rzadki, wijący się, ciemny, czarny, rudym, ciemno-blond, jasno-blond, siwiejący, siwy)
 - a) broda (w klin, dzieląca się, okrągła, szata, średnia, długa, bokobrody)
 - b) wąsy (przystrzyżone, sumiaste, obwisłe, wijące, kręcone)
6. Twarz (blada, zdrowa, czerstwa, opalona, podłużna, owalna, szeroka, okrągła)
7. Czoło (wysokie, szerokie, sklepienie, niskie, średnie, wypukłe)
8. Oczy (niebieskie, szare, piwne, zielone, szafirowe, ciemne, czarne, skośne, małe, duże, głęboko osadzone, normalne, wytupiaste)
9. Brwi (gęste, rzadkie, czarne, ciemne, rude, ciemno-blond, jasno-blond, siwiejące, łukowate, zrosnięte)
10. Nos (mały, duży, gruby, wązki, szeroki, prosty, włoczony, równy, zadarty, kabłąkowaty, haczykowaty, orli)

11. Uszy (małe, średnie, duże, odstające, normalne, przekłute)
12. Usia (małe, średnie, szerokie; wargi wąskie, grube, wywinięte, zająca wargą, dolna wysunięta)
13. Zęby (zdrowe, zepsute, brak z), wszystkie równe, krzywo osadzone, duże, małe, bezzębny)
14. Broda (wąska, szeroka, podwójna, dotek w brodzie)
15. Ręce (małe, duże, średnie, z krótkimi palcami, dłoń szeroka, wązka, brodawkki)
16. Nogi (małe, duże, średnie, płaskie, wysokie na podbiciu, odciski)
17. Postawa i chód (prosty, pochylony, normalny, garbaty)
18. Wymowa (jąka się, szepleni, mówi niewyraźnie, normalnie, głos niski, wysoki)
19. Język (władca polskim, rosyjskim, francuskim, niemieckim, angielskim). ukrain
20. Tatuowanie (podać dokładnie członki i miejsca tatuowane ze wskazaniem formy i treści tatuowania)
21. Znamiona szczególne (brodawki, blizny, plamy, kalectwo, okulary, protezy, nogi w formie X lub O i t. p.)
21. Wykształcenie (niższe, średnie, wyższe, analfabeta, umie tylko czytać, umie tylko pisać, umie tylko czytać i pisać)
23. Uwagi:
24. Własnoręczny podpis więźnia Бандера Степан

**Очеркъ литературной дѣятельности
и образованія Угро-русскихъ.**

Зачѣмъ литературная дѣятельность проявляется только при извѣстной мѣрѣ развитія народа, а зачѣмъ на сіе развитіе имѣють вліяніе по большей части: духъ вѣка, близость другаго сосѣдственнаго народа, и на-спослѣдокъ школы, посѣщаемые народомъ, – для сего и Угро-русскій народъ, или лучше его интеллигенція съ своими писателями состоялъ подъ 3-якимъ вліяніемъ; у него первое образованіе было церковно-славянское, позже латинское, а новѣйшее мадьярское. (с. 183) [...].

А. Митракъ еще въ 1867-омъ изданіи «Свѣта» общалъ свои «Путевые впечатлѣнія на Верховинѣ»; языкъ его въ семь трудѣ достоинъ подражанія, онъ почти поэтическимъ можетъ называться. Писалъ онъ еще и больше статей, обнародовалъ больше колядокъ и народныхъ пѣсень Угро-русскихъ, а изданіемъ своего капитального труда «Русско-Мадьярскій Словарь. Унгваръ 1881» увѣковѣчилъ свое имя и сдѣлалъ честь своему народу.

Еслибы всѣ Угро-русскіе тѣмъ языкомъ говорили, который Митракъ въ своихъ стихотвореніяхъ употре-

бляль, то по всей вѣроятности его языкъ сдѣлался бы основаніемъ Угро-русскаго литературнаго языка. Разнообразіе Угро-русскихъ діалектовъ, состоящихъ подъ вліяніемъ мадьярскаго, словацкаго и волошскаго, да нѣмецкаго, якъ сосѣдственныхъ и церковно-славянскаго, якъ обрядового языковъ, сему направленію не поспѣшествовали, и отъ основанія газеты «Свѣта» Угро-русские писатели старались писати литературнымъ языкомъ. (с. 205).

Сабовъ Е. Христоматія церковнославянскихъ и угро-русскихъ литературныхъ памятниковъ съ прибавленіемъ угро-русскихъ народныхъ сказокъ на подлинныхъ нарѣчіяхъ. – Унгарь, 1893.

Къ читателямъ!

До тепер мало ся стараль зато о томъ, абы нашъ рускій народъ въ нашей любезной угорской краинѣ таку новинку досталь до руки, которая бы его на его материнскомъ языку выучовала на шытко то, што ему дуже полезно будетъ.

И за то мы предали себъ спомочи на етой узкостъ, и въ нашей новинки, которой мы имя «Недѣля» дали, народу нашому всегда на помощь быти.

«Недѣля» ся зоветъ новинка наша, бо то хочемо, жебы народъ нашъ рускій въ святую недѣлю изъ ней моголъ ся научовати: якъ маеть вести газдовство свое, якъ можетъ най лѣпше позоровати на свой статокъ; кедь е въ узкости де ся маеть обратити за помощь. Добру пораду хочеме дати народу всегда, коли пораду потребуеть.

При томъ и отомъ ся стараеме, жебы читатели наши на каждую недѣлю достали научительныя и забавныя читанія.

Жебы на нашу «Недѣлю» каждый, и найхудобнѣйшій человекъ предплатити моголъ, цѣна предплаты на цѣлый рокъ будетъ токмо 1 золоти и 50 крайцари.

Цѣну предплаты подѣ тымъ адресомъ треба къ намъ послати:

А «Nagyilya» kiadohivatalanak Budapest, IV, Egyetem-
utcza 4.

Имя предплатителя и села чисто читательно треба выписати, жебы мы каждому точно могли новинку послати.

Недѣля. – 1898, нумеръ 1. – 1 януарь.

**Біленькій (Гіядор Стрипський).
Старша руська письменность на Угорщинѣ.**

Та что значить по народному писати? Задержаньемъ малоруського (руснацького) характера так пишѣмъ, якъ народъ говорить: по просту, ясно, бо сила языкова въ народѣ; але безъ кривды нашихъ нарічій. Бо на Угорской Руси живутъ три головні діалекты, котрі характеризуються выговоромъ звука «о» яко і, ѱ, у (кінь, стїль, вуль). Жадного изъ нихъ не можеме наवरечи другому, то есть першенство не можна дати изъ нихъ жадному безъ кривды другихъ двохъ. Треба отже ѣхъ конечно золляти у спольный, каждому придатный письменный языкъ.

Закарпатськы Русины поклали собы основою языка ѣхъ народный языкъ, што рѣзко отлучаеся основнымъ звукомъ і. Та они се роблять цѣлкомъ правно, бо симъ языкомъ говорить цѣлый ѣхъ 25 міліоновый народъ въ Австріѣ и Россіѣ, и сесе ѣмъ зовсѣмъ отповыдае. Але мы не можеме брати за літературну основу нашого нарічія і, котрымъ пишуть закарпатськы братя (отъ 1906. року и въ Россіѣ вольно ѣмъ по малоруськи печатати); а то изъ тоѣ простоѣ причины, бо на 500 000

Угорських Русинів припадає ледви п'ятина тих, котрі симь наричіємь у насъ говорятъ. Доложѣмь сюда еще и того, што Украѣнскі Русины отъ насъ географічно дуже далеко, а Галицькі сесѣды жили отъ 1387-го року безустанно подъ польскимъ панованьемъ. Изъ сего вийшла не лише не мила прозіванка Полякъ (што значить рівно Галицького и Угорського Русина, наколи говорить к і н ь, н а н ъ м ъ), але вийшла и велика розлука у розвою громады и языка Галицькихъ Руснаковъ и нашихъ.

Галицько-руській языкъ вирось подъ вліяніемъ польского, а нашъ подъ напливомъ мадярського, словацько-нѣмецько-волоського. Та коли Галичане потрафили 1837 року («Русалка Дністровая») вислободитися за прикладомъ Украѣнцевъ изъ подъ языкового панованя на письмѣ польского – всетаки словянського – и стали писати нинѣшнымъ їхъ літературнымъ языкомъ: намъ не ишло дѣло такъ легко съ нашими языковими клопотами. Не ишло головно тому, бо якразъ тогды, коли Галичане почали розцвітати свою народну письменность своимъ языкомъ, намъ вподобалося за прикладомъ И. Раковського (1850 р.) заводити місто нашого (давно вже виробленого) руснацького языка намъ зовсѣмъ чужій московській языкъ. [...]

Наше історично-культурное житъе привязано было передъ XIX-ымъ вікомъ (бодай на половину) до руснацького свѣту; тому малисьме громадську

и письменну єдноту съ Закарпатськими Русинами ажъ до XIX віка. А якъ наступила національна свідомость Мадяровъ у XIX-омъ столѣть, отъ тогды наша доля привязана до Мадярскоѣ культуры и житя. Намъ теперь у XX віць зовсѣмъ чужы, бо незвісні, усъ революціѣ козаковъ противъ Польщи та довга боротьба Русиновъ съ Поляками, бо въ мадярськихъ школахъ о сихъ ничого не чуеме, а наша минувшина оторвалась зовсѣмъ отъ минувшины прочихъ Русиновъ. Мы не брали участи въ обновленю україньского письменного слога, тому и тота чужнота нашихъ людей до україньщины. [...]

Тому такъ склалися обставины, што коли Москалямъ дивно было признавати право двохъ руськихъ літературъ (велико- и малоруського), чого вконци таки мусѣли признати, – то намъ приходится ся высказати право и на третю руську письменность, котра держиться середноѣ дороги меже тыми двома: имено Угроруську літературу. Старі літературні змаганя наші подають намъ на сего не только право, але й правила.

Біленькій (Гіядор Стрипський). Старша руська письменность на Угорщинѣ. – Унгарь. 1907. – С. 13-14.

Sz nami Boh...

[Предисловие к первому номеру газеты]

Rozsdesztvenna szvjata nocs, radosznöj prazdnik roz-
sdesztva Chrisztovaho priblizsilszja nam.

Sz jakoju velikoju radosztiju ocsekovali szme ho vsze
pred töm! Jakij prekrasnöj i radosznöj böl dorozslomu
i malomu, sztaromu i molodomu! Sz jakoju szvjatoju ra-
dosztiju szpisili szme na polnoci do cerkvi i ot virö, ot
szerdca szpivali: «Sz nami Boh!».

Tohorocsne Rozsdestvo uzs druhe szmutne Rozsde-
stvo Szvjatu tisinu Szvjatoj noci bezpokojit hrom ka-
nonov, krik hroznoj vojnö, no mö proto lem pojme: «Sz
nami Boh!»...

Poucsitelynöja i obscsesztvennöja novinö.

Pod pokrovitelyszyvom preosvj. Jepiszkopa D-ra.

*Sztefana Novak / Nase otecsesztvo. – 1916. – 1. numer. –
januar 7. – Eperjes/ Presov, 1916.*

Pro-csto mö pecsatajeme nasu novinku magyarszkimi bukvami?

Gyiti nasi uzse klasszi naucsatszja csitati i pisati magyarszki bukvö, sz kotorömi mö kazsdoje ruszkoje szlovo vöpiszati mozseme. Nasto zse bö mö pecsatali novinki cizilikoju, kotru dnesz uzse i uczenö lyude tyazsko csitajut?

Dalya nasa cely tota, zse ked oducstime nasu molo-dezs i csitajuscsu publiku ot cirilliki, preveme vszjakoje skodljivoje sznosenije sz takimi csuzsozsemcami, kotrö otecseosztvolyubiju protivnö poucsenija rozsirajut. Na sto maje nasa molodezs csitati taki bukvö, kotorömi za hraniceju lem sz prezrinijem pisut o nosöm milom uhorszkom otecseosztvi, o toj nasoj lyubeznoj materi, kotora nasz ot kolöszki azs do hrobu kormit i vszim dobröm zaosztmotrit; kotorömi bukvami na szmich posztavlyajut nasu szvjatu viru, nase szvjate jedinsztvo sz Rimszkoju cerkviju.

Ci jest sto csudovatiszja, zse policia podozrivala kazsdu, jescse i modlyacsu knizsku, kotra cirillikoju pecsatana, ked iz zachranici k nam prichogyascsi knizski i novinki vsze lem szponevazsali nasu viru i na nase otecseosztvo?

Mö z naseju novinkoju pocsiname prorövati totö nitki, kotrömi neprijatele nasi nas narod ot szvojej pragyidnoj virö i szvojeho otecsesztva odorvati chotyili. Piseme töma bukvami, kotorö u zapadnich narodach unauk i blahoszosztojanije razprosztranyajut, zsebö i nas narod ucsensöj i zamozsnyijsöj böl.

Nase otecsesztvo. – 1916. – 3. numer, januar 23

**Заява сільської народної Ради і жителів
с. Синевирська Поляна про возз'єднання
з Радянською Україною (1919)**

Ми, русини, живущі в Карпатах, в границі Галиції, согласні приклучитися или соєдинитися до руської України, так осли будеме пользоватися государственной земльов і лісом, аби усьо било на село жителям, бо ми туй люде зовсім бідні, бо нас туй государственное панство притисло било так, что совершенно не моглисме прожити, та аби нам в каждому селі порозділена била на жителів земля государственна і ліси, і желаєме, чтобы какнайскорше залізну дорогу пустили до нас, бо ми жиєме от залізной дороги 75 км. Если ти туй не імеєме залізной дороги, то ми не маєме никакой жизни, бо ми туй не можеме прожити із нашой землі, только мусиме куповати хліб, бо у нас не родится нич, только картофля, но і тото, когда не измерзне.

І тото желаєме признати, что воїни только за гроші, котрий желає воїнську службу удержувати. Ми воювали 4 года, то більше не желаєме войну дальше продовжати.

Если ми приключаємося до України, то покорно просиме Україну какнайскоро хліб посилати нам.

Всього 111 підписів.
Дня 11 януара 1919 года.

Шляхом Жовтня. Боротьба трудящих Закарпаття за національне і соціальне визволення та возз'єднання з Радянською Україною. Збірник документів. Т. I. [1917–1923]. – Ужгород: Закарпатське обласне видавництво, 1957, с. 77.

ПРОТОКОЛ ІЗ ВСЕНАРОДНИХ ЗБОРІВ У ХУСТІ

Писаний 21 януара (січня) 1919 в Хусті на всенародних зборах угорсько-руського народу, котрі відбулися в гімнастичній залі державної горожанської школи.

Перед зборами відбувалася Служба Божа і посвячено русько-українську фану (прапор). Із церкви народ під синьо-жовтими прапорами, співаючи національні і церковні пісні, головною улицею города пішов до гімнастичної салі горожанської школи, де о 1/2 12 год. перед полуднем Др. Юлій Брацайко – адвокат із Хуста, отворив збори. У промові (бесіді) представив історичне значіння сей хвілі, а звернув особливу увагу на минувшість руського народу, жиючого в Угорщині. Згадовав, що багато нашого народу погибло у мадярськїм морі, однако ж не удалося цілком знищити його і він аж дотепер оставсь руським в комітатах: Унґ, Угоча, Берег, Мармарош, Земплин, Шариш, Спіш і Абауй-Торня. «Тепер – кончив промову свою, – коли маємо рїшати о своєї будучой долі, повинні

ми брати під розвагу не лише теперішні часи, але й нашу минувшість».

За председателя зборів (собора) вибрано одноголосно Др. Михайла Бращайка, адвоката рахівського, а за писарів: Михайла Тивадара – дяка із вишньої Апші і Василя Йосипчука – обивателя великобичківського. Председатель отворив наради над питанням будучої приналежности угорських русинів-українців. Зазначив, що при рішенню сього так важного діла, яким установитися має щастя і доля всіх посему грядущих поколіній, з огляду на свободу слова най кожний делегат виповість свої погляди, думки, сумніви зовсім одверто, неустрашимо з мужеською відвагою, щоби спокійною душею міг відічати за себе Богу, людам і совісти своїй. Упевняв збори, що за які-будь тут проголошені слова ніхто най ся не страхає кари і переслідувань. Дальше толковав право самовизначення (саморозпорядження) народів.

Іван Волощук – господар з Нанкова радив з'єдинитися з соборною Україною. Се було проголошено з безмежним одушевленням і гучними окликами: «Слава! Да живет Україна! Най живе Україна!» Василь Тимчик – господар з Хуста радив, щоби русини-українці не вибирали послів до малярського парламенту. Внесення одноголосно і з великим задоволенням прийнято. Так само прийняли збори внесення Михайла Филака з Хуста щоби злуку з Україною викликати без жадних застережень або умов.

Др. Юлій Бращайко бажає підністи, щоби заснована нова держава узгляднила наше окремішне (особливе) положеніє. Се було тож приїмлено.

Промовляли ще Юра Лукач – господар із Салдобоша, Виктор Желтвай – професор уч[ительської] семінарії із Ужгорода і багато інших делегатів. Юлій Чучка – сільський нотар поставив внесення, щоби предсідатель проголосив всі приняті внесення як рішення (постанову) всенародних зборів.

Сесе внесення прийнято, і предсідатель проголосив слідуочу резолюцію:

1. Всенародні збори угорських русинів-українців з дня 21 януара 1919 висказують з'єднання всіх русинів-українців з комітатів: Мармарош, Угоча, Унг, Земплін, Шариш, Спиш і Абауй-Торня і прилучення русинами-українцями заселених земель до соборної України, просячи, щоби нова Держава при виконуванню сей злуки узгляднила особливе (окремішне) положення угорських русинів-українців. Для того всенародні збори заявляють, що руський народ Угорщини X-тий закон про Руську Країну, даний в Будапешті, з року 1818 не признає законом, бо повстала без заступництва народа.

2. З огляду на повишше рішення постановляють збори, що руський народ не пішле послів своїх до угорського парламенту.

3. Всенародні збори просять, щоби українські війська засіли землі, заселені русинами-українцями

на Угорщині, і щоби заосморіли населення, живуче серед тяжких харчевих відносин, поживою.

4. Всенародні збори вітають всі визволені народи Австро-угорської монархії: чехословаків, югослав'ян, румунів, поляків і німців.

5. Дальше вітають збори мадярське народне правительство, щоб, стоячи на демократичних основах, признало право самовизначення (саморозпоряження) народів і не уживало ніяких насильств проти політичного організованя руського народа і проти висказання його правдивої волі.

6. Дальше висказують збори подяку всім державам Антанти і їх союзникам, що боронили демократичний дух і виборонили пригнобленим народам свободу, і просять, щоби помогли здійснити ухвалу (постанову) всенародних зборів.

7. Народні збори вибирають для ведення справ русько-українського народа Центральну Народну Раду із сто членів і уповномочнюють її заступати русинів на Угорщині все і всюди, де сього потрібно проти всіх інших народів, і зробити все, що кожного часу в інтересі русько-українського народу уважує за потрібне.

По сему одногосно вибрано Центральну Народну Раду. Предсідатель Др. Михайло Бращайко. Заступники предсідателя: Еміліян Невицький – духовник з Уяку (Шариш), Євген Пуза – сотник із Ізи і Іван Волощук – господар з Нанкова. Писари: Юлій Чучка із Сігота і Василь Джуморат – обиватель хустський. Касир: Др. Юлій

Бращайко. Надзирателі: Василь Тимчук і Юра Токач із Севлюша. Члени: Антон Бескид, Др. Николай Бескид із Пряшева, Михайло Маґа і Олекса Маґа із Рахова (комітат Унг), Др. Юлій Гаджеґа із Унгвару, Петро Яблонський і Андрій Лалич із Пасіки (комітат Унг), Іван Келемен із Веряці, Юра Кемерчіні із Текегази, Старай Макар із Еґреша (Уґоча), Кирило Прокоп із Колодного (Берег), Василь Собов Ерків з Фоґороша, Василь Біро з Білок, Василь Торбай з Лучок, Жабка Василь з Ростоки (Берег), Юрко Тодавчич з Великого Раковця, Василь Терпай із Сільця, Василь Лендель із Волівця, Михайло Місар із Воловця, Юрко Алмій із Станова, Андрій Пальцей із Рокосова, Юрко Попович із Кижуйсалаша, Василь Рейтій із Новоселиці (Берег), Юрко Добоні із Ком'ят, Василь Скума і Федор Маслей із Волового, Коцан із Великого Раковця, Александер Фединц із Малого Раковця, Василь Андрашко із Білок, Василь Берега із Малого Раковця, Михайло Палканинець і Михайло Филяк із Хуста, Димитрій Симулик із Ізи, Стефан Вакаров із Ліпші, Іван Батьо із Довгого, Василь Федоричка із Заднього, Юра Чопик із Терєблі, Гриць Ковач із Колочави, Василь Принц із Терєсви, Іван Мигалка із Тернови, Василь Куцин із Вульхівця, Михайло Маханець, Василь Банк і Іван Коссей із Бедевлі, Василь Сливка-Петрів із Золотарйова, Василь Колочавин із Уйбарейова, Петро Долинай із Ремет, Федор Белей із Керєцьких, Митро Катунa з Горинча, Юра Лукач із Салдобоша, Іван Боднар з Грушова, Іван Слава із Золотарьова, Петро Нося

з Дубового, Іван Деак з Буштина, Іван Куруць-Василів з Синьовіра, Митро Кубарич з Ганич, Алекса Ференчик з Тернова, Юра Лендель з Вучкового, Юра Кіж з Великої Копані, Юрко Незбайло з Лучок, Андрій Данканич із Загаття, Іван Балега із Дешковиці, Василь Радик із Арданова, Михайло Рад із Кушниці, Юрко Ломага із Ільниці, Михайло Касинець із Кіральгази, Никола Гадка із Ільниці, Йосиф Василюк із Бичкова, Василь Продан з Лісичова, Андрій Попович Ромочевиці, Стефан Ключуряк з Ясіня, Петро Гайович із Данилова, Михайло Верцебюк із Ясіня, Антон Грабар, Іван Гоцук, Еміліян Егрецький, Андрій Медвецький, Алекса Чучка із Сігота, Кирило Феделеш із Урмезіюва, Др. Андрашко Михайло із Вульховця, Стефан Тіводор і Євген Рак із Рахова, Алекса Паркані і Стефан Будой із Хуста, Микола Русинко із Малої Тарни, Ілько Туряниця і Михайло Комарницький із Сваляви, Михайло Тіводор, Павло Деза і Федор Гуза із Вишньої Апші.

Окрем сього уповномочено президію, щоби число членів заслуженими людьми доповнити до сто.

На внесення председателя вибрано делегатів на мирову конференцію і то за председателя: Др. Юлія Брацайка, а за членів делегації Еміліяна Невицького з Уяку, сотника Євжена Пузу із Ізи. І коли би Др. Юлій Брацайко з якої причини не міг піти, Др. Михайло Брацайко. Всіх одногласно.

Всенародні збори на внесення Др. Юлія Брацайка рішили основання національного фонда в той спосіб,

щоби кожда руська громада збрала і заслала тільки корон, кілька душ в селі. Вкінці передсідатель подяковав делегатам, що серед таких тяжких комунікаційних відносин, коли на залізниці не мож було прийти, де возом, а де пішки йдучи і із четвертого комітату, появилися на всенародних зборах. Проголосив і зазначив, що із комітатів Мармарош, Угоча, Берг, по постановленню легітимаційної комісії в'єдно (разом) 420 правильно і достовірно легітимованих (оправданих) послів явилося. А понеже вибори відбулися так, що від кожних 1000 душ вибрано єдиного посла, на зборах 420 000 житилів, отже абсолютна більшість угорських Русинів-Українців була заступлена. Всенародні збори закінчилися грімкими окликами: «Многая літа», «Да живе Україна!», «Най живе Україна», «Най Вас Бог благословить!» – на президію, на делегатів мирових та на делегатів собора і відспівання «Достойно єсть» і «Многая літа».

Рішення (ухвалу, постанову) собора народу, якого було більше тисячі, серед невимовного одушевлення викликав перед грек[о]кат[олицькою] церков'ю Др. Юлій Бращайко. Коли президія і члени Центральної Народної Ради зложили під русько-українськими прапорами отсю божбу присягу: «Божуся одному живому і всемогучому Богу, що права русько-українського народа боронити, народ заступати і волю єго сповняти буду. Так мі, Боже, помагай!»

Предсідатель Центральної Ради короткими словами згадавав історичне значення дня, которого:

Встала наша славна Україна
свобідна і вільна
так від Тиси аж до Кубань-річки
одна нероздільна.

Взивав і просив присутніх, щоби в такім самім порядку вернули додому, в яким сюда прийшли і рознесли радісну вість визволення свого. Та щоби дома жити із ближніми у любові, у згоді, бо сим докажуть найясніше свою політичну зрілість. «Доброму поведінню народа маємо завдячити, – говорив бесідник, – що збори відбулися так красно, з такою повагою і достойністю, так що нашим ворогам не потребувалося вмішання жадних властей».

«Най живе наша славна Україна!» – закінчив бесідник свою промову, на що загомонів народний гімн «Вже воскресла Україна» і нарід тихо розходився зі святочним настроєнням, многі із слезами в очах а спільною надією в серці на красну будучність.

Михайло Тивадар, Др. Михайло Бращайко
писар предсідатель

Печать еліпсовита:

«Руська (Українська) Центральна Народна Рада на Угорщині»

*Zakarpatská Ukrajina v rámci Československa
(1919–1939). – Prešov, 2000. – S. 98–102.*

Предисловіє

Настоящая грамматика является грамматикой русского литературного языка в его письменном, а не устном употреблении.

Русский литературный язык в его письменном употреблении выработывался в течение почти тысячи лет, прошедших со времени принятия христианства (ещё до официального принятия христианства Русью при Владимире Святом в 988 году) до настоящего времени. Он постепенно выработывался из церковнославянского (болгарского – по своему происхождению) языка с помощью разных русских живых говоров. На его образование особенно влияли сначала южнорусские и севернорусские говоры, позже – белорусские, малорусские и великорусские. Вследствие этого современный русский литературный язык является производением всего русского народа (в особенности его образованных классов) и общим литературным языком для всех ветвей русского народа.

В своём же устном употреблении, т. е. по произношению, выговору написанных слов, русский

литературній языкъ имѣть нѣсколько оттѣнковъ въ зависимости отъ происхожденія тѣхъ образъованныхъ рѣсскихъ людей, котѣрые пѣльзуются имъ. Такъ, сѣверный великорѣсъ произнесѣтъ по-свѣому **з** (какъ латинское **g**), **ѣ** (какъ **ie, i, ie**), сохранить безъ измѣненія неударяемое **о**, употребить въ трѣтьемъ лицѣ настоящаго врѣмени глаголовъ на концѣ твѣрдое **т** (**огорѣдъ, лито...lito**, она хвалитъ); южновеликорѣсъ произнесѣтъ то же самое иначе: **з** какъ латинское **h**, неударяемое **о** какъ **a**, **ѣ** какъ **e**, въ трѣтьемъ лице глаголовъ мягкое **т** (**агарѣдъ, лѣто**, она хвалитъ); средневѣликорѣсъ (и москвичъ) произнесѣтъ согласные звуки по-сѣверновеликорѣсски, а гласные по-южновеликорѣсски (**агарѣдъ, лѣто**, она хвалитъ) [...] Малорѣсъ, сходясь съ сѣверновеликорѣссомъ въ произношеніи **о** и **ѣ**, а съ южновеликорѣссомъ въ произношеніи **з** (**h** вм. **g**), затѣмъ въ восточной чѣсти съ южновеликорѣссомъ, а въ западной съ сѣверновеликорѣссомъ въ произношеніи окончанія трѣтьяго лица единственнаго и множественнаго чиселъ настоящаго времени глаголовъ (**огорѣдъ, лието, лито** = *lito*, она хвалитъ или хвалитъ) – произнесѣтъ по-своему **о, е** въ закрытомъ слогѣ («вуоль», «вуль», «вуль» вмѣсто «воль»; «сіемъ», «сумъ» вмѣсто «семъ») [...]

Грамматика, предназначающаяся для опредѣленной русской земли, должна обращать вниманіе на особенности мѣстной русской рѣчи для того, чтобы облегчить учащимся усвоеніе общаго русскаго

литературного языка. Поэтому и выпускаемая теперь грамматика, предназначенная главным образом для учащихся Подкарпатской (по прежней терминологии, Угорской) Руси, обращает въ необходимыхъ случаяхъ вниманіе на особенности устной рѣчи Подкарпатской Руси, возникшія подъ польскимъ, словацкимъ, мадьярскимъ и румынскимъ вліяніями, съ цѣлю устранить ихъ и облегчить усвоеніе литературной рѣчи карпаторусскихъ писателей А. В. Духновича, А. И. Павловича, Е. А. Фенцика, Ю. И. Ставровскаго-Попрадова и другихъ, слѣдовавшихъ въ этомъ отношеніи за А. С. Пушкинымъ, Н. В. Гоголемъ, М. Ю. Лермонтовымъ и другими классиками русской литературы.

Евм. Ив. Сабовъ. Грамматика русскаго языка для среднихъ учебныхъ заведеній Подкарпатской Руси. Часть I. Этимологія. – Ужгород, 1924. – С. 3–5.

Яка наша народна назва?

Кажде наше дзецко зна, же ми ше воламе Р у с - н а ц и – у множини, а у єднини Р у с н а к; наш народ – р у с к и, наше бешеда – р у с к а. На дзекотрих местох (так у бувшей Галициї) место Р у с н а к хаснує ше назва Русин (множ. Русини), а то лєм иньша фурма тей истей назви. Створени тоти назви од кореня Рус – а так нас обачно називаю Серби, але ми под тоту назву вше розумиме М о с к о в о х (Москальох). У кнїжках часто нам надаваю назву М а л о р у с и, а М о с к о в о м – Велькоруси, але то лєм видумана назва, бо анї московски, анї наш народ сам себе так не назива. Москове сами себе називаю «р у с с к и й» (т. є. руски человек). Окрем назви Р у с н а к маме ми ище єдну народну назву, хтора – на жаль – медзи нашим народом у Бачкей и у Сриме ище не досц позната, анї не розширена.

То познате, же дзекотри народи маю по два або и по вецей назви. Так ми Сербох воламе С е р б и и Р а ц и (хторе то мено походи оздаль од рички Раши у старей Сербиї); Нємцох – Н є м ц и и Ш в а б и, Мадярох – У г р и и т. д.

Па так и ми маме два мена: Р у с н а ц и и У к р а ї н ц и (У к р а ї н е ц або У к р а и н е ц). [...]

Друге наше мено – т. є. У к р а ї н ц и – новше, бо воно ше розширело у нашим народзе аж у XVI вику, але починало ше шириц уж у XIII.–XIV. вику по Хр. А постало оно оталь, же наш народ жил на восточно-южней славянскей граніци (на україни, т. є. країні), па на ньго вше нападали спредз Половци, а вец Татаре, Турки и др.

Наисце не може буц красша и одповеднейша назва за наш народ, як назва Українці, а за оцовщину нашого народу – Україна. З тоту назву вяже ше нове о д р е д з е н є нашого народу.

Костельник Г. Проза на бачванско-сримским руским літературним язичу. – Нови Сад, 1975. – С. 121–123.

**Звернення Августина Волошина до народу з нагоди
переконливої перемоги Українського національ-
ного об'єднання на виборах до Союму Карпатської
України 12 лютого 1939 р.**

Солодкий мій народє!

Вже з перших вислідів голосовання бачив я щирі про-
яви Твоєї любові до тої великої Нації, з котрої Ти по-
ходиш. З великою утіхою, з невимовною радістю бачу,
що Ти вже виробив у собі свідомість, що Ти не є вже
тим пониженим рабом, тим нещасним рутеном, яким
тебе колись з презирством прозивали чужі пани, але
що Ти є сином великої Нації святого Володимира Ве-
ликого і Ярослава Мудрого, що були першими осно-
вположниками нашої рідної культури вже тоді, коли
теперішні великі західні народи далеко були від того.

Твоя щира поведінка при виборах до першого
Твойого союму доказує Твою політичну зрілість, до-
казує, що Ти зумів у собі витворити не лиш велику
національну свідомість, але і солідарність щирої лю-
бові один до одного, брата до брата, порозумів наші
спільні інтереси.

В цьому нашому великому успіху я бачу повну гаранцію того, що наша країна, хоч мала, але на своєму місці постояла, є на міжнародному полі запевнена і що минуться за неї великі міжнар[одні] спори. Тепер вже наша країна сконсолідована, і її чекає велика будучність.

Я в імені виборних Твоїх послів до твого першого сойму можу Тобі, любий мій народе, пообіцяти, що ми присвятимо всі наші сили для вибудування здорового політичного, господарського та культурного устрою нашої країни. Тоді з нашої країни зникне біда і зникне недовір'я, викликане всілякою міжпартійною боротьбою, і наша мала Карпатська Україна зможе експортувати багато духовного корму і для своїх братів, що живуть поза кордонами Рідної Землі.

З утіхою маю ще тут пригадати щиру співпрацю з нашими національними групами – з німцями, чехами і румунами, які кандидували на нашій спільній листі своїх заступників, а також на ту листу і голосували. З приємністю констатую також і те, що мадярська національна меншість в більшості пішла з нами. При зложенню кандидаційної листи ми запропонували місце і для їх заступника, але в останній хвилі – певно лиш на якийсь зовнішній диктат – відступили від того, але при виборах, разом і з жидівським населенням нашої країни, ішли з нами. При такій гармонійній співпраці могли ми досягнути в голосуванні такого прекрасного успіху – вище 90% всіх голосів. Любов за любов, щирість за щирість.

Особливо тішить мене те, що наша дорога була правильна, і ми тою дорогою ідемо далі, щоб будувати культурну, господарську і політичну самостійність для блага нашого народу, у згоді з нашими слов'янськими братами чехами і словаками у спільній федерації.

Нова Свобода. – 1939. – Ч. 32. – 14 лютого.

Nr. 24

1947 marzec 27, Warszawa – Charakterystyka stanu bezpieczeństwa w kraju w okresie od 1 do 25 marca 1947 r. opracowana przez Wydział Operacyjny Oddziału III (Operacyjnego) Sztabu Generalnego WP (Wojska Polskiego). Propozycja wysiedlenia Ukraińców.

Tajne

[...] Niezależnie od akcji ujawniania polskiego podziemia, bandy UPA stanowią nadal istotne niebezpieczeństwo w terenach przygranicznych ZSSR województwa rzeszowskiego i częściowo lubelskiego. [...]

Obecnie UPA dokonuje częstych napadów na wioski okoliczne w celu zdobycia żywności, odzieży i obuwia [...] Stosunek ludności miejscowej polskiej do band UPA stał się już zdecydowanie wrogi. Ludność ta jest zmuszona pod terrorem do współpracy z nimi, narażając się w razie oporu na zbiorowe represje. Ludność mieszana (polsko-ukraińska) również uchyła się od wyrażania swych sympatii proukraińskich, a w obawie przed sankcjami władz bezpieczeństwa ludność ta stała się bierną masą.

Rozwiązania zagadnienia ukraińskiego rozciągającego się na teren województwa rzeszowskiego, lubelskie-

go I części krakowskiego jest sprawą nadzwyczaj ważną, decydującą o wynikach dalsej walki z bandami UPA (na przykład w woj. rzeszowskim ilość rodzin mieszanych polsko-ukraińskich wynosi 4876, co stanowi 20306 osób). Ponieważ ZSRR nie przyjmuje już obecnie tych ludzi na swe tereny, wydaje się rzeczą konieczną, aby przeprowadzić energiczną akcję przesiedleńczą tych ludzi pojedynczymi rodzinami na teren Ziemi Odzyskanych, gdzie mogą się szybko zasymilować.

Pom[ocnik] szefa
Wydz[iału] Operacyjnego Oddz[iału]
Operacyjnego Sztabu Generalnego
Mjr Skibiński

*Akcja "Wisła": dokumenty i materiały. Wstęp,
wybór i opracowanie dokumentów Eugeniusz Misio. –
Warszawa, 2013. – S. 253 – 254.*

Nr. 62**1947 kwiecień 16, Warszawa – Projekt “ostatecznego
rozwiązania problem ukraińskiego w Polsce”
w ramach akcji specjalnej pod kryptonimem
“Wschód” opracowany przez Państwową Komisję
Bezpieczeństwa**

Ścisłe tajne

PROJEKT

ORGANIZACJI AKCJI SPECJALNEJ “WSCHÓD”

I. Zadanie

Rozwiązać ostatecznie problem ukraiński w Polsce.

W tym celu:

a) Przeprowadzić w porozumieniu z Państwowym Urzędem Repatriacyjnym ewakuację z południowego i wschodniego pasa przygranicznego wszystkich osób narodowości ukraińskiej na ziemie północno-zachodnie, osiedlając je tam w możliwie najrzadszym rozproszeniu.

b) Ewakuacją będą objęte wszystkie odcinienie narodowości ukraińskiej z łemkami włącznie, jak również mieszkane rodziny polsko-ukraińskie.

c) Na obszarze głównego siedliska band, w południowo-wschodnim cyplu państwa (rejon Sanoka) ma być przeprowadzona ewakuacja całkowita, obejmująca rów-

niez polska ludność cywilną, bez względu na przynależność zawodową, społeczną czy partyjną. Ten teren będzie w przyszłości zaludniony osadnictwem wojskowym.

d) Akcja ewakuacyjna ma być przeprowadzona w terminie jak najkrótszym (o ile możliwości w ciągu 4-ch tygodni) ze względu na konieczność odsiania gruntów przez nowych osadników na terenach nowego osiedlenia.

e) Równocześnie z akcją wysiedlenia ma być przeprowadzona akcja ofensywnego zwalczania band UPA, które po ukończeniu ewakuacji muszą być bezwzględnie wytępione.

[...]

Minister bezpieczeństwa publicznego Minister obrony narodowej
Radkiewicz Żymierski
generał brygady marszałek Polski

Akcja «Wisła»: dokumenty i materiały. Wstęp, wybór i opracowanie dokumentów Eugeniusz Misio. – Warszawa, 2013. –S. 312–314.

**Витяг з Протоколу наради,
що відбулася в Інституті етнографії та фольклору
Чехословацької академії наук. –
Прага, 9. IX. 1956.**

D ô v e r n é

Výpis ze "Zápisu o poradě, konané v ÚEF ČSAV - Praha, 9.IX.1956".

"Zejména se sovětšti hosté rozhovořili o Rusínech na východním Slovensku. Projevili názor, který doporučili českým i slovenským pracovníkům, aby jej uplatnili a rozšířili o něm ve vědeckém světě známost: obyvatelé ve východní části Slovenska jsou zvláštní, osobitá skupina, která má svoje dějiny i kulturní vývoj i kulturní osobitost a doporučuji podržet pro ní pojmenování Rusíni, nikoliv Ukrajinci. Kdyby jejich předkové byli Ukrajinci, bylo by to něco jiného. Prof. Potapov upozornil, že vytvoření národnosti ukrajinské je pozdní zjev; Velkorusové i Ukrajinci měli kdysi také společnou periodu historie, ale pak se jednotlivé národy oddělily; tak se vytvořila i skupina Rusinů za Karpaty. Musí nas učit fakty. Takovéto učení bude mít i mezinrodní ozvěnu".

Okrem univ.prof.L.P.Potapova, ved.kat.etnogr. v Leningrade a externého pracovníka AV SSSR sa zúčastnila tejto porady kand. vied N.N.Gracianskeja, prac. Inštitútu etnografie AV SSSR - Moskva.

Пропозиція штатуту світового конгресу Русинів

Мы, Русины, што жыєме в Середній Европі на своїх історичных територіях, і Русины в діаспорі, главні в США і Канаді, веджены добрыма умыслами споїти свої сили в інтересі забезпечіння розвою нашого культурного, народностного і економічного живота, вирішыли сьме заложити цілосвітову русинську організацію, котра понесе назву СВІТОВЫЙ КОНГРЕС РУСИНІВ.

Главным смыслом екзістенції Світового конгресу Русинів є тенденція рішыти своїма силами проблемы живота Русинів у Европі і Америці. Веде нас ку тому негатівна історична скусеность, кедь наслідком комуністичных маніпуляцій із нашов народностёв дішло скоро до духовной, а місцями і до фізичной геноциды нашого народа. І тов формов хочеме забранити тому, што ся з нами стало ту, в Середній Европі в пятьдесятих роках 20. сторіча, кедь сьме были як народность змінены на Українців. Окрем того, будеме дбати на то, жебы проблемы нашей культуры, нашей ідентіты і нашого історичного смерованя мы певні тримали в своїх руках.

Народны новинки. Культурно-сполоченьскый тыжденник Русинів СР. – 1998, Ч. 39–40. септембра, с. 1.

**ДЕКЛАРАЦІЯ ПІДКАРПАТОРУСИНСЬКИХ
ОРГАНІЗАЦІЙ ПРО ПОВЕРНЕННЯ ЗАКАРПАТТЮ
СТАТУСУ АВТОНОМНОЇ РЕСПУБЛІКИ
В СКЛАДІ УКРАЇНИ**

Перші державні об'єднання Потисянських слов'ян-русинів увійшли до складу Великої Моравії задовго до утворення Київського князівства і не входили у східнослов'янське державне об'єднання Київської або Червоної Русі. Бо ще в 896 р. кочуючи племена угрів (угорців) подолали Карпати та покорили частину Великої Моравії, в т. ч. Склавінію (князівство) Рутенів, тобто предків сьгоднішніх Підкарпатських Русинів. Згодом всі слов'янські народи Дунайського басейну та Угорщина опинилися в складі Австрії, перейменованої в Австро-Угорщину.

Намагання Австрії денационалізувати слов'янські народи та угорців привело в 1848 р. до антиавстрійського повстання, яке в 1849 р. з допомогою Росії було придушене, але повсталим пообіцяли виконати їхні політично-національні вимоги. Серед інших – вимоги підкарпатських русинів, які в 1849 р. оголосив у Віденському Соїмі (парламенті) їхній

представник Адольф Добрянський. Ці вимоги зводилися до слідуючого:

- визнання угорських (в той час) русинів окремою політичною національністю;

- утворення адміністративних округів по етнографічних кордонах, щоб не змішувати в них угорців, русинів та словаків;

- утворення русинських народних шкіл та русинських гімназій і русинської юридичної академії в м. Ужгород;

- зваження на осіб русинської народності при заміщенні урядових посад;

- чиновник, який не знає русинської мови, не може займати посаду в русинських окружних владних структурах;

- видання урядової газети на русинській мові на субсидії уряду;

- зрівняння русинських чиновників, духовних осіб і вчителів з особами того ж чину інших національностей;

- повага до осіб русинської національності в армії при проведенні в офіцери і заміщенні русинами чиновницьких місць в центральних органах управління у Відні;

- встановлення русинських військових священиків в русинських полках.

Під час Першої світової війни слов'янські народи Австро-Угорщини (серби, словени, словаки, русини,

хорвати, чехи) зрозуміли, що гинуть на фронтах не за свої національно-політичні інтереси. Тому вони об'єднались в «Європейський Союз пригноблених народів», за статутом якого всі його члени вважались окремим народом, що має право на самовизначення. На підтримку цього Союзу президент США Д. Вільсон проголосив Меморандум про право малих народів на суверенітет, а інші держави цей Меморандум підтримали, в т. ч. Радянська Росія своїм першим Декретом про мир.

Чехи та словаки вирішили об'єднатись в Чехо-Словацьку державу, а щоб русинів утримати в складі Угорщини, Будапешт 21 грудня 1918 р. прийняв Закон № 10 «Про автономію русинської нації, яка проживає в Угорщині», в § 1 і 2 якого сказано: «Русинській нації, що живе в межах Угорщини, належить повне право на самовизначення... утворюється автономна політично-правова територія під назвою "Русинська Країна", тобто Русинська Держава. А § 3-й починається реченням: «Русинська Країна управляє всіма її автономними справами через свої власні органи влади».

Однак підкарпатські русини захотіли приєднатись на правах суверенітету до братньої їм слов'янської держави Чехів і Словаків, що було узаконено в статтях 10–13 Сен-Жерменського (Версальського) мирного договору і територія русинів під назвою Підкарпатська Русь увійшла до Чехословаччини. А законом № 328 від 22 листопада 1938 р. Чехословацький Парла-

мент вніс зміну до Конституції: в главі першій частини другої § 1-ий викладено так:

«1. Підкарпатська Русь є автономною складовою частиною Чехословацької республіки.

2. Дефінітивну назву автономної області південнокарпатських русинів встановить Закон Союму Підкарпатської Русі».

Але Гітлеру, який прийшов до влади, було не до вподоби утворення по сусідству сильної слов'янської держави, яку він планував захопити. Для цього, зокрема, відрядив на Підкарпатську Русь сотні галицьких націоналістів (які перебували як емігранти в Німеччині) нібито для допомоги розбудувати новоутворену русинську автономну республіку Підкарпатську Русь. Як виявилось, ці галицькі націоналісти мали завдання саме розвалити Підкарпатську Русь із одночасним розпадом Словаччини, що привело 16 березня 1939 р. до розвалу та окупації фашистами Чехословаччини.

З метою збереження Підкарпатської Русі (відповідно до законодавства Чехословаччини) законно обраний Союм (парламент) Підкарпатської Русі 15 березня 1939 р. прийняв закон, яким автономну республіку Підкарпатська Русь перейменував у суверенну республіку Карпатська Україна, яку очолює Президент. В цей же день Союм обрав першим Президентом Суверенної Карпатської України Августина Волошина та її уряд на чолі із С. Росохою. Засідання Союму відбувались під час боїв із військами

фашистської Угорщини, які вторглися в Підкарпатську Русь, чим скористалися галицькі політемігранти. Вони пограбували військові склади і під загрозою її застосування добились від Сойму перейменувати республіку Підкарпатська Русь в республіку Карпатська Україна, на базі якої намагались відродити Західно-Українську Народну Республіку Галичини, яка перебувала в складі Польщі.

З окупованої Карпатської України, за вказівкою Гітлера, законно обрані Парламент, Уряд, Президент Карпатської України Августин Волошин емігрували в Прагу, яка вже була під протекторатом Берліна. Під час визволення Карпатської України (Підкарпатської Русі) в жовтні 1944 р. командування Радянської армії створило на її території органи самоврядування під назвою «Народні комітети». Потім організувало проведення 26 листопада 1944 р. в м. Мукачеве 1-го з'їзду делегатів цих Комітетів. З'їзд прийняв постанову у формі Маніфесту, яким Карпатська Україна перейменовувалась в Закарпатську Україну, та про вихід Закарпатської України із складу Чехословаччини з метою приєднання її до СРСР в складі Української РСР. В пунктах 3 і 4 Маніфесту-постанови наголошувалось, що єдиною Центральною владою, яка діє від імені народу на всій території Закарпатської України, є обрана цим З'їздом Народна Рада, яка і уповноважується здійснити возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною.

Але таке рішення не входило до планів Кремля. Тому Сталін нав'язав прибулому до Москви Уряду Чехословаччини підписати договір «Про Закарпатську Україну», яким вона приєдналась з 1 січня 1946 р. до Української РСР. Оскільки Чехословаччина не мала повноважень від Закарпатської України на укладення такого договору, в якому до того ж не оговорено умови приєднання, то згаданий договір «Про Закарпатську Україну» не має юридичної сили з моменту його підписання.

Згадані порушення міжнародного права було вчинено навмисно, бо вже 22 січня 1946 р. Президія Верховної Ради СРСР прийняла Указ про утворення української Закарпатської області на території щойно приєднаної суверенної республіки Закарпатської України. В результаті найменша слов'янська держава фактично перестала існувати, а всі русини з того часу Україною записуються українцями.

В період демократизації підкарпатські русини об'єднались в Товариство русинів, яке 29 вересня 1990 р. прийняло Декларацію, в якій вимагалось від Президента СРСР М. Горбачова, Президій Верховної Ради СРСР та УРСР відмінити Указ ПВР УРСР про утворення Закарпатської області. Це автоматично вело до відродження Закарпатської України в складі Української РСР та русинської національності. Тому Декларація знайшла всенародну підтримку і змусила провести 1. 12. 1991 р. Всезакарпатський референдум,

в якому взяло участь 92% дорослого населення Закарпаття, а 78% з них проголосували за відродження Автономної республіки у складі України. Відповідно до Конституції і Закону України про референдум прийняте на Всеукраїнському референдумі рішення набуло сил Закону і є обов'язковим для виконання органами влади всіх рівнів.

Проте неодноразові звернення до Верховної Ради та Уряду України про відродження статусу Автономної Закарпатської республіки в складі України довгий час ігнорується, а русинська національність протиправно не визнається. Все це спонукало підкарпатських русинів звернутися вже до Ради Європи, яка засудила протиправне ставлення України до Всеукраїнського референдуму та невизнання русинської етнічної спільноти.

В результаті однією із основних причин можливо-го виключення України з Ради Європи є зволікання з вирішенням русинського питання, яке ставилось русинами ще в Австрійському Соймі (парламенті) в 1849 р. і яке вже було позитивно вирішено на державному рівні Угорщиною та Чехословаччиною. Міжнародна спільнота визнає факт незаконного позбавлення Підкарпатської Русі – Закарпатської України статусу державності і ліквідації русинської національності. Одним із доказів цього є прийняття Підкарпатської Русі – Закарпатської України під назвою РУСИНІЯ в міжнародну Організацію Непредставлених Народів, членами якої до прийняття в ООН були Вірменія, Лат-

вія, Естонія, а сьогодні є Кримські Татари, Республіки Абхазія, Башкортостан, Гагаузія, Комі, Татарстан, Тула, Удмуртія, Чечня, Якутія, Тайвань та інші.

На підставі вищенаведених в Преамбулі фактів, доводів та правових норм, в т. ч. Конституції України, Закону «Про національні меншини України» та ратифікованої Рамкової Конвенції «Про захист національних меншин», громадські об'єднання русинів в Закарпатській області ВИМАГАЮТЬ:

1. Від Президента України, як гаранта Конституції, – зобов'язати Уряд України розглянути питання про відродження Закарпатської Автономної Республіки в складі України і русинської національності та подати відповідні законопроекти до Верховної Ради.

2. Від Верховної Ради – без зволікання розглянути та прийняти закони про утворення автономної в складі України Закарпатської Республіки.

3. Від Уповноваженої Верховної Ради України з прав людини Н. Карпачової – взяти під особистий контроль виконання вищенаведених вимог до Президента, Уряду і Верховної Ради України.

4. Декларацію направити в Раду Європи, а її текст надрукувати в обласній пресі для відома громадськості.

За дорученням русинських громадських Товариств:

Голова правління Товариства Карпатських Русинів,
Голова уряду автономної в складі України Республіки

Підкарпатська Русь (Русинія),
професор Іван Туряниця

Голова Закарпатського Товариства ім. Кирила і Ме-
фодія

о. Димитрій СИДОР

Голова правління християнсько-демократичного
об'єднання

автономної в складі України Республіки «Русинія»,
адвокат Петро Годьмаш

10 лютого 1999 р.

*Руснацький світ. Науково-популярний збірник. –
Т. 2. – Ужгород, 2001. – С. 106–108.*

СОВЕТУ ЕВРОПЫ
ОБРАЩЕНИЕ СОЙМА ПОДКАРПАТСКИХ РУСИНОВ
УВАЖАЕМЫЕ ГОСПОДА!

Мы, представители общественных русинских организаций Закарпатской области Украины, обращаемся к Вам с настоятельной просьбой пригласить нашу делегацию для участия в обсуждении отчета Украины в Совете Европы.

Данное обращение вызвано нарушениями законных прав русинского народа в Украине, игнорированием его исторических, культурных и бытовых традиций, географических, этнических, социально-экономических особенностей нашего региона. Нынешняя его территория (12,8 тыс. кв. км.) вошла в историю как Дом Русинов, регион в Центральной Европе, занимающий южные склоны Карпат и низменность р. Тисса. После покорения мадьярами в X веке входил в состав Венгрии, Австрии, Австро-Венгрии, Венгерской Республики, Чехословакии. В 1939 году автономия «Подкарпатская Русь» под навязанным извне названием «Карпатская Украина» провозглашена самостоятельным государством, не выходя из

Чехословацкой федерации, но сразу же была оккупирована Венгрией. В 1944 году территория подкарпатских русинов занята Советским Союзом, в 1945–1946 гг. присоединена к УССР.

Все государства, в состав которых входила данная территория, кроме СССР и Украины, из каких-либо условий признавали русинскую национальность. По демографическим данным, в регионе русинов насчитывалось: в 1500 году – 100,2 тыс., 1600 году – 130,2 тыс., 1700 году – 186 тыс., 1800 году – 280 тыс. В 1900 году венгерская статистика фиксировала 311 тыс. 163 русинов, а в 1910 году – 336 тыс. 286 русинов.

Согласно Договорам Парижской мирной конференции (Сен-Жерменский – 1919 год, Трианонский – 1920 год), «территория русинов к югу от Карпат» на правах широчайшей автономии вошла в состав Чехословацкой Республики. По данным переписи 1921, года здесь проживало 327 тыс. русинов. В 1930 г. в нашем крае проживало 690 442 человека, из них 374 163 русинов. Украинцы, русские – 6870 человек, которые иммигрировали в ЧСР и очутились в Подкарпатской Руси, переписью были зарегистрированы как иностранцы.

В составе Чехословакии русины имели наивысшие достижения в реализации своих прав и самоопределении, имели статус административно-территориальной автономии края. Здесь действовали 430 народных, 18 горожанских школ, 4 гимназии, 3 семинарии с русинским языком преподавания. Издава-

лось более двух десятков русинских газет, журналов, других периодических изданий.

Демократически решались социально-экономические проблемы, осуществлялась земельная форма с учетом рельефно-климатических условий и малоземелья.

Однако оккупацией края Венгрией в 1939 году, занятием его территории советскими войсками осенью 1944 года развитие немногочисленного русинского народа в центре Европы было прервано. В полную силу русины ощутили вероломство и коварство политики сталинского тоталитарного режима. Были грубо попораны их права и международные нормы уже при вхождении в состав СССР, которое осуществлялось без представителей русинов. Через полгода после присоединения была ликвидирована русинская государственность «Закарпатская Украина». Без принятия какого-либо юридического документа, без учета воли и желания ее жителей, всех подкарпатских русинов механически переписали в украинцев, несмотря на то, что они не принимали никакого участия в формировании украинской нации, а территория края, отделенная от Восточной Европы Карпатскими хребтами, в силу географического положения никогда не входила в орбиту восточно-славянских государственных образований. Искусственно форсировались этнические процессы, была отброшена система народного образования на русинском языке, уничтожались народные традиции, обычаи,

религии, умалчивалась и фальсифицировалась история края, по-варварски истреблялись природные ресурсы. В ущерб коренному населению велась кадровая политика, стимулировалась иммиграция из других регионов представителей других культур. Границами «на замке» были прерваны традиционные экономические, культурные связи Руси с зарубежными соседями и родственниками, проживающими в других странах, где их национальность официально признана.

Надежда русинов, что независимая Украина официально осудит эту политику, не оправдалась. Патриотическая, гражданственная поддержка русинами ее независимости во время референдума (92,8%) не получила соответственно толерантного отношения к ним со стороны государства. Игнорируются результаты областного референдума 1 декабря 1991 года, на котором 78% участников, в основном русинов, высказались за то, «чтобы Закарпатье получило с занесением в Конституцию статус специальной самоуправляемой территории в составе Украины и не входило ни в какие другие административно-территориальные объединения». Чиновничий государственный аппарат, нарушая украинское законодательство и международное право, под разными поводами отказывает русинам в официальном признании как таковых, в праве идентифицировать свою национальную принадлежность во время переписи населения в декабре сего года. При этом используются те же методы нажима,

что и по отношению к Украине в советские времена: фальсификация истории, культуры, навешивание политических ярлыков, блокирование доступа в СМИ, дискриминационная кадровая политика. По-прежнему разрушается, уже новыми хозяевами, материальная основа и природная среда обитания русинов.

Исходя из вышеизложенного, считаем, что участие представителей русинов в обсуждении отчета Украины в Совете Европы поможет широкой общественности увидеть истинную картину соблюдения и реализации прав русинского народа, по праву считающего себя, наряду с украинцами и крымскими татарами, государственно-образующей национальностью в Украине, поскольку не имеет государства за ее пределами. Поэтому просим Совет Европы принять соответствующий документ с требованием от Украины включения национальности «русины» (подкарпатские) в переписную документацию, а также предусмотреть участие специальной наблюдательной Комиссии Совета Европы в подготовке и проведении переписи населения в Закарпатской области Украины 5–14 декабря 2001 года.

По поручению сессии Сойма Подкарпатских Русинов
Председатель проф. И. Ю. Кривский
17 февраля 2001 г.

*Руснацький світ. Науково-популярний збірник. –
Т. 2. – Ужгород, 2001. – С. 134–135.*

**Верховна Рада України
Комітет з питань прав людини,
національних меншин і
міжнаціональних відносин**

Про стан русинського руху
в Закарпатській області

Етнічне русинство на Закарпатті має глибокі історичні корені. Назви «Карпатська Русь», «русин», «руснак» сягають в далеку історію і тісно пов'язані із виникненням та існуванням Київської Русі. Слов'янське населення, яке проживало на території краю, вважало себе генетично близьким із слов'янами на Сході і підтримувало з ними культурні і духовні зв'язки. В той же час тутешнє корінне населення протягом майже тисячоліття, входячи до складу різних державних утворень, зазнало значних впливів багатьох цивілізацій, народів і культур, що не могло не позначитись на його економічному, політичному і етнічному розвитку.

Процес формування національної мови, культури на Закарпатті проходив в умовах посиленого соці-

ального і національного гноблення. Разом з тим усі держави, до складу яких в минулому входило Закарпаття (Угорщина, Австрія, Австро-Угорщина, Угорська буржуазна республіка, Чехословаччина), без будьяких додаткових умов визнавали русинську національність, вводили її в державний реєстр при переписах населення. За підрахунками демографів, на історичному Закарпатті русинів нараховували: в 1500 р. – 100,1 тис. чол., в 1600 р. – 130,2 тис., в 1700 р. – 186 тис., 1800 р. – 280 тис. В 1900 р. угорська статистика зафіксувала 311 163 русинів, в 1910 – 336 286.

Згідно перепису населення Чехословаччини у 1921 р. нараховувалося 327, 5 тис. русинів, в 1930 р. тут проживало 690 442 чол., з них 374 163 – русини (руські). Українці, росіяни, які емігрували до Чехословаччини й опинилися у Підкарпатській Русі, були зараховані до чужоземців – 6870 чол. Крім цього, під час перепису назвали себе греко-католиками 359 191 чол., православними – 11 204, разом – це майже всі жителі, які назвали себе русинами.

Відродження русинства наприкінці 80-х – початку 90-х років ХХ ст. пов'язане з тенденціями сучасного етнокультурного і етнополітичного розвитку Закарпаття і є прямим наслідком штучного прискорення етнічних процесів в області в радянський період, нищення народних традицій, звичаїв, релігії, замовчування, а часто і фальсифікації історії краю, несправедливої по відношенню до корінного населення

кадрової політики хижацького пограбування природних багатств, неконтрольованої імміграції в область, закриття «на замок» державного кордону, що відрізало закарпатців від родичів, які опинилися за кордоном. Незважаючи на це, закарпатці зберегли мовні та інші етнічні особливості, свою самобутню багатовікову духовну і матеріальну культуру, свій специфічний менталітет. І сьогодні більшість населення області спілкується розмовною мовою своїх предків.

Зародившись одночасно із незалежністю нашої держави, русинський рух ніколи не був і не є антиукраїнським. Русини Закарпаття, прагнучи зберегти свою етнокультурну самобутність, не уявляють собі іншого існування, як у складі справді демократичної України. Свою державну належність вони продемонстрували ще на Хустському з'їзді в 1919 р., висловившись за приєднання до України, в 1944–1945 рр., підписавши Маніфест про возз'єднання з Радянською Україною, в 1991 р., проголосувавши за її незалежність.

Визволення Закарпаття від фашизму в жовтні 1944 р. створило якісно нову обстановку. Склалися сприятливі умови для возз'єднання краю з Україною. Проте, не принижуючи ролі історичного рішення 1-го з'їзду Народних Комітетів Закарпатської України в листопаді 1944 р. про возз'єднання її з Україною, категорично відкидаючи зазіхання на перегляд у будь-якій формі договору між колишніми СРСР та ЧСР з цього приводу, заради справедливості необхідно підкрес-

лити, що тодішнім керівництвом Радянського Союзу були грубо знехтувані міжнародні норми і права щодо Закарпатської України, представники якої були повністю усунуті від вирішення цього доленосного питання.

У процесі входження Закарпаття до СРСР питання етнічної належності русинів було вирішено адміністративним шляхом, без прийняття будь-якого юридичного документа й врахування волі і бажання населення та рівня його національної свідомості: усіх русинів механічно переписали українцями. Цим самим була викреслена сама назва національності «русин», що віками слугувала заслоном від остаточної асиміляції підкарпатського русинського народу. Були відкинуті багатющі пласти культури, народної освіти, мови, звичаїв, традицій, які формувалися протягом століть. В обстановці страху, залякування, з одного боку, і утворення державності «Закарпатська Україна», – з іншого, місцеве населення сприйняло цю акцію терпеливим мовчанням.

Проблема русинства у Закарпатті зачіпає інтереси значної кількості його населення і сама собою не вирішиться. В той же час світова практика не знає прикладів, коли б адміністративні заходи у національних питаннях увінчалися успіхом, а у Закарпатті ще більше тому, що ментальність русинів завжди несла позитивний моральний заряд. Працелюбність і працездатність, толерантність, культура міжнаціонального

спілкування, повага до держави та її законів – основні якості національного характеру русинів.

Тому будь-які спроби штучно зробити русинів етнічними українцями шкодять консолідації суспільства, формуванню поліетнічної української нації. Русини як національність визнані в Словаччині, Чехії, Польщі, Румунії, Угорщині, Югославії, США, Канаді, Данії та ін. У відповідності до чинного законодавства цих країн мають свої організації, газети, радіо, телебачення, кодифіковану мову, навчальні заклади і т. п. У червні 1999 р. в Ужгороді відбувся вже V Світовий Конгрес русинів, який, зокрема, спростував побоювання окремих вчених і політиків, що він носитиме «виключно антидержавний, антиукраїнський характер». Робота V Світового Конгресу продемонструвала, що русини Закарпаття повністю підтримують політику уряду України, працюють і діють у межах законів України, питання про вихід Закарпаття із складу України не ставлять, політичними проблемами не займаються. Нині в області діє 6 обласних та 21 міськрайонних товариств. Всі вони займають помірковану, вичікувальну позицію, тісно співпрацюють з органами виконавчої влади та місцевого самоврядування, беруть активну участь у проведенні культурно-масових та інших заходів.

Проблема русинів в Україні вийшла на європейський рівень. Організація невизнаних народів, Федералістичний союз Європейських національних

меншин та інші міжнародні організації визнають існування конфліктної ситуації з русинами в Закарпатті. Тому, виробляючи й приймаючи рішення, що стосується русинської проблеми, необхідно зважати і на європейські перспективи нашої держави.

Таким чином, аргументи і факти переконливо доводять, що національність «русин» повинна ввійти до державного реєстру під час перепису населення в поточному році. Це відповідатиме вимогам статті 11 Закону України «Про національні меншини в Україні» про те, що «Громадяни України мають право вільно обирати та відновлювати національність». Поступати інакше – значить загнати вирішення русинської проблеми в глухий кут, завдавати шкоди українському суспільству, що формується, внести розбрат між національностями.

Заступник голови Ради Е. Е. Нусер

Заступник голови державної адміністрації В. П. Приходько

13. 03. 2001

02-10/94

Руснацький світ. Науково-популярний збірник. – Т. 2. – Ужгород, 2001. – С. 138–140.

Итоговые решения Первого Мирового Конгресса
Подкарпатских Русинов

ДЕКЛАРАЦИЯ

Мы, русинский народ, делегаты 1 Мирового Конгресса Подкарпатских Русинов, исходя из Сен-Жерменских договоренностей, во имя сохранения русинского народа от исчезновения обращаемся ко всем русинским диаспорам, ко всем русинам в рассеянии, ко всей мировой общественности, главам государств, парламентам, правительствам поддержать восстановленную 1 декабря 2008 года государственность Республики Подкарпатская Русь – материнского государства всех русинов мира.

Мы видим будущее нашего государства и его ближайшие задачи в таком формате:

Название государства – Республика Подкарпатская Русь.

Политическое устройство – парламентская республика.

Столица Республики Подкарпатская Русь – город Ужгород (Мукачево).

Государственная символика: трёхцветный флаг, герб с красным медведем, Конституционный Закон 328 от 22 ноября 1938 г., национальный гимн русинов, принятые в Подкарпатской Руси в досоветское и доукраинское время.

Республика Подкарпатская Русь – материнское государство всех русинов мира.

Денежная единица – 1 тис.

Государственные языки – русинский, русский. Региональные – венгерский, румынский, украинский.

В качестве делимитационных линий границ Республики Подкарпатская Русь с Польшей, Словакией, Венгрией и Румынией будут взяты за основу границы СССР. Границы с Ивано-Франковской и Львовской областями Украины будут проведены по делимитационной линии Польши и Чехословакии до 29 июня 1945 года.

Республика Подкарпатская Русь признает государственность Украины, Абхазии, Осетии, Приднестровья.

Время – центрально-европейское время.

На территории Республики Подкарпатская Русь разрешено двойное гражданство. Но без гражданства Республики Подкарпатская Русь только на правах иностранца. Иностранцам необходимо оформлять визы в соответствующих консульских учреждениях по месту основного гражданства. Кроме того, необходим малый паспорт для русинов из диаспор проживающих вне Подкарпатской Руси.

Республика Подкарпатская Русь не имеет никаких территориальных претензий к другим государствам, руководствуется принципом добрососедских отношений.

Налогообложение – налог с оборота 3%, для предприятий исчезнет НДС.

Принять за основу к реализации «Подкарпаторусинскую экономическую доктрину».

Вся территория Республики Подкарпатская Русь является «ЗОНОЙ СВОБОДНОЙ ТОРГОВЛИ».

За время 18-летнего нелегитимного правления Украина на территории ПР нанесла ущерб 23 миллиарда евро.

Все граждане имеют право на бесплатное высшее образование.

Все граждане имеют право на бесплатное медицинское обслуживание.

Все граждане имеют право на бесплатный Интернет.

Всем нацменьшинствам в Республике Подкарпатская Русь гарантированы права согласно Европейским конвенциям о правах нацменьшинств.

Недвижимое и движимое имущество Украины в Республике Подкарпатская Русь, незаконно приватизированное, переходит в собственность Республики Подкарпатская Русь без всяких обязательств.

Все международные договора, относящиеся прямо или косвенно к Подкарпатской Руси, заключенные после октября 1938 г., подлежат ратификации парламентом ПР. Без соответствующей ратификации такие

договора не входят в правовое поле ПР и не имеют юридической силы.

Статус Республики Подкарпатская Русь – демилитаризованная зона с международными гарантиями защиты и неприкосновенности внешних границ.

Республика Подкарпатская Русь намерена вступить в Евразийское экономическое сообщество и рублевую зону, а также в состав коллективных сил оперативного реагирования ОДКБ.

Незаконно ставшая украинской государственной собственностью – земля, леса, воды, газотранзитная система и транзитная инфраструктура – отменяется немедленно, без всякого выкупа, компенсаций и любых других обязательств со стороны Республики Подкарпатская Русь и переходит в ее собственность.

Украинская государственная собственность на территории РПР, равно как все земли, вся транзитная инфраструктура: ГТС (газотранзитная система), другие продуктопроводы, железная дорога, автомобильные дороги, ЛЭП (линии электропередач) со всей инфраструктурой и всеми принадлежностями переходят в распоряжение республиканских, городских, районных, сельских органов управления Республики. [...]

Дом правительства Республики Подкарпатская Русь разместить в Ужгороде, Православная наб., 19.

25 апреля 2009 года г. Пардубице Чехия

<http://podkarpatrus.livejournal.com/502749.html>

Tetrajevanhelije

A v tych dňach sja stalo, že príšov Isus îz galilejskoho Nazareta i dav sja pokrestîtî Joanovî v Jordaňî.

A jak (Isus) vychodîv iz vody, (Joan) uvîdîv otvorene nebo i Ducha, jak holuba schodîtî na Isusa.

A z neba bylo čutî holos: „Ty jes' mij prel'ubj Syn, v kotrim ja mam zal'ubl'iňa”.

I Duch joho takoj vyviv do pustyňi a vin tam v pustyňi, pokušanyj satanom, perebuvav štîrîdcjat' dñiv. Perebuvav midži zvirînov a anhely jomu posluhovalî.

Po uvjažňîňu Joana Isus príšov do Galileji i propovidav jevanhelije Božoho Car'stva. Hovorîv: „Napovnîv sja čas i prîchodît' Car'stvo Bože. Pokajte sja i vir'te v jevanhelije”.

A kolî Isus perechdîv kolo Galilejskoho morja, uvîdîv Simona i Andrija – Simonovoho brata, jak spuščajut sit'i do morja, (bo bylî rybari).

Isus jim poviv: „Nasl'idujte mene a ja zrobl'u tak, že budete rybaramy l'udej”.

I takoj ochabîlî svoji sit'i a išlî za nîm.

*Tetrajevanhelije/Javanhelije od sv. Marka, Hl. 1, zač.
2.-3.- Prešov, 2009.-S. 683-684.*

**ВІДКРИТИЙ ЛИСТ-ЗВЕРНЕННЯ
ДО КЕРІВНИКІВ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ,
РАЙОНІВ, УСІХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ КРАЮ
З ПРИВОДУ НАСТУПНОГО ПЕРЕПISУ
НАСЕЛЕННЯ У 2013 р.**

Перепис населення в Україні 2013 р., надзвичайно важлива подія для всіх громадян, особливо для русинів Закарпаття. Від його результатів у значній мірі залежатиме подальша доля прав і свобод русинського населення Закарпатської області і всіх національностей.

Саме владі потрібно докласти максимум зусиль для створення сприятливих умов, згідно Закону, для вільного відновлення та повернення підкарпатськими русинами етнічної самоназви своїх предків «русини». [...]

Ми пропонуємо владі до перепису населення обов'язково дозволити провести в усіх населених пунктах збори, щоб пояснити людям, що їм під час перепису можна вільно (і без загрози переслідувань) визначитися в своїй національності «русини» та материнській «русинській мові» і цим вільно повернути собі самоназву предків. Настав час записатися нам «русинами» за національністю, а материнську мову

сміло назвати «русинську». Активісти русинських організацій хочуть бути обліковцями і брати участь у різних зборах, в т. ч. нарадах обліковців, куди їх мають запрошувати і повідомляти місця, дати, години початку зібрань – все на законних підставах.

Керівникам області, районів, міст і сіл в усіх засобах масової інформації, на різних зібраннях, наприклад на сесіях рад, при зустрічах з людьми потрібно офіційно повідомляти місцевих жителів русинів про їх право вільно відновити свою національність.

У кожному населеному пункті в публічних місцях вивісити тексти з витягами із Закону України «Про засади державної мовної політики» (№ 5029-VI, п. 2, ст. 7), рішень обласної ради про визнання національності «русин» та особливий статус русинської мови [...]

Необхідно провести інструктаж обліковців так, щоб усі вони знали про рішення обласної ради, про мовний закон, про рекомендації для української влади від ООН, позицію Європейського Союзу, ОБСЄ тощо. І щоб обліковці пояснювали респондентам (кого опитуватимуть) їх законні права – права тих, чиї предки-русини стали «українцями» не за власним бажанням, а були зараховані по волі Й. Сталіна в 1944–1946 рр. Тепер є законна можливість знову вільно повернути собі древню історичну самоназву – «русини» [...]

Є злочинним фінансування друку тих видань, в котрих «знавці» перекладають автохтонний русинський фольклор на новоукраїнську, чим фальсифікують

його, щоб виробити цим міфічні «підстави» українським філологам рахувати русинську мову лише діалектом української, безцеремонно антинауково включаючи русинські слова в нові словники української мови. Це надзвичайно злочинна і небезпечна політика, що свідомо спрямована проти існування русинської нації, її мови та культури.

В переважних селах, зокрема Неліпино, Ганьковиця Свалявського району, відсоток тих, що записалися русинами в 2001 р., набагато перевищує 10%, а соціальні опитування показали цифру вищу від 80%. Але це лише завдячуючи тому, що там очолювали переписну кампанію і запобігли повній фальсифікації такі русинські активісти, як Богдан Лакатош. Більшість сільських рад можуть приймати рішення про визнання русинської мови регіональною, а у випадку чийогось сумніву законно провести для таких випадків опитування в населеному пункті лиш по двом питанням: національність і материнська мова-бесіда [...]

Однак 20-річна історія незалежної України показала, що тільки за умови законного надання Закарпатській області автономного статусу русинська нація має шанс на збереження і вільний розвиток. [...]

Підтримано на засіданні правління Союму ПР

Див.: <http://ua-reporter.com/print/129300>

Міністру освіти і науки України
проф. Сергію Квіту
Міністерство освіти і науки України
пр. Перемоги, 10, Київ, 01135

**Проект
впровадження русинської освіти
у систему загальнодержавної шкільної освіти
в Закарпатській області**

Тривалий час, починаючи з 2003 р., в Україні (на кошти добровільних пожертв) функціонують т. зв. русинські народні (недільні) школи (один день в тиждень, 4 години). Від самого початку існування недільних шкіл ними опікується Закарпатський обласний благодійний фонд «Русинська школа».

Охоплюваність дітей шкільного віку русинською освітою щорічно коливалася у межах 500–1000 учнів, а кількість шкіл не перевищує сорока. Враховуючи, що близько 70% населення Закарпатської області становлять етнічні карпаторусини (тобто близько 850 тис. жителів), загальна кількість школярів-русинів коливається в межах 115 тис. учнів, які навчаються у понад 600 ЗОШ Закарпатської області. А це озна-

чає, що карпаторусинські громадські організації (без будь-якої допомоги з боку держави) мають змогу опікуватися лише незначною кількістю дітей шкільного віку, тобто охоплюють русинською освітою близько 1% школярів.

При цьому важливим є те, що ЗОБФ «Русинська школа» не підміняв державні інституції, відповідальні за освіту національних меншин, але мав на меті продемонструвати життєздатність карпаторусинської національної освіти та переконати владу в Україні у необхідності створення системи державної освіти для русинів. Важливо відмітити, що русинські недільні школи функціонують майже в усіх районах Закарпатської області та в обласному центрі Ужгороді, а у Мукачеві, наприклад, за певних сприятливих умов декілька років одночасно функціонували 4 школи, в яких на добровільній основі працювало 7 педагогів. Школи було відкрито у понад сорока населених пунктах області: навчальний процес при цьому забезпечили понад півсотні висококваліфікованих педагогів.

Експеримент із відкриттям русинських народних шкіл виявився успішним. Школи здобули підтримку територіальних громад, батьківських рад та керівництва загальноосвітніх державних закладів, на базі яких здебільшого діють недільні школи. Впродовж понад десяти років відпрацьовувався механізм трансформації недільних шкіл у державні школи, де б вивчалися історія, мова, література, культура та народні

традиції карпатських русинів. Шкільна програма передбачає вивчення таких шкільних дисциплін, як: Русинська мова, Русинська література (на початковому етапі – русинське читання), Історія Карпатської Русі, Географія Карпатської Русі, Етика і християнська мораль, Русинське народознавство та Народна русинська культура (естетика).

На основі визначеного до вивчення Шкільною програмою матеріалу розпочато підготовку комплекту шкільних підручників та посібників. Під час занять з мови, літератури та історії учні недільних шкіл нині мають можливість користуватись шістьма оригінальними підручниками, складеними спільно вчителями-методистами та науковцями. Продовжується робота над майбутніми підручниками з історії, мови, географії тощо.

Враховуючи накопичений досвід та наявність підготовлених до роботи педагогічних кадрів (всі з вищою педагогічною освітою), вже у найближчій перспективі можна розпочати впровадження русинської освіти у щонайменше 50 школах Закарпатської області. У перспективі забезпечення потреб карпатських русинів буде вимагати підготовки/перепідготовки спеціалістів для близько 600 шкіл області (орієнтовно 1500–2000 вчителів).

Також, за доброї волі держави Україна, вбачається цілком логічним використати досвід вчителів-методистів, які є авторами перших шкільних підручників.

Накопичений досвід дозволить достатньо швидко трансформувати ці посібники у підручники для загальнодержавних шкіл.

Конче важливим є використання досвіду русинської освіти у сусідній Словаччині, де також існує численна карпаторусинська національна громада, офіційно визнана на державному рівні. Інститут русинської мови та культури Пряшівського університету міг би суттєво посприяти як у плані методичної допомоги у заснуванні аналогічної науково-педагогічної інституції – Кафедри (Центру) історії та культури карпатських русинів при Ужгородському національному університеті, так і з адаптацією шкільних підручників, виданих у Словаччині русинськими авторами. До того ж кілька років поспіль Пряшівський університет здійснює безкоштовне навчання студентів з України за спеціальністю «русинська мова та література» (програма: вчительство; освіта: бакалавр, магістр).

Слід також розглянути як один з варіантів впровадження русинської освіти – створення Всеукраїнського центру вивчення карпаторусиністики у Києві, відділення якого (Центр / кафедра) буде функціонувати при Історичному факультеті Ужгородського національного університету.

Враховуючи накопичений досвід, можемо стверджувати, що введення у систему загальнодержавної освіти уроків з карпаторусиністики буде позитивно сприйняте сільськими, селищними та міськими

громадами області. Воно стане важливим чинником забезпечення національних прав карпаторусинської громади у Закарпатській області та зміцнення почуття довіри громадян до своєї держави України.

Проект підготував: Валерій Падяк, к. ф. н.,
голова правління Закарпатського обласного бла-
годійного фонду «Русинська школа»,
викладач Інституту русинської мови та літератури
Пряшівського університету (Словаччина).

01. 07. 2015 р.

ЛІТЕРАТУРА

- Алмашій М. Орфографічно-орфоепічний словарь русинського языка. – Ужгород, 2014. – 175 с.
- Алмашій М. Правила русинського правописання. – Ужгород, 2014. – 39 с.
- Алмашій М., Ухаль М. Русинсько-російсько-українсько-латинський словарь лінгвістичної термінології. – Ужгород, 2014. – 75 с.
- Атлас української мови. – Т. I–III. – К., 1984–2001.
- Балега Ю. Політичне русинство і будівництво української держави. – Ужгород, 2003. – 196 с.
- Балега Ю. Політичне русинство, або Фенцико-бродіївські привиди на Закарпатті. – Ужгород, 2010. – 248 с.
- Бача Ю., Ванат І., Маркусь В. та ін. «Карпаторусинство»: історія і сучасність. – К., 1994. – 63 с.
- Бача Ю., Ковач А., Швець М. Чому, коли і як? Запитання і відповіді з історії та культури русинів-українців Чехословаччини. – Ужгород, 2008. – 84 с.
- Бевзенко С. П. Українська діалектологія. – К., 1980. – 246 с.

- Белей Л. Псевдонауковий дискурс етно-мовної ідентифікації населення прикордонних районів Карпат посттоталітарної доби // Науковий збірник української культури у Свиднику. – Т. 26. – Свидник, 2011. – С. 52–59.
- Белей Л. «Русинський язык» в Закарпатській області поч. ХХІ ст.: реалізація мовних прав автохтонного населення чи мовознавча містифікація // Мовознавство. – № 5. – 2013. – С. 34–40.
- Белей Л. Не минаючи ані титли... Лінгвобіографія старослов'янської мови. – К., 2015. – 255 с.
- Бирчак В. Литературнѣ стремльня Подкарпатскоѣ Руси. – Ужгород, 1921. – 97 с.
- Біленькій. Старша руська письменность на Угорщинѣ. – Унгваръ, 1907. – 16 с.
- Білецький-Носенко П. Словник української мови. – К., 1966. – 422 с.
- Ванат І. Нариси історії українців Східної Словаччини. – Т. 1–2. – Пряшів, 1985–1990.
- Ванат І. До питання про так звану українізацію русинів Пряшівщини. – Пряшів, 1993. – 32 с.
- Ганудель З. Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини. – Т. I–III. – Братислава–Пряшів, 1981–2001.
- Гарайда І. Грамматика руського языка. – Унгваръ, 1941. – 143 с.
- Грінченко Б. Словарь української мови. – Т. I–IV. – К., 1907–1909.
- Добош С. Юлий Иванович Старовский-Попрадов. Очерк жизни и творчества.-Братислава-Пряшев, 1975. – 162 с.

- Дзензелівський Й. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР. – Ч. I–III. – Ужгород, 1958, 1960, 1993.
- Дзензелівський Й. Українсько-західнослов'янські лексичні паралелі. –К., 1969. – 210 с.
- Дзензелівський Й. Генетична спорідненість закарпатських говорів з говорами південно-західного наріччя та іншими українськими діалектами // Українські Карпати. – Ужгород, 1993. – С. 184–197.
- Дуличенко А. Письменность и литературные языки Карпатской Руси. –Ужгород, 2008. – 908 с.
- Думнич Ю. Українізація школи на Пудкарпатській Русі пуд час Чехословацького періода. – Ужгород, 2009. – 52 с.
- Енциклопедія історії та культури карпатських русинів. – Ужгород, 2010. – 850 с.
- Жаткович Ю. Етнографическій очерк угро-русских. – Ужгород, 2007. – 392 с.
- Закарпаття 1919–2009 років: історія, політика, культура. – Ужгород, 2010. – 720 с.
- Зарубежные славяне и Россия. Документы архива М. Ф. Раевского 40-80 годы XIX века. – Москва, 1975. – 576 с.
- З минулого і сучасного українців Чехословаччини. Педагогічний збірник № 3. – Братіслава, 1973. – 322 с.
- Керча І. Словник русинсько-руський: В 2 т. – Ужгород, 2007.
- Керча І. Словник русько-русинський: В 2 т. – Ужгород, 2012.
- Ковалик І. І., Ощипко І. Й. Художнє слово Василя Стефаника. – Львів, 1972. – 263 с.

- Кривочуприн Е. Л. Надсанская Русь – возрожденная и утеренная.-Харьков, 2012. – 144 с.
- Костельник Г. Проза на бачванско-сримским руским литературним язикау. – Нови Сад, 1975. – 365 с.
- Костельник Г. Проза на руским литературним язикау. – Нови Сад, 2011. – 350 с.
- Костельник Г. Поезия на горватским и українским язикау. – Нови Сад, 2012. – 308 с.
- Латта В. Атлас українських говорів Східної Словаччини. – Братислава–Пряшів, 1991. – 552 с.
- Лексика поетичних творів Івана Франка. – Львів, 1990. – 264 с.
- Маґочій П.-Р. Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848–1948). – Ужгород, 1994. – 295 с.
- Маґочій П.-Р. «Я русин был, эсмь и буду». Выступы на Світових конгресах русинів. – Ужгород, 2005. – 68 с.
- Маґочій П.-Р. Народ нізвідки. Ілюстрована історія карпаторусинів. – Ужгород, 2006. – 120 с.
- Маґочій П.-Р. Історія України. – К., 2007. – 640 с.
- Маґочій П.-Р. Кожен карпаторусин є русином... але не кожен русин є карпаторусином. Статті. – Ужгород, 2015. – 130 с.
- Мишанич О. Від карпатських русинів до закарпатських українців. Історико-культурний нарис. – Ужгород, 1991. – 64 с.
- Мишанич О. Політичне русинство: історія і сучасність. Ідейні джерела закарпатського сепаратизму. – К.,1999. – 48 с.
- Мозер М. Прощання з українством: декілька зауважень про мовну історію русинів за влади Міклоша Гортія // Українці-русини: етнолінгвістичні та етнокультурні процеси в історичному розвитку. – К., 2013. – С. 626–652.

- Німчук В. «Кодифікувати» нові літературні мови? Зберегти й захистити українські говори! // Українська мова. – № 3. – 2013. – С. 3–26.
- Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок. – Ч. I–II. – К., 1984.
- Падяк В. Нарис історії карпаторусинської літератури XVI–XXI століть. – Ужгород, 2010. – 203 с.
- Падяк В. Русинська школа: відродження народної освіти. – Ужгород, 2013. – 60 с.
- Панькевич І. Граматика руського язика для молодших клас шкѳл середних и горожанських. – Прага–Братислава, 1922. – 112 с.
- Панькевич І. Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей. Звучня і морфологія. – Прага, 1938. – 546 с.
- Пекар А., ЧСВВ. Нариси історії церкви Закарпаття. – Т. 1–2. – Рим–Львів, 1997.
- Печора Н. Русинський язук 1.–3. цвіт. Про русинські школы пятьрічної сістемы народной освіти. – Ужгород, 2013. – 68 с.
- Піпаш В. Феномен регіонального сепаратизму в Закарпатській області. –Мукачево, 2009. – 39 с.
- Піпаш Ю., Галас Б. Матеріали до словника гуцульських говірок. –Ужгород, 2005. – 266 с.
- Плішкова А. Лексикологія і словотворіня русинського язика. Высокошкольський учебник. – Пряшів, 2015. – 193 с.
- Пушкаш Л. Житіє Блаженного Теодора Ромжі. – Ужгород, 2013. – 223 с.
- Рамач Ю. Граматика руского язика. – Београд, 2002. – 613 с.

- Ричалка М. О. В. Духнович педагог і освітній діяч. – Братислава, 1959. – 486 с.
- Румянцев О. Питання національної ідентичності русинів і українців Югославії (1918–1991). – Мюнхен–Берлін, 2010. – 523 с.
- Русинський язык / Ред. Р. R. Magocsi. – Opole, 2004. – 482 с.
- Руснаци. Русини. Збірник роботох зоз медзинародней науковей конференції «Приселене и живот руснацох у Бачкей, Сриму и Славонії 1745–1995». – Нови Сад, 1996. – 350 с.
- Рушак М., Падяк В. Система хозяйствования в Закарпатской области в 1991–2004 годах. – Ужгород, 2004. – 56 с.
- Сабадош І. Словник закарпатської говірки села Сокириця Хустського району. – Ужгород, 2008. – 480 с.
- Сабов Є. Хрестоматія церковно-славянських и угро-русских литературных пам'ятниковъ съ прибавленіемъ угро-русскихъ народныхъ сказокъ на подлинныхъ нарѣчіяхъ. – Унгварь, 1893. – 238 с.
- Сабов Евм. Ив. Грамматика русскаго языка для среднихъ учебныхъ заведений Подкарпатской Руси. Часть I. – Ужгород, 1924. – 152 с.
- Сидор Д. Граматика русинського языка для русинів Украйины центральної Європы и Америки. – Ужгород, 2005. – 312 с.
- Словник буковинських говірок. – Чернівці, 2005. – 688 с.
- Сополига М. Українці Словаччини: матеріальні вияви народної культури та мистецтва. – К., 2011. – 330 с.
- Тиводар М. Етнографічне районування українців Закарпаття (за матеріалами традиційної культури другої полови-

- ни XIX – першої половини XX ст.) // Карпатика. – Вип. 6. – Ужгород, 1999. – С. 3–32.
- Тиводар М. Етнографія Закарпаття: історико-етнографічний нарис. – Ужгород, 2011. – 410 с.
- Тіхий Ф. Розвиток сучасної літературної мови на Підкарпатській Русі / Перекл. з чеської Л. Белея та М. Сюська. – Ужгород, 1996. – 226 с.
- Українці-русини: етнолінгвістичні та етнокультурні процеси в історичному розвитку. – К., 2013. – 747 с.
- Федака П. Історія етнографічного вивчення Закарпаття в українській крайовій періодиці другої половини XIX – першої половини XX ст. – Ужгород, 2008. – 200 с.
- Франко І. Галицько-руські народні приповідки: В 3 т. / Вид. 2-ге. – Львів, 2007.
- Чарский В. Русинский язык Сербии и Хорватии в свете языковых контактов: лингвогенетический аспект. – Щелково, 2011. – 358 с.
- Черничко С., Фединець Ч. Наш місцевий Вавилон. Історія мовної політики на території сучасного Закарпаття у першій половині XX століття (до 1944 року). – Ужгород, 2014. – 236 с.
- Чорі Ю. Словарь русинського языка. – Т. 1–5. – Ужгород, 2014.
- Чорі Ю. Фразеологізми русинського языка. – Т. 1–2. – Ужгород, 2015.
- Чучка П. Августин Волошин і питання української мови на Закарпатті // Від Наукового товариства імені Шевченка до Українського вільного університету. – Київ–Львів–Пряшів–Мюнхен–Париж–Нью-Йорк–Торонто–Сідней, 1992. – С. 247–254.

- Чучка П. Національна свідомість закарпатських українців у ХХ ст.: етнолінгвістичний та культурно-історичний аспекти. – Ужгород, 2005. – 63 с.
- Шелухин С. Україна – назва нашої землі з найдавніших часів. – Прага, 1936. – 248 с.
- Шило Г. Наддністрянський регіональний словник. – Нью-Йорк–Львів, 2008. – 288 с.
- Штець М. Українська мова в Словаччині (соціолінгвістичне та інтерлінгвістичне дослідження). – Пряшів, 1996. – 252 с.
- Akcja «Wisła»: dokumenty i materiały. Wstęp, wybór i opracowanie dokumentów Eugeniusz Misiło. – Warszawa, 2013. – 1246 s.
- Mayer M. Kárpátukrán (ruszin) politikai és társadalmi törekvésekk 1860–1910. – Budapest, 1977. – 256 s.
- Mušinka M., Mušinka A. Národnostná menšina pred zánikom? – Prešov, 2011. – 618 s.
- Timkovič J., OSBM. Rusíni na Slovensku v cirkevných dokumentoch. – D. I. – Užhorod, 2006. – 638 s.
- Stieber Z. Atlas językowy dawnej łemkowszczyzny. – I–VIII. – Łódź, 1956–1969.
- V brázde Metodovej. Gréckokatolícky kalendár. – Košice, 2011. – 131 s.